

Rajankäyntiä alttiuden areenalla

Klassinen grounded theory -tutkimus työelämän arjen käytännöistä

Helsingin yliopisto

Käyttäytymistieteellinen tiedekunta

Käyttäytymistieteiden laitos

Yleinen ja aikuiskasvatustiede

Pro gradu -tutkielma

Lokakuu 2016

Ritva-Liisa Kela

Ohjaaja: Hannele Niemi

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos/Institution – Department	
Käyttätymistieteellinen tiedekunta		Käyttätymistieteiden laitos	
Tekijä/Författare – Author			
Ritva-Liisa Kela			
Työn nimi / Arbetets titel – Title			
Rajankäyntiä alttiuden areenalla. Klassinen grounded theory -tutkimus työelämän arjen käytännöistä			
Oppiaine / Läroämne – Subject			
Yleinen ja aikuiskasvatustiede			
Työn laji/Ohjaaja – Arbetets art/Handledare – Level/Instructor		Aika/Datum – Month and year	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages
Pro gradu -tutkielma / Hannele Niemi		Lokakuu 2016	168 + 4 liitettä
Tiivistelmä/Referat – Abstract			
<p>Tietovaltaistuneessa työssä osaaminen ja oppiminen nivotaan lukuisin tavoin muihin toiminnan alueisiin ja toisaalta työ ja työssä oppiminen jo itsessään ovat monimuotoisia ilmiöitä. Nämä seikat voivat näyttäytyä julkisten diskurssien, yksityisten keskustelujen ja työelämän empirian välisinä retorisinä jännitteinä, paradokseina tai kuiluina. Työelämää koskevissa keskusteluissa ja tutkimuksissa painottuvat usein kehittäminen ja oppiminen. Vähemmälle huomiolle jäävät monet päivittäiset arkiset ja rutiininomaiset tehtävät tai ongelmat. Tämän tutkimuksen virittäjinä ovat jännitteet ja kuilut työelämästä julkisessa keskustelussa esitettyjen kantojen, tutkimuskirjallisuudessa esiin tuotujen näkökulmien sekä työntekijöiden empiiristen kokemusten välillä. Tutkimuksen kohteena ovat työelämän arjen käytännöt. Käytännöissä eri teoriaperinteisiin lukeutuvat ilmiöt yhdistyvät toisiinsa moniaineeksiksi kokoonpanoiksi. Tässä tutkimuksessa sovelletaan teoreettisilta lähtökohdiltaan avointa ja empiiriseen aineistoon perustuvaa lähestymistapaa, jotta arkisten käytäntöjen ainesosat eivät jäisi vallalla olevien puhetapojen tai ennalta annettujen teoreettisten viitekehysten varjoon. Tutkimuksen tehtävänä on tuottaa empiiriseen aineistoon perustuva käsitteellinen malli siitä, mitä työelämän arjen käytännöissä on meneillään.</p> <p>Tutkimusmenetelmänä käytettiin klassista grounded theorya, koska aineistolähtöisenä ja käsitteellisen tason tietoa mallien tai teorioiden muodossa tuottavana metodina se sopi tutkimuksen lähtökohtiin ja tehtävään. Aineisto kerättiin avoimilla haastatteluilla kymmeneltä palkkatyöntekijältä. Heihin kuului eri ikäisiä miehiä ja naisia, jotka edustivat erilaisia ammattiryhmiä, koulutustaustoja ja työorganisaatioita. Haastatteluaineisto koostuu työelämän arkeen liittyvistä tapahtumista, kokemuksista ja pohdinnoista työntekijöiden itsensä kertomana.</p> <p>Tutkimuksen tuloksena on aineiston perusteella muodostettu abstrakti malli, joka on nimetty rajankäyntiteoriaksi. Teoria selittää omalta osaltaan rajaan liittyvien käsitteiden avulla sen, mitä työelämän arjessa on meneillään. Teorian ydinkäsite on rajankäynti – prosessi, jonka vaiheita ovat rajan paineistuminen, rajan aktivoituminen, alttiuden areenalla taktikointi ja rajankäynnin lähtökohtien päivittyminen. Raja puolestaan ymmärretään rajankäyntiprosessin puitteina, jotka koostuvat viidestä erillisestä, mutta toisiinsa liittyvästä elementistä: edellytysten ja tarjonnan alueista, edellisten väliin jäävästä alttiuden areenasta sekä alueita toisistaan erottavasta edellytysten rajasta ja tarjonnan rajasta. Tämä näkemys rajasta eroaa niistä työelämää tai työelämän oppimista käsittelevien tutkimusten näkemyksistä, joissa rajoja käsitellään yhtenäisinä entiteetteinä. Edellytysten ja tarjonnan alueet pitävät sisällään rajankäynnin lähtökohdat, jotka voidaan jakaa arvottamisen, olemisen ja asiointilojen teemoihin. Edellytysten tai tarjonnan raja voi aktivoitua kahdella tavalla: raja aukeaa alttiuden areenan suuntaan tai raja lukitaan. Tältä pohjalta aktivoituminen voidaan eritellä rajan aukaiseviin, sen lukitseviin ja molemmat edellä mainitut tavat mahdollistaviin periaatteisiin. Alttiuden areenan piirteet jäsentyvät ominaisuuspareina ja alttiuden areenalla taktikoinnin tavat voidaan esittää typologiana. Rajankäynnillä tavoitellaan jatkuvuutta käyttämällä, etsimällä, löytämällä, saamalla, tarjoamalla, torjumalla, epäämällä, turvaamalla, vaihtamalla ja jakamalla – toisin sanoen yhdistelemällä</p>			

eri tavoin erilaisia edellytysten ja tarjonnan alueen resursseja rajankäynnin kulloisissakin puitteissa. Rajankäyntiprosessin yhteydessä muovautuvat myös prosessin puitteet. Tavoiteltu jatkuvuus voi olla luonteeltaan vakauttavaa tai muuttavaa.

Työelämän tutkimukset ja keskustelut tuntuvat painottavan rajojen rikkomista niiden vakauttamisen sijaan ja rajanylityksiä on perusteltu oppimisen tai kehittymisen tarpeilla, vaikka ylityksistä voi koitua kokonaisuuden tai tulevaisuuden kannalta myös negatiivisia seurauksia. Rajan käsitettä hyödyntävien tutkimusten joukossa rajankäyntiteoria edustaa kantaa, jossa rajat ja niihin liittyvä toimeliaisuus voivat olla sekä arvokkaita että ongelmallisia. Rajankäyntiteorian kaltaisia välineitä tarvitaan työelämän oppimis- ja kehittämistoiminnan epäsuorien, odottamattomien ja epäsuotavien oheisseuraamusten tutkimuksessa. Rajankäynnin puitteet näyttäytyvät erilaisina eri osapuolille, mikä johtaa erilaisiin rajan aktivoitumisen tapoihin, alttiuden areenalla taktikointeihin sekä edellisten yhdistelmiin ja siten erilaisiin lopputulemiin oppimisen ja osaamisen kannalta. Rajojen ylitys ei siis merkitse aina eikä välttämättä kaikille osapuolille oppimista tai kehittymistä toivottuna pidettyyn suuntaan. Rajankäyntiteoriassa rajoja ylitetään monenlaisista syistä, yhteiset vaikuttimet tai tavoitteet eivät aina takaa proaktiivista toimintaa ja rajoja myös ylläpidetään oppimisen, kehittymisen ja tehtävissä suoriutumisen varmistamiseksi.

Rajankäynti on lähestymistapa työelämän arjessa pärjäämiseen ja sitä voi soveltaa työpaikkojen päivittäisten käytäntöjen tai vuorovaikutustilanteiden dynamiikan ja puitteiden tarkasteluun. Kaksi rajaa sisältävä malli tekee ymmärrettäväksi sen, miten tehtävissä suoriutuminen voi olla sujuvaa tai työlästä ja sen, miksi muutosprojektit, kehittämishankkeet tai päivittäiset rutiinitehtävät ovat toisinaan hankalia ja pitkäkestoisia prosesseja. Rajankäyntiteoria ei oletta muutosta eikä pysyvyyttäkään etukäteen toivottavaksi tai tavoiteltavaksi asiainatilaksi. Se toimii työn ja työyhteisön kehittämistehtävien välineenä sekä toimintaa parantavien uudistusten ja suunnanmuutosten yhteydessä että olemassa olevien hyvien käytäntöjen havaitsemisessa ja tukemisessa.

Rajankäyntiteoriaa voi soveltaa työelämän ohella muihinkin kohteisiin, kuten muodollisen koulutuksen alueille. Tieteellisessä tutkimustoiminnassa rajankäyntiteorian ideat ja käsitteet voivat toimia lähtökohtina tai virikkeinä uusille tutkimuksille. Rajan käsite on työelämän tutkimuksessa ja käytännön sovellutuksissa käyttökelpoinen väline, mutta monimutkaistuvan työelämän tarkasteluissa myös raja ja rajoihin liittyvä toiminta on ymmärrettävä yksittäisiä rajoja, niiden ominaisuuksia ja rajojen ylityksiä monimuotoisempana ilmiönä.

Avainsanat – Nyckelord – Keywords

raja, rajankäynti, työelämä, työssä oppiminen, käytännöt, työpaikan vuorovaikutus, klassinen grounded theory, käsitteellistäminen

Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited

Helsingin yliopiston kirjasto – Helda / Ethesis (opinnäytteet)

ethesis.helsinki.fi

Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos/Institution– Department	
Faculty of Behavioural Sciences		Department of Behavioural Sciences	
Tekijä/Författare – Author			
Ritva-Liisa Kela			
Työn nimi / Arbetets titel – Title			
Border faring at the arena of exposure A classic grounded theory study of everyday working life practices			
Oppiaine /Läroämne – Subject			
General and Adult Education			
Työn laji/Ohjaaja – Arbetets art/Handledare – Level/Instructor		Aika/Datum – Month and year	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages
Master’s Thesis / Hannele Niemi		October 2016	168 pp. + 4 appendices
Tiivistelmä/Referat – Abstract			
<p>In knowledge-intensive work, knowing and learning are integrated in numerous ways with other areas of activities. On the other hand, the work itself and workplace learning are multiform phenomena. These factors can manifest themselves as rhetoric tensions, paradoxes or gaps between public discourses, private discussions and empirical experiences of working life. The main focus of the discussions and studies on working life is often directed towards development and learning. Less attention is given to daily mundane activities and routine tasks or problems. This study is stimulated by tensions and gaps between the views of working life expressed in public debate, in the research literature as well as in the empirical experiences of employees. The study focuses on everyday working life practices, in which various phenomena from different theoretical traditions are connected to each other to form heterogeneous configurations. This study applies theoretically open and empirically based approach so that the issues of everyday working life are not shaded under dominant discussions or pre-adopted theoretical frameworks. The aim of this study is to form a conceptual model based on empirical data on what is going on in everyday working life.</p> <p>Classic grounded theory was used as a research method because it is a data-driven approach that produces conceptual knowledge. The data was gathered in open interviews with ten men and women of different ages who represented a variety of professional groups, educational backgrounds and work organisations. The interview data contains information about everyday working life in the form of events, experiences and thoughts such as those told by the workers themselves.</p> <p>The results of the study form an abstract model, which is named border faring theory. This theory is formulated on the basis of empirical data and it explains, by border and related concepts, what is going on in everyday working life. The core concept of the theory is border faring – a process that includes the steps of pressurising the border, activating the border, and manoeuvring on the arena of exposure as well as updating the premises of border faring. The border, in turn, is understood as a setting for the border faring process. The setting includes five discrete but inter-related elements: the area of preconditions, the area of supply and the area between the last remaining areas, called the arena of exposure. These areas are separated by two borders, called the border of preconditions and the border of supply. This view of the border differs from those concerning working life or workplace learning where borders are treated as single entities. The areas of preconditions and supply give border faring premises, which can be divided into themes of valuing, being and state of affairs. The border of preconditions or the border of supply can be activated in two ways: the border is opened in the direction of the arena of exposure or the border is locked. On this basis, the activation can be classified into the principles of border opening, border locking and the principle allowing both opening and locking. The features of the arena of exposure are organised as paired characteristics, and manoeuvrings on the arena of exposure are represented as typology. The aim of border faring is to seek continuity by using, searching, finding, retrieving, providing, fighting, refusing, securing, exchanging and sharing – in other words, by combining in different ways different resources of areas of preconditions and supply in various settings for border faring. In connection with the process of border faring, the setting for it will also change. The desired continuity can be by its nature, stabilising or altering.</p>			

It seems that working life studies and discussions emphasise the breaking of boundaries instead of stabilising or consolidating them. The border crossings are justified by learning or development needs, even if the crossings can lead as a whole or for the future to negative consequences. Among the studies that utilise the concept of the border, border faring theory advocates the view that borders and border-related activities can be both valuable and problematic. Instruments such as border faring theory are needed for studies on workplace learning and development activities because of their indirect, unforeseen and undesirable effects. The settings of border faring apply to various participants differently, resulting in diverse border activities. Different tactics are used at the arena of exposure and various combinations are implemented, and thus a variety of outcomes are generated in terms of learning and knowledge. So, for all parties, border crossing does not necessarily always mean learning or development in the desired direction. According to border faring theory, borders are crossed for various reasons and common motives or objectives are not always a guarantee of proactivity. Borders are also maintained to ensure learning, development and task performance.

Border faring is an approach to cope in everyday working life and it can be applied to the examinations of dynamics and settings of daily practices as well as interactions of working places. The model with two borders illustrates how performance can be easy or laborious, and why changes, development projects or daily routine tasks are sometimes difficult and long-lasting processes. Border faring theory presupposes neither change nor maintenance in advance as desirable for the state of affairs. To working places or communities, the theory provides a starting point for development tasks and activities to enhance reforms and tools to detect and support existing good practices.

Border faring theory can be applied in addition to working life to other areas, such as formal education. To scientific research activities, the ideas and concepts of border faring theory can serve as starting points or stimuli to new studies. The concept of the border is a useful tool in working life research and its practical applications, but in the increasingly complex world of working life, the border and border-related activity are understood as a more diverse phenomenon as single borders, their characters and border crossings.

Avainsanat – Nyckelord – Keywords

border, border activities, working life, workplace learning, practices, workplace interaction, classic grounded theory, conceptualization

Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited

Helsinki University Library – Helda / Ethesis (theses)

ethesis.helsinki.fi

Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information

SISÄLLYSLUETTELO

1	ALUKSI – TYÖSSÄ OPPIMISTA, OPPIMISTYÖTÄ JA OHEISTOIMINTAA	1
2	OSAAMISESTA JA OPPIMISESTA TYÖN PAIKKOIHIN JA KÄYTÄNTÖIHIN	4
2.1	Lähestymistapoja työhön, paikkaan ja oppimiseen.....	4
2.2	Työelämän arkea eletään käytännöissä	7
3	TYÖN KÄYTÄNNÖISTÄ AINEISTOLÄHTÖISIKSI KÄSITTEIKSI JA TEORIAKSI. 10	
3.1	Käytäntöteorioita, käytännöllisiä teorioita ja aineistolähtöisiä teorioita	10
3.2	Tutkimuksen lähtökohdista tutkimustehtävään.....	13
4	KLASSINEN GROUNDED THEORY -METODI.....	16
4.1	Metodin keskeiset periaatteet.....	20
4.2	Substantiivinen vai formaali teoria	30
4.3	Klassisen grounded theoryn analyysilogiikasta ja kirjallisuuden käytöstä	33
5	TUTKIMUKSEN PRAGMATISTISET TAUSTAOLETUKSET JA TAVOITTEET	41
6	TUTKIMUKSEN RESEPTI – AINESOSAT, TOTEUTUS JA ARVIOINTI	48
6.1	Aineistonkeruun lähtökohdat ja tutkimukseen osallistujat.....	48
6.2	Aineistona avoimet haastattelut	54
6.3	Analyysivaiheen kompuroinnit ja korjausliikkeet.....	58
6.4	Teoreettisen herkkyyden kehittyminen ottaa oman aikansa.....	68
7	TUTKIMUKSEN TULOKSENA RAJANKÄYNTITEORIA.....	75
7.1	Rajankäyntiteoria pähkinäkuoressa.....	75
7.2	Aineistoesimerkit avaavat rajankäyntiteorian käsitteitä.....	79
7.3	Rajankäyntiteorian käsitteet selittävät aineiston tapauksia	110
8	RAJANKÄYNTITEORIAN KESKUSTELUKUMPPANIT.....	116
8.1	Rajoilla on keskeisiä tehtäviä.....	117
8.2	Omalakisia rajatiloja	121
8.3	Rajankäynti – ylityksiä, ylläpitoa ja taktikointia.....	134
8.4	Tarkoituksena ja tavoitteena jatkuvuus	139
9	LOPUKSI – ONKO RAJANKÄYNTITEORIALLE TILAUSTA	141
9.1	Rajankäyntiteorian arviointia.....	141
9.2	Työelämän mahdottomista rajattomuuksista mahdollistaviin rajallisuuksiin	151
	LÄHTEET	157
	LIITTEET	169
	Liite 1: Koodausperheet.....	169
	Liite 2: Haastattelujen saatekirje.....	172
	Liite 3: Esimerkkejä piirrosmemoista	173
	Liite 4: Lähteiden hankkiminen kirjallisuuskatsaukseen	174

1 ALUKSI – TYÖSSÄ OPPIMISTA, OPPIMISTYÖTÄ JA OHEISTOIMINTAA

Raija Julkunen (2009, 19) vertaa nykyajan työelämää prismaan, joka heijastaa monenlaisia näkymiä, kun sitä kääntelee käsissään. Heiskaselle, Korvajärvelle ja Rantalaiholle (2008, 120) prisma peilaa työn nopeaa muutostahtia, tieto- ja palvelutyön lisääntymistä, työn tietointensiivisyyden kasvamista ja sitä, kuinka edellä mainitut tekijät muovaavat työpaikkojen sosiaalisia prosesseja. Näissä näkymissä korostuu tiedon merkitys. Tietovaltaistunutta työtä onkin vaikea tarkastella ilman, että osaaminen ja oppiminen olisivat mukana jossain muodossa; ne tuntuvat taivuttavan työelämän prismasta mitä moninaisimmille tahoille. Osaaminen ja oppiminen kytketään osaksi työhyvinvointia, tehtävien organisointia ja työidentiteettiä, mutta erityisen kiinteä sidos niillä tuntuisi olevan työn kehittämiseen. Suomessa työelämän kansallisella kokonaisstrategiatasolla osaamisen ja kehittämisen käsitteet kietoutuvat toisiinsa ”osaamisen jatkuvaksi kehittämiseksi” tai peräti ”työssä oppimisen kehittymisen kehittämiseksi” (Työ- ja elinkeinoministeriö 2012; 2014). Työn ja oppimisen yhdistämistä tähdennetään sekä työnantajaorganisaation että työntekijän etuna. Osaamisen jatkuvaa kehittämistä pidetään globaaleilla markkinoilla toimivien organisaatioiden elinehtona ja toisaalta ammatillisten kompetenssien päivittäminen tarjoaa työntekijöille mahdollisuuksia siirtymiin työorganisaatioiden, ammattien tai tehtävien sisällä sekä niiden välillä (Billett 2010, 58–59; Harteis & Billett 2008, 209; Toivanen, Leppänen & Kovalainen 2012, 3–4).

Myös työelämää koskevassa julkisessa keskustelussa ja tutkimuskirjallisuudessa oppimisen oletetaan selvittävän useimmat ongelmat ja samanaikaisesti sitä pidetään luontaisena osana kaikenlaista toimintaa (Järvensivu 2006, 14; Järvensivu & Koski 2012, 16). Tällä tavoin oppiminen nivotaan kaikkiin mahdollisiin työskentelyn ja toiminnan alueisiin. Oppimiskeskusteluissa painopiste näyttäisi kuitenkin siirtyneen taloudellisen kasvun edellytyksiin (Koski & Filander 2009, 141–142) siten, että työelämän päämääriä palveleva oppiminen on venytetty lähes koko elämänsä kattavaksi (Gewirtz 2008, 417) ja ulotettu myös vapaa-aikaan ja persoonallisiin ominaisuuksiin (Nikkola & Harni 2015, 251). Kaikenlainen oppiminen sidotaan työelämään niin tiukasti kiinni, että Järvensivun (2006, 235) sanoin ”Työstä on monen kohdalla tullut oppimistyötä” tai Pasasta (2015, 74) siteeraten koko elämästä ”jatkovaa oppimaan oppimista”. Työelämän keskusteluissa talouspuhe, kehittämispuhe ja oppimispuhe kytkeytyvät tiiviisti toisiinsa ja seurauksena tällaisista yhteenkoplauksista myös työelämän tutkimuksissa voidaan oppimisen varjolla käsitellä jokseenkin mitä asioita hyvänsä (Contu, Grey & Örténblad 2003, 933–934; Fenwick 2006, 265–266; Koski & Järvensivu 2008, 37; Valkama, Koski & Järvensivu 2010, 43).

Julkusen prismavertaus on osuva. Prisman kulmat heijastavat, suodattavat, taivuttavat ja hajauttavat valoa erityisellä tavalla tai tiettyyn suuntaan. Tietystä kulmasta katsottaessa kohteesta voi paljastua vain tiettyjä osia ja kokonaisuutena tarkasteltaessa monenkirjavaa näkymää voi olla vaikea hahmottaa. Billett ja Choy (2013, 273) sekä Koski ja Järvensivu (2008, 31–37) ovatkin luonnehtineet työelämässä oppimista moniulotteiseksi ja monimuotoiseksi tutkimuskentäksi. Kentän kirjavuus ja pirstaleisuus ovat seurausta aihepiirin laajuudesta ja myös siitä, että työelämän ja työssä oppimisen tutkimukset hyödyntävät eri tieteenalojen teorioita yksinomaaisina tai toisiaan täydentävinä. Lähestymistavoissa on nykyisin aiempaa enemmän vaihtelua (Fenwick 2008, 227; Koski & Järvensivu 2008, 36; Järvinen 2006, 327; Toivanen ym. 2012, 4), mutta vaihtoehtojen runsaudesta huolimatta Koski ja Järvensivu (2008, 43–44) kritisoivat työelämän oppimisen tutkimuksen valtavirtaa normatiiviseksi sekä ratkaisu- ja kehittämisskeskeiseksi toivoen alueelle toisenlaisiakin avauksia. Niitä voivat tarjota valmiiden teorioiden sijaan empirialähtöiset mallit tai teoriat käsitteineen. Glaser (2007b, 110–111) toteaa, että aineistolähtöisellä tutkimusotteella on mahdollista löytää tuoreita näkökulmia myös tuttuihin alueisiin, joita on tutkittu paljon. Tällaista aluetta edustaa työelämän arki.

Työ ja työssä oppiminen ovat monimuotoisia, jännitteisiä ja ristiriitaisiakin ilmiöitä (Melin 2007, 27; Tikkamäki 2007, 226; Toivanen ym. 2012, 4). Eräs jännite löytyy osaamisen kehittämisen julkisen retoriikan ja työelämän käytäntöjen väliltä (Toivanen ym. 2012, 16). Järvensivu ja Koski (2012, 15) kirjoittavat johtamiskurssin ja työelämässä oppimisen todellisuuden välisestä kuilusta ja vastaavanlaisen kuilun olen havainnut, kun omat kokemukseni työelämän arjesta eivät ole asettunut yksiin julkisessa keskustelussa esitettyjen näkemysten eivätkä aina tutkimuskirjallisuudenkaan kanssa. Oppimis-, innovaatio- ja kehittämispuheen vallatessa agendan sivurooleihin päätyvät päivittäiset rutiininomaiset työtehtävät tai ongelmien ratkaisut ja ylipäättään sellaiset arkiset toimet, joiden täytyy tulla tehdyiksi, että työ sujuisi. Katveeseen jäävät myös ne tavalliset tilanteet tai kokemukset, joille luonteenomaista on se, että ei osata tai ei opita, vaikka kyse ei ole erityisestä ongelmasta, oppimisen paikasta tai toiminnan kehittämistarpeesta. Jos työelämän osaamis- ja oppimispuheen yhteydessä tai niiden varjolla voidaan käsitellä miltei mitä aiheita tahansa, voi jatkokysymyksenä esittää, mitä nämä aiheet ovat. Kääntäen voi kysyä, mitä teemoja sivutaan silloin, kun aiheena on se, että ei tiedä, ei osaa tai ei opi. Nämä kysymykset ovat toimineet edellä esitettyjen jännitteiden ja kuilujen ohella tutkimukseni virittäjinä. Arkisessa työssä eri teoriaperinteisiin lukeutuvat ilmiöt yhdistyvät toisiinsa moniaineksisiksi käytännöiksi. Tutkimukseni kohteina ovat työelämän arjen käytännöt ja olen kiinnostunut siitä, mitä niissä on meneillään. Arjen käytännöt ovat usein moniulotteisia ja monimutkaisia ja niiden saattaminen selkeämpään muotoon

puoltaa käsitteellistämiseen ja mallintamiseen tähtääviä lähestymistapoja. Tutkimusintressini – mitä työelämän arjessa on meneillään – vaatii avointa ja empiiriseen aineistoon perustuvaa tutkimusotetta, etteivät arjen käytäntöjen ainesosat jäisi ennalta annettujen teoreettisten viitekehysten varjoon. Edellisistä lähtökohdista kiteytettynä tämän tutkimuksen tehtävänä on muodostaa empiiriseen aineistoon perustuva käsitteellinen malli siitä, mitä työelämän arjen käytännöissä on meneillään.

Tutkimusmenetelmänä käytän klassista grounded theorya, joka soveltuu lähtökohdiltaan avoimiin tutkimuskysymyksiin tai -ongelmiin. Grounded theory -tutkimusten tuloksina syntyy käytettyyn aineistoon perustuvia käsitteellisen tason teorioita, joiden tarkoituksena on lisätä ymmärrystä tutkimuskohteestaan ja joita voi hyödyntää tieteellisen tutkimuksen ohella myös monissa työelämän tehtävissä (Glaser 2007b 110-113). Oletuksenani on, että työelämästä puhuttaessa (ei-)oppimisen ja (ei-)osaamisen ohella käsitellyt asiat sisältävät tietoa työelämän arjesta ja tällaista puhetta olen kerännyt eri alojen työntekijöiltä tutkimukseni aineistoksi.

Tutkimusraportti etenee jatkossa seuraavasti. Johdannon jälkeen taustoitan tutkimusaiheittani esittelemällä lähestymistapoja työssä osaamiseen, oppimiseen ja tietämiseen. Tähän lukuun sisältyy työelämän tarkastelu käytäntöinä. Seuraavaksi pohjustan ja perustelen tutkimusotettani käytäntöteorioita ja aineistolähtöisiä teorioita koskevalla kirjallisuudella. Tutkimustehtävä löytyy tämän luvun lopusta. Neljännen luvun aiheena ovat klassisen grounded theory -menetelmän keskeiset periaatteet ja lukua seuraa tutkimuksen metodologisia sitoumuksia käsittelevä osuus. Luvussa kuusi kuvaan tutkimuksen etenemisen eli aineiston keruun, käsitteelyn ja analyysin ja tähän lukuun sisältyy tutkimusprosessin eettisyys- ja pätevyystarkastelut. Seitsemännessä luvussa esittelen tutkimuksen tulokset eli aineiston perusteella muodostetun rajankäyntiteorian käsitteineen ja esimerkkitapauksineen. Tämän jälkeen suhteutan rajankäyntiteorian sen keskeisten käsitteiden kannalta relevanttiin tutkimuskirjallisuuteen ja tarjoan ideoita teoriaa kehittäville tai sitä sivuaville jatkotutkimuksille. Päätösluvussa arvioin rajankäyntiteoriaa sekä grounded theory -metodien omien pätevyyskriteerien näkökulmista että yleisemmin teorian käyttömahdollisuuksien kannalta. Lopuksi pohdin tämän tutkimuksen tuloksia suhteessa nykyisen työelämän piirteisiin ja kehitysnäkymiin.

2 OSAAMISESTA JA OPPIMISESTA TYÖN PAIKKOIHIN JA KÄYTÄNTÖIHIN

2.1 Lähestymistapoja työhön, paikkaan ja oppimiseen

Tutkimukseni kohteena on työelämän arki, johon osaaminen ja oppiminen kytkeytyvät monin tavoin. Tämän kytköksen takia taustoitan tutkimustehtävääni työssä ja työpaikalla oppimisen lähestymistavoilla. Työpaikalla oppimisen tutkimuskenttään lukeutuu aikuiskoulutuksen, organisaatio- ja johtamistutkimuksen, henkilöstön kehittämisen, työn sosiologian ja talouselämän tutkimuksen aiheita ja niille tyypillisiä lähestymistapoja (Fenwick 2010, 83). Vaikka vaihtoehtoja onkin runsaasti, niin työ, paikka, oppiminen tai edellisten yhdistelmät on silti huomioitava jollain tavoin (Cairns & Malloch 2011, 3). Työ, paikka ja oppiminen -kolmikon jäsenet esiintyvätkin hieman eri rooleissa riippuen siitä, onko kyseessä psykologiaan pohjautuva, sosiologiasta tai sosiaaliantropologiasta vaikutteita saanut vai sosiokulttuurinen tai postmoderni työssä oppimisen näkökulma (ks. Hager 2011, 19–27). Työtä voi tarkastella osaamisena ja tietämisenä ja oppimista on mahdollista tutkia prosessina, yhteisöllisyytenä tai toimintajärjestelmänä. Paikkaa voi lähestyä työn ja oppimisen formaalina tai informaalina ympäristönä. Käytännöt puolestaan tarjoavat tarkastelutavan työn, paikan ja oppimisen monenlaisille yhteenliittymille.

Työ osaamisena ja tietämisenä

Työtä voi ajatella osaamisen ja tietämisen taitoina. Hanhinen (2010, 142) kokoaa työelämäosaamisen elementeiksi työntekijän tai työorganisaation tarvitsemat tiedot, taidot ja asenteet, työntekijälle tai organisaatiolle asetetut vaatimukset sekä yksilön suoriutumiskyvyt, jotka ammattitaidoissa realisoituvat työsuorituksiksi. Eri tieteen traditioissa osaamisesta käytetyt määritelmät ja käsitteet eroavat kuitenkin toisistaan (mt., 120). Esimerkiksi kompetenssi voidaan ymmärtää Delamaren ja Winertonin (2005, 29; 39–40) tavoin kokonaisvaltaisesti, jolloin siihen kuuluvat kognition, toiminnan, sosiaalisuuden ja edelliset yhdistävän metakompetenssin ulottuvuudet. Kompetenssi voidaan myös jakaa ammatilliseen tietämykseen, työssä tarvittavien menetelmien ja välineiden käyttötaitoon, sosiaalisiin taitoihin sekä yksilön reflektio-, itsearviointi- ja itsekontrolliin liittyviin kykyihin, kuten Fuchtenkort ja Harteis (2007, 142–143) ovat tehneet. Wenger (2003, 27; 77–78) puolestaan yhdistää kompetenssin tietämiseen, jonka tietty yhteisö määrittelee itselleen tärkeäksi ja tarpeelliseksi. Yhteisön määritelmät voivat muuttua jäsenten kartuttaessa osaamistaan tai jonkin uuden tekijän vaikuttaessa yhteisön näkemykseen tiettyyn kompetenssiin tarvittavasta tasosta tai sisällöstä (mt.). Osaamista voi tarkastella tiedonhankinnan, tiedonluomisen tai kulttuuriin osallistumisen näkökulmat sisältävänä asiantuntijuutena (Hakkarainen, Lallimo & Toikka (2012, 246–248). Asian-

tuntijuus on moniulotteinen käsite. Yleisellä tasolla asiantuntijuudella voidaan viitata ammatilliseen osaamiseen, mutta siihen saattaa liittyä sivumerkitys erityisestä taitavuudesta tai kyvykkyydestä (Isopahkala-Bouret 2005, 45–46). Asiantuntijuus näyttäytyy myös muuttuviin olosuhteisiin sidonnaisena itseluottamuksen, tietämisen tai toimintakyvyn kokemuksena (mt., 155–159).

Polanyi (1969, 126–131) esittää tietämisen ja toiminnan kietoutuvan toisiinsa tietämisen prosessiksi, jolle luonteenomaista on se, että usein tiedetään enemmän kuin osataan kertoa. Tiedetään tai osataan jokin kokonaisuus, kuten tutut kasvit tai polkupyörällä ajaminen, mutta ei osata eritellä havainnon tai toiminnan yksittäisiä osatekijöitä (mt., 141–143). Schönin (1983, 49; 61–62) mukaan tällaista toimintaan kiinnittynyttä hiljaista tietämystä voi kuitenkin arvioida joko toiminnan aikana, sitä ennen tai sen jälkeen, joskin Yanov ja Tsoukas (2009) pitävät näitä Schönin erottelemia reflektoinnin muotoja pikemminkin saman arviointitoiminnan eri ääripäinä. Tietämisen ja toiminnan muuttuessa, joko enemmän tai vähemmän reflektoituna, opitaan uusia tietoja ja työtapoja. Tietäminen onkin tietotyön ydintä. Tietotyö määritellään eri yhteyksissä eri tavoin, mutta yhteistä määritelmille on luovuuden, ongelmanratkaisukyvyn ja kognitiivisten prosessien painottaminen rutiinitehtävien kustannuksella (Blom, Melin & Pyöriä 2001, 27–28; Pyöriä 2007, 45). Oppiminen on tärkeä osa tietotyötä ja sen merkitys on korostunut muillakin työelämän alueilla.

Oppiminen prosessina, yhteisöllisyytenä ja toimintana

Työssä ja työpaikalla oppimista on tarkasteltu oppimisprosesseina, oppimisen tuloksina, kulttuurisena muutoksena, yksilön persoonallisena kehityksenä, päivittäisiin käytäntöihin osallistumisena, tiedon hankkimisena, uudelleen kouluttautumisena ja innovointina (Fenwick 2008, 239). Edellä esitettyihin teoriaperinteisiin nojaavista käsitteistä esimerkkejä ovat osallistava oppiminen, kokemuksellinen oppiminen, informaali- ja satunnaisoppiminen, ekspansiivinen oppiminen, oppiva organisaatio ja oppimisen konteksti tai oppimisympäristö (Heikkilä ja Tikkamäki (2005, 81). Työssä oppimisen tutkimukseen näyttäisi siis löytyvän runsaasti vaihtoehtoja, joista usein käytettyjä ovat oppimisprosessin, yhteisöllisen oppimisen ja toiminnan näkökulmat.

Työssä oppimisen prosessinäkökulmaa edustaa Döös ja Wilhelmsonin (2011, 498) näkemys, jonka mukaan ymmärrys ja tehtävien suorittamisen tavat muuttuvat joko vähitellen parantuen tai selkeämmin havaittavina muutostapahtumina. Prosesseista on kyse myös silloin, kun yksilöt työtehtävissään ja työrooleissaan omaksuvat omaa tai organisaation suoriutumista tukevia tietoja, taitoja ja asenteita (Hicks, Bagg, Doyle & Young 2007, 62). Sosiaalista

tai yhteisöllistä oppimista painottavan lähestymistavan kiinnostuksen kohteita ovat oppimis-yhteisön muodostumisen, yhteisön jäsenyyden tai yhteisöön sitoutumisen tavat ja muodot, yhteiset oppimisprojektit, tehtävien jakaminen sekä työvälineiden kehittäminen. Yhteisöllisen oppimisen tutkimusalueita ovat myös tiedon tuottamisen ja käyttämisen sekä yhteisön johtamisen ja koordinoinnin teemat. (Wenger 2000, 230–232.) Näiden teemojen joukkoon voi lisätä Billettin (2004, 316–317) tavoin ne neuvottelut, jotka koskevat tietojen hyödyntämistä tai erilaisia osallistumisen rooleja ja toimintatapoja. Toimintaa painottavaa näkökulmaa oppimiseen edustaa ekspansiivisen oppimisen teoria. Tässä lähestymistavassa oppimistointa ymmärretään syklisenä prosessina, joka muuttaa oppivaa subjektia, toiminnan kohdetta, toiminnassa käytettyjä välineitä tai useampia edellä mainituista, jolloin tuloksena syntyy uudenlainen työväline, toiminnan tapa tai kohde. Teorian taustalla on idea toimintajärjestelmästä, jossa yksilö- tai yhteisösubjekti käyttää materiaalisia tai immateriaalisia työvälineitä tiettyyn kohteeseen suuntautuneessa toiminnassaan. Näkemys toimintajärjestelmästä pohjautuu puolestaan Leontjevin kulttuurihistorialliseen toiminnan teoriaan ja Vygotskin teoriaan lähikehityksen vyöhykkeestä. (Ks. lisää Engeström & Sannino 2010; 2012.)

Paikka formaalina ja informaalina ympäristönä

Tikkamäen (2007, 225) mukaan työssä oppiminen tulisi aina suhteuttaa ympäristöönsä eli paikkaan, jossa työtä tehdään ja opitaan. Useimmiten tällä ympäristöllä viitataan enemmän tai vähemmän fyysiseen työskentelyn tilaan – työpaikkaan. Työpaikka oppimisympäristönä tarjoaa samanaikaisesti mahdollistavia ja rajoittavia piirteitä, joten tietty ympäristö tai tilanne voi näyttäytyä tarjonnaltaan erilaisena eri yksilöille tai ryhmille (Billett 2004, 319; Ellström, Ekholm & Ellström 2007, 86). Tarjonta voi olla luonteeltaan formaalia tai informaalia. Formaaliin oppimiseen liitetään organisaatiolähtöisyys, suunnitelmallisuus sekä ennalta annettu rakenne ja menettelytavat siinä, missä informaali oppiminen nähdään yleensä vähemmän jäsentyneenä ja heikommin työtehtäviin integroituneena. Molempia oppimisen muotoja luonnehtii kuitenkin tietoisuus ja tavoitteellisuus ja molemmilla tavoilla vastataan ulkoa tai sisältä tuleviin muutospaineisiin sekä muiden yhteisön jäsenten oppimiseen tai oppimistarpeisiin. (Marsick & Volpe 1999, 5; Marsick & Watkins 2001, 25–28.) Erityisesti informaaliin oppimiseen katsotaan kuitenkin sisältyvän satunnais- tai oheisoppimista, jolla nimensä mukaisesti tarkoitetaan muun toiminnan oheistuotteena syntyvää, usein tiedostamatonta ja hiljaiseksi kutsuttua reflektioimatonta tietoa (Marsick ym. 1999, 88–89). Mikään ei silti estä satunnaisoppimista formaaleissakaan oppimisympäristöissä. Informaalin ja formaalin oppimisen tai oppimisympäristön välistä erontekoa on kritisoitu aikansa eläneeksi ja Hodkinsonin (2010,

43) mukaan työelämän oppimista kannattaisikin tarkastella informaali, formaali ja non-formaali piirteiden yhdistelmänä tai Erautin (2004, 250) ehdotuksen tapaan edellisten jatkumona dikotomian sijaan.

Eraut (2004, 256–258) pitää oppimissuorituksen kokonaisvaltaista luonnetta sekä meneillään olevan tilanteen ja sen kehityssuuntien jatkuvaa luotaamista erityisesti informaalille oppimiselle luonteenomaisina piirteinä. Tällaisena toimintana informaali oppiminen uppoutuu arjen aktiviteetteihin ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen (Fenwick 2010, 83) tilannesidonnaisina ja alati muuttuvina henkilöiden, ajankohtien tai paikkojen kokoonpanoina (Eraut 2004, 268), kun päivittäisiä ongelmia ratkaistaan yksin tai yhdessä muiden työntekijöiden kanssa (Tynjälä 2008, 150). Työelämässä oppiminen leikkaa usein erillisiksi miellettyjä toimintoja, mutta samanaikaisesti sillä on taipumus sitoutua tiukasti kiinni yksittäisiin työsuorituksiin. Näistä syistä työelämässä oppimista voi olla vaikea erottaa omaksi kokonaisuudekseen. (Collin 2005, 88–89.) Voidaan tosin kysyä, onko tällainen oppimisen ja muun toiminnan välinen eronteko aina edes tarpeenmukaista. Erontekoa ei tarvitse tehdä, jos työelämää tarkastelee käytäntöinä. Collinin (mt., 92) mukaan monenlaisia ainesosia sisältävien käytäntöjen tarkoituksena on selviytyä paremmin työssä ja työympäristössä ja hän näkeekin käytäntöjen tutkimisen olevan lupaava suuntaus työelämän tutkimukselle.

2.2 Työelämän arkea eletään käytännöissä

Käytännöistä on tullut merkittävä tapa ja laajalti käytetty termi sosiaalisen elämän tarkasteluun, vaikkakin riippuu pitkälti kirjoittajan tieteenalasta ja orientaatioista, kuinka käytännöt kulloinkin ymmärretään, mitä käsitteistöjä käytetään tai millaisia tutkimuskysymyksiä asetetaan (Craig & Tracy 2014, 230; Schatzki 2001, 11). Käytännöissä on monin tavoin kyse osallistumisesta, jäsenyydestä, toiminnasta, vuorovaikutuksesta tai vastavuoroisuudesta (Wenger 1998, 57), niissä luodaan ja käytetään monenlaisia välineitä ja samalla käytännöt itsessään ovat toiminnan kohteina ja tuotoksina (mt., 63). Erden, Schneider ja von Krogh (2014, 216–217) ovat erottaneet käytäntöjen tutkimisessa tiedon, materiaalisuuden, politiikan ja etiikan perspektiivit sekä työn teknologian, käytäntöjen koordinoinnin ja arjen työtä jäsentävien paikallisten piirteiden teemat. Arkityön käytäntöjen tutkimuksen lähtökohdaksi sopii Räsänen ja Truxin (2012, 55) näkemys käytännöistä suhteellisen vakiintuneen muodon saaneina toiminnan muotoina. Käytäntöihin kuuluu usein automatisoituneita, itsestään selvinä pidettyjä tehtävien suorittamisen tapoja, jotka puolestaan muokkaavat niihin osallistuvia yksilöitä (mt., 55–58). Eeva Jokinen (2005, 10) toteaa arjen olevan ”inhimillisen toiminnan ja olemassaolon muoto”, joka on löydettävissä niin kodista, työstä kuin muiltakin elämän alueilta. Arjen käy-

tännöissä yhdistyvät nykyhetkessä elämisen rutiinien tai tottumusten toisteisuuteen spontaanisuus sekä tiedon ja tietämisen moninaisuus. Arki on myös monin tavoin sosiaalista; totisen työn ohella toisinaan leikkisääkin. (Featherstone 1992, 160–161.) Näin nähtynä arki on tavanmukaisuudessaan toiminnalle välttämätöntä ja rutiininomaisuudessaankin se sisältää muutoksen mahdollisuuksia (Jokinen 2005, 12–15). Arkea eletään käytännöissä, joten työelämän arjen tutkimus on samalla käytäntöjen tutkimusta. Osaaminen ja oppiminen ovat mukana arjen käytännöissä siinä missä muukin toiminta.

Käytännöt yhdistävät tietämisen tekemiseen (Gherardi 2000, 218). Niitä tutkimalla ilmenee, kuinka ja missä määrin tarpeelliset asiat ovat opittavissa, saavutettavissa, ymmärrettävissä ja ylläpidettävissä (McIver, Lengnick-Hall & Ramachandran 2012, 93) esimerkiksi tuottamalla, siirtämällä, levittämällä ja vakiinnuttamalla uutta tai olemassa olevaa osaamista (Valkama ym. 2010, 44). Tietämistä, osaamista ja oppimista voidaan tarkastella kulttuurisena ja/tai esteettisenä tietämisenä, yhteisön ja elämäntyylin kautta, toimintajärjestelmien piirteinä tai monenlaisten toimijoiden ja ainesosien muodostamina verkkoina (Nicolini & Gherardi 2003, 7–20). Käytännöt tarjoavat oppimisen tavoiksi muiden muassa havainnoimisen, matkimisen, kokeilemisen, virheiden kautta oppimisen tai hakeutumisen kokeneempien ohjaukseen (Billett 2010, 63; ks. myös Eraut 2007).

Käytännöt eivät aina ole toimivia tai sujuvia. Asiat ”vastustavat” eri voimakkuuksilla, alkaen tilanteista, joissa jokin yksityiskohta ei toimi aivan moitteettomasti päätyen tapauksiin, joissa toiminta romahtaa täysin. Erilaiset ja eri tasoiset ongelmat tuottavat toisistaan poikkeavia vasteita: sisällöltään, intensiteetiltään ja panostukseltaan erilaisia reflektion muotoja, toimintatapoja tai selviytymiskeinoja. (Yanov & Tsoukas 2009, 1342.) Ongelmalliset käytännöt sisältävät tekijöitä, jotka ehkäisevät tai hankaloittavat oppimista ja oppimisprosessin käynnistymistä tai keskeyttävät oppimisen ennenaikaisesti (Hicks ym. 2007, 64). Esteitä voi löytyä opittavasta asiasisällöstä, kannustimista tai oppimiseen liittyvästä vuorovaikutuksesta ja joskus niistä kaikistakin samanaikaisesti (Illeris 2007, 157). Ongelmat saattavat myös olla yhteydessä tiedostamattomiin mentaalisiin puolustusmekanismeihin tai tietoiseen vastarintaan, joka tosin voi tuottaa toisenlaista oppimista kuin alun perin oli tarkoitus (mt., 173–175). Työpaikoilla risteävät monenlaiset ideologiat, tarpeet ja tavoitteet (Toivanen ym. 2012, 15), joiden väliset jännitteet voivat ilmetä oppimisaktiviteetteihin osallistumisen tukemisena tai vastustamisena (Billett 2004, 319–321; Valkama ym. 2010, 46–47). Tällöin yhteisöjen vuorovaikutussuhteet voivat muotoutua harmonisen yhteistoiminnan sijaan monimutkaisiksi valankäytön, kilpailun ja ristiriitaisten tiedonintressien asetelmiksi (Wenger 1998, 77). Työ-

paikkojen jännitteitä, erimielisyyksiä ja lopputulemiltaan avoimia ongelmia ratkotaan arjen ”sekavissa” selviytymistilanteissa (Collin 2005, 87), eivätkä ratkaisut välttämättä tuota tarkoituksenmukaisia käytäntöjä. Räsänen & Trux (2012, 51) toteavat kuitenkin ”epäkäytännöllisten” käytäntöjen olevan mielenkiintoisia tutkimuskohteita ja käytäntöjen tutkimuksen lähtökohdaksi voidaan ottaa Illeriksen (2007, 157) ehdottamalla tavalla oppimisen problematiikka: mistä on kysymys, kun aiottua oppimista ei tapahdu lainkaan, opitaan asioita jollain tavalla väärin tai jotain muuta mitä alkujaan oli tarkoitettu.

Käytäntöjen tutkimuksessa kysytään, mitä käytännöissä tapahtuu, kuinka ne selittävät päivittäisen toiminnan dynamiikkaa ja miksi niillä on sekä tarkoituksellisia että vähemmän tarkoituksellisia seuraamuksia. Tutkimuksen kohteena voivat olla myös käytäntöjä muodostavien erilaisten elementtien väliset suhteet. (Feldman & Orlikowski 2011, 1240–1242.) Näiden suhteiden tarkastelussa on huomioitava, että käytännöt voivat olla toisistaan erillisiä, mutta myös päällekkäisiä, kuten Wenger (1998, 114) on todennut. Tutkimuskysymyksiin voi sisällyttää miksi, kuka, miten ja mitä -ulottuvuuksia (Räsänen & Trux 2012, 21) tai kysymykset voi suunnata tiettyihin teemoihin, kuten osaamiseen tai sen puuttumiseen. Kaikissa edellä esitetyissä vaihtoehtoissa kyse voi olla samanaikaisestikin sekä käytännöllisistä että vähemmän käytännöllisistä käytännöistä. Tutkimuskysymystensä moninaisuudesta johtuen käytäntöjen tutkimusotteetkin vaihtelevat etnografisista tapauskuvauksista teemoitteleviin, luokitteleviin tai vertaileviin analyysihin. Käytäntöjen tutkimusten tulokset voidaan esittää myös teorian muodossa. Teorioilla otetaan arkielämän sotkuisista käytännöistä tolkkua selkeyttämällä niitä käsitteiden ja mallien avulla.

3 TYÖN KÄYTÄNNÖISTÄ AINEISTOLÄHTÖISIKSI KÄSITTEIKSI JA TEORIAKSI

Lähestyn työelämää käytäntöinä, koska ne tarjoavat sopivan tulokulman omaan tutkimuskohteeseeni. Käytännöissä eri teoriaperinteistä peräisin olevat ainesosat yhdistyvät toisiinsa monimutkaisiksi kokoonpanoiksi, joita voi tutkia monilla menetelmillä useista erilaisista lähtökohdista. Eräs tapa on käsitteellistää ja mallintaa moniaineksinen kohde teoriaksi ja saattaa se tällä tavoin selkeämpään ja ymmärrettävämpään muotoon. Käsitteellistäminen voi pohjautua aiempaan teoretisointiin tai se voi perustua tutkimuskohteesta kerättyyn empiiriseen aineistoon. Aineistolähtöisyys on sopiva valinta, kun tutkimusongelma on lähtökohdiltaan avoin tai kun tutkimuksen tavoitteiden kannalta nähdään tarkoituksenmukaiseksi lähteä tutkimaan tuttujakin kohteita ilman olemassa oleviin teorioihin perustuvia oletuksia rajoituksiin ja rajauksiin. Tässä luvussa pohjustan valitsemaani lähestymistapaa: tutkimuskohteen käsitteellistämistä ja mallintamista aineistolähtöiseksi teoriaksi.

3.1 Käytäntöteorioita, käytännöllisiä teorioita ja aineistolähtöisiä teorioita

Käytäntöteoriat ja käytännölliset teoriat

Teorian merkitys tutkimuksessa riippuu tutkimuksen tavoitteista ja kysymyksen asettelusta (Bron & Schemman 2002, 9). Teoriat voivat olla selittäviä olettaen vastaavuuden empiriaan; analyttisiä tarjoten käsitteitä, yleistyksiä, typologioita, tulkintoja tai määritelmiä selittävien teorioiden tarpeisiin; heuristisia eli malleja ja käsitteitä vastaamaan konkreettisiin ja käytännöllisiin ongelmiin siinä, missä joidenkin teorioiden tarkoituksena on muiden teorioiden analysointi, rekonstruktio ja kritiikki (Sztompka 2002, 26–35). Merton (1957, 5–6) on sisällyttänyt teorioihin niin tutkimusrutiinien hypoteesien kaltaiset pienemmät tietokokonaisuudet kuin ”suuretkin teoriat”, joilla tarkoitetaan laajoja aihepiirejä koskevia abstrakteja rakenteita. Näiden ääripäiden väliin jäävät rajattuja alueita koskevat ”keskitason teoriat”, jotka Merton (mt., 9) näkee sisällöltään ja sovellettavuudeltaan hedelmällisimpinä tutkimustyön kannalta. Käytäntöteorioiden voi katsoa edustavan keskitason teorioita, koska ne eivät tarjoa yhtenäistä teoriakenttää eivätkä jäsenny ”suureksi teoriaksi”, kuten Reckwitz (2002, 257) on todennut. Monet käytäntöteorioista painottavat käytäntöjen sosiaalista ulottuvuutta ja niiden kohteina ovat päivittäiset toiminnot, joilla yhteisöt kiinnittyvät, tulkitsevat ja organisoivat maailmaansa (Wenger 1998, 13). Käytäntöteorioissa esitetäänkin, että arkinen toiminta tuottaa sosiaalisen elämän rakenteelliset muodot ja päinvastoin (Feldman & Orlikowski 2011, 1241).

Tutkimusteksteissä teoriaksi nimetyllä tiedolla viitataan yleensä olemassa oleviin teorioihin tai aiempiin tutkimuksiin, joita käytetään pohjustettaessa tutkimusintressiä ja -kysymyksiä ja

suhteutettaessa tutkimuksen tuloksia aiheenmukaiseen kirjallisuuteen. Sen sijaan omien tutkimustulosten nimeämistä teoriaksi arastellaan ainakin opinnäytetöissä; ehkä arkailun syynä on epävarmuuden ja vaatimattomuuden ohella teoria-käsitteen samaistaminen suuriin teorioihin tai muihin vakiintuneen aseman saaneisiin teoreettisiin rakennelmiin. Mikään ei kuitenkaan estä käyttämästä teoria-ilmaisua oman tutkimuksen tuotoksista. Pikkarainen (2011, 31–32) näkee Mertonin tapaan teorian ja tiedon välisen suhteen jatkumona, jolloin teoriaksi voidaan nimittää monenlaisia tietokokonaisuuksia ja hän huomauttaa ”kaikkien teorioiden käytännössä olevan epätäydellisiä ja keskimääräisiä”. Sellaisinakin niillä voi olla annettavaa tieteelliselle tutkimukselle ja muuhun toimintaan.

Kurt Lewin (1951, 169) on todennut, ettei mikään ole niin käytännöllistä kuin hyvä teoria ja Cartwright (1978, 178) puolestaan Lewinin oppilaana on kirjoittanut, että Lewinille ei mikään ollut niin teoreettista kuin hyvä käytännön ongelma. Käytännölliset teoriat voivat olla teorioita käytännöistä tai joistain muista aiheista, kunhan ne ovat käyttökelpoisia omilla alueillaan ja niistä on apua tutkimustoiminnassa tai muilla tehtäväkentillä (Cronen, 2001, 14; Goldkuhl 2006, 2–3). Teoriat voivat opastaa, mihin asioihin kannattaa kiinnittää huomiota ja kuinka näitä asioita tulisi käsitellä (Wenger 1998, 9) ja siksi ne soveltuvat tutkimustyön lisäksi monenlaisiin työelämän tehtäviin (Glaser 1978, 156). Työelämä ja sen tutkimus tarvitsevat erilaisia ja eri tasoisia teorioita eri tarkoituksiin. Käytännölliset teoriat antavat käyttäjilleen välineitä määritelmien, käsitteiden, mallien ja tapausesimerkkien muodossa, ne ehdottavat vaihtoehtoisia kehityslinjoja sekä tarjoavat mahdollisuuksia teorioiden uudistamiselle ja rikastamiselle ja siten niiden toimivuuden parantamiselle (Cronen 2001, 30). Käytännöllisen teorian ainesosia ovat käsitteet (mitä asioita on olemassa), rakenteet (miten asiat voivat toimia) ja mallit, joihin teoria käsitteineen tiivistetään (Goldkuhl 2006, 4). Käytäntölähtöisyydelle on tyypillistä ilmiöiden ja niiden sisältämien elementtien välisten suhteiden luonteen huomiointi (Feldman & Orlikowski 2011, 1242; Nicolini & Gherardi 2003, 21–22; Orlikowski 2002, 251). Suhteiden tarkastelu on keino päästä yksinkertaisia luokitteluja tai typologioita syvemmälle käytäntöjen olemukseen. Uusien käytäntöteorioiden tai käytännöllisten teorioiden kehittämisessä voidaan hyödyntää olemassa olevia teorioita, mutta yhtä lailla teoria käsitteineen voidaan muodostaa tutkimuskohteen empiriasta. Tällöin teoria ja sen käsitteet ovat aineistolähtöisiä.

Aineistolähtöiset teoriat

Monet tutkijat ovat toivoneet työelämän ja työelämässä oppimisen tutkimukseen poikkitieteellisiä tai monitieteisiä lähestymistapoja erillisten tieteenalojen ajattelua sitovien jakojen sijaan (Billet & Choy 2013, 264; Cairns & Malloch 2011, 11; Erden ym. 2014, 720; Fenwick

2008, 239–240; Hager 2011, 19–27). Fenwick (2010, 83) näkee eri tieteenaloille laajentumisen yhtäältä rikastuttaneen työpaikalla oppimisen tutkimusta uusilla näkökulmilla, mutta toisaalta hän toteaa saman kehityssuunnan sumentaneen työelämässä oppimisen tutkimuksissa käytettyä käsitteistöä. Vastaavanlaista hämärtymistä näyttäisi Boudin ja Solomonin (2003) mukaan tapahtuneen oppijan ja työntekijän käsitteiden kohdalla. Fenwick (2006, 265–266) kysyykin, onko työssä oppimisen käsitteistö enää käyttökelpoista, jos ei ole varmaa, mitä käsitteillä kulloinkin tarkoitetaan. Kun työelämässä oppimiseen sisällytetään monenlaisia aineksia monista eri lähteistä, ei välttämättä ole selvää, mikä ilmiö kulloinkin on huomion kohteena. Vaihtoehtona työelämän tutkimuksessa on lähteä liikkeelle ”puhtaalta pöydältä”, mikä koskee myös kohdeilmiöiden käsitteellistämistä ja mallintamista. Goldkuhl (2006, 2) ehdottaa aloittamaan selkeistä ja yksinkertaisista elementeistä ja Hearn (2004, 205–207) toivoo makrotason spekulatiivisten analyysien sijaan mikrotason tutkimusta ihmisten päivittäisestä toimeliaisuudesta työpaikoillaan tai muissa organisaatioissa. Fenwick (2010, 88) näkee tarvetta tutkimukselle, joka keskittyy siihen, mitä ihmiset oikeasti tekevät ja ajattelevat arjen työelämässä sekä tutkimusmenetelmille, jotka pystyvät valaisemaan tähän arkeen uppoutuvaa oppimista. Uusia avauksia voisi kehkeytyä ruohonjuuritason tutkimuksesta, jossa peruskäsitteistössäkin lähdetään liikkeelle tutkittavasta ilmiöstä jo olemassa olevien, mutta muuttuvassa maailmassa mahdollisesti ”sumeiksi” muovautuneiden tai kiistanalaisiksi käyneiden teoreettisten käsitteiden sijaan.

Hyvän kasvatustieteellisen tutkimuksen tulee olla jossain suhteessa teoriaan, mutta tämä ei tarkoita, että sen tulisi olla teorialähtöistä, kirjoittaa Paechter (2003, 111). Käytännöt eivät jäsenny suoraan minkään erityisen tieteenalan tai teorian käsitteistöillä, joten käytäntölähtöisessä tutkimuksessa käsitteellistäminen on avointa, toteaa Mutanen (2012, 125) ja tätä kantaa puoltaa Nicolinin ja Gherardin (2003, 27) näkemys käytäntöjen paikantuneesta, kontekstisidonnaisesta ja jatkuvasti uudelleenorganisoiduvasta luonteesta. Aineistolähtöisissä teorioissa käsitteet muodostetaan tutkimuskohteen empiriasta valmiiden teoreettisten ideoiden käyttämisen sijaan (Bron & Schemman 2002, 9–11). Aineistolähtöinen käsitteistö voi herkehtävänä viitekehyksenä tarjota uusia tapoja lähestyä sosiaalisia ilmiöitä tai kulttuurisia traditioita ja avata samalla mahdollisuuksia tarvittaville muutoksille (Reckwitz 2002, 257). Aineistolähtöiset teorit voivat antaa tuttuihin aiheisiin tuoreita näkökulmia, joten ne soveltuvat myös alueille, joita on tutkittu paljon. Aineistolähtöisten teorioiden joukkoon kuuluvat grounded theory -metodilla tuotetut sekä rajatumpaa aihepiiriä koskevat substantiiviset teorit, että edellisiä laajempaa ilmiökenttää edustavat formaalit teorit. Molemmat edellä mainituista edustavat useimmiten keskitason teorioita. Näillä teorioilla on Glaserin (2007b, 110–

111) mukaan annettavaa erityisesti sellaisten alueiden tai aihepiirien tutkimukselle, joiden kohdalla on menetetty tuntuma siihen, mitä kentällä tapahtuu.

3.2 Tutkimuksen lähtökohdista tutkimustehtävään

Pragmatistifilosofi Charles S. Peircen mukaan halu etsiä uusia tai totutusta poikkeavia ajattelutapoja herää siitä, että omat arkipäiväiset kokemukset ovat vastahangassa itsestäänselvyyksinä esitettyjen näkökantojen kanssa. Tällaisissa tilanteissa maailma häiritsee, hiertää ja vastustaa. (Bergman 2007, 96–98; Peirce 2001, 133–136.) Oman tutkimukseni tutkimusintressiä herättämässä eli vastustamassa olivat havaintoni työelämän arjesta. Ne eivät tahtoneet asettua yksin julkisessa keskustelussa korostuneiden näkemysten eivätkä aina tutkimuskirjallisuudessaakaan esitettyjen huomioiden tai teoretisointien kanssa. Eniten häiritsivät työssä oppimiseen tai osaamiseen liittyvät ristiriitaisuudet ja näkemysten kohtaamattomuudet. Toivanen kollegoineen (2012, 3) kirjoittaa tieteelliseen ja populaariin keskusteluun sisältyvistä paradokseista, jotka liittyvät osaamisen korostamiseen ja osaamisen kehittämiseen. Järven-sivu ja Koski (2012, 15) ovat puolestaan tuoneet esiin johtamiskurssin ja työelämän todellisuuden välisen kuilun. Vastaavanlaiset paradoksit, ristiriidat ja kuilut ovat tuttuja omasta työelämästäni ja kollegoiden tai muiden tuttujen henkilöiden kertomista työelämän tapauksista. Työssä sattui ja tapahtui. Arkeen kuului hetkiä tai pidempiä jaksoja, joissa ei tuntenut osaavansa, tietävänsä tai oppivansa, mutta tehtävistä suoriuduttiin tai ainakin siirryttiin eteenpäin; joskus enemmän ja toisinaan vähemmän menestyksekkäästi. Tehtiin virheitä tai selvittiin läheltä piti -tilanteilla. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut ammattitaidottomuutta, piittamattomuutta, asioiden huonoa organisointia, saati heitteille jättöä. Osaamisen tärkeyttä tähdennettiin, uusien asioiden oppimiseen ja tiedon jakamiseen rohkaistiin ja näihin asioihin panostettiin. Mieltäni jäi kuitenkin askarruttamaan se, miksi resursoinnista ja kannustuksesta huolimatta uusien toimintatapojen omaksuminen, muutosten tai rutiiniluonteistenkin tehtävien läpivieminen tuntui toisinaan selittämättömän vaivalloiselta, eikä tämä työläys ollut ainakaan kaikin osin selitettävissä osaamisen ongelmilla, muutosvastarinnalla, valta- ja intressikamppailuilla tai henkilökemioilla.

Työelämän oppimista ja osaamista korostavissa keskusteluissa näyttävät jääneen katveikkoon ne päivittäiset arkiset ja toisinaan vähäpätöisiltä tuntuvat tehtävät ja ongelmat, joista kuitenkin täytyy suoriutua, jotta työt etenisivät. Tähän arkeen kuuluvat osaamisen ja oppimisen kokemusten ohella myös kokemukset siitä, että ei osata, tiedetä tai opita. Varsinaisten työtehtävien lisäksi työpaikoilla on meneillään kaikenlaista muutakin toimeliaisuutta, johon lukeutuvat käytävä-, kahvipöytä- tai muodollisemmatkin keskustelut. Näissä keskusteluissa käsitellään työtehtäviin tai -suorituksiin liittyviä ja edellisiä sivuavia aiheita, mutta aina ei

ole selvää, mikä keskustelujen aihe tai tarkoitus loppujen lopuksi on. Omille työelämän kokemuksilleni löytyykin tarttumapintaa Järvensivun (2006, 19) toteamuksesta ”kun työpaikalla puhutaan oppimisesta, siellä saatetaan puhua ensisijaisesti jostain aivan muusta”. Myös työelämän tutkimuksissa voidaan oppimisen varjolla tarkastella lähes mitä asiaa hyvänsä, lisäävät edelliseen Fenwick (2006, 265–266), Koski ja Järvensivu (2008, 37) sekä Valkama kollegoineen (2010, 43). Jatkokysymykseksi voikin esittää, mitä nämä oppimisen ohella käsitellyt aiheet ovat. Oppimiskeskeinen puhetapa on valunut julkisesta keskustelusta oppilaitoksiin, työpaikoille ja työelämän tutkimukseen ja tämä lienee johtanut Järvensivun (2006, 9) sanoja lainaten siihen, että ”oppimisesta ja koulutuksista kysyttäessä osataan antaa 'oikea' vastaus”, joka myötäilee tuttuja ja tunnustettuja oppimisdiskursseja (ks. Gewirtz 2008). Mitä siis kysyä, ettei tuloksena olisi pelkästään ”oikeita” vastauksia. Abbott (2004, 120–125) ehdottaa keinoiksi tuttujen ja käytettyjen argumenttien nurin kääntämisen tai aiemmin itsensänselvyyksinä pidettyjen asioiden problematisoinnin. Tuoreita ajatuksia ja tutkimuksen lähtökohtia voi saada myös kohtelemalla tuttua aihetta toisena tai tuntemattomana ilmiönä (mt., 134). Abbottin ideoita voi soveltaa työelämän tutkimuksessa esimerkiksi siten, että ei-osaamista tai ei-oppimista ei esioleteta ongelmiksi ja tämä näkemys otetaan tutkimuksen läh-tökohtaksi osaamisen sijaan tai sen ohella. Voidaankin kysyä, mitä asioita käsitellään ja millä tavoin, kun puheenaiheina ovat ei-osaaminen, ei-oppiminen tai ei-tietäminen. Sekä oppimisen että ei-oppimisen oheispuhetta pidän tutkimukseni tiedonkeruun kannalta merkityksellisenä.

Tutkimustehtävä

Tutkimukseni kohteena ovat työelämän arjen moninaiset käytännöt. Käytäntöteoriat tarkastelevat ihmisten arkielämän toimintaa ja aikaansaannoksia kaikilla elämän alueilla – myös työelämässä (Räsänen & Trux 2012, 53–54). Oman tutkimuskohteeni olen rajannut koskemaan palkkatyötä, koska tutkimuksen virittäneet keskustelut liittyvät erityisesti tähän työn muotoon. Olen valinnut aineistolähtöisen ja empiiriseen aineistoon perustuvan lähestymistavan, etteivät arkiset asiat jäisi vallalla olevien diskurssien tai ennalta annettujen teoreettisten viitekehysten varjoon. Aineistona käytän työntekijöiden kertomia kuvauksia, episodeja ja pohdintoja työelämän arjesta. Aineistonhankinnassa tämän tutkimuksen vaatimaa erityistä näkökulmaa virittävää viitekehystä olen kuitenkin hakenut pyytämällä osallistujia kertomaan työelämän tilanteista ja tapahtumista, joissa itse tai joku toinen ei osaa, ei opi tai ei tiedä. Toivon tällä tavoin saavani aineistoksi arkisen työelämän tavanomaisuuden yläpuolelle nousevan sankaripuheen (ks. Featherstone 1992, 164–165), kompetensseja korostavan oppimis-

puheen tai työn kurjuuden maksimointipuheen sijaan tai ainakin niiden rinnalle puhetta muis-takin repertuaareista. Lähtökohtanani ja oletuksenani on, että (ei-)oppimisen tai (ei-)osaami-sen oheispuhe sisältää tietoa nykyisestä työelämän arjesta ja tätä puhetta aineistona käyttäen tutkimustehtäväni on

muodostaa empiiriseen aineistoon perustuva käsitteellinen malli siitä, mitä työ-elämän arjen käytännöissä on meneillään.

Tutkimusmenetelmänä käytän klassista grounded theory -metodia, joka vastaa tutkimusin-tressiini tuottamalla tulokseksi aineistoon perustuvan käsitteellisen tason teorian – tässä tut-kimuksessa aineistona on työelämän arjen empiriaa käsittelevä puhe. Klassinen grounded theory -menetelmä soveltuu tutkimusasetelmiin, jotka ovat lähtökohdiltaan avoimia. Tällä menetelmällä tuotetut teorialat kertovat abstraktilla tavalla eli käsitteiden ja teorian muotoon saatettuna hypoteesina sen, mistä tutkimuksen kohdealueella on kysymys. Teorioiden tarkoi-tuksena on lisätä ymmärrystä kohdealueestaan (Åge 2011, 1612). Ne tarjoavat lähtökohtia ja uusia tulkintoja jatkotutkimuksille tai niitä itseään voi lähteä kehittämään eteenpäin (Glaser 2007b, 109). Gt-tutkimusten tuottamat teorialat sopivat vähemmän tunnettujen tai tutkittujen ilmiöiden tutkimukseen, mutta toisaalta ne tarjoavat tuoreita näkökulmia myös tutuille ja pal-jon tutkituille kohteille, jos epäillään, että näiden kohteiden tai ilmiöiden ja niiden selitysta-pojen osalta on menetetty tuntuma empiriaan (mt., 110–111). Artikkelitietokantoihin teke-mieni hakujen perusteella grounded theory -metodia käytetään laajalti yhteiskunta- ja ihmis-tieteellisissä tutkimuksissa. Grounded theory -tutkimusten tuloksina syntyneitä teorioita ja käsitteitä voi soveltaa tutkimustoiminnan ohella myös monenlaisissa työelämän tehtävissä (mt., 110–113).

4 KLASINEN GROUNDED THEORY -METODI

Perusteellisempi metodin esittely väärintulkintojen välttämiseksi

Tässä luvussa esittelen tutkimusmetodin seikkaperäisemmin kuin pro gradu -tutkielmissa on tapana tehdä ja tähän ratkaisuun päädyin omassa tutkimusprosessissa kohtaamieni ongelmien takia. Klassinen grounded theory on ollut ristiriitaisten käsitysten ja perusteettoman kritiikin kohteena. Metodin luonteesta pidetään yllä erilaisia myyttejä, jotka nousevat esimerkiksi väärintulkintoista ja toisen käden lähteiden reflektomattomasta käytöstä (Urquhart & Fernández 2013, 224–225). Tutkimukseni alkuvaiheessa tutustuessani grounded theoryn metodikirjallisuuteen, menetelmästä käytyyn debattiin ja sillä toteutettuihin tutkimuksiin¹ omakseen ja kehitin klassisesta grounded theorystä vääriä käsityksiä, jotka haittasivat tutkimukseni etenemistä monin tavoin. Eräs virheellisistä käsityksistäni liittyi siihen, millä tavoin ja missä määrin klassista grounded theory -metodia voi muokata omiin tarkoituksiin sopivaksi lähestymistavaksi. En edelleenkään erityisemmin puolla metodista puhtasoppisuutta vaan näen tarkoituksenmukaisempana vaihtoehtona soveltaa, yhdistää ja jatkokehittää erilaisia tutkimusmenetelmiä kulloisenkin tutkimuksen tarpeiden mukaan, kunhan käytetyistä menetelmistä on riittävät perustiedot. Klassinen grounded theory tuntuisi kuitenkin olevan tästä tutkimuksesta saamiini kokemusten perusteella omanlaisensa poikkeus – se näyttää toimivan parhaiten alkuperäisessä muodossaan ja siten, että sitä käytetään ”koko paketina”.

Metodikirjallisuuden ohella klassiseen grounded theoryyn voi tutustua lukemalla menetelmällä toteutettuja väitöskirjoja, tutkimusraportteja ja artikkeleita (esim. Utriainen & Kyngäs 2008). Monissa tutkimusraporteissa metodin esittely kiedotaan kuitenkin oman tutkimusprosessin ratkaisuihin. Tästä vuoropuhelusta voi olla menetelmään tutustumattomalle haasteellista erottaa, mitkä ovat klassisen grounded theory -metodin peruseräkkeet, joista ei saa tinkiä, mitkä tutkimusprosessin piirteet ovat lähtöisin metodin tarjoamista vapausasteista tai mitkä ratkaisut juontuvat tutkimuksen olosuhteiden reunaehdoista. Suddabyn (2006, 637–640) ja Tanin (2009, 10) mukaan grounded theoryn erilaisten suuntausten ja niihin liittyvien näkemyserojen takia tämän menetelmän valinneen tutkijan – erityisesti aloittelevan – tulee erityisen tarkoin pohtia, kirjata ja perustella tutkimuksensa metodiset valinnat ja termistö, jotta lukijat tietävät, mihin lähtökohtiin ja tutkimussuuntaukseen ratkaisut perustuvat. Suppeampi metodin tai oman tutkimusprosessin esittely voikin johdattaa klassiseen gt-metodiin perehtymättömän lukijan väärin tulkintoihin. Näistä syistä esittelen grounded theory -menetelmän, siihen yhdistämäni taustafilosofian ja oman tutkimukseni etenemisen erillisinä, mutta

¹Osa lukemistani grounded theory tutkimuksista oli sellaisia, joista oli vaikea löytää yhtymäkohtia metodin alkuperäiseen ideaan. Nämä tutkimukset eivät kuulu opinnäytetyöni kirjallisuuslähteisiin.

toisiaan täydentävinä ja metodin periaatteita kertaavina lukuina sen sijaan, että yhdistäisin metodin esittelyn omassa tutkimusprosessissa tekemiini ratkaisuihin. Laajemman metodisuuden tarkoituksena ei kuitenkaan ole korvata klassisen grounded theoryn keskeisten teosten lukemista vaan tukea niihin perehtymistä².

Klassisen grounded theoryn perusidea

Grounded theory³ on Barney Glaserin ja Anselm Straussin kehittämä tutkimusmenetelmä, jolla tuotetaan tutkimuksen aihetta koskeva aineistolähtöinen käsitteellisen tason teoria. Tätä teoriaa kutsutaan niin ikään grounded theoryksi ja sen elementteinä ovat kategoriat, niiden ominaisuudet sekä kategorioiden väliset suhteet, joilla teoria integroidaan kokonaisuudeksi (Glaser 2002, 317; 325; Glaser & Strauss 1967, 35–36; Holton 2007, 265). Teoria rakentuu analyysin avulla aineistosta löydetyn ja abstraktille tasolle kiteytetyn keskeisen idean eli ydinkategorian ympärille (Glaser 1978, 95–96; Holton 2007, 279). Teorian kaikki elementit perustuvat käytettyyn aineistoon, joka voi olla muodoltaan ja keruutavaltaan millaista tahansa (Glaser 1978, 2; Glaser 1992, 15–16; Glaser 2002, 313; Glaser & Strauss 1967, 1–6). Aineistolähtöisyyden lisäksi grounded theorylle keskeinen piirre on käsitteellistäminen. Käsitteet ovat grounded theoryn ”rakennuspalikoita”. Glaserin ja Straussin (1967, 23) mukaan käsitteet kertovat abstraktilla tasolla sen, mitä tutkimuksen kohdealueella on meneillään ja ne pysyvät käyttökelpoisina, vaikka niitä ilmentävät aineistoesimerkit eli indikaattorit vaihtuisivatkin. Teorian muodostuksessa aineiston käsitteelliselle tasolle abstrahoinnilla tavoitellaan laajempaa kuvaa ja irrottaudutaan kontekstisidonnaisista tekijöistä, kuten tietystä ajankohdasta, paikasta tai yhteistöstä, vaikka niistä aineiston analyysin joutuu yleensä aloittamaan. (Glaser 1998, 133–137; 2002, 314; 319). Käsitteellistäminen tapahtuu koodaamalla eli ryhmittelemällä aineiston sisältöä siitä itsestään lähtöisin oleviin kategorioihin ja vertailemalla koodauksen tuloksia muuhun aineistoon ja jo aiemmin koodauksen aikana muodostettuihin kategorioihin. Lisäksi käsitteellistetään näiden kategorioiden välisten suhteiden olemus. Lopputuloksena on aineistonsa perustuva malli, joka voi olla substantiivinen eli suppeampaa aihepiiriä koskeva teoria tai formaalimpi teoria, joka on sovellettavissa laajempaan ilmiökenttään. (Glaser 1998, 135–136.) Apuvälineinä käsitteiden ja teorian muodostamisessa käytetään muistiinpanoja eli memoja. Tutkijan ideat ja tulkinnat pidetään kiinni aineistossa

²Glaserin (1998, 40) mukaan klassisen grounded theoryn keskeiseen metodikirjallisuuteen kuuluvat Glaserin & Straussin vuonna 1967 kirjoittaman perusteoksen lisäksi Glaserin vuosina 1978, 1992 ja 1998 kirjoittamat metodioppaat. Tiedot teoksista löytyvät lähdeluettelosta. Holtonilta ja Walshilta on ilmestynyt toukokuussa 2016 uusi metodiopas (Holton, J.A. & Walsh, I. Classic grounded theory: Applications with qualitative and quantitative data. Thousand Oaks, CA: Sage Publications). Tätä teosta en ole ehtinyt käyttää lähteenä.

³Grounded theoryn olen nähnyt suomennettavan aineistoperustaiseksi, aineistolähtöiseksi, ankkuroiduksi tai aineistokeskeiseksi teoriaksi tai malliksi. Usein termi – viitattiin sillä teoriaan tai metodiin, jätetään kokonaan suomentamatta. Joissain yhteyksissä olen nähnyt käytettävän grounded teoria -ilmaisua.

jatkuvan vertailun menetelmän avulla. Teoreettinen otanta aineiston hankinnan periaatteena varmistaa sen, että käsitteisiin tai niiden suhteisiin ei jää epäselvyyksiä tai aukkoja.

Glaser ja Strauss kehittivät grounded theoryn (jatkossa myös gt)⁴ 1960-luvulla vaihtoehtoksi ja vastineeksi etukäteen valittujen hypoteesien tai teorioihin perustuvalle, kvantitatiivisesti orientoituneelle sosiologiselle tutkimukselle. He olivat kenties hakeneet vaihtoehtoa myös antropologisesti suuntautuneelle, kuvailevalle tutkimussuuntaukselle. Nykyisin gt-metodista on erotettavissa klassinen suuntaus, joka on uskollinen metodin alkuperäisille periaatteille ja Glaserin näkemyksille, straussilainen lähestymistapa, joka perustuu metodin toisen kehittäjän, Straussin yhdessä Juliet Corbinin kanssa kirjoittamiin menetelmäoppaisiin. Kolmantena versiona on konstruktivistinen grounded theory, joka yleensä yhdistetään Kathy Charmazin teksteihin. Eri suuntauksia on vertailtu, niiden välillä on yritetty päästä konsensukseen ja menetelmää on pyritty uudelleenmuotoilemaan monin tavoin. Bryant ja Charmaz (2007) kirjoittavat sopuisasti grounded theory metodi -perheestä, mutta gt:n eri versioista, jatkokehittelmistä ja näkemyksistä siitä, mikä gt on tai ei ole, on käyty kiivastakin retorista painia kritiikkeineen ja vastakritiikkeineen. Gt:n ja sen eri versioiden arvioinneista, vertailuista, kritiikistä ja metodiin liittyvistä väärinymmärryksistä voi lukea tarkemmin esimerkiksi Hallbergin (2006), Kellen (2007), Suddabyn (2006) Seldénin (2005) tai Tanin (2009) artikkeleista. Klassisen gt-metodin puolestapuhujien mukaan gt:n uudelleenmuotoiluissa on unohdettu menetelmän alkuperäinen idea, tarkoitus ja tavoitteet, jotka ovat sellaisinaan edelleen päteviä ja tästä syystä he ovat tuominneet metodin jatkokehittelmät gt:n nimellä ratsastamiseksi niissä tapauksissa, joissa heidän mukaansa on ollut kyse vain osittaisesta tai jopa pelkästä väitetystä käytöstä (esim. Glaser 1998, 93; 2003; Holton 2007, 272; Hood 2007, 164; Simmons 2010, 15–16). Glaser on metodioppaissaan todennut, ettei tuomitse tutkimusmenetelmien muokkaamista tai kehittämistä sinänsä; hänen mukaansa gt:n ominaisuuksia osittain soveltava tai niitä muokkaava tutkimusasetelma tuloksineen voi olla erinomainen, mutta se ei vain silloin ole gt-tutkimus. Gt-metodiin voi kuitenkin Glaserin mukaan yhdistää muita proseduureja, kunhan tämä tehdään harkiten ja gt:n perusajatusta muuttamatta (Walsh, Holton, Bailyn, Fernandez, Levina & Glaser 2015, 593).

⁴Jatkossa käytän grounded theorystä myös lyhennettä gt, joskin klassisesta gt-metodista käytetään myös cgt-lyhennettä. Grounded theory-metodin lyhennän gt-metodiksi ja ”klassinen” -etuliitteen jätän pois, ellei asiayhteys sitä vaadi. Tutkimuksen tuloksesta eli grounded theorystä käytän ilmaisuja gt-teoria, substantiivinen teoria tai formaali teoria. Joissakin lähteissä lyhenne kirjoitetaan versaalilla, mutta mielestäni tämä tapa tekee tekstin ulkoasusta levottoman.

Glaserin (1978, 3; 2014, 1) mukaan klassinen grounded theory kaikenlaista aineistoa hyödyntävänä ja käsitteellisen tason teorian muodostamiseen tähtäävänä yleisenä metodina on menetelmä muiden joukossa – ei vastakkainen kvantitatiiviselle tai kvalitatiiviselle tutkimukselle eikä muita metodeja parempi tai huonompi. Se on vain omanlaisensa menetelmä. (Ks. myös Christiansen 2011, 23; Holton 2007, 267.) Yleisyys viittaa aineiston monimuotoisuuden ohella siihen, että klassiseen gt-metodiin ei kytkeydy mitään erityistä tieteellistä taustafilosofiaa, joten tutkijan tulee perustella kulloisetkin tutkimuskohtaiset sitoumuksensa itse eikä hakea niitä esimerkiksi gt-metodin kehityshistoriasta (ks. luku 5). Ontologisesta ja epistemologisesta joustavuudestaan huolimatta klassiselle grounded theory -menetelmälle erityistä on se, että sitä on käytettävä ”koko pakettina” (Breckenridge, Jones, Elliott & Nicol 2012, 64; Glaser 1998, 13; Holton 2007, 286; O'Reilly, Paper & Marx 2012, 249). Gt ei siis ole pelkkä koodaustapa tai valikoima aineiston käsittelyn ja analysoinnin työvälineitä ja sen osittainen soveltaminen valitsemalla metodin ominaisuuksien tarjoamalta ”ruokalialta” vain houkuttelevimmat palat voi koitua ongelmalliseksi sekä tutkimusprosessille että tuloksena syntyvälle teorialle (O'Reilly ym. 2012, 248).

Gt-metodin tarjoamista vapauksista seuraa vastuu menetelmän asiantuntevasta käytöstä, joten omien valmiuksien arviointi ja niihin nähden riittävän ajan varaaminen metodikirjallisuuden tutustumiseen ja metodin perusperiaatteiden omaksumiseen on välttämätöntä ennen tutkimuksen aloittamista. Väärien tulkintojen välttämiseksi on oltava selvillä metodin taustahistoriasta ja tavoitteesta: siitä, että menetelmällä tähdätään tietäntyyppiseen teoriaan. (Urquhart & Fernández 2013, 230; Walsh, ym. 2015, 587.) Metodin virheellinen soveltaminen saattaa juontua menetelmällisestä ymmärryksen puutteesta tai epäonnistumisen pelosta ja se voi johtaa kompromisseihin tai gt:n näkökulmasta keskeneräisiin tuloksiin. Menetelmälliset kompromissit ja teorioiden keskeneräisyydet lienevätkin taustatekijöinä väitteelle, jonka mukaan gt-metodilla tuotetuilla teorioilla ei ole tieteelliselle tutkimukselle erityistä annettavaa. (Urquhart & Fernández 2013, 227–228.) Reunaehdoistaan huolimatta klassinen gt-metodi jättää käyttäjälleen riittävästi pelivaraa hyödyntää menetelmää joustavasti ja tarkoituksenmukaisesti sekä aineistonsa että omien vahvuuksiensa kannalta. Joustavuus ei kuitenkaan tarkoita epätieteellisyyttä: klassisen gt-metodin aineistolähtöinen lähestymistapa yhdistää systemaattisen, itseään korjaavan ja täydentävän iteratiivisen proseduurin luovaan ideointiin ja tätä lähestymistapaa käsittelen tarkemmin seuraavissa alaluvuissa.

4.1 Metodin keskeiset periaatteet

Aineisto ja sen hankinta

”All is Data” -gt:n ohjenuorana viittaa siihen, että tarvittava aineisto voidaan hankkia millä menetelmillä hyvänsä ja että aineisto voi koostua samassakin tutkimuksessa monenlaisista aineksista, kuten tilastoista, haastatteluista, tutkimukseen osallistujien päiväkirjamerkinnöistä, havaintomuistiinpanoista, visuaalisesta materiaalista, dokumenteista ja asiakirjoista tai kaikista näistä samanaikaisesti (Hallberg 2006, 145). Käyttökelpoisia ovat muiden tutkijoiden toisiin tarkoituksiin keräämät aineistot ja aineisto voi sisältää myös tutkijan omia kokemuksia tutkimuksen kohdealueelta (Glaser 1978, 54; 1998, 120). Glaserin (1998, 160) mukaan aineistoa voi etsiä ja sen keruun voi aloittaa mistä tahansa, vaikka tutkimuksen edetessä teoreettisen otannan periaate suuntaakin aineiston keruuta. Ideat tutkimuksen aiheeseen voivat olla peräisin kirjallisuudesta, omista mielenkiinnon kohteista tai aiemmista havainnoista, mutta ne osoittavat vain aloituspisteen, josta eteenpäin täytyy jatkaa tutkimuksen kohdealueen, siitä kerättävän aineiston ja meneillään olevan analyysivaiheen ehdoilla.

Indikaattoreiksi kutsutaan epäsuoraa evidenssiä asioista, jotka eivät ole aineistosta suoraan havaittavissa (Alasuutari 1999, 95). Gt-tutkimuksessa aineisto tarjoaa indikaattoreita eli tapauksia, joiden yleistäminen muihin ympäristöihin toteutetaan abstraktin käsitteellisen mallin kautta (Glaser 1978, 62–65; Glaser & Strauss 1967, 24). Tämä edellyttää sitä, että indikaattoreita on oltava riittävästi, joten aineiston hankinnassa tähdätään vaihteluun. Aineiston tulee tarjota riittävästi variaatiota eli toisistaan poikkeavia tapauksia tutkimuskohteen analyysia varten (Larsson 2009, 31–32; Morse 2007, 237). Variaatio voi olla ihmisten tai ihmisryhmien piirteiden vaihtelua, ilmiöön ominaisuuksien monimuotoisuutta tai gt-tutkimuksen tapaan teoreettista variaatiota, jossa tutkimuksen kohteeseen liittyviä erilaisia tapauksia haetaan teoreettisen konstruktion tarpeisiin. Vaihtelun ohella aineistosta haetaan myös indikaattoreiden välisiä yhtäläisyyksiä. (Sandelowski 1995, 181–182.) Gt:ssä keskitytään tapausten tai ilmiöiden variaatioon, ei niinkään ihmisten tai ihmisryhmien piirteiden vaihteluun (Glaser 1978, 69; 2002, 319; Breckenridge ym. 2012, 65–66), mutta ihmiset tai ihmisryhmät ovat osallisina silloin, kun aineistoidindikaattoreita käytetään tapausesimerkkeinä teoriaa esittelyn yhteydessä (Glaser 1978, 91). Kun tavoitteena on käyttäytymiseen liittyvien ideoiden tai aiheiden mallintaminen teoriaksi, niin alkuvaiheessa ”sumeasti” määritelty tutkimuksen kohde on yhtä käyttökelpoinen kuin etukäteen ammatin, organisaatiotyyppin, työelämän sektorin, tehtäväkentän tai jonkin muun ominaisuuden perusteella rajattu ryhmä (Glaser 1978, 44; 52). Tutkimuksen edetessä gt:n tiedonkeruun periaate – teoreettinen otanta – tuottaa tutkimuksen aineiston määrittäen ja rajaten samalla alueen, jota teoria tulee koskemaan.

Teoreettinen otanta

Teoreettisessa otannassa tutkimuksen tarvitsemaa aineistoa kerätään useaan otteeseen, koska analyysin aikana voidaan tarvita tietoa erilaisista lähteistä ja eri menetelmin hankittuna (ks. lisää Morse 2007). Aineiston muotoa tai keruutapaa eivät määrää ennalta annetut paradigmat (Glaser 1978, 44), mutta tutkijan esitietämys tai mielenkiinnon kohteet voivat ohjata aineiston keruussa tiedon sisällön ja muodon kannalta tietynlaiselle aloituspaikalle (Breckenridge & Jones 2009, 119–120). Tämän jälkeen aineiston keruuta jatketaan etenevän analyysin ehdoilla. Tutkimuksessa kehkeytyvä teoria, sen ydinkategoria ja muut keskeiset elementit määrittävät, millaista aineistoa tutkimuksen edetessä analyysin tarpeiksi kulloinkin tarvitaan (Breckenridge & Jones 2009, 114–118). Aineiston keruun alkuvaiheessa ei kuitenkaan voi ennalta tietää, millaisen teorian tutkimusprosessi tuottaa, joten teoreettisessa otannassa on aina oltava valmis suunnan tarkistuksiin (Glaser 1978, 37). Teoreettisen otannan toteuttaminen saattaa osoittautua vaikeammaksi kuin aineiston kerääminen etukäteen rajatulta ryhmältä ja valmiiksi lukkoon lyödyllä tavalla, koska analyysin edistyessä ideoiden ja käsitteiden jatkuva uusiksi ajattelu vaikuttaa myös tulevien otantojen tietolähteitä ja aineistonkeruuta koskeviin valintoihin (Glaser & Strauss 1967, 52).

Analyysin aikana kategoriakandidaattien eli koodien vertailu aineistoon ja toisiinsa antaa vihjeitä teoreettisen otannan mahdollisista etenemissuunnista. Aluksi voi löytyä lukuisia lupaavia vaihtoehtoja, mutta tutkimusprosessin edetessä lisäaineiston keruu kohdistuu valikoidummin keskeisimmiltä tuntuville tahoille. (Glaser 1978, 46.) Myöhemmässä vaiheessa tiedonkeruu suunnataan hahmottuvan tai jo löydetyn ydinkategorian perusteella ja etsitään tietoa täydentämään teorian aukkokohtia (Holton 2007, 278). Teoreettisen otannan eri vaiheissa voi käyttää kokonaan uusien lähteiden sijaan tai niiden rinnalla edellisten otantakertojen tietolähteitä, esimerkiksi samoja informantteja, havaintopaikkoja tai dokumentteja. Siinä, missä jotkut aineiston osat osoittautuvat erityisen tähdellisiksi, niin mukaan voi kertyä myös teorian kannalta myöhemmin merkityksettömäksi osoittautuvaa tietoa (Morse 2007, 243). Kaikki kerätty aineisto on silti käytävä huolellisesti läpi ja sen käyttöä tai käyttämättä jättämisestä koskevat ratkaisut on tehtävä kehkeytyvän teorian näkökulmasta.

Jatkuvan vertailun periaate – mitä vertaillaan ja mihin

Jatkuva vertailu pitää käsitteet pätevinä eli kiinni aineistossa (Glaser 1998, 152) ja vertailun periaatetta onkin luonnehdittu gt-metodin keskeisimmäksi piirteeksi (esim. Hallberg 2006). Vertailussa luodaan työhypoteeseja esittämällä aineistolle kolmenlaisia kysymyksiä: 1) mitä kategoriaa tietty tapahtuma tai tapaus voisi ilmentää, 2) minkä kategorian ominaisuus tämä tapaus voisi olla ja 3) mistä aineistossa kaiken kaikkiaan on kysymys; mitä sen tapauksissa

on meneillään (Glaser 1998, 140). Tapauksia vertaillaan toisiinsa ja etsitään niiden taustalta yhtenäisyyttä, jonka perusteella muodostetaan kategorioita. Samalla etsitään yhtenäisyyden sisäistä vaihtelua: muodostettuja kategorioita verrataan aineiston muihin tapauksiin ja vertailun tulosten perusteella kehitetään kategorioille uusia piirteitä, kuten ominaisuuksia tai alakategorioita. Kategorioita toisiinsa vertailtaessa muotoillaan hypoteeseja myös niiden välisestä suhteista. (Glaser 1978, 49–50, 62; Glaser & Holton 2004 para. 53.) Vertailtavat tapaukset voivat olla kaiken kokoisia, taseisia tai laatuksia. Esimerkiksi tekstiaineistossa voidaan vertailla yhden tai useamman lauseen mittaisia ilmauksia, niitä lyhyempiä katkelmia tai toisaalta laajempiakin tietokokonaisuuksia (Glaser 1998, 140; Glaser & Strauss 1967, 21). Keskenään eri taseisia tai eri tyyppisiä ”dataviipaleita” käyttämällä voi löytää teorian kannalta tärkeitä näkökulmia ja ideoita (Glaser 1978, 63; Glaser & Strauss 1967, 65).

Vertailun kohteena olevat tapaukset voivat viitata samaan kategoriaan, sen ominaisuuteen tai kategorioiden väliseen suhteeseen, vaikka ne näyttäisivätkin päällisin puolin tarkasteltuna yhteismitattomilta. Tällöin on kyse abstraktien käsitteiden tasolla tapahtuvasta tapausten tai indikaattoreiden toisensa korvaavuudesta tai vaihdettavuudesta (Glaser 1978, 64–65; 1998, 141).⁵ Esimerkiksi toimistotyön käytännöistä saattaa löytyä samoja piirteitä kuin tehdastyön tai hoitotyön käytännöistä ja palkkatyössä voi havaita yhtäläisyyksiä vapaaehtoistoimintaan, kotitaloustöihin tai opiskeluun. Analyysissa tehdään ilmiänsuutaan erilaisista tapauksista yhteismitallisia käsitteellistämällä niiden taustalla oleva yhteinen ilmiökenttä ja sen eri ulottuvuudet. Tämä tapahtuu koodaamalla.

Koodaus – käsitteiden ja niiden ominaisuuksien muodostamista

Gt-kirjallisuudessa käytetään kategoria-, koodi- ja käsite -termejä rinnakkain ja usein synonyymien tavoin. Koodi-ilmaisua on ehkä luontevinta käyttää silloin, kun käsitteiden muodostus on vielä keskeneräistä. Koodeja voikin luonnehtia potentiaalisiksi kategorioiksi, käsitteiksi tai ominaisuuksiksi (ks. myös Kautto-Knape 2012, 47). Koodaustyössä annetaan tutkittavan kohteen empiirisille indikaattoreille abstrakti selitys muodostamalla käsitteitä eli kategorioita, kategorioiden ominaisuuksia ja kategorioiden välisiä suhteita (Glaser 2002, 315; Holton 2007, 272). Koodauksessa etsitään aineistosta samaa asiaa ilmentäviä tapauksia ja annetaan tapauksille niitä yhdistävä ja kuvaava nimi. Glaser (1992, 38) on määritellyt käsitteen, kategorian ja ominaisuuden väliset suhteet seuraavasti. Käsite ilmaisee aineiston tapausten taustalla olevaa yhdenmukaisuutta, merkitystä tai tarkoitusta. Kategoria on korkeamman abstraktiotason käsite ja ominaisuus puolestaan kategorialle alisteinen käsitteen

⁵ Englanninkielinen termi: interchangeability of indices/indicators

tyyppi. Ydinkategoria on analyysissä muodostettavan teorian keskeisin käsite ominaisuuksiin ja alakategorioihin. Edellisten lisäksi teoria voi tarvita muitakin kategorioita ominaisuuksiin. Kategoriat voivat liittyä toisiinsa esimerkiksi hierarkkisesti toistensa ylä- ja alakategorioina, toistensa ominaisuuksina tai muilla tavoin riippuen siitä, millä tavoin teorian käsitteet aineiston kannalta parhaiten integroituvat toisiinsa. (Glaser 1998, 135–136.) Tapausten vertailussa samaa kategoriaa ilmentävien, mutta riittävän erilaisten tapausten perusteella nimetään kategorioiden ominaisuudet ja alakategoriat (Glaser 1978, 61; 1992, 40). Ero kategorian ja ominaisuuden välillä on se, että kategoria seisoo omillaan teorian itsenäisenä elementtinä siinä missä ominaisuus on aina johonkin kategoriaan sidottu aspekti (Glaser & Strauss 1971, 189). Esimerkiksi jos kategoriana on raja, niin läpäisevyyden ominaisuus tulee ymmärrettäväksi ja erityiseksi vain rajaan yhdistettynä – oli tämä raja sitten maantieteellinen demarkaatiolinja tai solun seinämä.

Substantiivinen koodaus tuottaa tutkimusalueen empirian käsitteellistävät kategoriat ja teoreettinen koodaus kategorioiden välisiä suhteita ilmaisevat käsitteet (Glaser 1998, 163). Substantiivinen koodaus jakautuu avoimen koodauksen vaiheeseen, joka painottuu ajallisesti ydinkategorian löytymistä edeltävälle analyysiosuudelle ja selektiivisen vaiheeseen, joka käynnistyy ydinkategorian löytymisen jälkeen. Vaikka koodauksen pääsuunta onkin konkreettisemmasta abstraktiin eli substantiivisesta teoreettiseen koodaukseen, niin analyysi ei etene lineaarisesti vaiheesta toiseen (Kautto-Knape 2012, 115), vaan sahaa edestakaisin eri vaiheiden välillä.

Avoimen koodauksen kokeiluilla käsitteisiin ja ydinkategoriaan

Substantiivisessa koodauksessa työskennellään analysoitavan substanssin kanssa eli tiiviisti aineiston parissa. Avoimen koodauksen vaiheessa aineisto ”avataan” käsitteellisten ideoiden kehittämistä varten pilkkomalla se palasiksi, jotka koodauksen avulla työestetään käsitteellisesti abstraktimmalle tasolle. Tässä työssä etsitään ydinkategoriaa; sen löytyessä avoimen koodauksen merkitys vähenee ja koodaus kohdentuu ydinkategoriaan, sen ominaisuuksiin sekä siihen läheisesti kytkeytyviin kategorioihin. (Glaser 1978, 56; 1998, 138.) Avoimen koodauksen vaiheeseen kuuluu ideointia ja kokeiluja, jotka voivat ja saavat tuottaa paljon koodoja: sellaisiakin, jotka eivät tunnu kovin ilmeisiltä. Toisiinsa ja aineiston tapauksiin vertailtaessa koodien abstraktiotasoa nostetaan, niitä yhdistellään, korjaillaan tai muokataan ja myös hylätään (Glaser 1978, 51; 60). Vertailun avulla näkee, miten koodit toimivat suhteessa aineistoon, toisiinsa tai kehkeytyvään teoriaan ja samalla vertailu antaa suuntaviivoja teoreettiselle otannalle. Lisäaineistoa ei kuitenkaan kannata hakea kovin laajalta alueelta turhan varhain, koska se voi johtaa niin runsaaseen ja monimuotoiseen tietosisältöön, että avoimessa

koodauksessa on vaikeaa ”havaita metsää puilta” – toisin sanoen löytää keskeisiltä tuntuvia asioita, paneutua niihin ja myöhemmin nivoa niitä kokonaisuudeksi. (Mt., 51; 56; 60.)

Avoimen koodauksen aikana kysytään aineistolta jatkuvan vertailun kysymyksiä: mistä analysoitavassa tapauksessa saattaisi olla kysymys ja mitä kategoriaa tai ominaisuutta se voisi indikoida (Glaser 1990, 140). Koodattava aineiston osa voi sisältää samanaikaisesti useampiakin kategorioita, ominaisuuksia tai kategorioiden välisiä suhteita (Glaser 1978, 46–47). Idea koodiin ja siitä edelleen kategoriaksi voi olla lähtöisin aineiston vähäisestä yksityiskohdasta, mutta yhtä lailla laajemmastakin kokonaisuudesta, kuten tekstin kappaleesta tai kokonaisesta dokumentista. Koodattavan yksikön koko tai luonne voi riippua aineiston luonteesta, tutkijan taidoista hyödyntää aineistoaan tai siitä, millaista ilmiötä ollaan analysoimassa. (Glaser 1992, 48). Oleellisinta avoimessa koodauksessa on kuitenkin työskentelyn aineistolähtöisyys, joka tarkoittaa esimerkiksi sitä, että ikää, sukupuolta, ammattia tai vastaavanlaisia tyyppillisesti taustamuuttujina käytettyjä kategorioita ei etukäteen oteta vertailtaviksi koodeiksi, elleivät ne analyysin edetessä osoittaudu tulevan teorian kannalta oleellisiksi tekijöiksi (Glaser 1978, 60). Kyseleminen ja vertailu pitävät koodit kiinni aineistossa ja toisissaan suunnan analyysia kohti keskeisiä käsitteitä ja ydinkategoriaa. Aineistoa käydään läpi rivi riviltä, mikä on vaivalloista, joskin työ helpottuu keskeisten käsitteiden löydyttyä. Rivi riviltä ei tarkoita yhden tapauksen ylikategorisointia tiristämällä siitä kaikki mahdollinen irti, koska silloin vaarana on lipeäminen käsitteellistävältä tasolta kuvailevalle tasolle ja vertailuun tarvitaan joka tapauksessa useampia tapauksia. Aineistoa kannattaakin analysoida reippaassa tahdissa. (Glaser 1998, 145.) Nopeatempoisuutta ei silti pidä yhdistää yleisluonteiseen silmäilyyn, joka voi johtaa vaikutelmanvaraiseen koodaukseen ja teorian jäämiseen irralliseksi aineistostaan (Glaser 1978, 57–58).

Koodien nimet voivat kantaa käsitteiden nimiksi, mutta eivät välttämättä. Nimeämisellä on merkitystä, kun etsitään sopivimpia ilmaisuja kuvaamaan tutkittavaa kohdetta tai sen osia (Glaser 2002, 315). Idea kategorian tai käsitteen nimeen voi olla lähtöisin yhdestäkin tapauksesta, mutta nimen osuvuuden varmistamiseksi tapauksia pitäisi olla useampia (Glaser 1998, 140). Nimien on oltava ”riittävän abstrakteja, jotta niillä tavoitetaan ilmiön käsitteellinen taso ja samalla niin konkreetteja, että ne yltyvät tavoittamaan tutkitun ilmiön arkitason” toteaa Koskela (2003, 341–342). Käsitettä ei kuitenkaan tarvitse nimetä yhdellä sanalla vaan ni-

meksi voidaan muotoilla pidempikin ilmaisu. Prosesseja kuvaavat käsitteet ovat usein gerundi-muotoisia⁶ (Glaser 1978, 97) ja aineistosta sellaisinaan poimitut in-vivo -kategorioiden nimet voivat ”mehevinä” tarjota selitysvoimaa kohdeilmiöstä muodostettaville käsitteille (Glaser 1978, 70; 1998, 137). Simmons (2010, 30–33) tähdentää nimeämisen yhteydessä herkkyyttä ilmaisujen nyansseille ja konnotaatioille, koska tarkoituksena on tehdä tutkimuksen kohde ymmärrettäväksi abstraktien käsitteiden tasolla. Käsitteiden nimien on siis oltava osuvia ja valitut nimet voivat viitata esimerkiksi käsitteiden välisten suhteiden laatuun. Nimeämisessä verbaalinen lahjakkuus on eittämättä eduksi, mutta Glaser (1978, 71) varoittaa käsitteiden tehtailusta vailla tarttumapintaa aineistoon tai fokusta teorian muodostamiseen. Hänen (mt.) mukaansa käsitteillä keikarointi johtaa helposti teorian relevanssin puutteeseen. Jos parhaiten ilmiötä kuvaavien käsitteiden nimet ovat arkisen oloisia, niin niitä ei tarvitse lähteä tieteen tahtoon muuttamaan vähemmän tavanomaisiksi. Sandelowski ja Boshamer (2011) suosittelvat käsitteiden nimeämisessä parallellismia eli samansuuntaisuutta, yhdenmukaisuutta tai rinnastettavuutta tarkoittaen tällä käsitteiden muodon ja sisällön vastaavuutta. Käsitteiden eriparisuus voi heidän mukaansa viitata keskeneräiseen analyysiin. Sisällön ja muodon vastaavuus käsitteiden nimissä selkeyttää teoriaa ja tekee sen ymmärrettävämmäksi, mutta gt-teoriassa kategorioiden ja niiden ominaisuuksien ei tarvitse olla laadullisesti yhteismitallisia tai saman tason ilmiöitä. Yhdenmukaisuutta tärkeämpää on siis aineistolähtöisyys, mutta parallellismia voi käyttää apukeinona, kun käsitteitä toisiinsa vertailtaessa haetaan niille parhaiten sopivia ilmaisuja. Yleensä käsitteiden nimiä terävöitetään vertailun aikana ja analyysiprosessin kuluessa, kunnes ne sopivat parhaimmalla mahdollisella tavalla tuotettuun teoriaan (Holton 2007, 274; 279).

Teoreettinen eli käsitteellinen saturoituminen tarkoittaa gt-analyysissa sitä, että aineistosta on jatkuvan vertailun ja koodaustyön avulla tuotettu kaikki teorian kannalta tarpeelliset kategoriat ominaisuuksineen eikä uusia enää tarvita. Havaitaan samojen ideoiden toistuvan aineistossa, vaikka niiden indikaattorit vaihtuisivatkin. (Glaser & Strauss 1967, 61; Holton 2007, 265.) Saturoituminen onkin tiettyssä mielessä vertailuprosessissa kehkeytyvän teorian idean tiivistämistä. Saturoitunut kategoria tai sen ominaisuus on ansainnut tiensä teoriaan ja uuden tiedon keruu voidaan tältä osin lopettaa. Tämän jälkeen analyysia jatketaan toistaiseksi saturoitumattomien kategorioiden kanssa ja hankitaan tarpeen vaatiessa uutta aineistoa teoreettisen otannan periaatteen mukaisesti. (Glaser 1998, 141.) Käytännössä kategorioiden saturoituminen tapahtuu vähitellen ja samanaikaisesti – ei peräkkäin ja yksi toisensa jälkeen.

⁶ Englannin kielessä ing-päätteinen verbin muoto, joka viittaa jatkuvaan tai meneillään olevaan tekemiseen. Suomen kielessä verbin substantiivinen nominaalimuoto, tässä tapauksessa 4. infinitiivi, esim. oppiminen, kirjoittaminen tai työskenteleminen

Dey (2007, 186) täsmentää gt-metodissa saturaation toimivan ensisijaisesti teorian muodostuksen välineenä eikä niinkään tavoitepisteenä, johon näytteenkeruussa tähdätään. Saturaatio viittaa myös gt-teorian taloudellisuuteen; sen ”niukkuuteen” tai napakkuuteen etnografisen tutkimuksen ”tiheyden”⁷ sijaan, joten määrällisesti vähäiselläkin aineistolla voi päästä eheään teoriaan. Gt-metodi ohjaa tiedonkeruuta siten, että ei kerätä turhaan tai liikaa samaa kohdetta indikoivia tapauksia, joilla ei ole enää tähdellistä tarjottavaa kehkeytyvälle teorialle. (Dey 2007, 186; Glaser 1992, 40; 1998, 26.)

Ydinkategoriasta selektiiviseen koodaukseen

Avoimen koodauksen ja jatkuvan vertailun yhteisellä etsitään ydinkategoriaa: aineistosta peräisin olevaa keskeistä ideaa tai teemaa, jonka ympärille kaikki muu tuntuu kietoutuvan. Ydinkategoria voi ilmaista luonteeltaan monenlaisia asioita, kuten prosessia, typologiaa, jatkumoa tai olosuhteita. (Glaser 1978, 94–96.) Se saattaa tarvita aikaa ja vaivaa löytyäkseen, mutta voi yhtä lailla nousta esiin jo koodauksen varhaisessa vaiheessa. Ilmaantuessaan ydinkategoria kuitenkin auttaa merkittävästi analyysin etenemisessä. (Glaser 1978, 95; Holton 2007, 266.) Lupaavan ja selitysvoimaisen ydinkategorian löytyessä siihen liittyviä ideoita ja esimerkkitapauksia alkaa nähdä kaikkialla muuallakin, joten tässä innostavassa vaiheessa onkin ”laitettava jäitä hattuun”, ettei analyysissä ajauduta aineiston ulkopuolelle (Glaser 1978, 96). Useampien tasavahvojen ydinkategoriaehdokkaiden joukosta valitaan yksi keskiöön ja toiset siirretään alakategorioiksi tai jätetään pois analyysistä. Hylätyt kategoriat voivat toimia tulevien tutkimusten lähtökohtina ja mahdollisesti niiden ydinkategorioina ja ne saattavat löytää sijansa analyysin edistyessä kehitteilläkin olevasta teoriasta; mahdollisesti hieman toisessa muodossa. (Mt., 122–124.)

Selektiivisessä koodauksessa ydinkategoria alkaa ohjata analyysin etenemistä. Aineiston tapausten vertailu keskittyy löytyneen ydinkategorian ympärille, tarpeettomia koodeja karsitaan pois ja uutta aineistoa hankitaan vain ydinkategorian näkökulmasta. (Holton 2007, 280–281). Myös avoin koodaus jatkuu, mutta sen merkitys vähenee (Glaser 1978, 61). Ydinkategoriaan keskittyvä aineiston hankinta lopetetaan silloin, kun jatkuva vertailu ei tuota enää ydinkategorialle teorian kannalta uusia tarpeellisia ominaisuuksia tai alakategorioita – tulee varmuus siitä, että ei tarvitse enää jatkaa. (Holton 2007, 281). Uusien kategorioiden ja niiden ominaisuuksien etsimisen sijaan keskitytään löytyneiden kategorioiden välisiin suhteisiin eli

⁷ Etnografisten tutkimusten yhteydessä käytetty ”tiheä kuvaus” tarkoittaa tietynlaista kirjoittamisen tapaa, jota käytetään, kun tulkitaan ja tehdään ymmärrettäväksi tutkimuksen kohteen kulttuurisia erityispiirteitä ja merkitysrakenteiden verkostoa (ks. esim. Geertz 1973). Tiheä kuvaus on monimuotoista, kuvailevaa ja yksityiskohdilta rikasta, lähentyen tietyin osin kaunokirjallisuutta.

teoreettiseen koodaukseen, joskin koodeja suhteutetaan toisiinsa jo substantiivisen koodauksen yhteydessä.

Teoreettinen koodaus

Teoreettiset koodit ilmaisevat tavat, joilla substantiiviset kategoriat ovat suhteessa toisiinsa ja liittävät kategoriat toisiinsa yhtenäiseksi teoriaksi (Glaser 1978, 72; 1998, 137; 2013a, 2). Siksi ne ovat yleensä substantiivisia kategorioita korkeammalla abstraktiotasolla (Glaser 2013a, 8). Teoreettisessa koodauksessa ei enää lajitella aineistoa eikä koodeja nosteta suoraan aineistosta samalla tavoin kuin substantiivisessa koodauksessa (Glaser 2005, 57). Teoreettisten koodien pitää kuitenkin integroida käsitteet toisiinsa aineiston ehdoilla, eikä niitä siksi saa valita etukäteen esimerkiksi oman tieteenalan tai omien mieltymysten mukaan. Gt-tutkimuksen kohteena ovat monimuotoiset ilmiöt ja siksi niiden mallintamiseen voi tarvita samanaikaisesti useanlaisia teoreettisia koodeja, joskin yleensä yksi niistä on yleensä hallitsevassa asemassa (mt., 45). Teoreettisen koodauksen apuvälineeksi gt-metodi tarjoaa koodausperheet. Monissa gt-tutkimuksissa kategorioiden väliset suhteet on esitetty six c:s⁸-koodausperheen koodein eli syinä, kontekstitekijöinä, samanaikaisuuksina, seurauksina, yhteisvaihteluina tai ehtoina. Esimerkkejä gt:n koodausperheistä olen koonnut liitteeseen 1. Koodausperheiden jäsenet eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan koodeja voi käyttää joustavasti rinnakkain, limittäin ja sisäkkäin (Glaser 1978, 73). Glaser (1978, 82; 1998, 167; 2005, 18) painottaakin koodausperheiden virikkeenomaisuutta ja kehottaa sekoittamaan koodeja keskenään, kehittämään itse niitä lisää tai etsimään käyttökelpoisia teoreettisia koodeja kaikenlaisista lähteistä. Tavoitteena on, että tutkija pystyy soveltamaan teoreettisessa koodauksessa mahdollisimman laajaa koodaustapojen valikoimaa, koska siten oman teorian kategorioiden välisten suhteiden luonne on paremmin löydettävissä (Glaser 1998, 165; 2005, 11). Koodausperheet tarjoavat samaan asiaan vaihtoehtoisia näkökulmia ja aineiston mallintamisessa kannattaa kokeilla eri koodien sopivuutta. Teoreettisten koodien on ansaittava paikkansa teoriassa siinä missä substantiivistenkin koodien. Ydinkategoriatkin voivat olla teoreettisia koodeja ja niistä tyypillisiä esimerkkejä ovat sosiaaliset perusprosessit, joihin sisältyy vähintään kaksi toisistaan erottuvaa vaihetta. (Glaser 1978, 96–97.) Näiden prosessien vaiheet, niiden ominaisuudet ja/tai alakategoriat nimetään samoja periaatteita noudattaen kuin substantiivisetkin kategoriat.

Gt-teoria voi jäädä epäselväksi tai kuvailevaksi, jos substantiiviset kategoriat yhdistetään toisiinsa ilman teoreettisia koodeja ja toisaalta substantiivisten kategorioiden puuttuessa teoreettiset koodit jäävät tyhjiksi abstraktioiksi (Glaser 1978, 72; 1998, 164–165; 2013a, 7). Jos

⁸ causes, contexts, contingencies, consequences, covariances & conditions

aineisto ei tunnu antavan tukea teoreettisille koodeille, niin Glaserin (1978, 72; 2013a, 5–7) mukaan väkisin käyttämistä parempi vaihtoehto on jättää ne pois. Hän (2005, 14) näkee gt-teorioiden olevan kuitenkin parhaimmillaan silloin kun teoreettisia koodeja käytetään. Jos useampien sopivilta tuntuvien teoreettisten koodien välillä joutuu valitsemaan, niin valinta on silti, kuten substantiivisten koodienkin kohdalla, tutkijan harkittu ja aineistoperustainen ratkaisu sattumanvaraisen, loogisesti päätellyn tai muulla tavoin aineistosta irrallisen valinnan sijaan (Glaser 1978, 119; 1998, 163; 2005, 48). Teoreettisia koodeja joustavasti ja monipuolisesti soveltamalla teorian muotoilussa päästään niin lähelle aineistoa kuin tutkija sen hetkisillä taidoillaan kykenee (Glaser 2005, 48). Koodausperheiden ohella apuna voi käyttää ristiintaulukointeja, nelikenttiä ja matriiseja, koska ne tarjoavat kategorioiden välisten yhteyksien tarkasteluun hyödyllisiä yleisnäkyymiä (ks. lisää Alasuutari 1999, 203; Dey 2007, 179; Glaser 1978, 66–68). Teoreettinen koodaus tapahtuu ja teoreettiset koodit ilmaantuvat ensisijaisesti memotyöskentelyssä eli analyysin aikana muistiinpanoihin kirjattuja ideoita vertailemalla, järjestelemällä ja lajittelemalla (Glaser 2005, 57). Memotyöskentelyyn ryhdytään jo tutkimuksen alkuvaiheessa, mutta sen osuus korostuu analyysin edetessä.

Memotyöskentely ja tutkimuksen analyyttinen sääntö

Memotyöskentelyllä tarkoitetaan käsitteellisen tason ideoiden ryhmittelyä, kun koodauksen yhteydessä avattua ja abstraktiin muotoon saatettua aineistoa nivotaan uudeksi kokonaisuudeksi (Glaser 1978, 116). Memoiksi puolestaan kutsutaan vapaamuotoisia muistiinpanoja, joiden avulla tutkija ylläpitää ajatteluprosessiaan (Glaser, 2013b; Holton 2007, 284). Niiden kirjoittaminen voi alkaa jo ennen varsinaista analyysivaihetta, esimerkiksi aineiston keruun yhteydessä (Glaser 2013b). Memoihin talletetaan pohdinnat ja ideoinnit, jotka liittyvät kategorioihin, niiden ominaisuuksiin ja niiden välisiin suhteisiin (Glaser 1998, 142). Memojen läpikäynnillä ja lajittelulla etsitään aineiston ja muodostuvan teorian kannalta parhaiten sopivia teoreettisia koodeja. Löytyessään ne muodostavat kyseisessä tutkimuksessa noudatettavan analyyttisen säännön, joka kertoo, miten teorian käsitteet ovat suhteessa toisiinsa. Tähän sääntöön tukeutuen käsitteet integroidaan teoriaksi. (Glaser 2005, 38; Glaser & Holton 2004, para 71–74.) Memoissa teorian elementit yhdistetään kokonaisuudeksi kysymällä substantiivisilta kategorioilta, millainen yhteys on kahden kategorian tai kategorian ja sen ominaisuuden välillä. Voi esimerkiksi kysyä, olisiko suhde luonteeltaan asteikko, ulottuvuus vai erot olosuhteissa. (Glaser 1978, 119; 1998, 163.) Teorian integroinnin lisäksi memojen avulla kirkastetaan käsitteiden olemusta, nostetaan tarvittaessa niiden abstraktiotasoa (Glaser 1998, 138) ja havaitaan, mitkä käsitteistä kantavat teoriaan asti (Glaser 1978, 120). Memotyösken-

telyssä muotoillaan teorian ”käsikirjoitusta”. Havaittuihin aukkoikohtiin on hankittava lisää aineistoa ja saman idean toistuessa toistumistaan on tarkennettava analyysia ja etsittävä lisää nyansseja. (Mt., 123–124.)

Memojen avulla muotoiltavan teorian on pysyttävä kiinni aineistossa, mutta memoja on voitava käsitellä aineistosta erillisinä, koska tällä tavalla paranevat edellytykset nähdä aineiston sisältö abstraktimmalla tasolla ja pysyä avoimena kohdeilmiöstä muodostettujen käsitteiden integroinnin erilaisille vaihtoehdoille (Glaser 1978, 88–90). Koodaustavan ja -välineistön (manuaalisen, sähköisen tai edellisten yhdistelmän) onkin tuettava memotyöskentelyä siten, että koodit ja memot ovat irrotettavissa aineistosta ja toisistaan, jotta ne voidaan liittää yhteen uusiksi kokonaisuuksiksi (mt., 71). Memojen läpikäynnin ja järjestelyn tuloksena syntyy uusia memoja ja aiempiakin muokataan tai niihin tehdään lisäyksiä (Glaser 1978, 88; Holton 2007, 282). Memojen määrä ja laatu lieenee tapauskohtainen ja riippuu tutkimuksen aineiston luonteen ja laajuuden lisäksi myös tutkijan mieltymyksistä ja taipumuksista; esimerkiksi Holton (2007, 282) kirjoitti väitöstutkimuksensa aikana yli 400 memoa, joiden pituus vaihteli muutamasta rivistä useihin sivuihin. Memotyöskentely tuottaa ajatusten järjestelyyn, vertailuun ja jatkokehittämiseen joustavasti taipuvan ideapankin (Glaser 1978, 83–87), johon voitallettaa myös lupaavilta tuntuvat analyttiset sivupolut ja käsitteet muissa yhteyksissä hyödynnettäviksi ideoiksi, vaikka ne eivät tekeillä olevaan teoriaan asti päätyisikään (mt., 90; 118).

”Stop and memo” -periaatteen mukaisesti analyttiset oivallukset kirjoitetaan muistiin heti, milloin ja missä ne mieleen tulevatkin, joten memotyöskentelyyn valitun välineen on oltava nopeasti saatavilla ja käytettävissä (Glaser 1978, 83–90; 2013b). Glaserin (2013b) mukaan memot ovat tutkijan henkilökohtaisia työvälineitä ja niiden tarkoituksena on helpottaa analyysityötä, joten memot tehdään tekijälleen itselleen sopivimmalla tavalla ja sopivimmassa muodossa. Hän (1978, 84–86) myös muistuttaa, että oman teorian on oltava riittävän varmalla pohjalla ennen kuin varsinainen kirjoitustyö aloitetaan ja tästä syystä ideoita kannattaa työstää memoissa riittävän pitkälle. Liian aikaisin aloitettu gt-teorian kirjoittamistyö houkuttelee Glaserin (mt.) mukaan teoreettiseen ennenaikaisuuteen. Teksti alkaa silloin elää omaa elämäänsä irrallisena aineistosta.

4.2 Substantiivinen vai formaali teoria

Tuloksena substantiivisia ja formaaleja teorioita tai siltä väliltä

Analyysi on valmis, kun teorian käsitteet selittävät riittävän hyvin tutkittavan ilmiön. Tulee tunne, että on tehnyt sen, minkä on voinut. (Glaser 1978, 123–125.) Teoreettinen kattavuus ei kuitenkaan tarkoita kaiken kattavaa kuvausta tutkimuksen kohdealueesta. Ei esimerkiksi yritetä käsitteellistää tietyn organisaation tai yhteisön toimintaa kaikkienensa vaan tarkastelun tulee rajautua vain tutkimuksen aikana keskeiseksi osoittautuneeseen aihepiiriin (Glaser 1978, 115; 2002, 318). Teoriaan asti päätyneiden käsitteiden määrä on tapauskohtainen, mutta suuntaa antavana ohjenuorana voi pitää sitä, että substantiivinen teoria sisältää tyypillisesti kymmenestä viiteentoista käsitettä (Glaser 1978, 71; 1992, 45; 2002, 331). Voidaan ajatella, että valmis teoria ja sen kategoriat ovat saturoituneet, vaikka saturoituminen on varsinkin formaalimpien teorioiden osalta suhteellista: aina on mahdollista ottaa mukaan jokin uusi näkökulma ja kerätä lisää aineistoa analysoitavaksi uusilta alueilta (Glaser 1978, 154). On siis osattava lopettaa silloin, kun teoriasta on tullut teoreettisesti riittävän vakaa (Breckenridge & Jones 2009, 120–121).

Gt-teoriat jaotellaan substantiivisiin ja formaaleihin teorioihin, joskaan erottelu ei ole tarkkarajainen. Substantiiviset teoriat ovat lähellä tutkimuksen empiiristä aluetta ja sopivat rajatumpiin aihepiireihin. Metodien kehittäjät ovat ottaneet esimerkeiksi substantiivisista teorioista kuolevan hoivaamisen, ammattikasvatuksen, vanhuusiän elämäntyylin ja nuorisoriikollisuuden. Formaali teoriat on nostettu empiriasta käsitteellisesti abstraktimmalle tasolle ja edellisten esimerkkien kohdalla ne voisivat tarkoittaa statussiirtymää, sosialisatiota, statuksen yhdenmukaistamista tai poikkeavaa käyttäytymistä. (Glaser & Strauss 1967, 32–33; 1971, 177–178.) Gt-teorioilla ei ole ennalta annettua abstraktiotasoa, mutta usein sekä substantiiviset että formaalit teoriat sijoittuvat keskitason teorioihin eli tapauskohtaisten työhypoteesien ja laajoja alueita kattavien suurten teorioiden välimaastoon (Glaser 2007a, 100; Glaser & Strauss 1971, 178). Ne ovat useimmiten myös gt:n omasta näkökulmasta ”välitason” teorioita: yleisempiä kuin vain yksittäistä kohdetta koskevat substantiiviset teoriat, mutta eivät kuitenkaan niin kattavia kuin formaalit teoriat periaatteessa voisivat olla (Glaser 1978, 52; 2005, 13).

Formaali teoria ei ole substantiivista teoriaa parempi tai kehittyneempi vaan kummallakin on oma tarkoituksensa ja tehtäväkenttensä. Siinä, missä lukuisat ominaisuudet ja kategoriat tihentävät substantiivista teoriaa antaen sille paikallista selitysvoimaa, niin formaalista teoriasta on karsittu ne osat, jotka eivät enää toimi laajemmalla alueella ja tiivistetty ilmiön monimuotoisuus abstraktille tasolle. Formaalin teorian rikkaus löytyykin kyvystä kiteyttää kohdeilmiön tai -alueen keskeinen idea. (Glaser 1978, 153.) Formaalien teorioiden kohde- ja

käyttöalue ovat laajempia, mutta ne ovat silti substantiivisten teorioiden tapaan aineistope-rustaisia ja tämä piirre tuo niiden abstraktiin käsitteistöön elämänmakuisuutta (Glaser 2007a, 100).

Formaalissa teoriassa tavoitteena on ydinkategorian ympärille rakennetun mallin yleistämi-nen – ei olemassa olevan substantiivisen teorian testaaminen tai korjaaminen (Glaser 2007a, 107; 2007b, 79–81). Esimerkkinä substantiivisen teorian ydinkategorian yleistämisestä on hoitajaksi tulemisen käsitteellinen laajennus ammattilaiseksi tulemiseksi, joka kattaa myös lääkäriksi, lakimieheksi tai pilotiksi tulemisen (Glaser 2007a, 99–100). Substantiivinen teoria voisi siten koskea yksittäisen organisaation jonkin toimintayksikön ja ammattiryhmän tiettyä käytäntöä, jolloin teoria sopii tälle nimenomaiselle alueelle, mutta ei välttämättä muille. Teo-rian ydinkategoriaa voi lähteä laventamaan muitakin organisaatioita, erilaisia osastoja, uusia tehtäväkenttiä tai toisia ammatteja koskevaksi hakemalla ydinkategoriaan liittyvää lisäaineis-toa näiltä alueilta, nostamalla jatkoanalyysissä teorian käsitteellistä tasoa ja jättämällä pois sellaisia piirteitä, jotka eivät enää toimi laajemmassa ympäristössä. Mitä useampaa aluetta teoria ulotetaan koskemaan, sitä abstraktimmaksi sen ydinkäsitteistö muotoutuu ja sitä for-maalimpi teoria on lopputuloksena.

Formaalialia teoriaa voi lähteä kehittämään eri tavoin. Aineiston muodolle tai sen keräämisen tekniikoille ei ole formaalin teoriankaan kohdalla rajoitteita. Kannattaa kuitenkin tavoitella mahdollisimman suurta aineiston variaatiota ja hakea analyysin tarpeisiin kohteita, jotka ei-vät sellaisinaan ole yhteismitallisia, mutta tulevat vertailukelpoisiksi korkeammalle abstrak-tiotasolle nostettuina. (Glaser 1978, 151–152.) Formaalin teorian kehittämisessä analyy-sin painopiste on aineiston ja käsitteiden jatkuvassa vertailussa ja memotyöskentelyssä. Sub-stantiivista teoriaa formaaliin laajennettaessa teoreettisessa otannassa ei kuitenkaan enää läh-detä etsimään uutta ydinkategoriaa ja näin ollen avoimen koodauksen vaihe jää pois (Glaser 2007b, 79–81). Sen sijaan tavoitteena on laajentaa ydinkategorian soveltamisalueita, joten uuden aineiston tapauksia vertaillaan olemassa olevaan ydinkategoriaan, sen ominaisuuksiin ja mahdollisesti sen alakategorioihin (mt., 94). Koodaus on siis valikoivaa eli selektiivistä.

Formaalin teorian aineistoa voidaan hakea alkuperäisen substantiivisen alueen puitteiden si-sältä ja/tai sen ulkopuolelta käyttämällä ja yhdistelemällä kaikenlaisia tietolähteitä analyysin tarpeiden mukaan (Glaser 2007b, 79). Glaser ehdottaa, että kentälle lähtemisen ja kokonaan uuden aineiston keräämisen lisäksi tai sen sijaan voi olla rationaalista rajoittaa teoreettinen otanta jo olemassa olevaan materiaaliin, kuten kirjoihin, aikakauslehtiin, monografioihin tai artikkeleihin ja laajentaa niiden avulla oman teorian käyttöalaa. Uuden aineiston indikaatto-reiden ei tarvitse olla valmiita käsitteitä (vaikka nekin ovat käyttökelpoisia), joten vertailun kohteiksi käyvät hyvin tapaukset kuvailevista tutkimuksista. (Mt., 89-94.) Formaalin teorian

ei välttämättä tarvitse perustua substantiiviseen teoriaan vaan sitä voi tietyin varauksin lähteä muotoilemaan aineistosta, joskin fokuksen löytämisen analyysin aikana voi osoittautua haasteelliseksi. Edellytyksenä on, että teorialle on aineistosta löytynyt ydinkategoria. (Glaser 2007b, 98.) Formaaliin teoriaan voi tähdätä, jos teorian aineisto on jo valmiiksi peräisin monenlaisilta substantiivisilta alueilta tai jos kiinnostuksen kohteena on yleisluonteisempi ilmiö, joka itsessään laventaa kohdealuetta. Tällöin teorian käsitteellinen taso nousee riittävän erilaisten alueiden tapauksia vertailtaessa. Tässä vaihtoehdossa joutuu kuitenkin ottamaan enemmän kantaa siihen, mitä asioita teoriaan sisällytetään ja mitä jätetään siitä pois ja näillä valinnoilla on vaikutuksensa teorian rakenteeseen. (Glaser 1978, 145–146.) Heikoimpana, ei suositeltavana vaihtoehtona, on substantiivisen alueen teorian mekaaninen uudelleenkirjoittaminen formaalimpaan muotoon poistamalla kontekstisidonnaisia, aikaan ja paikkaan liittyviä tekijöitä, jolloin tuloksena voi olla vain pintapuolisesti formaalia teoria muistuttava rakennelma (Glaser 1978, 145; Glaser 2007b, 100).

Teorian kirjoittaminen selkokielisenä proosana

Glaserin (2002; 320–322; 2007b, 82) ja Holtonin (2007, 272) mukaan formaalin ja substantiivisen teorian esittely toimii parhaiten käsitteellisesti abstraktina selkokielisenä esityksenä, joka selittää teorian käsitteet ja suhteuttaa ne toisiinsa. Teorian selitysvoimaa ei sumenneta liialla kuvailemisella vaan pyritään ytimekkääseen tekstiin. (ks. teoreettisesta kirjoittamisesta myös Glaser 1978, 128–141; Glaser & Holton 2004.)⁹ Teoreettisia koodeja ei tarvitse eksplikoida, vaikka näin usein tehdäänkin. Teoreettisten koodien avulla ymmärretään, millä tavoin käsitteet tai ideakokonaisuudet liittyvät toisiinsa, mutta ne tarjoavat myös apukeinon asioiden selkeälle esittämisen tavalle: teoreettisten koodien kautta ajatteleamalla osataan kirjoittaa siten, että lukija oivaltaa teorian käsitteiden välisten suhteiden olemuksen. (Glaser 2005, 32; 67.) Teorian havainnollistamiseen voi käyttää visualisointia, vaikka Glaser ei sitä suosittele. Hän (mt., 33–34) pitää ongelmallisena teorioiden ja käsitteiden pakottamista käytetyn kuvion tai kaavion raameihin. Toisena visuaalisten esitysten heikkoutena hän pitää sitä, että niissä usein jätetään teorian välisten suhteiden luonteen arviointi lukijan mielikuvituksen varaan (mt., 53; 76). Kuvioiden ja kaavioiden sijaan aineistosta harkiten valitut tapausesimerkit sopivat Glaserin (1978, 134) mukaan hyvin teorian ja sen käsitteiden sisältöä valaisemaan ja esimerkit voi koota myös omaksi luvukseen (ks. esim. Glaser & Strauss 1971, 157–175).

⁹Grounded Theory Review on klassiseen grounded theoryyn erikoistunut vertaisarvioitu verkkojulkaisu, jonka tutkimusartikkeleiden kirjoitustyylistä voi ottaa mallia, mutta myös muissa tieteellisissä aikakauslehdissä on julkaistu klassisella gt:lla tehtyjä tutkimuksia. Hyviä lähteitä ovat myös klassisella gt:lla tehdyt monografiat.

Gt-teoriat ovat hypoteeseja tai hypoteesien kokoelmia, joiden pätevyyttä voi ja saa koetella, mutta tämä työ tehdään toisissa tutkimuksissa, vaikka klassisen gt:n metodioppaita pintapuolisesti lukemalla voi päätyä käsitykseen, jonka mukaan gt-teorioiden verifiointi olisi jotenkin ”kiellettyä”. Toisaalta gt-teorioiden hypoteeseja koetellaan ja varmennetaan jo analyysin aikana jatkuvan vertailun menetelmän avulla, kun käsitteistä pyritään muotoilemaan mahdollisimman aineistolähtöisiä. Tämä työ on tietystä mielessä gt-tutkimuksen sisäistä pätevöittämistä. Gt-teorioille on myös omat arviointikriteerinsä. Yksi kriteereistä on muokattavuus, joka mahdollistaa teorian jatkokehittämisen, sen kytkemisen muuhun tutkimuskirjallisuuteen ja sen ideoiden kehittämisen uusiksi tutkimuksen aiheiksi. Gt-teorioiden voi näin ollen ajatella pätevöityvän myös jatkotyöstämisensä kautta. Muita arviointikriteereitä ovat teorian käsitteiden sopivuus aineistoonsa, toimivuus eli kyky selittää, mistä kohdealueella on kysymys ja se, että teoria on relevantti omalla alueellaan. (Glaser 1978, 4–6; 1998, 18–19; Glaser & Strauss 1967, 1–3.) Hyvällä gt-teorialla ja sen käsitteistöllä on tarttumapintaa. Onnistunut teoria herättää kiinnostusta, se herkistää lukijansa havaitsemaan teorian sisältöä monissa käytännön yhteyksissä ja siksi sitä on helppo soveltaa sekä tutkimustyössä että muillakin alueilla, esimerkiksi organisaatioiden toiminnan selvitys- ja kehittämistehtävissä (Glaser 1978, 4, 156–162; 2002, 332).

4.3 Klassisen grounded theoryn analyysilogiikasta ja kirjallisuuden käytöstä

Induktion ja deduktion vuoropuhelulla käsitteiden emergenssiin

Gt-metodissa induktiivinen ja deduktiivinen ajattelutapa kietoutuvat yhteen (Glaser 1998, 44). Induktiivisuuden tarkoituksena on työhypoteesien luominen siitä, mitä aineistossa on meneillään. Deduktiivista arviointia tarvitaan koodien vertailussa toisiinsa ja aineistoon ja silloin, kun vertailun tulosten perusteella hylätään tai hyväksytään työhypoteeseja jatkotyöstettäväksi. (Glaser 1978, 37–41; 1998, 95.) Analyysissa induktio kuitenkin kulkee edellä ja jatkuvaan vertailuun sisältyvänä periaatteena deduktion rooli on palvella induktiivisuutta. Deduktiivisuus ilmenee myös teoreettisessa otannassa, kun työhypoteesien perusteella päätellään ja päätetään, millaista lisäaineistoa kulloinkin analyysin tarpeiksi tarvitaan ja etsitään. (Glaser 1998, 95.) Gt-metodissa emergenssillä viitataan teorian ja sen käsitteiden muotoutumisen- tai hahmottumisprosessiin. Sanakirjoissa emergenssi kääntyy ilmaantumiseksi, ilmene-miseksi tai nousemiseksi, mutta Pihlström (2007, 267) pitää emergenssin luontevimpana suomen-noksena kehkeytymistä, joka sopii ”enemmän kuin osiensa summa” -ideaan, jonka mukaan eri osatekijöiden yhdistyessä syntyy uusia, alkuperäisiin osiinsa palautumattomia kokonaisu-uksia. Idea on yhteensopiva gt-analyysiprosessin kanssa, jossa uudenlaisia kokonai-

suuksia tuottavia osia edustavat menetelmän aineistolähtöisyys sekä tutkijan tietojen ja taitojen osuus. Emergenssi sisältää myös ajatuksen erilaisten tarkastelukulmien muodostamasta kokonaisuudesta. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että eri abstraktiotasot tuovat esiin samasta ilmiöstä erilaisia piirteitä. (Mt., 272.) Erilaiset piirteet puolestaan voivat uudelleen yhteenliitettynä tuottaa lähdeilmiöstään uusia näkökulmia. Tätä ideaa hyödynnetään substantiivisia ja erityisesti formaaleja gt-teorioita muodostettaessa. Gt-analyysissa induktion ja deduktion käyttö ei ole mekaanista. Ideat työhypoteeseihin ja niistä kehkeytyviin käsitteisiin ovat aineistosta lähtöisin, joskaan aineisto ei teoriaa tutkijalle tyrkytä vaan tutkijan ajattelulla ja aiemmilla tiedoilla on osuutensa. Glaser (1992, 27) käyttää teoreettinen herkkyyden ilmaisua tietämyksestä, ymmärryksestä ja taidoista, joiden avulla tutkija pystyy löytämään aineistosta teorian muodostuksen kannalta oleelliset asiat ja muotoilemaan ne käsitteiksi ja hypoteeseiksi. Glaser kannustaa gt-metodin käyttäjiä luovaan ajatteluun, intuitionsa hyödyntämiseen ja hakemaan inspiraatioita yli tieteenalojen kaikenlaisista lähteistä. Edellisen voi tulkita viittaavaan abduktiiviseen ajatteluun, vaikkakaan Glaser ei ole itse käyttänyt abduktio-termiä.

Abduktiivinen ajattelu oivaltamisen apuvälineenä

Abduktion käsite on peräisin Peirceltä, jonka mukaan abduktio on tietoa lisäävä ja laajentava päättelyn muoto (Bertilsson & Voetmann 2001, 448–449). Peirce kehitti päättelyn logiikan teoriaansa pitkällä aikavälillä ja eri ajankohtien muotoilut ovat antaneet aineksia erilaisille abduktiota koskeville tulkinnoille (Paavola 2005, 131; 2007, 105). Varhaistuotannossaan Peirce kuvasi abduktiota päättelyn heikkona muotona ja lähtökohtana mahdollisen tai uskottavan selityksen hakemiselle jollekin ongelmalliselle tai yllättävälle ilmiölle. Myöhemmin hän täydensi abduktion logiikkaa koskevia ajatuksiaan esittämällä abduktion tutkimusmenetelmällisenä periaatteena, jossa abduktiivinen ajattelu toimii työvälineen tavoin vaistona, näkemyksenä tai oivalluskykynä auttamassa hyvien ideoiden löytymistä hypoteesien muodostamista varten pelkän sattumanvaraisen arvailun sijaan. (Paavola 2005, 132–138; 2007, 105–106.) Vastaavia abduktiivisia piirteitä löytyy myös gt-tutkimuksen työhypoteesien muotoilusta ja niiden toisiinsa liittämistä (Nathaniel 2011, 196). Peircen mukaan abduktiivisessa ajattelussa kontrolloidut ja loogiset sekä spontaanit ja luovat piirteet täydentävät toisiaan luoden tutkimusprosessille otollisen ja hedelmällisen jännitteen (Locke 2007, 566–571; Reichertz 2007, 216). Gt-tutkimuksessa tämä jännite voisi tarkoittaa Reichertzin (2007, 19–221) kuvaamaa ”valmistautumattoman valppauden tilaa”: asennetta, joka edellyttää tutkijalta valmiutta hylätä tarpeen vaatiessa omat aiemmat oletuksensa, hakea niiden tilalle uusia vaihtoehtoja ja etsiä yhteyksiä sellaisten asioiden välillä, joita ei ole aiemmin osannut liittää yh-

teen. Tämä asenne edistää teoreettista herkkyyttä, jonka avulla käsitteiden ja teorian kehkeytyminen aineistosta on mahdollista.

Analyttinen intuitiivisuus tutkijan ajattelun ammattitaitona

Gt-metodia on kritisoitu puhtaan induktiivisuuden tai aineistolähtöisyyden mahdottomuudesta. Kritiikin perusteluna on käytetty sitä, että tutkija ei koskaan voi olla lähtökohdiltaan täysin avoin, mutta tämänkaltaista avoimuutta ei ole klassisen gt:n metodikirjallisuudessa lukemani perusteella vaadittukaan. ”Avoin mieli ei tarkoita tyhjää päätä”, kuten Dey (2007, 176) on asiasta huomauttanut. Kritiikin kohteena on ollut myös gt-metodille ominainen intuitiivisen ja esitietoisien ajattelun painottaminen, koska sen ei ole katsottu kuuluvan pätevään tieteelliseen käytäntöön (esim. Seldén 2005, 123–126; Tan 2009, 101). Intuitiivista ajattelua voi olla vaikea saattaa sanalliseen muotoon, jolloin haasteeksi nousee tutkimusprosessin läpinäkyvyys, mutta intuitiota hyödyntävän analyysin eksplikointi tutkimusraportissa on kuitenkin eri asia kuin sen käyttö tutkijan kognitiivisena työvälineenä. Polanyi (1969, 113–119) määrittelee tieteellisen intuition kyvyksi nähdä ongelmia tai ratkaisun edellytyksiä siellä, missä muut eivät niitä näe, taidoksi tunnistaa tutkimuksensa kohteesta säännönmukaisuuksia erilaisten vihjeiden perusteella ja herkkyydeksi havaita monenlaisia ainesosia hypoteesiensa tai tutkimuskysymystensä perustaksi. Polanyin tapaan Simon (1992, 155) on todennut intuition olevan asioiden tunnistamista sen informaation avulla, jonka tilanteen tarjoamat vihjeet palauttavat muistista. Tällöin havainnot ja niitä koskevat päätelmät voidaan ottaa tietoisien jatkotarkastelun ja arvioinnin kohteiksi. Glöckner ja Witteman (2010, 5–6) pitävät intuitiota useampien erityislaatuisten kognitiivisten mekanismien kattokäsitteenä ja he ovat kirjallisuudessa esitettyjen määritelmien pohjalta tiivistäneet intuition olemuksen automaattisiin ja ainakin osittain tiedostamattomiin kognitiivisiin prosesseihin perustuvaksi tunteiden, signaalien ja tulkintojen yhteistuotokseksi.

Tieteellisessä ongelmanratkaisussa intuitio tarvitsee kuitenkin tuekseen analyttistä ja systemaattista päättelyä. Päättelyn tai ongelmanratkaisun duaaliprosessiteorioiden (ks. tarkemmin Evans & Stanovich 2013) mukaan asioiden arvioinneissa käytetään kahta laadullisesti erilaista tapaa, joista tyyppi 1:n autonominen prosessointi tuottaa nopeita, intuitiivisiksi luonnehdittuja päätelmiä. Tyyppi 2:n analyttinen prosessointi puolestaan mielletään hypoteettisen ajattelun edellytykseksi, koska sen avulla pystytään tietoiisiin ajatuskokeiluihin, eronte-koihin ja reflektiiviseen arviointiin. Siten tyyppi 2:n analyttisen päättelyn avulla voidaan tarkistaa sekä tarvittaessa korjata ja kumota 1-tyypin päätelmiä. Weisberg (2015, 36) toteaa-kin luovassa ongelmanratkaisussa intuitiivisen ja analyttisen ajattelun riippuvan monin ta-

voin toisistaan ja esittää hedelmällisemmäksi vaihtoehdoksi näiden ajatteluprosessien huomioimisen vuorovaikutteisena kokonaisuutena.

Simonin näkemykseen nojaten Kahneman ja Klein (2009) näkevät asiantuntijan intuition voivan olla peräisin taitavasta tilannevihjeiden tunnistamisesta, mutta myös virhearvioinneista, joiden taustalla on tyyppi 1:n prosessointi yhdistettynä liian suureen luottamukseen omasta arviointikyvystä. Tästä syystä intuitio ”hiljaisena”, vaikeasti artikuloitavana ja epätarkkuuksia tai virheitä sisältävänä tietona tarvitsee avukseen tyyppi 2:n analyyttistä ajattelutapaa. (Mt., 520–521.) Kahneman ja Klein painottavat päätöksenteossa ympäristön merkitystä validien vihjeiden tarjoajana ja esittävät taitavalle intuitiiviselle arvioinnille kaksi edellytystä. Ensinnäkin ympäristön tulee olla riittävän säännönmukainen, jotta sen tarjoamat vihjeet olisivat käyttökelpoisia ja päteviä. Epävarmuustekijöitä on kuitenkin aina olemassa ja säännönmukaisuudet toisinaan vaikeasti havaittavissa, joten toisena ehtona on se, että päätöksentekijällä on pitänyt olla riittävästi mahdollisuuksia oppia tarvittavat vihjeet. Edellisten ehtojen lisäksi päätöksentekijän kognitiivisilla taidoilla on merkitystä. (Mt., 520–521.) Intuitio on myös taitoa havaita jokin asia poikkeukselliseksi tai muulla tavoin merkitykselliseksi, jolloin analyyttinen 2-tyypin prosessointi osataan ottaa mukaan arviointiin ja päätöksentekoon (mt., 522–523). Näin ollen taitava intuition käyttö on yhteydessä tutkijan ammatilliseen kokemukseen ja kompetensseihin.

Klassisessa gt-metodissa käytetään käsitteiden ja teorian muotoilussa apuna erilaisia ja eri tahoilta peräisin olevia vihjeitä duaaliprosessointiteorioiden esittämällä tavoilla. Aineistosta ja tutkijan aiemmasta tietämyksestä peräisin olevat vihjeet tuottavat toisiinsa yhdistyneinä intuitioita eli työhypoteeseja siitä, mitä aineistossa on meneillään. Glöckner ja Witteman (2010, 8–12) avaavat intuitiivisen ajattelun ja tilannekohtaisten vihjeiden käsittelyn taustaa erottamalla toisistaan aiemmin opittuihin asioihin perustuvat miellelyhtymä- ja vastaavuusintuitiot sekä kertymis- ja konstruktiiivisen intuition, joissa painopiste on asioiden yhdistämisessä ja liitoksissa. Gt-analyysissa vastaavuus- ja kertymisintuitiota sovelletaan vertailtaessa aineiston tarjoamien vihjeiden samankaltaisuuksia ja eroavuuksia. Konstruktiiivista intuitiota tarvitaan käsitteiden välisten yhteyksien eli teoreettisten koodien hahmottamisessa. Jatkuvan vertailun menetelmä pakottaa tutkijan ottamaan intuitionsa, oivalluksensa ja työhypoteesinsa tietoisempaan tarkasteluun, jolloin analyysityöhön sisältyvissä päätöksissä painottuvat aineiston tarjoamat vihjeet. Gt-analyysissa intuitiivisen ja reflektiivisen päättelyn yhdistelmä tuottaa käsittekandidaatteja, jotka ovat niin päteviä suhteessa aineistoonsa, kuin tutkijan taidoilla ja tiedoilla on mahdollista. Gt-analyysityö toimii myös esimerkkinä rutinoituneesta heuristisesta ajattelusta eli taidosta etsiä ja löytää uusia ideoita lainaamalla niitä toisaalta tai

toimimalla ja ajattelemalla totunnaisesta poiketulla tavalla (Abbott 2004, 113). Heuristinen ajattelutapa palvelee sekä ongelman määrittelyä että ratkaisua. Se on tilannetajua, kykyä hahmottaa ja puntaroida tutkimusongelman mahdollisia ratkaisuvaihtoehtoja sekä taitoa erotella näistä vaihtoehtoista paremmin tai huonommin toimivia. (Huutoniemi 2014, 32–34.) Heuristiselle ajattelulle tyypillisiä peukalosääntöjä voi käyttää gt-analyysin työhypoteeseina.

Weisberg (2015, 36) esittää analyyttiselle ajatteluprosessille luonteenomaiseksi piirteeksi kulloinkin tarjolla olevan informaation ja mahdollisten ratkaisujen välisen monimutkaisen ja dynaamisen vuorovaikutuksen: ongelmanratkaisutilanteissa ajatteluprosessin edistyessä nousee esiin jatkuvasti uudenlaista tietoa, joka voi johtaa uudenlaisiin oivalluksiin. Weisbergin näkemys vastaa gt-analyysin emergenssin ideaa. Weisbergin (mt., 30) mukaan analyyttisen ja oivaltavan ajattelun yhdistävässä ongelmanratkaisussa vuorotellaan joustavasti ja tarpeen mukaan ongelmaspesifin aiemman tietämyksen, heuristisen ajattelutavan sekä ongelman uudelleenmäärittämisen ja -kohdentamisen käytön välillä. Tätä työskentelytapaa vastaa gt-tutkimuksessa löytämisen¹⁰ idea. Kaikkia edellä esitettyjä analyyttisiä, oivaltavia ja intuitiivisia ajattelutapoja tai niiden yhdistelmiä toteutetaan memotyöskentelyssä. Simmons (2010, 17–18) toteaa gt-metodin perustuvan tekemällä opittuihin taitoihin, joiden omaksuminen ei tapahdu hetkessä, mutta Muller (2014) uskoo uteliaisuuden, luovuuden ja hämmästelyn kaltaisten kognitiivisten työkalujen edistävän gt-tutkijan analyyttisen ajattelutavan kehittymistä. Edellisistä seikoista tiivistettynä klassinen grounded theory -metodi opettaa käyttäjänsä tutkimustyössä tarvittavaan ajattelutapaan, jossa yhdistyvät käsitteellistämiseen tähtäävä ajattelu, kyky löytää uusia näkökulmia kohteeseensa ja taito soveltaa vertailuun perustuvaa systematiikkaa aineiston käsittelyssä.

Gt-analyysissa tarvittavalla ajattelutavalla on yhtymäkohtia Millsin (1982, 187–188) näkemukseen sosiologisesta mielikuvituksesta tutkijan ammattitaitona ja jopa elämäntapana; tuloksena kaikesta elämän varrella koetuista tai pohdituista asioista, jolloin karttunut tietämys osataan ottaa luovasti ja enakkoluulottomasti käyttöön omassa tutkimustyössä. Mills (mt., 204–205) ehdottaa tutkimuksen keskeisten käsitteiden työstämisen avuksi ja sosiologisen mielikuvituksen virkistämisen tavoiksi muistiinpanojen tai kohdemateriaalin uudelleenjärjestelyt ja -lajittelut, ristiintaulukoinnit sekä sanoilla, sanonnoilla ja synonyymeillä leikittelyn. Samoja keinoja sovelletaan memotyöskentelyssä. Sztompka (2002, 23) tiivistää Millsin ajatukset kyvyksi löytää yhteyksiä ja suhteuttaa toisiinsa erilaisia asioita eri aloilta, joskin Glaser ja Strauss (1967, 5) ovat todenneet Millsin esittämässä luovassa lähestymistavassa teoreettisen kontrollin jääneen vähäiseksi. Kontrolloimattomassa ideoinnissa voi Glaserin (2002, 327)

¹⁰ Suomennos discovery -termistä

mukaan päätyä aineistosta irrallisten käsitteiden kehittelyyn ja teorian pakottamiseen niiden raameihin. Sosiologisen mielikuvituksen lukeutuvan ideoiden lainaamisen, jatkotyöstämisen ja uudelleenmuotoilun voi tulkita myös abduktiivisen ajattelun muodoksi. Lainattujen oivallusten, siinä missä omienkin, on silti oltava jollain tavalla suhteessa aineistoon ja niiden on ansaittava paikkansa jatkuvan vertailun menetelmällä. Lainatulla idealla voi olla uusi luonne gt-teoriassa, joten sen alkuperäinen olemus tuodaan esiin tutkimusraportin tekstissä ja lähdeviittauksissa. (Glaser 1978, 8–9; 64.)

Kehkeytyvä teoria määrittää kirjallisuuden käytön – ei päinvastoin

Kaikki gt:n avaintekstit painottavat kirjallisuuden merkitystä ja kertovat, kuinka sitä käytetään (Urquhart & Fernández 2013, 226). Gt-tutkija ei elä umpiossa eikä siten lähde tyhjästä liikkeelle, joten gt-tutkimuksessa oleellista on osata vähentää väliaikaisesti aiemmin itse hankitun tai kirjallisuudesta löytyvän teoreettisen tietämyksen vaikutusta, lykätä tietojen soveltamista ja tarttua niihin tarvittaessa myöhemmin (Glaser 2013a, 5). Alasuutari (1999, 263–264) kirjoittaa: ”Mitä paremmin onnistuu keräämään havaintoja avoimin silmin – – sitä rikkaamman aineiston saa, ja sitä paremmat edellytykset on keksiä aineiston pohjalta kokonaan uusia asioita tai teoreettisia ideoita. Paradoksaalista tässä on tosin se, että mahdollisimman moniin erilaisiin ja eri näkökulmista asioita lähestyviin teorioihin tutustumalla pystyy luultavasti parhaiten kouluttamaan itseään niin, että osaa pitää mielensä avoimena.” Glaser (1978, 31; 1992, 35–37; 1998, 73) ehdottaa, että tutkimuksen aikana kannattaa lukea paljon kaikenlaisilta, myös ei-tieteellisiltä alueilta (ks. myös Christiansen 2011, 22). Ajatus ei ole uusi; esimerkiksi Lewin on innostanut opiskelijoitaan luovaan ajatteluun, kehottanut heitä tutustumaan opettamansa sosiaalipsykologian lisäksi laajalti filosofiaan, historiaan, runouteen ja proosaan uusien ideoiden lähteinä ja varoittanut pelkästään omalla tieteenalalla pysymisen tukahduttavan ajatuksenjuoksun (Patnoe 1988, 11; 56). Sama koskee gt-tutkijaa. Ellei hän retkeile riittävästi kirjallisilla sivupoluilla, niin Holtonin (2007, 283) mukaan asia voi kostautua sinänsä riittäväällä ja kohteeseensa sopivalla teorialla, jolla kuitenkin ei ole mitään erityistä uutta annettavaa.

Gt-tutkimuksessa kirjallisuutta käytetään työhypoteesien virikkeinä etukäteen valittujen tutkimusta ohjaavien periaatteiden sijaan (Richardson & Kramer 2006, 509). Kun kirjallisuus toimii analyysin aikana vain apuvälineenä ja sen jälkeen valmiin teorian keskustelukumppanina, niin tutkimusprosessin aikana kehkeytyvä gt-teoria määrittää kirjallisuuden käytön eikä päinvastoin (Urquhart ja Fernández 2013, 230). Kirjallisuudella tutkija kartuttaa omaa teoreettisten koodien repertuaariaan. Formaaliimpiin teorioihin tähdättäessä olemassa olevia teorioita tai muuta kirjallisuutta voi yhdistää osaksi omaa teoriaa käyttämällä niitä aineistona

samalla tavoin kuin muitakin aineistolähteitä. Sztompka (mt., 35–36) peräänkuuluttaa eri teoriaperinteistä ja tieteenaloista ammentavaa laajaa sivistystä ja lukeneisuutta vaativaa asennetta. Merton (1976, 169) viittaa vastaavaan asenteeseen ”kurinalaisella moniaineksaisuudella” tarkoittaen sillä eri lähteistä kumpuavien ja toisiaan täydentävien ideoiden hyödyntämistä erotuksena ilman johtoajatusta muodostetusta ad-hoc -tulkintojen kokoelmasta. Gt-tutkijalla tämä asenne ilmenee valmiutena kuljettaa aiempia tietojaan mukana tutkimusprosessissa ja soveltaa niitä analyysissä tarpeen mukaan pitäen samalla varansa, ettei oma tietämys ala suunnata analyysia liikaa aineiston kustannuksella (Christiansen 2011, 21).

Kirjallisuuden käytön voi Urquhartin ja Fernandézin (2013) mukaan vaiheistaa tutkimusprosessin etenemisen kannalta tarkoituksenmukaisella tavalla. Tutkimuksen alussa kirjallisuutta hyödynnetään teoreettisen herkkyyden kehittämisessä ja tutkimuksen aihepiiriin taustoittamisessa yleisellä tasolla sitoutumatta mihinkään erityiseen alueeseen. Tässä ensimmäisessä vaiheessa erityisesti aloitteleville tutkijoille on virheellisten tulkintojen välttämiseksi tärkeää perehtyä klassisen gt-metodin keskeisiin teoksiin ja metodin taustahistoriaan. (Mt., 229–230.) Tämän jälkeen seuraa kirjallisuuden käytön integratiivinen vaihe, joka sisältää temaattisen ja teoreettisen katsauksen. Temaattisella katsauksella viitataan kirjallisuuslähteiden käyttöön joko aineistona tai memotyöskentelyn apuna, kun etsitään omaan teoriaan parhaiten soveltuvia teoreettisia koodeja. (Mt., 230.) Teoreettinen kirjallisuuskatsaus tuottaa tutkimusraportin kirjallisuuskatsauksessa käytettävät lähteet. Tässä katsauksessa ei enää lähdetä etsimään omaan teoriaan uusia kategorioita vaan keskitytään ydinkategorialle läheisiin aihepiireihin tarvittaessa tieteenalojen rajoja ylittäen. Katsauksen yhteydessä voidaan kuitenkin vielä hienosäätää omaa teoriaa. (Christiansen 2011, 22–24; Glaser 2007b, 90.) Temaattinen ja teoreettinen katsaus ovat osittain päällekkäisiä vaiheita, mutta teoreettisen katsauksen vuoro tulee vasta viimeisenä (Urquhart & Fernández 2013, 30). Liian varhain aloitetun [teoreettisen] katsauksen riskinä on se, että löydetään vasta kehitteillä olevaa ydinkategoriaa lähellä olevia käsitteitä, jolloin kirjallisuuden sisältö alkaa ohjata tutkimusprosessia aineiston sijaan (Glaser 1998, 74). Tästä syystä katsaukseen ryhdytään vasta silloin, kun kehkeytyvä teoria on riittävän vakaalla pohjalla osallistumaan keskusteluun muiden teorialähteiden kanssa. Valmis teoria suhteutetaan keskeisten käsitteidensä kannalta (ei siis aineiston sisällön kannalta) relevanttiin kirjallisuuteen ja tällä tavoin osaksi muuta tutkimuskenttää. (Christiansen 2011, 21; Glaser 1992; 31–32; 1998, 67.) Klassisen gt-tutkimuksen tutkimusraportissa kirjallisuuskatsaus seuraa yleensä teoriaa esittelevää lukua, mutta kirjallisuuslähteitä voi käyttää myös oman teorian esittelyn yhteydessä tasavertaisina keskustelukumppaneina (Glaser 1978, 138).

Kirjallisuuskatsauksen tekeminen on tärkeä oppimisen paikka. Glaserin (1998, 76–77) mukaan varsinkin aloittelevalle gt-tutkijalle on palkitsevaa ja inspiroivaa, kun hän huomaa osavansa suhteuttaa eri aloilta peräisin olevaa tutkimuskirjallisuutta omaan teoriaansa ja oivaltaneensa tässä työssä uusia yhteyksiä eri tieteenalojen teorioiden ja tutkimuslöydösten välillä.

5 TUTKIMUKSEN PRAGMATISTISET TAUSTAOLETUKSET JA TAVOITTEET

Tieteellisen tiedon on oltava hyvin perusteltua ja perustelujen taustalla on tutkijan käyttämä metodologia näkemyksineen, päättelyn tapoineen ja menetelmävalintoineen (Puusa & Juuti 2011, 11; 22–24). Metodologialla viitataan tutkijan ontologisiin (miten jokin asia on) ja epistemologisiin (miten tästä asiasta saadaan tietoa) näkökantoihin ja toisaalta metodologia kytkeytyy tutkimuksen tieteenalan sitoumuksiin. Esimerkiksi realismiin perustuvien lähestymistapojen lähtökohtana on todellisuus, jonka tutkija menetelmiensä avulla yrittää löytää sellaisena, kun se on, kun taas konstruktivistisissa suuntauksissa todellisuuden katsotaan muodostuvan monista kontekstisidonnaisista tulkinnoista, joiden rakentamisessa tutkijat ovat osallisina (Heikkinen, Huttunen, Niglas & Tynjälä 2005, 342). Tieteenfilosofisissa valinnoissa on havaittavissa siirtymä moniparadigmaattiseen ja monimetodiseen suuntaan, jolloin tutkimuksen metodologisten taustaoletusten pohdinta näyttäytyy entistäkin tärkeämpänä (mt, 350–352). Onnistuneessa tutkimuksessa tutkittava ilmiö, tutkimuskysymykset, tieteenfilosofiset taustaoletukset, lähestymistapa, teoreettinen viitekehys ja käytetyt menetelmät ovat tasapainossa keskenään (Nathaniel 2011, 187; Puusa & Juuti 2011, 25) ja tämä koskee myös gt-tutkimuksia.

Tutkija kirjoittaa ”puuttuvan luvun” itse

Gt-metodin kehittäjät Glaser ja Strauss (1967, 17–18) eivät näe perustavanlaatuisia yhtenörmäystä laadullisten ja määrällisten menetelmien tai aineistojen välillä vaan heidän mukaansa usein molempia tarvitaan samanaikaisesti. Glaserin ja Straussin mukaan gt-metodin kehittämisen tarkoituksena oli rohkaista, tukea ja ohjata tutkijoita, jotka 1960-luvulla halusivat haastaa silloisen sosiologisen kvantitatiivisesti orientoituneen ”normaalitieteen” (Bryant & Charmaz 2007, 51). Gt-metodin ensiesittelystä onkin kulunut jo yli viisikymmentä vuotta. Greckhamer ja Koro-Ljungberg (2005, 738–741) esittävät, että epistemologisissa tarkasteluissa metodit täytyy suhteuttaa kehittämisajankohtansa kontekstiin ja toteavat niiden olemuksen voivan rapautua, jos ne siirretään alkuperäisistä paradigmaistaan muissa yhteyksissä käytettäväksi ilman, että ollaan selvillä metodien alkuperäisistä taustasitoumuksista. Heidän mukaansa gt-menetelmää käyttävistä tutkimuksista löytyy tällaisia rapautuneisuuden piirteitä. Rapautumisen ymmärrän ristiriitaisuuksina, monitulkintaisuuksina ja aukkokohtina, joita ilmenee tutkimusraportissa esitetyissä metodologisissa sitoumuksissa, tutkimusasetelman ja -prosessin kuvauksissa sekä tulosten esittämistavassa tai edellä mainittujen tekijöiden välillä. On totta, että Glaser ja Strauss eivät varhaisemmissa teoksissaan juurikaan pohtineet gt-metodin tieteenfilosofisia taustoja vaan tämä osuus on jätetty paljolti lukijan päättelyn varaan.

tavalla, jota Chamberlain-Salaun, Mills ja Usher (2013, 2) kutsuvat ”puuttuvan luvun” ongelmaksi. Taustafilosofian eksplikoinnin vähäisyys onkin johtanut pyrkimyksiin päätellä klassisen gt-metodin perimmäistä olemusta kehittäjiensä taustojen, heidän ohjaajiensa, varhaisten töidensä tai muiden intressiensä perusteella. Gt:n olemuksesta, paradigmaattisesta positioista, uudelleenpositioinnista ja menetelmän jatkokehittelystä löytyy laaja kirjo keskenään ristiriitaisiakin näkemyksiä, joihin lukeutuu objektivistisen ja konstruktivistisen äärlaitojen lisäksi monenlaisia muitakin vaihtoehtoja (Nathaniel 2011, 192). Keskustelua on käyty myös siitä, onko gt menetelmä, metodologia, lähestymistapa vai jotain muuta (ks. lisää Walsh ym. 2015). Esimerkiksi Greckhamer & Koro-Ljungberg (2005, 732–736) näkevät gt:n tietynlaisen tiedon tuottamisen tekniikkana. Glaser ja Strauss ovat käyttäneet metodologia termiä vuoden 1967 teoksessaan ja tämän jälkeen gt:sta on käytetty sekä menetelmäkirjallisuudessa että tutkimuksissa metodi, metodologia ja lähestymistapa -ilmaisuja. Glaser on kuitenkin myöhemmissä teksteissään pitäytynyt johdonmukaisesti metodi-termissä.

Joissakin gt:a koskevissa kannanotoissa esitetään, että metodin taustafilosofian tulee olla linjassa kehittäjiensä taustojen ja näkemysten kanssa ja muidenkin metodin käyttäjien tulisi näitä näkemyksiä noudattaa. Toiset kannat puoltavat gt-metodin ja siihen yhdistettyjen taustaoletusten muovattavuutta ja edelleen kehittämistä uudennlaisiksi tutkimusotteiksi. Glaser on kuitenkin toistuvasti tähdentänyt, että gt-metodi toimii edelleen parhaiten alkuperäisessä muodossaan eikä tutkimuksen tieteenfilosofisia sitoumuksia tule sitoa sen kehityshistoriaan tai kehittäjiensä ajatteluun, vaan sitoumukset tehdään tutkimuskohtaisesti. Glaserin (2003, 81–82, 87) mukaan gt-tutkimuksen lähtökohtana on epistemologinen diversiteetti: metodit erilaisine taustasitoumuksineen ovat toisiaan täydentäviä tai leikkaavia tapoja tehdä tiedettä, eikä metodologia saa muodostua esteeksi tutkimuksen aiheen kannalta sopivimman aineiston keruun tai käsittelyn tavalle. Näin ollen gt ei yleisenä aineistolähtöisenä metodina edusta mitään erityistä tieteellistä taustafilosofiaa eikä edellytä tietynlaista aineistotyyppiä tai sen hankintamenetelmää. Gt-metodi tuottaa tietoa käsitteellisellä tasolla ja käsitteet voivat olla peräisin kaikenlaisesta aineistosta. (Glaser 1998, 41–44; 2005, 141.) Klassisella gt-metodilla toteutettu tutkimus tarvitsee silti taustafilosofisten sitoumusten tarkastelua siinä, missä muutkin tieteelliset tutkimukset. Kun gt-metodista puhutaan yleisenä metodina, niin yleisellä viitataan kaikenlaisia aineistoja hyödyntävään menetelmään. Gt:n saamassa kritiikissä ”yleisyys” on joskus saatettu sekoittaa objektivismiin. Tämä on väärinymmärrys, koska tutkija omine taustoineen ja näkemyksineen ja aineistoineen tekee yleisestä metodista erityisen. Gt-tutkimuksen ontologiset ja epistemologiset sitoumukset perustuvat näin ollen tutkijan omiin

tiettyä tutkimusta koskeviin valintoihin. Tutkija voi tukeutua esimerkiksi symboliseen interaktionismiin, mutta yhtä lailla realismiin kuin muihinkin taustafilosofioihin. (Glaser 2005, 145.) Holton (2007, 267–279) sekä Urquhart ja Fernández (2013, 229) näkevät gt:n Glaserin tavoin ontoepistemologisesti neutraalina. Glaser (1998, 22–27; 2005, 144; 2008, 9) on kuitenkin kirjoittanut gt:n terminologian saaneen vaikutteita Lazarsfeldin käyttämistä käsitteistä. Myös Holton (mt., 269) toteaa Glaseriin epäilemättä vaikuttaneen Lazarsfeldin ja Mertonin ajattelun siinä, missä Straussiin symbolisen interaktionismin, huomauttaen samalla, että kehittäjiensä taustoista huolimatta klassisella gt-metodilla tehtäviä tutkimuksia ei pitäisi etukäteen lokeroida mihinkään erityiseen filosofiaan. Gt voidaankin nähdä kutsuna ”ajattelemaan paradigman ulkopuolelta”, esittävät Bryant ja Charmaz (2007, 51). Holton puolestaan ehdottaa, että gt voitaisiin nimetä kokonaan omaksi paradigmatkseen (Walsh ym. 2015, 586).

Päivi Atjonen (2008, 135) nostaa paradigman valinnan sekä ammattitaitoa että -etiikkaa koskeväksi kysymykseksi: valitaanko tutkimuksen aiheeseen nähden parhaiten sopiva vai suosittu tai alalla yleisesti käytetty suuntaus. Gt:n valintaan tai valitsematta jättämiseen saattaa vaikuttaa menetelmän oma tausta. Gt kantaa mukanaan kehittämisajankohtansa historiallista painolastia, tätä ajankohtaa seuranneiden paradigmaattisten ”käänteiden” ja eri tieteenaloilla vallalla olevien näkemysten painolastia sekä edellisistä tekijöistä kumpuavien ontologisesti epistemologisten kiistojen ja positiointiyritysten painolasteja. Painolasteista huolimatta tutkijan pitäisi yhdistää tutkimuksessaan taustafilosofia klassiseen gt-metodiin siten, että lopputuloksesta tulee tasapainoinen ja johdonmukainen. Yleisenä metodina klassinen gt tarjoaa tutkijalle vapauden valita aiheeseensa, aineistoonsa ja omaan ajatteluunsa sopivan taustafilosofian, mutta tästä vapaudesta seuraa vastuu kokonaisuuden toimivuudesta (Urquhart & Fernández 2013, 230). Gt ei ole patenttiratkaisu kaikkiin tutkimusongelmiin eikä ”yleinen” tarkoita minkä tahansa ontologisen tai epistemologisen ratkaisun sopivan klassisen gt-metodin kylkeen yhtä hyvin missä tutkimuksessa tahansa. Gt-tutkimuksessa tutkija joutuu reflektimaan taustafilosofiansa suhteessa tutkimusintressiinsä ja tutkittavaan ilmiöön sen sijaan, että filosofia otettaisiin annettuna esimerkiksi tietyn tieteenalan yleisesti käytössä olevana valintana. Tältä perustalta klassisen gt-metodin valinnut tutkija kirjoittaa raporttiinsa metodologiaa koskevan ”puuttuvan luvun” itse.

Pragmatismi voidaan tulkita realististen ja konstruktivististen lähestymistapojen yhdistäväksi tai niitä välittäväksi paradigmatkksi, vaikkakin yhtenäisen tieteenfilosofisen perinteen sijaan pragmatismiin sisältyy erilaisia kehityskulkuja klassisista uuspragmatistisiin näkemyksiin tai toimintaa painottavista linjauksista kielellisiin suuntauksiin (Pihlström 2008, 22–25). Tutkimukseni pragmatistisen taustafilosofian olen muotoillut ja perustellut Charles S. Peircen ja

John Dewey'n näkemysten pohjalta. Kirjallisuudessa gt-metodi on toisinaan yhdistetty Peircen ja Dewey'n ajatteluun, mutta sen sijaan, että olisin ottanut nämä yhteydet annettuna, olen pohtinut pragmatistisen kantani ensin itse ja kytkenyt sen sitten gt-metodiin ja tähän tutkimukseen. Tässä työssä olen tukeutunut suomalaisten tutkijoiden tulkintoihin tavanmukaisuuden ja käytäntöjen pragmatismista.

Pragmatismissa todellisuus tapoina, käytäntöinä ja tulkintoina

Pragmatismissa todellisuus ja sen tulkinnot toteutuvat vakiintuneiden toiminnan tapojen kautta (Heiskala 2000, 113–114; Määttänen 2009, 147). Tässä todellisuudessa materiaaliset tai kulttuuriset ilmiöt yhdistyneinä erilaisia intressejä ja päämääriä sisältäviin käytäntöihin asettavat reunaehdot havainnoille ja rajaavat ympäristöstä tehtävien mielekkäiden tulkintojen luonnetta (Heiskala, 2000, 122–123; Pihlström 2007, 278). Dewey'n (2008, 49) pragmatismissa ontologia ja epistemologia kietoutuvat toisiinsa käytännöistä ja muista elämisemme tavoista riippuvaisina, joten tieteenfilosofiset sitoumuksetkin tehdään käytäntöjen puitteissa. Käytäntö- ja tulkintasidonnaisuudesta huolimatta on mahdollista muodostaa keskenään vaihtoehtoisia ja silti riittävän hyvin todellisuutta kuvaavia käsitteellisiä järjestelmiä, toteaa Heiskala (2000, 122–123). Näin ollen tieteellisen tutkimuksen tuloksena voi syntyä samasta käytännöstä lukuisia toisiaan täydentäviä ja käyttökelpoisia tulkintoja.

Dewey'n mukaan yhdessä eletty, jaettu ja koettu maailma on ainoa, jolla on todellista merkitystä (Biesta & Burbules 2003, 108; Dewey 1999, 256). Tämä vuorovaikutteinen maailma näyttäytyy Dewey'n ja Peircen pragmatismissa jakamattomana todellisuutena, jossa mielen-tilat, ajattelu, tietäminen, taipumukset, tavat ja kielenkäyttö ovat yhtä lailla todellisia kuin biologiset tai muut fyysiset oliot (Dewey 1999, 149; Pihlström 2008, 26). Jakamattomaan todellisuuteen kytkeytyvän ontologisen symmetrian periaatteen mukaisesti sekä tutkija tiedostavana biologisena subjektina että tutkimuksen kohteet fyysisinä tai kulttuurisina entiteetteinä kuuluvat saman todellisuuden monenlaisten vuorovaikutusten verkostoon (Määttänen 2009, 15). Sosiaalista todellisuutta eletään, tuotetaan ja ylläpidetään vakiintuneiden tapojen ja käytäntöjen avulla, mutta kielenkäytön ja vastaavanlaisten sosiaalisten tapojen tai taipumusten olemassaolo on kuitenkin erilaista verrattuna esimerkiksi fysikaaliseen todellisuuteen (Määttänen 2009, 135; Pihlström 2008, 26). Määttänen (2009, 137–141) nimeääkin ajattelun, puheen ja merkityksenannon kaltaiset toiminnan tavat pehmeiksi tosiasioiksi erottaen ne kovista tosiasioista, joilla hän viittaa enemmän tai vähemmän tapojamme sopeuttavaan fysikaaliseen todellisuuteen. Siinä, missä koville tosiasioille annetaan erilaisia merkityksiä, niin pehmeät tosiasiat muokkaavat sosiaalisten käytäntöjen ja tapojen lisäksi myös kovia tosiasioita

ja niiden asettamia toiminnan ehtoja käyttämällä fyysisiä tai kognitiivisia välineitä. Tällä tavoin kovat tosiasiat tuottavat pehmeitä tosiasioita ja päinvastoin, joten niiden tarkastelua on tarpeetonta eriyttää toisistaan. (Mt.) Ontologiseen symmetriaan perustuva taustafilosofia soveltuu käytettäväksi monien teoreettisten viitekehysten, tutkimuskohteiden ja menetelmien kanssa. Symmetrian periaate on myös yhteensopiva gt:n ideaan ”yleisestä” metodista sekä ”all is data” -periaatteeseen aineiston hankinnassa. Tieteen kiinnostuksen kohteena ja tavoitteena on löytää havaintojemme kohteena olevasta maailmasta monenlaisten tapahtumien ja ilmiöiden edellytyksiä, seurauksia ja muunlaisia suhteita (Dewey 1999, 93–95). Gt-tutkijoiden tavoitteena on kiteyttää näitä kiinnostuksen kohteita abstrakteiksi käsitteiksi ja malleiksi.

Ongelma, epäily ja vastahankainen todellisuus tutkimustoiminnan virittäjinä

Pragmatisteille toiminta on enimmäkseen tavanmukaista rutiinien noudattamista ja uutta luovaa toimintaa tarvitaan ensisijaisesti uusiin ratkaisuihin pakottavissa kriisitilanteissa (Heiskala 2000, 20–21). ”Ilman ongelmalliseksi koettua tilannetta ja siihen liittyvää epäilyä ei olisi syytä ruveta muuttamaan toimintatapoja eikä ryhtyä ottamaan asioista selkoa” muotoilee Bergman (2007, 97) ja jatkaa toteamalla: ”Maailmalla ja muilla ihmisillä on taipumus häiritä ihmisen uskomuksia ja sitä kautta hän voi herätä ymmärtämään, että asiat ovatkin toisin”. Dewey (1999, 198) esittää tutkimuksen lähtökohdaksi ongelmallisen tilanteen: tutkimuksessa selvitetään ongelman luonne, keksitään tapa käsitellä sitä ja päädytään toivottuun ratkaisuun. Peircen mukaan ”aitoja” ongelmia kohdatessa syntyy ”todellista” tai ”elävää” epäilyä ja tästä epämurkavasta tilasta pääsee eroon tutkimuksen avulla uuteen uskomukseen siirtymällä (Peirce 2001, 134–136; Bergman 2007, 96).

Peircen ja Deweyn ajatukset epäilystä ja vastustuksesta tutkimuksen virittäjänä saavat vasta-kaikua siitä, miten työelämää käsittelevät teoriat, aiempien tutkimusten tulokset ja tutkijan oma empiria aiheesta voivat hiertää toisiaan vasten. Vastustus voi olla gt-tutkimuksen lähtökohtana, mutta se ilmenee myös gt-tutkimusprosessin aikana: jos aineisto asettuu poikkitehloin tutkijan käsitteellisiä ideoita vastaan, niin ideoista on luovuttava (ks. Töttö 2012, 52). Dewey (1999, 199) kirjoittaa epäilyn ja kyseenalaistamisen kääntämisestä tieteelliseksi asenteeksi, jossa yhdistyvät kurinalaisuus sekä epätietoisuudesta ja ongelmallisuudesta nauttiminen. Tällaista asennetta tarvitaan gt-tutkimuksessa. Pragmatismen kiinnostukseen kohteisiin kuuluvat käytännöt ja niiden käsitteellistämisen tavat (Pihlström 2007, 270) ja gt-tutkimuksissa käytäntöjen tai tapojen taustalta löytyviä säännönmukaisuuksia käsitteellistetään teorioiksi. Käsitteellistäminen onkin keskeistä sekä Peircen ajattelussa että klassisessa gt-metodissa – Peircen mukaan käsitteiden tarkoituksena on laajan empirisen aineiston organisointi

tiivimmäksi kokonaisuudeksi ja gt:ssä tämä tarkoittaa aineistoperustaista mallintamista (Nathaniel 2011, 191–193). Peircen tieteenfilosofia tarjoaa perustan gt-tutkimuksessa aineiston tapausten keskenään vaihdettavuudelle, hypoteesien koetteluille, teorioiden muokattavuudelle sekä abstraktien päätelmien tekemiseen empiirisestä aineistosta siten, että induktion, deduktion ja abduction logiikkaa hyödynnetään toisiaan täydentävinä työkaluina (Nathaniel 2011, 195–197). Nathanielin tavoin myös Muller (2014, 27) yhdistää gt-tutkimusprosessiin peirceläisen pragmaattisen tutkimuslogiikan.

Muuttuvassa maailmassa aiemmin kehitetyt toimintamallit tai käytännöt eivät välttämättä päde uusiin tilanteisiin, joten tarvitaan tutkimustoimintaa, joka muuttaa käsitystämme maailmasta ja siten tapojamme toimia siinä (Biesta & Burbules 2003, 13). Kun kokemuksen tai tiedon kohde ei ole muuttumaton, niin joudutaan aina tulemaan toimeen jonkinasteisen tiedollisen epävarmuuden kanssa, vaikka jotkut tiedon alueet ovatkin perusteellisemmin koetteltuja verrattuna joihinkin toisiin (Määttänen 2009, 17). Peircen näkemys tieteen kehittymisestä tai keskeneräisyydestä, tiedeyhteisön totuuden etsimisestä ja täydentymisestä totuuden ”raja-arvoa” lähestymällä edustaa pragmatismien realistisempaa suuntausta (Peirce 2001, 170–171; Pihlström 2008, 27). Dewey hyväksyi Peircen käsityksen totuudesta tutkijayhteisön yksimielisyytenä, mutta ymmärsi tieteen tehtävät Peirceä monimuotoisemmin ja käytännöllisemmin: siten, että tutkimuksen ja sen tulosten tulisi palvella myös yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemisessa (Pihlström 2008, 36–37). Peircen ja Deweyn ajatusten tapaan gt-tutkimuksenkin periaatteena voi pitää sitä, että riittävän hyvään tietoon todellisuudesta päästään itseään korjaavalla tieteellisellä prosessilla (Nathaniel 2011, 193). Gt-metodissa itsensä korjaavuuden periaate toteutuu analyysin aikana jatkuvan vertailun menetelmän muodossa. Tieteellinen fallibilismi näyttäytyy gt-teorioiden muokattavuutena. Täydentyvän totuuden perspektiivistä tarkasteltuna gt-teoriat eivät ole ”yhden totuuden” teorioita, vaan ne mallintavat samoja ilmiöitä eri näkökulmista.

Goldkuhlin (2006, 4) mukaan pragmaattinen tieto on yhtäältä referentiaalista – tietoa toiminnasta ja toisaalta funktionaalista – tietoa toimintaa varten. Referentiaalista tietoa voi soveltaa funktionaalisesti, joten näkemykset kulkevat käsi kädessä. Peircellä pragmatismi palvelee ensisijaisesti tieteellisen ajattelutavan logiikkaa (Pihlström 2008, 29), minkä voi tulkita funktionaalisuudeksi. Dewey puolestaan näkee tiedon tarkoituksena hämmentävien ja epävarmojen tilanteiden muuttamisen paremmin säädellyiksi ja merkityksellisemmiksi. Tieto näyttäytyy tällöin mahdollisuutena, jota voidaan hyödyntää ongelmanratkaisussa yleisemminkin. (Biesta ja Burbules 2003, 105; Dewey 1999, 256.) Deweylaisen ajattelutavan voikin ajatella viittaavan sekä referentiaaliseen että funktionaaliseen näkemykseen käytännöllisestä tiedosta.

Pragmatistisessa lähestymistavassa tutkijoiden tuottama käytännöllinen tieto tarjoaa välineitä päivittäisen toiminnan ongelmien kohtaamiseen ja niistä selviämiseen; ei tarkkoina tai erehdyttöminä resepteinä, mutta kyllin hyvinä kuitenkin (Biesta & Burbules 2003, 88–89). Näin nähtynä tieteen menetelmät ja tutkimuksen tulokset voidaan ymmärtää työkalupakiksi, josta löytyy tarkoituksenmukaisia välineitä ongelmien ratkaisuun. Välineitä parannellaan ja uusia kehitetään, mutta jotkut perustyökalut, näiden joukossa klassinen gt-metodi, kestävät ajan kulutusta ja ovat yhtä käyttökelpoisia kuin kehittämisensä aikaan. Gt-teoriat voidaan sitävastoin mieltää työvälineiksi, joita voi ja kannattaa jatkotyöstää tutkijoiden ja kentän erilaisiin tarpeisiin. Tutkimustoiminnan reflektiivisenä resurssina pragmatismi avaa mahdollisuuksia ajatella asioista toisin (Biesta ja Burbules 2003, 114) ja ryhtyä tuumasta toimeen näiden mahdollisuuksien mukaisesti. Tähän näkemykseen pohjautuu myös oma grounded theory -tutkimukseni.

6 TUTKIMUKSEN RESEPTI – AINESOSAT, TOTEUTUS JA ARVIOINTI

Gt-tutkimusprosessi on kokonaisuus, joka noudattaa omaa systematiikkaansa, mutta tämä ei tarkoita sitä, että kaikki gt-tutkimukset toteutettaisiin kaavamaisesti samalla tavalla. Glaser (1998, 14) kirjoittaa tutkijan henkilökohtaisesta reseptistä eli omasta tavasta tehdä tutkimusta gt-metodin tarjoamien vapausasteiden ja tutkijan taustan muodostamissa puitteissa. Reseptiin sisältyy ajoituksen ja tahdituksen kaltaisia asioita, jotka mukauttavat tutkimustyön etenemisen tutkijan muuhun elämään (Glaser 1978, 19–20). Eri tutkimusten aihepiirit aineistointeen ja tiedonkeruun tapoihin eroavat toisistaan, joten henkilökohtaisen reseptin ohella tai sen sijaan voi puhua myös tutkimuskohtaisesta reseptistä. Tähän lukuun olen koonnut oman tutkimukseni reseptin: aineiston hankinnan, sen esittelyn sekä aineiston analyysin etenemisen kuvauksen ja arvioinnin. Paechter (2003, 110) toteaa hyvän tutkimuksen olevan täsmällistä ja metodeiltaan läpinäkyvää, jolloin tutkimuksen aihe ja kysymykset sekä tutkimuksen suunnitteluun ja prosessiin liittyvät ratkaisut on avattu, eritelty ja perusteltu selkeästi tutkimuksen raportoinnissa. Tässä luvussa arvioin tutkimusprosessin eri vaiheisiin sisältyviä ratkaisujani ja niihin liittyviä eettisiä näkökohtia. Luku toimii myös metodiluvun täydennysosana: esimerkkinä tietynlaisesta gt-tutkimuksen toteutustavasta ja gt-metodin käytön harjoittelusta osana tätä opinnäytetyötä.

6.1 Aineistonkeruun lähtökohdat ja tutkimukseen osallistujat

Tässä tutkimuksessa olen rajannut työelämän palkkatyöksi (vrt. Cairns & Malloch 2011, 3–4), koska tutkimuksen virittäneet eri keskustelujen väliset jännitteet ja kuilut liittyvät erityisesti tähän työn muotoon. Tutkimustehtäväni kannalta tarkoituksenmukaista aineistoa tarjoaa sellainen arkinen ja epämuodollinen puhe, jota kuulee muun muassa työpaikkojen tauoilla, työpäivän jälkeen kahvilassa pistäytyessä, työasioita kotona perheelle kommentoitaessa tai ystävien kanssa keskustellessa. Kyse on puheesta, jossa ei ainakaan kaikin osin joudu performoimaan kyvykästä oppijaa tai taitavaa työntekijää. Tällaista puhetta keräsin aineistokseni haastatteleamalla kymmentä henkilöä. Heihin kuului eri ikäisiä miehiä ja naisia, joille oli karttunut palkkatyöstä omakohtaista kokemusta. He edustivat erilaisia ammattiryhmiä ja organisaatioita ja heillä oli erilaisia työtehtäviä ja koulutustaustoja.

Osallistujien asemoituminen yksityishenkilöksi

Haastateltavani rekrytoin erilaisten yhteyksien kautta ennestään tuntemieni henkilöiden joukosta, mutta ennen tätä ratkaisua harkitsin aineiston riittävän variaation varmistamiseksi myös muita vaihtoehtoja, kuten osallistujien hankkimista erilaisista palkkatyöorganisaatioista. Tutkimukseen osallistujia tai muita aineistolähteitä voi hakea taustayhteisöjen, kuten yritysten, yhdistysten ja järjestöjen kautta. Monet ryhmät tai organisaatiot pyrkivät kuitenkin

säätlemään yhteisen identiteettinsä ohella joko tarkoituksellisesti tai toimintansa sivutuotoksena jäsentensä identiteettiin sisältyviä, esimerkiksi tietoihin ja taitoihin liittyviä tekijöitä (Alvesson & Willmot 2002, 630–635) ja tällä säätelyllä on vaikutuksensa siihen, miten organisaatioissa tutkimuksiin ja niiden aihepiiriin kulloinkin suhtaudutaan. Tutkimuslupan hankkimiseen voi siten kulua paljon aikaa, lupaa ei aina edes myönnetä ja sen saamisenkin jälkeen voivat yhteisöjen avainhenkilöt, -henkilöryhmät tai muut seikat viedä aineiston hankintaa tutkijan alkuperäisistä intresseistä poikkeavaan suuntaan (Hammersley & Atkinson 2007, 49–51). Jos aineistoa kerätään haastattelemalla, niin valikoitumista tapahtuu myös silloin, kun tutkimuskohteena olevan yhteisön jäsenet arvioivat ja harkitsevat osallistumistaan omien vaihtelevien intressiensä ja motiivinsa näkökulmista (Kuula 2006, 133). Haastatteluihin houkuttelee kiinnostuneisuus ja tilaisuus saada tietoa. Kannustimena voi toimia henkilökohtaisten tai oman ryhmän tavoitteiden edistäminen tutkimukseen osallistumalla, mutta joskus osallistumisen välttelyä saatetaan pitää parempana vaihtoehtona. (Clark 2010, 399–416.) Työelämän tutkimuksissa voidaan sivuta ongelmallisiksi koettuja teemoja, joita tutkimukseen osallistujat ovat haluttomia käsittelemään oman etunsa vuoksi, lojaaliudesta työnantajaa tai työtovereita kohtaan tai organisaation virallisten sääntöjen estämänä (King, Hebl, Morgan & Ahmad 2012, 504). Välttelyn syynä voi olla vaikeaksi mielletty tutkimuksen aihe tai osallistumisen työläys. Clarkin (mt., 416–417) ajatuksena onkin, että mitä oleellisempia tutkimukseen osallistumisen tai osallistumatta jättämisen vaikuttimet ovat osallistujille, sitä enemmän ne muovaavat tutkijan ja osallistujien vuorovaikutusta vaikuttaen tällä tavoin myös tuotettuun aineistoon ja tutkimuksen tuloksiin. Näin ollen sekä osallistujien motiivit että erilaiset identiteetin säätelydynamiikat tulisi huomioida tutkimusasetelmia suunniteltaessa (Alvesson & Willmot 2002, 638).

Eräsaari (1995, 81) pääättelee oman byrokraattisia organisaatioita koskevan tutkimustyönsä perusteella seuraavaa: mitä epävarmemmaksi kohderyhmä tuntee asemansa, sitä enemmän se haluaa vaikuttaa mielikuvaan itsestään ja siten ryhmää koskevaan tutkimukseen. Kuulemieni tapausten ja omakohtaisten työelämäkokemuksieni perusteella pidin mahdollisena, että virikkeinä käyttämäni ei-osaamisen tai ei-oppimisen teemat voisivat arkaluonteisiksi tai muilla tavoin hankaliksi koettuina ehkäistä osallistujien rekrytoinnin työorganisaatioiden kautta kokonaan tai että osallistujat pyrkisivät välttämään leimautumista epäpäteviksi tai oman pesän likaajiksi kertomalla asioista valikoiden tai pelkästään positiivisessa valossa (ks. Argyris 1994 ilmaistun ja käyttöteorian eroista). Tutkimukseen osallistujia voi kuitenkin hakea kysymällä tutkimuslupaa heiltä itseltään ilman organisatorisia kytköksiä, kuten tässä tut-

kimuksessa tein. Osallistujien etsiminen ja valinta yksityishenkilöiden joukosta on käypä ratkaisu silloin, kun tutkimuksen kohteena on yksittäistä organisaatiota, toimialaa, ammattikuntaa tai vastaavaa kohdealuetta tai ryhmää laajemmalle ulottuva ilmiö. Osallistumishalukkuutta tiedustellessani, haastattelujen saatekirjeessä (liite 2) ja alustuspuheessani tähdensin hakevani yksityishenkilön näkökulmaa työorganisaation edustajan näkökulman sijaan.

Tutkimukseni osallistujien rekrytointivaiheessa muutama henkilö suhtautui aiheeseeni empien ja he päättivät olla osallistumatta, vaikka korostinkin hakevani ensisijaisesti anonyymien yksityishenkilöiden näkökulmia organisaatioiden näkökulmien sijaan. Epäröinnin ja kieltäytymisen taustalla saattoi olla näkemys työelämän arjesta vähäpätöisenä aiheena, mutta todennäköisempi syy olla osallistumatta oli ehkä se, että työelämästä kertominen ei-osaamiseen tai ei-oppimiseen perspektiivistä tuntui ongelmalliselta myös yksityishenkilön näkökulmasta osaamisen, kyvykkyyksien ja vastaavanlaisten positiivista työidentiteettiä paremmin tukevien näkökulmien sijaan. Jatkovaa oppimista ja kehittymistä korostavia työelämän diskursseja vastaan ei ole helppo asettua (Contu ym. 2003, 933–934) ja elinikäisen oppimisen retoriikka voi aiheuttaa ainaiseen riittämättömyyden tunteeseen liittyvää häpeää (Jokisaari 2004, 11). Kun edelliseen yhdistyy vielä epäonnistumisen häpeä, niin ei-oppiminen stigmatisoituu alueeksi, josta puhumista vältellään (Colley 2012, 321; Sennett (2002, 127). Oppimis- ja kehittämiskurssit vaikuttavat yksilöiden ja ryhmien identiteetteihin, mutta vaikutus ei ole kaikissa tilanteissa tai olosuhteissa samanlainen. Identiteettiin sisältyy pysyviä, tilannekohtaisia ja osallistujien vastavuoroisen toiminnan tuottamia piirteitä (Zimmerman 1998, 90) ja erilaiset kontekstisidonnaiset tai institutionaaliset identiteetit tarjoavat eri tavoin liikkumavaraa sille, mitä asioita kerromme itsestämme ja kuinka sen teemme (Gubrium & Holstein 2001; McInnes & Corlett 2012, 32; Widdicombe 1998). Haastatteluja voidaan ajatella institutionaalisen vuorovaikutuksen muodoiksi, mutta Holstein ja Gubrium (2007, 267–273) toteavat myös haastattelutilanteen ulkopuolelta juontuneiden, kulttuurisidonnaisten käytäntöjen ja tilanteen ainutkertaisten piirteiden yhdistelmän muokkaavan haastattelun vuorovaikutuksen tapaa, puheenaiheiden valintoja ja aiheiden käsittelytapoja. Haastattelut tarjoavat siten leikkipisteen eri lähteistä peräisin oleville identiteetin osatekijöille.

Haastattelin tutkimukseen osallistujia joko omassa kodissani tai heidän kotonaan sen mukaan, mikä osallistujille itselleen oli mieluisin ratkaisu. Oletin, että tällä ratkaisulla korostaisin yksityishenkilöksi asemoitumista ja vaimentaisin työelämän ja oppimisen yleistä sekä työpaikan erityistä kontekstivaikutusta, vaikka työelämä ja oppiminen olivatkin haastattelujen aiheina. Haastateltavien puheen sisältöä muovaavat haastattelijan yksilöllisten ominaisuuksien

ja tutkijan roolin yhdistelmän lisäksi tutkimuksen aihepiiri ja lähestymistapa sekä haastattelujen toteuttamisen fyysinen paikka. Näihin tekijöihin latautuneet merkitykset vaikuttavat toisiinsa ja samalla myös haastattelutoimintaan. (van den Berg 2008, 189.) Muokkaamalla haastattelutilanteen osatekijöitä epämuodollisempaan suuntaan ja siten kauemmas työelämän institutionaalisista identiteeteistä ja oppimisdiskursseista uskoin saavani aineistoksi muuta-kin kuin opittua oppimispuhetta ja sosiaalisesti suotavia vastauksia.

Tarkoituksenmukainen mukavuusnäyte

Tutkimukseeni osallistujat olivat helposti tavoitettavia tuttuja henkilöitä, joiden kanssa sopiminen haastattelujen ajankohdasta ja paikasta oli vaivatonta, eivätkä he ymmärtääkseni pitäneet noin tunnin mittaista haastattelua suurena vaivana. Osallistujia voi näin ollen luonnehtia mukavuusnäytteeksi. Mukavuusnäytteestä puhutaan, kun tutkimukseen osallistujat valitaan saavutettavuuden perusteella tai valinta kohdistuu kaikkein halukkaimpiin ja kyvykkäimpiin osallistujiin (Marshall 1996, 523; Morse 2007, 235; Salkind 2010, 255; Saumure & Given 2008, 125). Mukavuusnäytteen eduiksi lasketaan ajan ja rahan säästyminen ja sen on esitetty sopivan haastattelukysymysten testaukseen, pilottitutkimuksiin (Marshall 1996, 523; Salkind 2010, 255; Saumure & Given 2008, 125) tai tutkimusprojektin alkuvaiheen tiedonkeruun strategiaksi (Morse 2007, 235–236). Toisaalta mukavuusnäytteitä on kritisoitu yleistettävyy- ja luotettavuusongelmista (Marshall 1996, 523; Salkind 2010, 255) tai liian suppeasti määritellyistä ilmiöistä (Morse 2007, 235). Töttö (2012, 50) huomauttaa helpoimmin lähestyttävien, yhteistyöhaluisimpien ja -kykyisimpien informanttien valinnan olevan ”tarkoituksenmukaisin keino varmistaa, ettei aineisto pääse yllättämään tutkijaa, niin että hän voi odottaa löytävänsä sen, mitä etsii”. Osallistujien tuttuus oli kuitenkin harkittu ratkaisu, koska näin oletin saavani tutkimukseni tarpeisiin käypää aineistoa silloinkin, kun aiheeni tai käyttämäni virikkeet koettaisiin hankaliksi.

Haastateltavani olivat tietoisia tutkimukseen osallistujien oikeuksista ja siitä, mitä heiltä tutkimustyössä haastateltavan rooleissaan odotettiin (ks. Ruusuvuori & Tiittula 2005, 23). Kuulan (2006, 134) mukaan ensisijainen motivaatio tutkimuksen tekemiselle täytyy sekä tutkijalla että tutkimukseen osallistuvilla olla ”uuden tutkimustiedon tuottaminen merkittävästä aiheesta”. Haastateltavieni päällimmäisenä tavoitteena tuskin oli osallistuminen tieteellisiin mainetekoihin vaan ennemminkin halu auttaa tuttua henkilöä tehtävässään parhaansa mukaan. En kuitenkaan näe tämän järjestyksen heikentäneen aineiston pätevyyttä tutkimuksen tavoitteiden kannalta. Haastattelujen aikana ”Ollaanko vielä aiheessa vai meneekö jo sivuun” -luonteiset tarkennuskysymykset tulkitsin siten, että osallistujat ottivat informantin roolinsa tosissaan.

Tuttuuteen perustuva luottamus haastatteluiden kontekstitekijänä

Osa tutkimukseeni osallistuneista totesi, että he eivät olisi kertoneet tuntemattomille haastattelijoille kaikkea sitä, mitä minulle kertoivat, eivätkä varsinkaan silloin, jos pyyntö haastatteluun olisi tullut oman työorganisaation kautta. Tällöin he olisivat kokeneet edustavansa ensisijaisesti työnantajaansa tai omaa tehtävä- tai osaamisaluettaan ja valikoineet toisella tavalla esille nostamansa aiheet sekä niiden sisällön, käsittelyn ja kerronnan tavat. Toisaalta ne henkilöt, jotka kieltäytyivät osallistumasta vedoten hankalaan tutkimusaiheeseen tai lähestymistapaan, tunsin etäisemmin tai he olivat tutun tuttuja. Nämä seikat tuntuisivat viittaavan tilannekohtaisen ja kontekstisidonnaisen identiteetin ilmaisemisen ohella myös luottamukseen osana tutkimukseen osallistujien ja tutkijan välistä suhdetta ja siten tutkimustehtävässä huomioitavana tekijänä. Eskola ja Suoranta (1998, 93) pitävätkin luottamusta tutkimushaastattelun avainkysymyksenä. Kvale (2007, 132) toteaa luottamuksen vaikuttavan haastattelutilanteen sosiaalis-emotionaaliseen ilmapiiriin ja tätä kautta edelleen tuotetun aineiston sisältöön ja siitä tehtyihin tulkintoihin. Sztompka (2000, 55–60) lähestyy luottamusta luotettavuutena ja hänen mukaansa luottamus syntyy tuloksena suorasta tai epäsuorasta suhteesta luottamuksen kohteeseen ja siitä, millaisia odotuksia kohteelle asetetaan. Luottamuksen kohteet voivat olla ihmisyksilöitä, rooleja, organisaatioita tai instituutioita ja ne voivat lainata luotettavuutta ulkopuoleltaan, jolloin luotettavuus laajenee alkuperäisestä lähteestään koskemaan myös lainaavia osapuolia (mt., 42–50). Käytännön tilanteissa luotettavuutta arvioidaan monien asioiden yhdistelminä (mt., 87). Esimerkiksi lopputyötään tekevän opiskelijan luotettavuudesta saatetaan tehdä päätelmiä opiskelijan itsensä antaman vaikutelman lisäksi myös tutkimuksen saatekirjeessä mainittujen tietojen, kuten yliopiston, tutkimusprojektin ja opin-
näyteohjaajan tietojen perusteella. Sztompka (mt., 94–97) kuitenkin esittää vahvimmaksikin, joskin harvemmin käytettävissä olevaksi luotettavuuden vihjeeksi sen, että luotettavuutta on voitu aiemmin koetella tai se on voitu todeta henkilökohtaisesti muulla tavoin esimerkiksi silloin, kun luottamus on kertynyt ja rakentunut pitkäkestoisissa yhteistyö- ja ystävyys-
suh- teissa tai vastaavanlaisissa kontakteissa.

Kun tutkimustoiminnassa hankitaan tietoa tuttuuden ja luottamuksen myötävaikutuksella, tulee pohtia, kääntyykö toiminta osallistujien hyväksikäytöksi. Tiittula ja Ruusuvuori (2005, 17) näkevät haastattelun osapuolten tuttuuteen perustuvan luottamuksen riskinä olevan sel-
laisista asioista avautuminen, joiden kertomista myöhemmin saattaa syystä tai toisesta katua. Aineiston hankkiminen osallistujien tuttuuteen ja luottamukseen tukeutumalla tulisi Paech-
terin (2003, 110) sanoja lainaten olla eettisesti oikeutettavissa, joten avuliaisuuden hyväksi
käyttämisen määrää ja luonnetta arvioitaessa tullaan ihmisarvon tai itsemääräämisoikeuden

kunnioittamisen kysymysten äärelle (ks. Kuula 2006, 124). Tutkimuseettisen neuvottelukunnan eettisiin periaatteisiin (2009, 4–11) sisältyy osallistujien itsemääräämisoikeuteen, vahingoittamisen välttämiseen ja yksityisyyden suojaamiseen koskevia ehtoja. Kvale (2007, 89–90) näkee kuitenkin tiedeyhteisöjen ammattieettisten sääntöjen soveltuvan vain yleisluonteiseksi ohjenuoraksi ja Gylling (2006, 349–350) puolestaan huomauttaa niiden noudattamisen olevan vasta minimivaatimus eettisesti hyväksyttävälle tutkimustoiminnalle. Näin ollen tutkimuksen aikana tehtyjen ratkaisujen eettisyys riippuu viime kädessä tutkijan tilannesidonnaisesta arviointikyvystä (ks. myös Ryen 2007, 219). Todennäköisesti tohdin piinata kysymyksilläni tuttuja henkilöitä enemmän verrattuna tuntemattomiin, mutta en silti usko haastateltavieni kokeneen itseään erityisen riistetyiksi tai katuneen kertomisiaan jälkeensä. Jotkut kysymyksistäni tai tarkennuspyynnöistäni tuottivat enemmän hämmennystä tai pohdintaa kuin toiset, joistakin asioista kysyin useampaan kertaan ja näin lienee asianlaita tavallisissakin keskusteluissa tuttujen ihmisten kesken siinä missä tutkimushaastattelutilanteissakin.

Tuttuuteen perustuva luottamus rakentuu sitoutumisesta vastavuoroisuuteen ja mahdollisuudesta vastata luottamuksen osoituksiin (Sztompka 2000, 60). Tämä näkemys luottamuksesta sai vahvistusta haastattelujen aikana. Osallistujat sitoutuivat tutkimukseen vahvasti, jopa ”kaikkensa antaneena”, kuten eräs tutkimukseen osallistuja asian haastattelun jälkeen ilmaisi. He todennäköisesti luottivat aiempien kokemustensa nojalla minuun myös haastateltijana ja uskoivat, että luottaminen on jatkossakin mahdollista. Vastavuoroisesti osallistujat antoivat ymmärtää luottavansa siihen, että heidän tuntemanaan henkilönä osaan myös tutkijan roolissani käsitellä saamiani tietoja luottamuksellisesti, kunnioittavasti ja asianmukaisesti. Anna Rastas (2007, 71) käyttää kanssaihmisen etiikan käsitettä, joka esimerkiksi ystävän tai naapurin etiikkana ulottuu muodollisia tutkimuseettisiä säännöksiä laajemmalle. Kanssaihmisen etiikka edellyttää osoittautumista luottamuksen arvoiseksi omassa yhteisössään tulevaisuudessakin. Tämän tulee näkyä siinä, miten aineistoaan hyödyntää ja millä tavoin siitä kirjoittaa, tinkimättä kuitenkaan tieteellisen tutkimuksen ja kirjoittamisen eettisistä periaatteista.

6.2 Aineistona avoimet haastattelut

Tutkimuksen aineisto muodostuu kymmenen henkilön haastatteluista, jotka toteutin vuoden 2012 huhtikuun ja vuoden 2013 maaliskuun välisenä aikana. Haastattelut kestivät puolesta tunnista tuntiin ja äänitallenteina ne muodostavat seitsemän tunnin ja kahdenkymmenen minuutin mittaisen aineiston, jonka olen litteroinut sanatarkasti. Tekstimuotoon saatettuna aineistoa karttui tutkimusraportin muotoiluasetuksilla 188 sivua.¹¹

Muoto: avoimia haastatteluja virikkeillä höystettynä

Tutkimukseni lähtökohdat olin rajannut vain väljästi ja tästä syystä myös haastattelut toteutin muodoltaan avoimina. Avoimissa haastatteluissa haastateltavien näkemykset, havainnot ja tarkastelukulmat määräävät haastattelun etenemisen suunnan (Firmin 2008, 907), joten kysymyksiä, niiden muotoa tai haastattelun etenemisjärjestystä ei lyödä lukkoon etukäteen. Haastateltaville merkitykselliset aiheet ovat tärkeitä myös gt-tutkijalle. ”Se ei ole sinun haastattelusi – se on vastaajien haastattelu”, korostaa Simmons (2010, 26). Kvale (2007, 38) luonnehtii rakenteeltaan avoimia haastatteluja sopiviksi monimutkaisten ongelmien kohdalla tai haettaessa uusia näkökulmia tutkittavaan kohteeseen. Kvalen näkemys on yhdenmukainen gt-tutkimuksen aineistolähtöisyyden ja tavoitteiden kanssa. Voi tietenkin kysyä, onnistuuko arkisten käytäntöjen ja tavanomaisten tapahtumien tutkimus haastatteluaineiston avulla ilman, että itse on kokemassa, näkemässä ja kuulemassa paikan päällä (vrt. Järvensivu 2010, 16). Esimerkiksi Eraut (2004, 257) epäilee työntekijöiden muistavan jälkikäteen päivittäisen työnsä päätöksenteko- tai ongelmanratkaisutilanteista varsin vähän, mutta Hitchings (2012, 65–66) puolestaan toteaa ihmisten olevan aivan kykeneviä kertomaan niistäkin arkisista askeleistaan, joita eivät sen suuremmin pohdi etu- tai jälkikäteen, kunhan vastaamiselle annetaan riittävästi aikaa ja tutkija osaa esittää sopivalla tavalla ”tyhmiä” kysymyksiä.

Vaikka tutkimukseni haastattelut olivatkin avoimia, niin aivan tyhjästä niissä ei lähdetty liikkeelle. Tutkimusintressini itsessään toimi keskustelun virittäjänä. Saatekirjeessäni kerroin olevani kiinnostunut asioista, ajatuksista, kokemuksista, tunteista tai toiminnasta, jotka liit-

¹¹Haastatteluaineiston keruu ja tekstimuotoon saattaminen vie aikaa. Samojen aineistojen käyttö joko samaa aihepiiriä koskevissa jatkotutkimuksissa tai muissa tutkimuksissa onkin yleistynyt, joten tutkimukseen osallistuville ei saa antaa aineiston käsittelyn, säilyttämisen ja jatkokäytön kannalta katteettomia, tarpeettomia tai muilla tavoilla ”hölmöjä” lupauksia (Kuula 2006, 129–130; Mäkelä 2006, 367). Tähän tutkimukseen osallistujat ovat lukeneet saatepaperin (liite 2), jossa on mainittu haastatteluaineiston mahdollisesta jatkokäytöstä tieteellisessä tutkimustyössä. Tällaisessa tilanteessa aineistosta poistetaan haastateltavien, muiden henkilöiden ja organisaatioiden tunnistetiedot ja aineisto arkistoidaan tunnisteettomassa muodossa tieteellisen tutkimuksen käyttöön huomioiden tutkimusaineistojen säilyttämiseen ja hävittämiseen liittyvät vaatimukset (ks. Kuula 2006, 132). Muussa tapauksessa aineistosta olemassa olevat haastattelutallenteet hävitetään opinnäytetyön valmistumisen ja arvioinnin jälkeen. Tutkimuksen valmistumiseen ja arviointiin saakka sekä erilliselle sähköiselle muistivälineelle tallennettu että paperille tulostettu aineisto säilytetään opinnäytetyön tekijän kotona.

tyvät työelämän tilanteisiin, joissa itse tai joku muu ei tunne oppivansa tai osaavansa. Osallistujat lukivat saatekirjeen ennen haastattelun alkamista, mutta toin esiin kiinnostuksen kohteeni myös kutakin haastattelua edeltävässä suullisessa alustuksessani. Edellisten tapojen lisäksi haastattelutilanteisiin voi tuoda virikkeiksi tekstejä tai kuvia ja houkutella niiden avulla esiin vastaajien kannanottoja, kokemuksia sekä tulkintoja tutkittavasta ilmiöstä. Virikkeiden avulla voidaankin käsitellä haastattelutilanteessa toisiinsa ajankohtiin, paikkoihin, henkilöihin tai tilanteisiin liittyviä teemoja. (Törrönen 2001, 205–208.) Ukkonen (2006, 184) toteaa virikkeiden olevan tärkeitä erityisesti arkielämän itsestään selvyysnä pidettyjä tai julkisessa keskustelussa vaiettuja aiheita lähestyttäessä. Lyhyen alustukseni ja saatekirjeen lukemisen jälkeen osallistujat aloittivat kuitenkin heistä itsestään luontevimmalta tuntuvalla tavalla ja kertoivat valitsemistaan aihealueista tarjoamani virikkeet huomioiden tai ne sivuuttaen. Tähdensin haastatteluissa sitä, että esille tuoduissa asioissa ei voi mennä ohi aiheen ja kaikki kerrottu olisi merkityksellistä. Aktiivisessa haastattelussa molemmat osapuolet voivat tasavertaisina toimijoina haastaa toistensa ajatuksia keskustelemalla ja vaihtamalla mielipiteitään tai kokemuksiaan, kunhan haastattelijä ymmärtää olla olematta liikaa äänessä (Kvale 2007, 75–77; Rapley 2007, 16; Ukkonen 2006, 185). Avoin haastattelu voi olla samanaikaisesti aktiivinen haastattelu ja haastattelujen aikana asetuinkin tutkijan roolin ohella työntekijän rooliin kertomalla omalle kohdalleni osuneista tai tuntemieni henkilöiden kertomista työelämän tilanteista, joissa ei osattu, ei opittu tai ei tiedetty. Käyttämieni virikkeiden toivoin Törrösen (2001, 210–214) näkemyksen mukaisesti toimivan johtolankoina viittamassa haastattelutilanteen ulkopuoliseen työelämään, pienoismaailmoina joihin vertailla omia kokemuksiaan ja käsityksiään tai provokaattoreina houkuttelemassa esiin asioita, jotka muuten jäisivät kertomatta.

Sisältö: episodeja, kokemuksia ja näkemyksiä työelämästä

Osallistujien taustojen heterogeenisuus vaikutti omalta osaltaan siihen, että aineistoon päätyi monenlaisia tapauksia. Aineisto sisältää haastateltavien kertomuksia ja pohdintoja heidän omasta työelämästään. Lisäksi haastateltavat kertoivat työelämästä asioita, joita olivat kuulleet muissa yhteyksissä. Haastatteluissa käsiteltiin kertaluonteisia sattumuksia, tyypillisiä tilanteita tai toimintatapoja, työskentely- tai toimintakäytäntöjä ja edellisiin liittyviä ongelmia ratkaisuihin tai ratkaisuyrityksiin. Ohessa puhuttiin myös osaamisesta, oppimisesta ja tietämisestä sekä näiden alueiden problematiikasta. Aineiston sisältöä voi luonnehtia Harrén ja Secordin määritelmän mukaisesti episodeiksi eli tapahtumien sarjoiksi, jotka muodostavat ”jonkinlaisen kokonaisuuden ja sosiaalisen elämän yhtenäisen katkelman” tai selonteoiksi siitä, miten ja miksi he itse tai jotkut muut toimivat siten kuin toimivat (Ylijoki 2005, 231–233). Episodien lisäksi aineisto sisälsi mielipiteitä, kannanottoja, asenteita, arviointia ja

pohdintoja joko osallistujien omiin kokemuksiin perustuen tai hypoteettisemmassa mielessä. Aineisto kertoo omalta osaltaan siitä, mitä työelämän arjessa on meneillään.

Työelämää on tutkittu paljon, monilla menetelmillä ja monenlaisia teoreettisia lähtökohtia soveltaen. O'Reillyn tutkijaryhmän (2012, 259) mukaan gt-tutkimuksen ongelmaksi voi muodostua metodin soveltaminen alueille joihin se ei sovi, kuten kattavasti käsiteltyihin aiheisiin. Näihin työelämänkin voisi ajatella lukeutuvan, Toisaalta tuoreen näkökulman löytäminen tuttuihin ilmiöihin on katsottu kuuluvan gt-metodin vahvuuksiin, joten tältä osin aiheeni ja sen lähestymistavan valinnat ovat perusteltuja. Laajana ja alati muuttuvana tutkimuksen aihepiirinä työelämä tarjoaa tuttujen ainesosien lisäksi mahdollisuuksia uusiinkin näkökulmiin ja löydöksiin. Aineistostani löytyi monin paikoin yhtymäkohtia itse kokemiini tai muista lähteistä tietooni tulleisiin työelämän tilanteisiin, mutta kiinnostavaa oli, miten tutuista aiheista tuotiin haastatteluissa esiin niin monenlaisia näkemyksiä ja teemoja. Kaiken kaikkiaan aineisto tarjosi runsaasti erilaisia tapauksia ja siten sopivaa materiaalia gt-analyysin tarpeisiin.

Tyylä: miten kirjoittaa aineistostaan, kun osallistajat ovat tuttuja henkilöitä

Olen käyttänyt aineistolainauksia avaamaan tutkimukseni tuloksena syntyneen gt-teorian eli rajankäyntiteorian ideaa ja käsitteitä. Eskola ja Suoranta (1998) esittävät aineistolainauksien käytölle erilaisia tapoja. Tutkija voi käyttää aineistolainauksia tukemaan aineistostaan tekemiä tulkintoja ja lainaukset puolestaan auttavat tutkimustekstin lukijaa arvioimaan, ovatko tulokset mahdollisia. Aineistolainaukset myös elävöittävät tekstiä teorian ja empirian vuoropuheluna ja toisaalta niukka linja aineistolainauksien määrässä tai sisällössä voi jättää lukijan liiaksi ”tutkijan armoille”. (Mt., 175; 180.) Gt-tutkimuksissa aineistolainauksia käytetään monin tavoin. Kautto-Knape (2012) ja Tuloisela-Rutanen (2012) ovat valaisseet aineistoesimerkein sitä, kuinka ovat päätyneet käyttämiinsä käsitteisiin ja Siitonen (1999) on siteerannut samassa tarkoituksessa havainnointipäiväkirjaansa. Untamala (2014) on sijoittanut lainauksia substantiivisen teoriansa esittelyn yhteyteen käsitteitä havainnollistamaan. Aineistolainauksien käyttötarkoituksesta tai -tavoista huolimatta tekstissä tulee kunnioittaa tutkimukseen osallistuvien henkilöiden, heidän läheistensä tai aineistossa esiintyvien ryhmien, yhteisöjen, organisaatioiden tai paikkakuntien yksityisyyttä siten, että asianomaisia ei pysty tunnistamaan tutkimustekstistä (Kuula 2006, 124–127; ks. myös Wiberg 2006, 261–262), ellei asiasta ole heidän kanssaan toisin sovittu. Henkilö voidaan tunnistaa aineistosta nimen, syntymäajan, kuvien, perhesuhteiden tai vastaavanlaisten suorien tunnistetietojen perusteella, mutta identifiointi voi tapahtua myös epäsuorasti yhdistämällä aineiston tarjoamia vihjeitä toisiinsa. Vihjeitä voivat olla esimerkiksi työpaikkaa, koulua, asuinympäristöä ja -yhteisöjä sekä tapahtumia koskevat tiedot. (Kuula 2006, 128–129.)

Tuttuus informanttien piirteenä on raportoitava tämän tutkimuksen tiedonhankinnan strategian periaatteena, joten osallistujien yksityisyyden suoja on varmistettava muilla keinoin kuin tuttuudesta kertomatta jättämisenä. Osallistujien tai heidän työorganisaatioidensa epäsuora tunnistaminen on mahdollista, jos aineistolainauksen sisältämiä vihjeitä yhdistetään tutkijan henkilötietoihin ja tietoon siitä, että osallistujat ja tutkija tuntevat toisensa. Tästä syystä en ole liittänyt aineistolainauksiin haastateltavien ikää, sukupuolta tai työnkuvaan liittyviä tietoja. En ole myöskään käyttänyt peitenimiä, numerointoja tai vastaavia merkinäytöksiä, koska samasta lähteestä peräisin olevien sitaattien tietoja yhdistelemällä voisi periaatteessa tunnistaa yksittäisen henkilön tai organisaation. Toisaalta lainauksen kohdentaminen tiettyyn haastatteluun tai henkilöön ei ollut tarpeen, koska tutkimuksen kohteena ovat työelämän arjen käytännöt eivätkä tietyn yksilön, ryhmän tai organisaation toimintatavat (ks. Jokinen 2005, 45). Edellä esittämäni yksityisyyttä turvaavat keinot eivät kuitenkaan yksinomaaisina riitä. Rastas (2007, 74) kirjoittaa, miten analysoinnin kohteena olevaa aineistoa ei kaikin osin voi huoletta siteerata ja Markkanen (2003, 4) puolestaan toteaa, kuinka yksilön tunnistettavuuskysymysten huomiointi johtaa tutkimusraportin tyylin latistumiseen. Tutkimukseen osallistujien ja heidän sidosryhmiensä yksityisyyden turvan takaamiseksi olen joutunut Markkasen tavoin noudattamaan karua linjaa aineistolainauksien valinnoissa ja jättämään raportista pois tutkimuksen tuloksena syntyneen teorian ja sen käsitteiden kannalta osuvia esimerkkejä.

Saatekirjeen lukemisesta, puheen tallennuksesta ja vastaavista institutionaalisista piirteistään huolimatta tutkimukseeni osallistuneiden henkilöiden haastattelut muistuttivat käyntiin päästessään arkisia keskusteluja. Arjen puhekieli eroaa kirjoitetusta kielestä, kun keskustelun aikana muotoillaan ajatuksia tai siirrytään kesken lauseen asiasta toiseen. Tuloksena voi olla keskeneräisiä lauseita ja sanoja, täytesanoja tai äännähdyksiä, joita esiintyi sekä omassa että haastateltavieni puheessa. Sanatarkasti kirjoitetussa muodossaan pohtiva tai rönsyilevä puhe on vaikealukuista ja ilmaisut voivat vaikuttaa töksähteleviltä tai koomisilta. Alasuutari (2004, 19–20) esittää tutkimukseen osallistuvien kunnioittavaan kohteluun kuuluvan sen, että tutkimusteksteihin liitetyt sitaattit eivät saa antaa osallistujista kehnoa vaikutelmaa. Haastatteluaineistoni litteroin sanatarkkaan muotoon, mutta tutkimusraporttiin valitsemiani sitaatteja olen jossain määrin toimittanut. En usko tekstiksi muunnetun puhekielisen aineiston siteeraamisen sellaisenaan tekevän aineistoesimerkeistä autenttisempia tai vakuuttavampia verrattuna sopivalla tavalla toimitettuun tekstiin, koska analyysini vertailtavina yksikköinä olivat ensisijaisesti tapausten asiasisällöt eivätkä ilmaisujen muodot tai niiden rakentumisen tavat. Tarvit-

semani aineiston olisin voinut kerätä yhtä hyvin esimerkiksi haastattelujen yhteydessä kirjoitetuilla muistiinpanoilla. Tässä tutkimuksessa aineistotekstien toimittaminen sopivalla tavalla tekee oikeutta tutkimukseen osallistujille, kunnioittaa raportin lukijaa paremman luettavuuden muodossa ja on näin ollen kokonaisuuden kannalta tarkoituksenmukaisempi ratkaisu siinä, missä suorien sitaattien käytön voisi tulkita piittaamattomuudeksi. Näin ollen olen muokannut aineistolainausten muotoa puhutusta kielestä kirjoitetun kielen suuntaan esimerkiksi poistamalla turhia täytesanoja tai tiivistämällä sopivaa ilmaisua hakevaa puhetta selkeämpään muotoon, samalla kuitenkin arkikielen kaltaisuuden säilyttäen. Mitä enemmän tutkija aineiston tekstiä muokkaa, sitä suuremmaksi hänen vastuunsa kajoamisistaan kuitenkin kasvaa. Tämän huomioiden olen koostanut litteroituun aineistoon hajalleen sijoittuvista, mutta asiasisällön kannalta yhteen kuuluvista teksteistä tiiviimpiä kokonaisuuksia. Osan näistä koosteista olen joutunut muotoilemaan omin sanoin. Tässä työssä olen tähdännyt siihen, että muokatuissa teksteissäkin tapausten perusolemus ja analyysin kannalta oleelliset ideat ovat säilyneet ennallaan. Samaa periaatetta olen noudattanut, kun olen joutunut osallistujien anonymiteetin varmistamisen vuoksi muokkaamaan haastattelutekstien yksityiskohtia sellaisiksi, ettei tapaus osallistujineen ole tunnistettavissa. Kaikkien tutkimusraporttiin esimerkeiksi valitsemieni tekstien kohdalla olen pyrkinyt huolehtimaan siitä, ettei niiden asiasisältö muuttuisi muusta tekstistä irrotettuina. Aineistoesimerkit olen sijoittanut muun tekstin yhteyteen siten, että lukija erottaa muokatutkin aineistoesimerkit tutkijan omista päätelmistä, tulkintoista tai yhteenvedoista. Aineistoesimerkkien esittämistapaan ja sijoittamiseen liittyviä valintojani olen selostanut luvun 7.2 ensimmäisen sivun alaviitteessä.

6.3 Analyysivaiheen kompuroinnit ja korjausliikkeet

Jokinen (2008, 248) on havainnut aineiston hankkimisesta tai muista tutkimuksen vaiheista toisinaan kirjoitettavan ”kärsimysnäytelmänä” ja arvellut, että näiden vakuuttamisstrategioiden taustaoletuksena on työläys takaamassa paremman lopputuloksen. Tutkimusprosessin aikaiset ongelmat voivat johtua monista syistä, kuten tapahtumista ja yllätyksistä, joihin tutkija ei voi vaikuttaa tai siitä, että tutkija erehtyy ja tekee virheitä. Uuden tutkimusmetodin opetteluun liittyy haasteensa ja omassa tutkimuksessani tein todennäköisesti suurimman osan niistä virheistä, joista klassisen grounded theoryn metodikirjallisuudessa varoitetaan. Virheet ja erehdykset voidaan kuitenkin valjastaa hyötykäyttöön – ellei kyseisessä tutkimuksessa, niin joissain muissa yhteyksissä. Gartmeier, Gruber ja Heid (2010, 734–735) käyttävät negatiivisen tietämyksen (negative knowledge) käsitettä, tarkoittaen sillä arvokasta tietoa siitä, ”mitä jokin ei ole”, kuinka jokin ”ei toimi” tai mitkä strategiat tai oletukset eivät johda

hyviin lopputulemiin, joten negatiivisen tiedon avulla voidaan todennäköisesti välttää toiminnan kaikkein haitallisimmat seuraukset. Ongelmiin keskittyminen ei ole tutkimuksen laadun tae (Jokinen 2008, 249), mutta kompurointien ja korjausliikkeiden painotus puoltaa paikkaansa tutkimusprosessin arvioinnissa silloin, kun erheistä voivat ottaa opikseen muutkin kuin tutkija itse. Hood (2007, 163–164) viittaa troublesome trinity -ilmaisulla gt-metodin teoreettiseen otantaan, jatkuvan vertailun menetelmään ja teoreettiseen saturaatioon, joiden on katsottu olevan kaikkein vaikeimpia osia ymmärtää ja omaksua. Ilman tätä ”kauhukolmikkoa” tutkija ei kuitenkaan voi väittää tekevänsä gt-tutkimusta. Kolmikon lisäksi löytyy muitakin sudenkuoppia, joihin aloitteleva gt-tutkija voi langeta (ks. O'Reilly ym. 2012) ja omista sudenkuoppiin suistumisistani kirjoitan seuraavaksi kuvatessani ja arvioidessani oman tutkimukseni etenemistä gt-metodin näkökulmasta.

Valituista paloista koko kattaukseen

Alkuperäinen metodivalintani ei ollut gt:n klassinen versio. Olin aloittanut lukemalla valikoimatta erilaisia menetelmäoppaita ja gt-metodin eri suuntauksilla toteutettuja tutkimuksia. Useita menetelmiä sisältävien metodioppaiden gt-metodia käsittelevät luvut tai suppeaan sivumäärään tiivistetyt artikkelit tarjoavat yleisesityksiä, joiden avulla voi jatkaa eteenpäin, joskin eri kirjoittajien näkemykset ja painotukset eroavat toisistaan. Metodikirjallisuuteen ja gt:n eri versioihin liittyvään debattiin tutustumalla oletin, että straussilainen ja konstruktivistinen gt olisivat eniten käytettyinä versioina varmempia vaihtoehtoja. Myös klassiseen gt-metodiin kohdistunut kritiikki ja Glaserin purevat vastineet saivat varovaiseksi ja puolsivat alkuvaiheessa muiden vaihtoehtojen valitsemista. Toisaalta näin kaikissa kolmessa gt:n versiossa omat vahvuutensa, joten päädyin valitsemaan straussilaisesta versiosta analyysitavan, jota klassisen gt:n luova ote voisi tarvittaessa avustaa ja konstruktivistisesta suuntauksesta poimin aineiston hankintatapaan ja tutkimuksen taustafilosofiaan liittyviä näkökohtia. Näillä keinoilla uskoin myös kiertäväni gt-metodin yhtäältä intuitiivisuudesta ja toisaalta positivismista saaman kritiikin. Ratkaisuillani olin kuitenkin tullut koostaneeksi tutkimusotteeni gt-ruokalistan metodiviipaleista juuri sillä tavalla, mistä klassisen gt:n kohdalla varoitetaan. Perusongelmanani oli kuitenkin se, että olin lähtenyt toteuttamaan tutkimustani ennen kuin riittävän hyvin ymmärsin, mistä gt-metodissa kaiken kaikkiaan oli kysymys.

Analyysivaiheen jumittuessa ja gt-metodin perusteosten kertauksen jälkeen päätin jatkaa työskentelyä aloittamalla aineiston analyysin uudelleen klassisen gt:n periaatteiden mukaisesti. Tässä yhteydessä jouduin tarkistamaan taustafilosofiset valintani. Tutkimuksen alussa metateoriakseni valitsemani sosiaalinen konstruktivismi ei olisi ollut ristiriidassa metodolo-

gisen suunnantarkistuksen kanssa, mutta oivallus siitä, että klassisen gt-metodin taustafilosofian muotoilee tutkija itse, johdatti omien näkemysteni tarkasteluun ja uudelleenarviointiin. Tämä puolestaan vaati aikaa vievää paneutumista tieteenfilosofiseen kirjallisuuteen ennen pragmatistisen kantani hahmottumista.

Teoreettisen otannan ajoitus ei onnistunut

Teoreettiseen otantaan liittyvään sudenkuoppaan suistutaan, kun kerätään samansisältöistä aineistoa kerta toisensa jälkeen tai jos aineisto on valittu jo ennen analyysin alkua (O'Reilly ym. 2012, 257). Teoreettinen otanta olikin tutkimusprosessini heikoin lenkki. Olin sopinut liian monta haastattelua liian kapealle aikavälille, enkä ehtinyt koodata yhden haastattelun aineistoa ennen seuraavaa haastattelua. Näin ollen koodamatonta aineistoa kertyi liikaa ennen kuin olin päässyt analyysissä alkua pidemmälle. Haastattelujen aikataulu oli liian tiukka ja tästä syystä tietojen keruun ja ja analyysityön ajoituksen synkronointi ei onnistunut. Gt-tutkimusprosessin aikana analyysin pitäisi suunnata aineiston hankintaa, mutta omassa tutkimuksessani analyysi laahasi aineiston hankkimisen suhteen jälkijunassa, enkä voinut teoreettisen otannan periaatteen mukaisesti kohdentaa haastattelujen aihepiiriä koodauksen tuottamien käsitteiden ja työhypoteesien ohjaamina. Haastattelujen litterointiin kului paljon aikaa, mikä oli osasyynä aikataulutusermiin. Glaserin (1998, 107–108) mukaan haastattelujen nauhoittamisen ja litteroinnin sijaan muistiinpanoja käyttämällä pääsee nopeammin keskittymään analyysin kannalta oleellisempiin asioihin. Nauhoitusta pidin kuitenkin hyvänä ratkaisuna, koska tutkimuksen alussa en voinut tietää, mikä on oleellista tietoa jatkoa ajatellen. Litteroinnin yhteydessä aineisto tuli myös tutuksi ja sen sisällön muisti paremmin, mikä puolestaan auttoi analyysityötä.

Jos teoreettista otantaa ei toteuteta oikein, niin teoriaan jää liikaa aukkokohtia eikä se integroidu, varoittavat Breckenridge ja Jones (2009, 123). Varoitus ei niinkään viittaa aineiston määrään vaan siihen, että aineistosta puuttuu kehkeytyvään teoriaan tarvittavia ainesosia. Glaserin (1998, 158) mukaan aineistoa tarvitsee kerätä vain riittävä määrä käsitteiden ja teorian muodostamisen kannalta, joskin yleisempää on, että aineistoa haalitaan liikaa. Töttö (2012, 43) huomauttaakin laadullisen tutkimuksen ”luotettavuuden kannalta aineiston valintaperiaatteiden olevan tärkeämpiä kuin havaintoyksiköiden lukumäärä”. Teoreettisen otannan korjausliike olisi omalla kohdallani voinut tarkoittaa analyysin aikana lisäinformaation hankkimista aiemmin haastattelemltani henkilöiltä ja tämän mahdollisuuden olinkin heiltä etukäteen varmistanut. Muita vaihtoehtoja olisivat olleet uusien osallistujien rekrytoiminen joko suoraan tuttavapiiristäni tai siten, että haastateltavat ehdottaisivat tai valitsisivat muita tutkimukseen osallistujia (osa heistä esitti itse tätä vaihtoehtoa), erilaisten olemassa olevien

tekstien käyttäminen tai Untamalan (2014, 29) ja Isotalon (2014, 83–85) tapaan itse koettujen tai muuten tiedossa olevien työelämän tapahtumien tai tilanteiden aineistona hyödyntäminen. Jatkossa kymmenen haastattelun aineisto osoittautui kuitenkin teorian muodostamisen kannalta sopivan kokoiseksi enkä tarvinnut lisäaineistoa. Voi silti pohtia, olisiko aineisto riittänyt, jos analyysia ja käsitteiden muodostamista eivät olisi tukeneet aiemmat kokemukseni työelämästä. Tutkittavan aiheen tuttuus voi olla voimavara, mutta tuttuuteen sisältyy omat ongelmansa. Eräsaari (1995 48–49) kutsuu konttausharjoituksiksi asennetta, jolla hän etäännytti itseään tutusta tutkimuskohteesta pyrkien tarkastelemaan kohdettaan uusin silmin. Gt-tutkimuksessa tuttujen asioiden abstrahoinnissa auttaa jatkuvan vertailun menetelmä, mutta aineiston itsestään selviltä tuntuvien havaintojen kyseenalaistamisessa ja uudelleenarvioinneissa tarvitaan lisäksi konttausasennon kaltaista nöyryyttä tai peruutusvaihdetta.

Määrällisesti niukan aineistoni riittävyys tai sopivuus voi olla lähtöisin myös siitä, että aineisto koostui substantiivisen teorian aihepiiriä laajemmasta alueesta, jolloin pystyin soveltamaan teoreettista otantaa aineiston antamissa puitteissa, vaikka ratkaisuni ei ollutkaan klassisen gt:n ideaalin mukainen. Haastattelutekstit toimivat tämän grounded theory -tutkimuksen ”kenttänä”, jonne palasin toistuvasti uusille tiedonhankintaretkille vastaavalla tavalla kuin Roderick (2010) oman aineistonsa kanssa oli tehnyt (ks. myös Sandelowski 2011). Kun etsin vertailukohteita analyysityön tuottamille käsitteille, niin lähestyin samoja tekstejä uusista näkökulmista samalla testaten ja haastaen aikaisempia käsitteellistämideoitani. Korjausliikkeestäni huolimatta teoreettisen otannan virheet poikivat kuitenkin ongelmia erityisesti avoimen koodauksen vaiheeseen.

Koodauskaaos

Haastatteluissa virikkeinä käyttämäni ei-osaaminen, ei-tietäminen ja ei-oppiminen eivät olisi saaneet ohjata analyysia, mutta avoimen koodauksen alkuvaiheessa luokittelin aineistoa siten, että valtaosa koodeistani yhdistyi jollain tavoin oppimiseen ja osaamiseen tai niiden puutteisiin ja ongelmiin. Olin analysoinut aineistoani ennalta annetuissa raameissa kuten teoriasidonnaisessa analyysissa, enkä päässyt etenemään lähtökohdistani siihen, mitä aineistossa oli meneillään. Tämän oivalsin vasta oppimis- ja osaamispainotteisen avointen koodien ”raakalistan” tulostettuani; lista ei näyttänyt kovinkaan vakuuttavalta sitä aineistoon verratessani. Koodaustyö täytyi aloittaa uudelleen avoimemmin mielin.

Holton (2007, 276) kirjoittaa avoimesta koodauksesta aloittelijalle kaoottisena vaiheena, jossa voi tuntea olonsa erityisen epävarmaksi ja tällaisen koodauskaaoksen keskelle huomasi ajautuneeni itsekin. Löysin koodien välisiä yhtäläisyyksiä ja yhteyksiä, mutta siten, että kaikki tuntui liittyvän kaikkeen, jolloin kokonaisuus muistutti sekasotkua. Avoin koodaus

voikin tuottaa paljon koodeja, mitä pidetään kuitenkin suotavana, kun yritetään pysytellä mahdollisimman avoimena aineistolle (Glaser 1992, 87). Siinä missä käsitteiden tai koodien on ansaittava tiensä jatkoon ja lopulta teoriaan asti, niin vastaavasti koodeista on luovuttava, jos aineisto ja sen analyysi näin edellyttävät. Oman analyysini avoimen koodauksen aikana koodeja syntyi paljon ja useimmat niistä tuntuivat tarjoavan yhtä hyviä vaihtoehtoja jatkaa eteenpäin. Toisaalta tästä runsaudenpulasta en havainnut erityisiä aukkokohtiakaan, joiden perusteella olisin voinut lähteä hakemaan uutta tietoa. Vaihtoehtoja oli yksinkertaisesti aivan liian paljon ja tälle oli syynsä. Ensiksikin olin ajatellut, että koodaamalla kaiken mikä tekstistä löytyy ja irtoaa – varmuuden vuoksi useammalla vaihtoehtoisella tavalla samanaikaisesti – en pakottaisi teoriaa tiettyyn muottiin liian varhain. Toisena avoimen koodauksen sotkuisuuden taustasyynä oli teoreettisen otannan synkronointiongelma, jonka takia aiempien haastattelujen koodauksessa syntyneet ideat eivät voineet suunnata seuraavia haastatteluja. Kolmantena sekavuuden lähteenä oli se, että luulin tähtääväni substantiiviseen teoriaan, johon nähden aineistoni oli peräisin liian laajalta alueelta. Nämä tekijät yhdessä tuottivat fokusointiongelmia: analysoitavasta materiaalista oli vaikea erottaa keskeisiä asioita vähemmän olennaisista.

Teoreettisen otannan ongelmista johtuen aineistoni sisälsi ylimäärää, jonka olisin jälkikäteen arvioiden voinut jättää pois jo avoimen koodauksen aikana. Gt-metodi ei edellytä, että kerätyn aineiston sisältö kaikkineen pitää sovittaa kehkeytyvään teoriaan, mutta jostain selittämättömästä syystä olin tutkimuksen alkuvaiheessa päätenyt käsitykseen, että teoriasta on löydettävä kaikki, minkä kerätyksi ja koodatuksi saa, eikä tämä analyytinen ajatuserheeni ainaakaan vähentänyt avoimen koodauksen sekavuutta. Gt:n analyysiprosessi vaatii useita ja monenlaisia tapauksia sisältävän aineiston, mutta sellaisesta ei kuitenkaan suoraan kannata lähteä liikkeelle. Sen sijaan järkevämpää on aloittaa suppeammasta kokonaisuudesta, jotta keskeisten asioiden havaitsemiselle olisi enemmän edellytyksiä. Toisaalta omalla kohdallani juuri aineiston fokuusoittomuus tuotti riittävän sisällöllisen variaation ja mahdollisti työn etenemisen kerätyn aineiston puitteissa. Samasta syystä jouduin nostamaan käsitteiden abstraktiotasoa jo varhaisessa vaiheessa. Nämä tekijät vaikuttivat siihen, että tuloksena syntyi formaalimpi teoria kuin alun perin oli tarkoitus.

Gt-analyysissa eri koodaustavat kulkevat rinnakkain, koodattavat yksiköt saavat olla eri ko-koisia tai luonteisia ja koodit voivat edustaa eri abstraktiotasoja. Avoin koodaus tuntuukin olevan etäällä aineistolähtöisen sisällönanalyysin luokittelun periaatteesta, jossa abstrahoinnin tasoa nostetaan askel askeleelta aineiston sisältöä pelkistämällä (ks. Tuomi & Sarajärvi 2009, 108–113). Jälkikäteen arvioiden on mahdollista, että aineiston avaamisen ja ideoiden

tuottamisen vaiheena avoimen koodauksen kuulukin tuntua sotkuiselta ja hämmäyttävältä, mutta turhia hankaluuksia tuotti oletukseni analyysiyksiköiden yhteismitallisuudesta keskenään samankokoisina tai samantyyppisinä ainesosina. Analyysiyksikköä on luonnehdittu laadullisen tutkimuksen perustavimmaksi elementiksi ja Longin (2004, 1158) sekä Kellerin (2010, 1585) mukaan sen koko on usein päätetty jo ennen aineistonkeruuta. Tiedon keruun, mittauksen tai tulosten yleistämisen yksiköiden ei kuitenkaan tarvitse olla yhteneviä ja esimerkiksi ilmiöiden mallinnukseen tähtäävissä metodeissa käytetään eri tasoilla eri kokoisia tai -tyyppisiä analyysiyksiköitä (mt., 1585–1587). Olin jo ennen aineiston keruuta valinnut analyysiyksiköksi muutaman lauseen tai sanan mittaisen ajatuskokonaisuuden. Valintani taustalla oli yhtäältä oletukseni, jonka mukaan aineiston tarkan ”rivi riviltä” läpikäynti liittyisi pieniin analyysiyksiköihin ja toisaalta pelkoni vaikutelmanvaraisuuteen lipeämisestä isompia analyysiyksiköitä käytettäessä. Pienillä vertailtavilla yksiköillä en kuitenkaan päässyt kiinni mihinkään keskeiseltä tuntuvaan ilmiöön ja liian koodauskeskeisellä otteella Glaserin (1998, 145) sanoja mukaillen mätkin aineistoni tapauksia analyttisesti hengiltä ja vähitellen halvaannutin koko analyysityöni. Tässä vaiheessa harkitsin metodin vaihtamista aineistolähtöiseen sisällönanalyysiin, jonka käytöstä minulla oli aiempaa kokemusta. Toisena ja gt-tutkimuksen kannalta suotavampana vaihtoehtona olisi ollut vain valita joku keskeisimmiltä tuntuvista koodeista ja edetä sen ohjaamana, tarvittaessa uutta aineistoa hankkien. Molemmissa vaihtoehdoissa tuntui kuitenkin olevan luovuttamisen makua, joten päätin jatkaa vaihtamalla analyysiyksikön kokoa.

”Tämä on nyt tässä”

Ydinkategorian löytäminen voi olla ”hämmästyttävä heuristinen elämys”, kuten Siitonen (1999, 52) on asian ilmaissut. Muistan itsekin hyvin tutkimukseni käännekohtan. Tuloksettomilta tuntuneiden analyysirytysten jälkeen vaihdoin väliaikaisesti analyysiyksiköksi koko siihen mennessä keräämäni aineiston ja asetin ”mitä aineistossa on meneillään” -kysymyksen seuraavaan muotoon: ”mikä voisi olla näiden kaikkien haastattelujen sisältöä läpileikkaava tekijä tai niiden pienin yhteinen nimittäjä”. On mahdollista, että olin vasta tässä vaiheessa saavuttanut ajattelussani sellaisen teoreettisen herkkyyden, jonka avulla keskeisten käsitteiden hahmottaminen aineistosta onnistui. Idea erilaisista rajoista ja rajankäynnin dynamiikasta alkoi muotoutua myöhään illalla ja loppuyö kului memojen kirjoittamisen tai paremminkin piirtämisen parissa. Tuli vahva tunne siitä, että ”tämä on nyt tässä” kehkeytyvän teorian suhteen: olin löytänyt teorian keskeiset komponentit. Aamulla jatkoin kokeilemalla uutta ideaani aineistoa vasten tapaus tapaukselta tällä tavoin varmistaen, ettei kyse ollut aineiston ulkopuolelle eksyneestä ajatuksenjuoksusta. Rajankäyntiä ja sen puitteita ilmentävät tapaukset

esiintyivät aineistossa taajaan ja ne olivat keskeisiä, joten analyysini saattoi edetä tämän käsitteistön varassa. Palasin jälleen pienempiin vertailtaviin yksiköihin ja jatkoin ydinkäsitteiden ympärille kietoutuvan selektiivisen koodauksen ohella myös avointa koodausta, mutta siten, että sovelsin siinäkin aineistolle löytynyttä uutta ja toimivaa analyttistä ideaa. Tässä yhteydessä jouduin hylkäämään suurimman osan aiemmista koodausyritelmistäni. Ydinkäsitteiden löytymisen jälkeen (en vielä tässä vaiheessa ollut varma, mikä koodeistani nousisi ydinkategorian asemaan) analyysiprosessi sai selkeämmän suunnan. Jonkin alan kuluttua alkoi hahmottua se, että rajoja onkin yhden sijaan kaksi ja niiden väliin sijoittuu omanlaisensa toimeliaisuuden alue.

Aineiston läpikäynti uusien koodien ja löytämäni analyttisen säännön avulla toi varmuuden siitä, että aineiston keräämisenkin osalta ”tämä on tässä” – kaikki, minkä teorian kannalta tarvitsen, löytyy jo aineistostani. Halusin silti varmuuden vuoksi lisää tapauksia vertailtavaksi, joten haastattelin vielä kahta henkilöä, joiden työtehtävät ja työorganisaatio olivat erilaisia verrattuna aiempiin osallistujiin. Nämäkin haastattelut olivat avoimia lähinnä siksi, että en keksinyt, miten olisin voinut suunnata niitä enää tässä vaiheessa. Uusi tieto tarjosi kuitenkin aiemmista poikkeavia tapauksia vertailuun ja auttoi hienosäätämään olemassa olevia kategorioita ja niiden ominaisuuksia.

Jos kategoriat muodostetaan liian varhain, niin analyysin ajattelutyö ja aineiston koodaus lähtevät helposti kulkemaan eri polkuja (O'Reilly ym. 2012, 256). Tällöin ajaututaan ”tapahutumatrippailuun” eli käsitteiden muodostamiseen vailla jatkuvaa vertailua tai pelkän yleisvaikutelman varassa. Taustalta voi löytyä osaamisen tai uskalluksen puutetta. (Glaser 1998, 152–153.) Molemmat puutteet tunnistin itsessäni. Työskentelyäni hiersi jatkuva epävarmuuden tunne, vaikka vaihtoehtoisten samanaikaisten koodaustapojen tuoma kaoottisuus vähenikin keskeisten käsitteiden löydyttyä. Epäilin erityisesti käsitteiden löytämisen tapaa eli sitä, että analyysiyksikön koon vaihtaminen tuotti tulevan teorian tärkeimmät komponentit samanaikaisesti. Yksittäisen ydinkategorian sijaan ilmaantuikin toisiinsa liittyvien erilaisten käsitteiden katras: raja ominaisuuksineen, alueet, joita raja rajoittaa sekä toiminta näiden alueiden ja rajojen puitteissa. Arvelin sortuneeni juuri sellaiseen vaikutelmanvaraisuuteen, josta klassisen gt:n metodioppaissa varoitetaan, koska muistan sangen ”loogisesti” päätelleeni, että ei ole rajoja ilman rajattavaa aluetta, tilaa tai rajoille paikantuvaa toimintaa. Koodien ja aineiston vertailulla varmistin kuitenkin, että en ollut ajautunut loogisen päättelyn loukkuun (ks. Glaser 1998, 155).

Toisaalta pelkäsin, että tiedostamattani sovittaisin aineiston sisältöä mieliteorioihini tai enakkokäsityksiini. Rajaa käsitteellistävät teoriat eivät kuitenkaan lukeutuneet lempiaiheisiini

ja mahdollisten ennakko-oletusten lähteinä lienevät teorioita todennäköisemmin omat ja muiden kertomat työelämää koskevat kokemukset sekä lukemani sanomalehtiartikkelit tai yleisönosastokirjoitukset, joita voi käyttää ajattelun virikkeinä, kunhan niiden alkuperä tiedostetaan. Glaserin (2005, 101) mukaan esioletettu tai liian varhain valittu teoreettinen koodi jarruttaa gt-tutkimusprosessia sen jokaisella askelmalla ja tämä toteamus on linjassa Tötön (2012, 52) näkemyksen kanssa, jossa aineiston on voitava ”asettua vastahankaan, jos tutkija on väärässä”. Vaikka omassa tutkimuksessani teoreettiset koodit eivät ehkä kuuluneet eniten vastustavien komponenttien joukkoon, niin tästä tutkimuksesta kanttuneen kokemuksen perusteella rohkenisin väittää, että gt-analyysissä joutuu vääjäämättä kohtaamaan vastahankaisuutta, jos käsitteet ja niiden suhteet eivät ole aineistoperustaisia. Näin kävi omalla kohdallani esimerkiksi luottamuksen ja tihkumisen käsitteiden kanssa. Raahasin luottamus-koodia mukana analyysissä pitkään ennen kuin hyväksyin, että sen paikka ei ole tässä teoriassa, vaikka luottamus työelämän kannalta onkin keskeinen ja tärkeä ilmiö. Tihkuminen puolestaan onnistui hivuttautumaan muiden käsitteiden joukossa aivan teorian muotoilun loppuvaiheeseen saakka, ennen kuin ymmärsin, ettei sille löydy tästä aineistosta riittävän vahvaa tukea. Tihkuminen oli loogisen päättelyn tuotos ja sellaisena vasta työhypoteesi aineistolähtöisen käsitteen eli teoriaan kuuluvan hypoteesin sijaan.

Aineiston tai käsitteiden vastahankaisuuden voi tulkita tutkijalle hyödylliseksi apuvälineeksi siinä, missä klassisen gt-metodi -oppaiden runsaslukuiset kiellot, huomautukset, muistutukset ja varoitukset toimivat tutkimuksessa avustavana negatiivisena tietona. Varoitustensa vastapainoksi oppaiden kirjoittajat, kuten Glaser (1978, 95; 1998, 145) ja Simmons (2010, 27), rohkaisevat tutkijaa luottamaan omaan intuitioonsa ja tekemään työnsä niin hyvin kuin osaa. Näissä varoitusten ja kannustusten sekä toisaalta omien ideoiden ja epäilyjen ristipaineissa memotyöskentely kuljetti tutkimustani eteenpäin ja piti siinä kiinni latenssivaiheidenkin aikana.

Memot ja muut kuviot

Tutkimuksen aikana huolehdin siitä, että muistiinpanovälineitä oli aina ulottuvillani ja kirjaisin ajatukseni heti niiden ilmaannuttua meneillään olevasta aktiviteetista, paikasta tai vuorokauden ajasta riippumatta. Nämä ”pikamemot” olivat enimmäkseen lyhyitä, muutaman avainsanan tai lauseen mittaisia irrallisille papereille sutaistuja merkintöjä. Aika ajoin siirsin ja puhtaaksikirjoitin memoja käsinkirjoitetuilta paperiarkeilta tiiviimpään sähköiseen muotoon karsien samalla toisteisuutta, korjaten ja täsmentäen memojen ideoita sekä hyläten tutkimuksen edetessä hedelmättömäksi osoittautuneita pohdintoja. Toisinaan löysin jo unohtamiani käyttökelpoisia ajatuksia ja usein sähköiseen muotoon siirto tuotti uusiakin ideoita.

Näistä jatkotyöstetyistä memoista osa oli pidempiä, useamman arkin mittaisia. Memojeni lajittelu tapahtui siten toisiaan seuraavissa ”kartuta, käsittele, kiteytä ja kokoa” -sykleissä. Analyysityöhön liittyvän ideoinnin ja pohdinnan ohella kirjoitin memoihin kaikenlaisia tutkimusprosessia koskevia asioita. Vasta aivan tutkimuksen loppuvaiheessa kokosin memojen sisältämät tiedot yhtenäiseksi, tutkimusraportiksi työstettäväksi kokonaisuudeksi.

Työstin asioita memoissani kirjoittamisen lisäksi töhertelemällä. Piirtämällä pääsin kiinni kategorioiden ominaisuuksiin ja niiden välisiin suhteisiin. Graafisilla esityksillä on gt-tutkimuksien raportoinnissa havainnollistettu teorian lisäksi tutkimusprosessin etenemistä, vaikka visualisointi ei ehkä palvele tarkoitustaan parhaalla mahdollisella tavalla, jos tekstissä samanaikaisesti huomautetaan, ettei tutkimus kaikin osin edennyt kuvassa esitetyllä tavalla. Tutkimuksen kaikkien valintojen tulee kuitenkin olla selkeästi perusteltuja ja esitettyjä tai ainakin pitää perustella, miksi näin ei ole, toteaa Paechter (2003, 110). Miten siis avata, esittää ja perustella raportissa klassisen gt-tutkimuksen moniin suuntiin polveileva ja iteratiivinen analyysivaihe?

Lukijoiden vakuuttaminen analyysin avaamisella ja teorian esittämisen tavalla

Gt-metodin analyysin avaamisen problematiikasta ovat kirjoittaneet muiden muassa Seldén (2005) ja Suddaby (2006), joskin voisi hieman kärjistäen kysyä, miksi juuri gt-tutkimusprosessien eksplikointi on ollut kritiikin kohteena, vaikka vastaavaa kritiikkiä tuntuisivat kaipaavan yhtä lailla jotkut laadulliset lähestymistavat ja miksi erityisesti klassinen gt-metodi on näyttänyt joutuneen tekemään omaa tieteellistä ”rajatyötään” (ks. tieteen rajanvetokiistoista Vuolanto 2014) perusteellisemmin verrattuna muihin gt:n versioihin tai aineistolähtöisiin menetelmiin. Gt-analyysiprosessin aukikirjoittamisessa on käytetty monia tapoja ja tarkkuusasteita. Joissain gt-tutkimuksissa on päädytty raportoimaan analyysin kulku ja teorian käsitteistön tausta ”raskaimman kautta”, jolloin tekstin luettavuus ei ehkä ole parhaimmillaan. Toisissa on kuvattu analyysin kulku ikään kuin se etenisi suoraviivaisesti tasolta toiselle tai että käsitteet pelkistyisivät aineistosta siististi vaihe vaiheelta, vaikka menetelmän monitasaisuuden ja analyysin osa-alueiden yhteenkietoutuneisuuden takia työ ei tällä tavoin etene. Isotalo (2014, 221) esittääkin, että monivaiheisen ei-lineaarisesti etenevän gt-analyysin kuvaus on mahdotonta tai ainakin analyysin yksinkertainen ja selkeä kuvaaminen on vaikeaa, kuten Kautto-Knape (2012, 115) toteaa. Kalliomäki-Levanto (2009, 86) vuorostaan huomauttaa, ettei tuloksien raportoinnissa ei voi esittää sitä yksityiskohtien kaaosta, josta lähdetty liikkeelle ja Siitonen (1999, 174) kirjoittaa, miten ”Grounded theory -metodologialla tutkijasta tehnyt tietää, että havainnointitilanteessa täydellinen tapausten välisen jatkuvan vertailun prosessin yksityiskohtien kirjaaminen ja arvioiminen ei ole käytännössä mahdollista

tapahtumien runsauden ja aikapulan vuoksi”. Edelliset kommentit viittaavat siihen, että gt-analyysin eksplikoinnissa on ilmeiset haasteensa. Osa tästä haasteesta lienee peräisin intuition tai oivaltamisen osittain tiedostamattomasta luonteesta (Glöckner & Witteman 2010, 6), mutta Weisbergin (2015, 36) mukaan analyytinenkin ajatteluprosessi voi kehkeytyä niin monimutkaiseksi, että sen lopputulemia voi olla vaikea ennustaa tai päätellä. Mitä monimutkaisemmaksi analyytinen ajattelu muotoutuu, sitä vaikeampaa se on dokumentoida ja näin tuntuisi olevan gt-analyysissa käsitteiden ja teorian kehkeytymisen kohdalla.

Lienee siis mahdotonta kuvata jokaisen käsitteen ja niiden ominaisuuksien kohdalla seikka-peräisesti, millaisten vaiheiden kautta ne ovat muotoutuneet. Jollakin tavoin lukijan kuitenkin pitäisi saada käsitys siitä, miten tutkija on tuloksiinsa päätenyt (Eskola & Suoranta 1998, 215–218). Isotalo (2014), Holton (2007) ja Siitonen (1999) ovat avanneet ajatustensa ja tutkimusprosessinsa kehittymiskulkua siteeraamalla memojaan, tutkimuspäiväkirjojen otteitaan tai muita muistiinpanojaan. Memoja olin suunnitellut kirjoittavani vain omaan käyttööni ja ennen kuin ymmärsin hyödyntää niitä esimerkkeinä siitä, miten olin käsitteisiini ja teoriaani päätenyt, olin jo hävittänyt monia ajatuskehittelmäni välivaiheita. Suurin osa memoistani oli tosin sellaisia, joiden sisältö ei olisi auennut ulkopuolisille ilman aikaa vievää stilisointia. Liitteeseen 3 olen kuitenkin koonnut piirrosmemoja, jotka liittyvät oman teoriani hahmottamisprosessiin. Analyysissani korostuivat lukuisat umpikujat, niitä seuranneet työhypoteesien uudelleenmäärittelyt ja uudenlaiset käsitteellistämiskokeilut. (Analyytisen ja oivaltavan ajattelutavan integroivasta ongelmanratkaisumallista ks. tarkemmin Weisberg 2015.) Tyypillistä työskentelylleni oli käsitteiden ja niiden välisten suhteiden vähittäinen ja vaivihkainen muotoutuminen ja usein huomasin vasta jälkikäteen hahmottaneeni jonkin idean, enkä enää pystynyt jäljittämään oivallukseen johtanutta ajatteluprosessia puhumattakaan prosessin kuvaamisesta. Ajatuskulkuni avaaminen tässä luvussa onkin painottunut ongelmatilanteisiin sekä niiden syihin ja seurauksiin. Tämä tosin on perusteltua siksi, että kohtaamistani ongelmista ja tekemistäni virheistä voivat oppia muutkin, kuten olen aiemmin tässä luvussa todennut.

Joskus gt-tutkimusraporteissa näkee taulukoita analyysiprosessin etenemistä ja käsitteiden kehkeytymistä havainnollistamassa. Klassisen gt:n analyysi ei kuitenkaan kulje eteenpäin lineaarisesti vaiheesta toiseen, joten taulukkomuotoinen esitystapa voi osoittautua ongelmalliseksi. Analyytinen ponnistelu on ehkä parhaiten ilmaistavissa proosatekstinä. Sen sijaan taulukot tuntuvat soveltuvan paremmin teoriaan päätyneiden käsitteiden, niiden ominaisuuksien ja käsitteiden välisten suhteiden esittelyyn, mahdollisesti aineistoesimerkeillä täydennettyinä. Taulukkoon kerätyt kategoriat, alakategoriat ja niiden ominaisuudet yhdistettynä

aineistoesimerkkeihin auttavat lukijaa arvioimaan, ovatko käsitteet käypiä suhteessa aineistoon ja onko teoria käsitteineen näin ollen uskottava. Aineistoesimerkkien käytön yhteydessä on kuitenkin hyvä muistaa, että gt-teoria on aineiston sisältämien tapausten kuvailevan tiivistämisen sijaan käsitteellisen tason hypoteesien integroitu malli – näin ollen hypoteesi itsessäänkin, joten sitaatteihin tai muiden aineistosta peräisin oleviin lainauksiin tukeutuminen ei sinällään pätevöitä teoriaa tai sen käsitteistöä (Glaser 1978, 134). Aineistolainauksia kannattaa silti käyttää teorian esittelyn yhteydessä käsitteitä ja niiden välisiä suhteita havainnollistamaan. Tässä tutkimuksessa aineistoesimerkit palvelevat parhaiten tarkoitustaan vuoropuheluna rajankäyntiteorian kanssa, joten olen sijoittanut ne teoriaa esittelevään lukuun omiin alalukuihinsa, joista ensimmäisessä teen teorian käsitteistöä ymmärrettäväksi aineistoesimerkkien avulla ja toisessa avaen aineistosta valitsemiani tapauksia teorian käsitteistöllä.

Glaser (1998, 90–91; 2005, 53; 76) suhtautuu nihkeästi g-teorioiden visualisointiin, mutta monissa gt-tutkimusraporteissa teoria esitetään myös kuvioiden avulla. Esitysten selkeydessä ja informatiivisuudessa tuntuu kuitenkin olevan melkoista vaihtelua. Kuvia ei välttämättä tarvita eivätkä kaikki teoriat ehkä taivukaan kunnolla visuaaliseen esitystapaan. Joskus kaiken kattavan kokonaisesityksen sijaan kuvioihin voi olla parempi sisällyttää vain teorian keskeisimmät piirteet, näyttää tapausesimerkkeinä muutaman variaation teorian peruskokoonpanosta ja kertoa loput tekstissä. Teoriaa voi havainnollistaa myös useamman erillisen kuvan avulla ja tähän ratkaisuun päädyin omassa tutkimusraportissani.

6.4 Teoreettisen herkkyyden kehittyminen ottaa oman aikansa

Kirjallisuudesta keskustelukumppaneita ja teoreettista herkkyyttä

Tutkimuksen aikana en erityisesti vältellyt kehkeytyvään teoriaan liittyvää kirjallisuutta, mutta en sitä tietoisesti etsinytkään. Luin paljon eri alueilta ajatellen Alasuutarin (1999, 263–264) tapaan lukuisten teoreettisten ”tartuntojen” pienentävän lempiteorioiden tahattoman soveltamisen todennäköisyyttä. Teoreettista herkkyyttä hakiessani pidin ohjeenani Gustafssonin (2001, 121) ajatusta ”parhaiten ajattelen ajattelemalla jotain muuta”. Käsitteiden viilaamisessa apunani ovat olleet sanakirjat ja jotkin käsitteistä saivat lopullisen muotonsa vasta kirjallisuuskatsauksen ja raportin puhtaaksikirjoittamisen aikana. Esimerkkinä kirjallisuudesta apua saaneesta käsitteen nimestä on autenttisuus, joka näennäisyys-käsitteen vastinparina osoittautui osuvammaksi kuin ensin käyttämäni johdonmukaisuuden tai aitouden käsitteet.

Raja on käytetty käsite käyttäytymis- ja yhteiskuntatieteissä. Teoriani peruselementtien ilmaannuttua ja niiden ansaittua paikkansa tarkistin nopeasti ne ennestään tutut teorialähteet,

joiden ideat saattaisivat olla lähellä omia tuloksiani. Tämän välikatsauksen tarkoituksena oli varmistaa, että en olisi tullut toistaneeksi ajatuksia, joihin olin opinnoissani tai muissa yhteyksissä tutustunut. Perusteellisempaan katselmukseen ryhdyin, kun teoriani oli viimeistelyä vaille, mutta riittävän vankalla pohjalla keskustellakseen keskeisten käsitteidensä kannalta relevanttien tieteellisten tekstien kanssa. Gt-tutkimuksen kirjallisuuskatsausta ei tarvitse rajoittaa mihinkään erityiseen tieteenalaan, mutta oman katsaukseni rajasin ensin työelämän arjen toimintaa koskevaksi ja tämän rajauksen puitteissa keskityin lähteisiin, jotka tarjosivat parhaiten tarttumapintaa mallini käsitteille. Kirjallisuuslähteiden haku- ja valintakriteerit olen selostanut liitteessä 4. Kirjallisuuskatsaus toimii oman teoriani keskustelukumppanina ja sen jatkokehittelyn virittäjänä – en lähtenyt käyttämään muita lähteitä aineiston tavoin oman teoriani muotoilussa, kuten gt-teorioiden kohdalla olisi mahdollista tehdä.

Lukemissani gt-tutkimusraporteissa tutkimusaihetta pohjustavaan osuuteen on sisällytetty kohteen taustatietoja, historiaa tai yhteyksiä muihin aihepiireihin. Mukaan on voitu liittää omaa tai muualta saatua empiiristä tietoa kohdeilmiöstä tai pohjustuksessa on voitu tuoda esiin tutkijan omia lähtökohtia ja tutkimusintressin virittäneitä tekijöitä. Joskus aihetta on taustoitettu avaamalla yleisellä tasolla tutkimuskohteesta muissa yhteyksissä käytettyjä määritelmiä ja käsitteitä tai kertomalla, millä muilla tutkimusotteilla aihetta on aiemmin lähestytty. Nämä asiat on kirjoitettu joko erilliseen lukuun lyhyen johdantoluvun jälkeen tai ne on esitetty vain johdantoluvussa, joka lienee lähempänä klassiselle gt-tutkimukselle tyypillistä esitystapaa. Oli tapa kumpi hyvänsä, niin tämän osuuden tarkoituksena on tarjota lukijalle aiheesta riittävä perusymmärrys sekä virittää hänen mielenkiintonsa aiheeseen ja tutkimuksen toteuttamistapaan samalla tavalla kuin muissakin tutkimusraporteissa. Gt-tutkimuksessa tähän tekstiin ei kuitenkaan tarvitse palata tulosten arvioinnin yhteydessä teorialähtöisten tutkimusten tapaan. Sen sijaan tuloksia eli käsitteitä ja teoriaa voi peilata aihetta pohjustavaan tekstiin raportin arviointiosassa tai loppuluvussa. Tällä ei siis tarkoiteta gt-tutkimukseen kuuluvaa oman teorian ja tutkimuskirjallisuuden vuoropuhelua, joka käydään omassa luvussa tai gt-teorian esittelyn yhteydessä. Pohjustavan osuuden työstäminen oli oman tutkimusraportin kirjoittamisen kiusallisimman osuus. Tuntui vaikealta valita tähän lukuun sopivia teoreettisia ainesosia ja kirjoittaa niistä siten, että tuloksena ei olisi ollut aiheen kannalta tyhjänpäiväistä tekstiä. Aloittelijan arkuuteni kuitenkin esti pitäytymästä pelkkään perusteellisempaan johdantolukuun.

Holton (2007, 286) suosittelee toistuvaa klassisen gt:n metodikirjallisuuden pariin palaamista, koska sieltä löytyy aina uutta ammennettavaa. Vasta-alkajana kertasinkin useaan otteeseen metodin perusteoksia. Tutkimukseni alkuvaiheessa luin menetelmäoppaiden ja -artikkeleiden

rinnalla valikoimatta kaikenlaisia gt-tutkimuksia tarkoitukseni tutustua metodiin niiden avulla. Muiden tekemiä tutkimuksia kannattaakin hyödyntää kirjallisuuskatsauksessa tai aineistona, mutta ideoiden lainaaminen toisten tutkijoiden analyysiprosessista saattaa olla kyseenalaista, koska gt-tutkimuksen analyttinen sääntö on aina tutkijan aineistonsa perusteella kehittämä uniikki menettelytapa, jonka hän oivaltaa tutkimusprosessinsa aikana (ks. esim. Kautto-Knape 2012, 115). Myös tutkijan oma ”resepti” – tapa tehdä tutkimusta – on yksilöllinen. Toisten töihin perehtymällä oppii kuitenkin sen, että klassista gt-tutkimusta voi tehdä ja analyysia kuljettaa eteenpäin monella eri tavalla ja nämä tavat tuottavat monenlaisia teorioita. Ymmärrettyäni, että muiden gt-tutkijoiden analyysisäännöt ja tutkimusreseptit eivät välttämättä sopisi omaan aineistooni ja omaan työskentelytapaani, etsin edelleen klassisella gt:lla toteutettuja väitöskirjoja, mutta siirsin niihin tutustumista tuonemmaksi. Tällä ratkaisulla halusin välttää liian aikaisin saatuja vaikutteita, koska klassisella gt-metodilla toteutettujen tutkimusten toteutustavoilla tuntuu olevan tarttuvuutta siinä missä niiden tuloksena syntyneillä käsitteilläkin. Perehdyin väitöskirjakokoelmaani vasta oman analyysini valmistuttua, jolloin väitöskirjat olivat minulle avuksi erityisesti tätä ja metodilukua kirjoittaessani ja peilattessani omaa tutkimustyötäni kokeneempien tutkijoiden töihin.¹²

Tietokoneavusteista työskentelyä vai teknologinen loukku

Käytin koodaustyön alkutaipaleella Atlas Ti -ohjelmaa, joka on laadullisen tutkimuksen aineistohallinnan, koodauksen ja analyysivaiheen apuväline. Glaserin (1998, 146; 2003, 17) mukaan tietokoneavusteisuus vie aikaa analyysiprosessin kannalta tärkeämmältä ajattelutyöltä, mutta hän toteaa olevansa avoin tietotekniikan hyödyntämiselle, jos joku pystyy näyttämään, kuinka sähköisten työkalujen avulla voi edistää esimerkiksi jatkuvan vertailun menetelmää (1998, 185). Atlaksella voi koodata saman analyysiyksikön useammalla tavalla ja yhdistää eri koodeja koodiperheiksi, -metsiksi tai -puiksi. Ohjelman ominaisuuksiin kuuluu myös koodien välisten yhteyksien visualisointi semanttiseksi verkostoksi. Oletin, että näiden verkostojen avulla saisin tuntuman käsitteiden välisistä suhteista, mutta visualisointityökalulla aikaansaamani malli muistutti risuläjää, jossa kaikki sotkeutui kaikkeen. On mahdollista, että työkalu on tarkoitettu valmiimman tuotoksen esittämiseen, joskin voi kysyä, onko siitä silloin erityistä apua analyysityöskentelyssä. Atlaksessa voi yhdistää memoja koodeihin ja tämä ominaisuus saattaa edesauttaa ideointia. Atlaksesta on myös saatavilla versio mobiili-

¹²Käyttämäni sähköisessä muodossa saatavilla olevat klassisella gt-metodilla toteutetut väitöskirjat löytyvät lähdeluettelosta. Eniten apunani ovat olleet Isotalon (2014), Jussilan (2004), Kautto-Knapen (2012), Koskelan (2003), Lehdon (2004) Siitosen (1999) ja Untamalan (2014) tutkimukset, mutta kannattaa tutustua muihinkin.

laitteisiin, mutta en ole kokeillut, saako ideoiden syntyessä mobiiliversion yhtä nopeasti käyttövalmiiksi kuin kynän ja paperin tai puhelimen sanelutoiminnon.

Holtonin (2007, 287) mukaan koodaus- tai aineistohallintaohjelmat eivät sovellu erityisen hyvin klassisen gt:n analyysin apuvälineiksi siitä syystä, että koodaus on erillisen vaiheen sijaan monisyinen ja erottumaton osa koko tutkimusprosessia. Hän (mt.) kritisoi koodausohjelmia mekanistisuudesta: ajan tuhlaantumisen ohella ne rajoittavat teknologisen loukkuna gt-tutkimukselle oleellista käsitteellistä ja luovaa ideointia. Koskela (2003, 336–337; 2007, 97) on samoilla linjoilla Holtonin kanssa kirjoittaessaan kuinka aineistohallintaohjelmat eivät tue gt-analyysin monitasoisuutta ja kuinka ne varsinkin analyysiprosessin loppuvaiheessa osoittautuvat kankeiksi ja salpaavat työskentelyn. Koodaukseen tarkoitetut apuohjelmat eivät luo käsitteitä tutkijan puolesta, kuten Glaser (2002, 322) on todennut. Alkuinnostukseni jälkeen Atlas osoittautui kankeaksi ja sen käyttö hidastutti työskentelyä. Atlaksen koodaustapa perustuu sekä-että ja joko-tai -logiikoille. Se tuntuu tukevan heikommin induktiiviselle tai abduktiiviselle päättelylle luonteenomaisia ”toistaiseksi” tai ”entä-jos” -ajattelutapoja, jotka puolestaan ovat soveliaampia erityisesti avoimessa koodauksessa, kun koodeja vertaillaan aineistoon ja toisiinsa. Atlas-ohjelman ominaisuuksien nimeämisessä on kuitenkin samankaltaisuuksia gt:n terminologian kanssa vihjaten siihen, että ohjelma saattaa taipua osaavampien käytössä paremmin analyysin apuvälineeksi. Ehkä omat ongelmani juontuivat samanaikaisesti Atlaksen ja gt-metodin käytön opettelusta.

Gt-metodin apuvälineiksi tuntuisivat tähän mennessä kanttuneen kokemukseni perusteella sopivan taulukkolaskenta- ja tekstinkäsittelyohjelmien tapaiset työvälineet ja erityisen paljon apua niistä oli teoreettisen koodauksen yhteydessä. Atlaksesta luopumisen jälkeen käytin taulukkolaskentaohjelmaa kategoriakandidaattieni ryhmittelyissä ja ristiintaulukoinneissa. Taulukoiden ja matriisien näkymien avulla pystyin vertailemaan kategorioiden välisiä eroja, yhtäläisyyksiä ja suhteita. Sähköiset apuvälineet olivat kuitenkin sivurooleissa. Koskelan (2007, 97) mukaan gt-analyysin toteuttaminen on ainakin loppuvaiheessaan käsityötä ja askartelunomaisia piirteitä löytyy omasta työskentelytavastanikin. Kokosin memoja ja muita merkintöjä sisältävistä papereista ja viestilappuista värikyniä ja sinitarraa apuvälineinäni käyttäen kollaaseja, joiden avulla kokeilin ja hahmottelin kategorioiden välisiä yhteyksiä ja ominaisuuksia. Tässä työssä tuli havaittua, miten gt-tutkimus vie aivokapasiteetin lisäksi myös runsaasti fyysisistä tilaa: tarvitsin kahden metrin pituisen pirttipöydän, apupöytiä, tyhjiä seiniä ja muita pintoja, joille kaiken tarvitsemani materiaalin pystyin levittämään ja kiinnittämään, eivätkä nekään tuntuneet aina riittävän.

Gt-metodin omaksuminen vaatii oman kypsytelyaikansa

Viipyilevästi etenevä tutkimustyö – oli hitauden syy mikä hyvänsä – voi osoittautua hedelmälliseksi tutkimusotteen, aineiston sisällön ja luonteen perinpohjaisen tuntemuksen sekä tutkimuksen lopputuloksen kannalta (Peltonen 2008, 278). Tutkimuksen resepti muovautuu ajan kuluessa ja Glaserin sanoja soveltaen hitaasti kypsytellen saa meheviä käsitteitä. Metodin oppimisen kannaltakaan aikataulun venyminen ei ole haitaksi. Glaser (1978, 18–20) ja Holton (2007, 286) kirjoittavat, kuinka klassiseen gt-metodin oppimisessa ja aineiston avautumisessa on kyse viivästyneen toiminnan ilmiöstä – asioiden hautuminen vaatii aikansa eikä kiirehtiminen auta. Salvin, Bricolon, Kounioksen, Bowdenin ja Beemanin (2016) tutkimuksessa oivaltamiseen perustuvat ratkaisut osuivat useammin oikeaan kuin analyyttiset ratkaisumallit silloin, kun ratkaisuyritykselle annetaan aikaraja. Heidän (mt., 455–456) mukaansa nämä tulokset yhdessä aihetta koskevan tutkimuskirjallisuuden kanssa viittaavat siihen, että oivaltamisen prosessi toimii kaikki tai ei mitään -periaatteella siinä missä analyyttistä ratkaisutapaa luonnehtii inkrementalistisuus, jolloin prosessin edetessä tulee tarjolle osittaista ja muuttuvaa tietoa. Tämän tiedon pohjalta voidaan tehdä oikeita tai väärä arvioita, jos tehtävälle annettu aika on loppumassa. Salvin ryhmän (mt.) tuloksissa oivaltamiseen perustuvat ratkaisuyritykset päättyivät useammin tilanteeseen, jossa ongelmaan ei löytynyt ratkaisua lainkaan, kun taas analyyttistä ratkaisumallia käytettäessä päädyttiin useammin jonkinlaiseen ratkaisuun, mutta vastaus annettiin sen hetkisen epävarman tietämyksen perusteella. Gt-teoriat eivät hypoteesien kaltaisina ole sinällään oikeita tai väärä, mutta ne voivat olla enemmän tai vähemmän aineistoperusteisia ja siten myös vaihtelevassa määrin osuvia tai toimivia. Gt-tutkimuksen analyyttistä osuutta voi luonnehtia ”lapiointityöksi”, mutta oivaltaminen ja intuitio ovat keskeisessä osassa siinä, mistä kohdista päätyy lapioidaan, kuinka syvälle tai useista paikoista ehtii kaivella ja siten siinä, tuleeko teoriasta aineistonsa nähden toimiva. Kireä tutkimusaikataulu yhdistettynä muihin aikapaineisiin voi haitata intuition hyödyntämistä ja johtaa keskeneräisiin tai ”pakotettuihin” ratkaisuihin – lapiointimetaforan mukaisesti joudutaan penkomaan summamutikassa tai kääntelemään vain pintaa. Voisikin esittää, että gt-tutkimus oivaltavaa ja analyyttistä ajattelua yhdistävänä lähestymistapana tuottaa hyviä teorioita todennäköisimmin silloin, kun analyysityölle annetaan riittävästi aikaa. Jos olisin tehnyt oman tutkimukseni nopeammassa tempossa pitäen kiinni alkuperäisistä ratkaisuistani tai vaihtanut menetelmän sisällönanalyysiin, niin olisinko päätenyt kaksoisrajan ja rajan-käynnin kaltaisiin kategorioihin. Mahdollisesti en.

Olen hidas ajattelija ja kirjoittaja, mutta tutkimukseni aikataulun venyminen yli neljän vuoden mittaiseksi ei ollut tarkoitus, elämä vain käveli useaan kertaan tämän työn yli. Gt:n memotyöskentely kannatteli kuitenkin vaisumpien jaksojen yli eikä niiden jälkeen ollut suurta kynnystä ryhtyä reippaampaan työtahtiin. Kaikkea viipyilyä en voi siirtää ulkoisten tekijöiden syyksi. Tutkimusprosessin aikana ajauduin toistuvasti sivupoluille, jotka liittyivät tutkimukseni aiheeseen varsin vähän, jos lainkaan, mutta olivat silti yleisen tai metodologisen sivistyksen kannalta mielenkiintoisia. Ehkä polulta poikkeamani olivat esimerkkejä niistä hitaasti etenevän tutkimuksen ulottuvuuksista, joita ilman Peltosen (2008, 284) mukaan työn mielekkyys ja nautinnollisuus katoavat. Glaser (2003, 85) tähdentää gt-metodin taloudellisuutta: aineistoa ei kerätä eikä siten haastateltaviakaan vaivata turhan takia. Hän (mt., 93) myös esittää, että gt-tutkimus vie vähemmän aikaa kuin monet muut laadulliset menetelmät. Ajankäyttöön liittyvää argumenttia on vaikea puoltaa oman pitkäksi venyneen tutkimuksen jälkeen; ehkä kokeneemmilla tutkijoilla tilanne on toinen. Sen sijaan taloudellisuuden aineiston ja sen keruun suhteen allekirjoitan. Määrältään suppeampi mutta sisällöllisesti monipuolinen materiaali tarjoaa paremmat edellytykset aineistolähtöisyydelle ja pysyy myös helpommin tutkijan hallinnassa.

Klassisen gt-metodin tutkimusmenetelmäksi valintaa pohdittaessa on arvioitava, sopiiko se tutkijan ajattelu- ja työskentelytapaan (Glaser 2014, 5). Metodin käyttäjän on oltava valmis sietämään epävarmuutta ja hämmennyneisyyttä, koska ne kuuluvat gt:n olemukseen oppimisen välineinä ja uusille ideoille altistajina siinä, missä tietoisesti tietämättömäksi heittäytymisenkin kyky. Lisäksi tarvitaan kykyä itsenäiseen työskentelyyn, jossa iän mukanaan tuoma kypsyys ja itseluottamus lienevät eduksi. (Glaser 1998, 44; 100.) Nämä ominaisuudet ovat hyödyllisiä tutkimustyöhön paneutumisessa ja erilaisten ulkoisten painetekijöiden kanssa toimeen tulemisessa. Paineita luovat esimerkiksi tutkimuksen ohjaajan tai kollegoiden tutkimusprosessia koskevat neuvot tai kehkeytymässä olevaan teoriaan liittyvät ideat, jotka parhaista tarkoituksistaan huolimatta eivät aina tue klassisen metodin vaatimaa itsenäisyyttä eivätkä tulosten aineistolähtöisyyttä. (Glaser 2014, 14.) Sen sijaan ohjaajan, mentorin, muiden tutkijoiden tai opiskelijoiden tarjoama psykososiaalinen tuki on tärkeää rohkaisemassa tutkijaa etenemään tutkimuksessaan piinallisten vaiheidenkin aikana (Glaser 2015, 4–5). Yksintyöskentely ei siis tarkoita heitteillejättöä tai -jäämistä eikä autonomian säilyttäminen arroganssia. Näkemykseni mukaan ohjaajan tuki tarkoittaa rohkaisun ohella myös sitä, että antaa ohjattavalleen riittävästi vapautta tehdä omat ratkaisunsa ja löytöretkeilynsä erheineen ja harhapolkuineen. Yhteinen tutkimusprojekti tai muu yhdessä ideointi ei Glaserin (2015, 5) mukaan erityisen hyvin tue gt-tutkimuksen tarvitsemää itsenäisyyttä, mutta yhdessä tutkimisen

ja oppimisen ulottuvuudet tulevat mukaan viiveellä, kun tutkimuksen valmistuttua voi jakaa tuloksensa ja tutkimusprosessista oppimansa muiden tiedeyhteisön jäsenien kanssa. Holton (2007, 275) viittaa ”analyttisellä temperamentilla” gt-tutkijalle tarpeellisiin ominaisuuksiin, jotka täydentävät menetelmällistä osaamista. Oman empirian perustella esittäisin, että analyttiseen temperamenttiin on hyvä sisältyä yhtäältä sinnikkyyttä ja toisaalta kykyä luopua lempi-ideoistaan jatkuvan vertailun periaatteen näin vaatiessa. Itseluottamuksen puutteita olen paikannut iän myötä karttuneella jääräpäisyydellä (kypsyydestä on hieman vaikea sanoa mitään) ja epävarmuutta siedän hyvin, koska edellä mainitsemieni piirteiden lisäksi hämmennyisyyden ja tietämättömyyden tunteet ovat erottamaton osa olemisen tilaani.

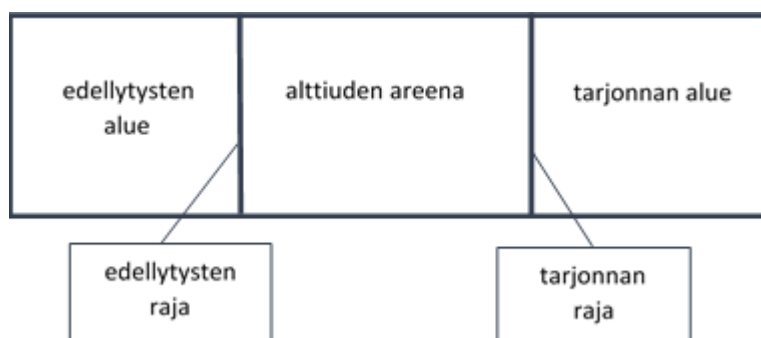
Glaser (1978, 124–125) kirjoittaa tutkijan marssiväsymyksestä: kuinka tutkija itse on ”satu-roitunut” siihen pisteeseen, että ei halua enää ikinä nähdä aineistoaan, memojaan tai ylipäättään koko tutkimustaan ja kuinka kaiken kukkuraksi raha- sekä aikaresurssitkin ovat loppumassa. En työlääntynyt tutkimustyöhön, metodiin tai aiheeseen, mutta sen sijaan minua kaiheresi jatkuva epäily omista ratkaisuistani ja pelko siitä, että olisin tiedostamattani pakottanut aineiston sopimaan käsitteisiini. Simmons (2010, 20–21) lohduttaa toteamalla riittämättömyyden ja jopa pelon kanssa toimeen tulemisen kuuluvan asiaan ja niiden muuttuvan ennemmin tai myöhemmin innostukseksi. Gt-tutkimus on myös hauskaa, se tarjoaa ideoiden löytämisen ja oivaltamisen iloa, kannustaa Glaser (1978, 24; 1998, 8; 2003, 95). Oma tutkimukseni ei ollut kaikin osin puhdasoppinen klassinen gt-tutkimus, mutta gt-tutkimuksen toteuttaminen osittaisena tai epätäydellisenä on Glaserin (1998, 4) mukaan kuitenkin parempi vaihtoehto sen sijaan, että ei olisi yrittänyt ollenkaan: ”siitä tulee sellainen kuin tulee”. Klassisen gt:n metodioppaiden mukaista tutkimusproseduuria ja gt-teoriaa voisikin pitää ideaalitapauksina. Opinnäytetyön tekemisen ja oppimisen kannalta gt-tutkimuksen tärkeänä antina on käsitteellisen ja ennakkoluulottoman ajattelutavan omaksuminen, vaikka tutkimuksen tuloksena syntynyt teoria ei tieteen huikeimpia saavutuksia edustaisikaan. GT on metodi, joka ei päästä käyttäjänsä helpolla. Vaativan metodin ja tutkimusprosessin vastapainoksi gt-tutkimuksen aineistosta, omista ideoista ja kirjallisuuskatsauksesta tuntuisi jäävän runsaasti tiedollista ylijäämää, joka ei kaikin osin päädy tutkimusraporttiin, mutta on käyttökelpoista toisissa yhteyksissä, kuten uusissa tutkimuksissa tai muissa teksteissä.

7 TUTKIMUKSEN TULOKSENA RAJANKÄYNTITEORIA

Grounded theory -tutkimukset tuottavat tuloksinaan aineistoonsa perustuvia abstrakteja käsitteitä, jotka esitetään käsitteet toisiinsa liittävien teorioiden muodossa. Tämän tutkimuksen tulokset perustuvat empiiriseen haastatteluaineistoon, joka sisältää tietoa työelämän arjen käytännöistä. Aineiston analyysin tuloksena syntyneen käsitteellisen tason mallin olen nimenyt rajankäyntiteoriaksi. Rajankäyntiteoria selittää omalta osaltaan sitä, mitä työelämän arjessa on meneillään. Aloitan tämän luvun selostamalla rajankäyntiteorian idean abstraktilla tasolla. Seuraavaksi avaan teorian käsitteistöä ja teen niitä ymmärrettäväksi aineistoesimerkkien avulla. Tässä yhteydessä esittelen rajankäynnin lähtökohtien teemat, rajan aktivoitumisen periaatteet ja alttiuden areenalla taktikoinnin tyypit. Lopuksi selitän rajankäyntiteorian käsitteillä aineistosta valitsemiani laajempia esimerkkitapauksia.

7.1 Rajankäyntiteoria pähkinäkuoressa

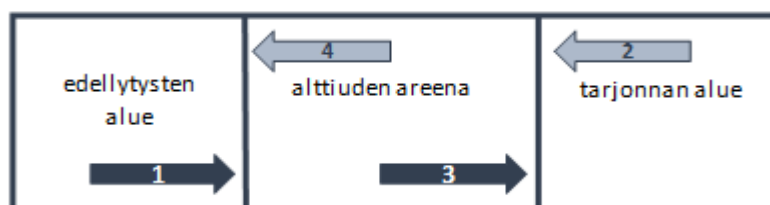
Teorian ydinkäsite on **rajankäynti**, jonka vaiheita ovat rajan paineistuminen, rajan aktivoituminen, alttiuden areenalla taktikointi ja lähtökohtien päivittyminen. Rajankäynnin oheisprosessina on alttiuden areenan muovautuminen. **Rajankäynnin puitteet** muodostuvat edellytysten ja tarjonnan alueista, edellisten väliin jäävästä alttiuden areenasta sekä alueita toisistaan erottavista edellytysten rajasta ja tarjonnan rajasta. Puitteet voi hahmottaa kuvion 1 avulla.

Kuvio 1. Rajankäynnin puitteet

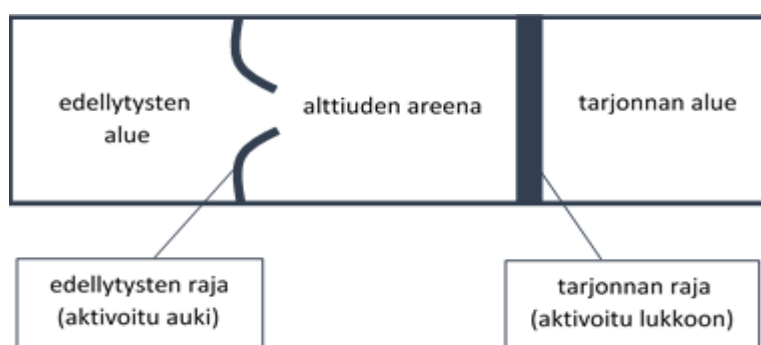
Edellytysten ja tarjonnan alueet pitävät sisällään rajankäynnin **lähtökohdat**, jotka jakautuvat arvottamiseen, olemiseen ja asiointiloihin. Lähtökohdat ovat muotoutuneet aiemmista rajankäynneistä saatujen kokemusten ja tietojen perusteella. Tarjonnan alueelta löytyy sellaisia rajankäynnissä potentiaalisesti käytettäviä resursseja, joita edellytysten alueella ei ole, mutta muilta osin se on edellytysten alueen kaltainen. Tarjontaa ovat esimerkiksi kompetenssit, ohjeet, työkalut tai valtuudet. Tarjonnan tarpeellisuus, saatavuus ja käyttökelpoisuus vaihtelevat, tarjonta voi olla aktiivista, passiivista tai sitä, että yritetään olla tarjoamatta.

Rajan paineistumisessa passiivisessa tilassa olevaan rajaan kohdistuu aukaisupaine (kuvio 2), joka aktivoi rajan. Paineistumisen taustalla ovat aina joko edellytysten tai tarjonnan alueen lähtökohdat. Raja voi paineistua kahdella tavalla. Kun raja paineistuu tarjonnan tai edellytysten alueiden puolelta (kuvion 2 nuolet 1 ja 2), niin aukaisupaine syntyy suoraan kyseisen alueen lähtökohdista. Kun raja paineistuu alttiuden areenan puolelta, niin aukaisupaineen tuottavat vastakkaisen osapuolen lähtökohdat taktikoinnin resursseiksi periytyneinä. Lisäksi paineistukseen vaikuttavat alttiuden areenan piirteet. (kuvion 2 nuolet 3 ja 4). Tässä jälkimmäisessä tavassa rajan voi ajatella paineistuneen ulkopuolisista tekijöistä.

Kuvio 2. Rajojen paineistamisen suunnat

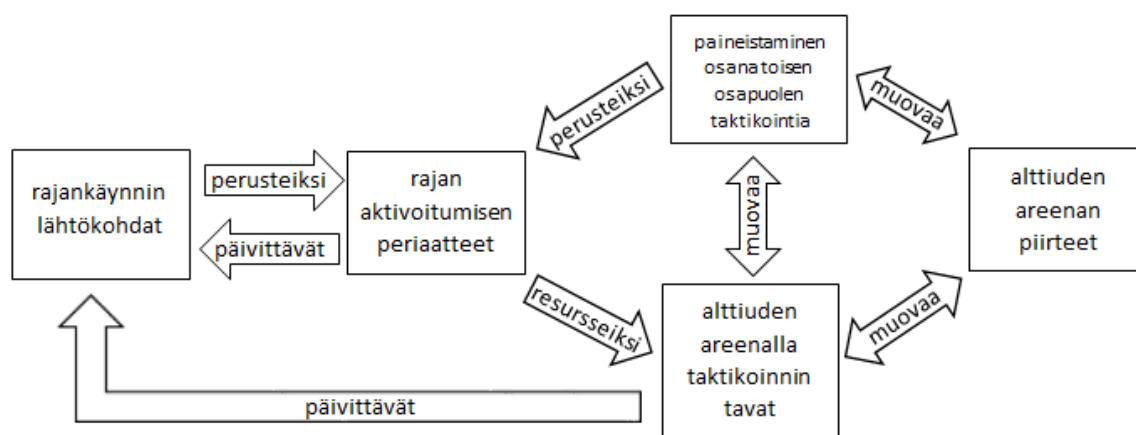
Rajan aktivoituminen vastaa paineistumiseen ja muuttaa rajan tilan passiivisesta aktiiviseksi. Rajan voi aktivoitua vain joko edellytysten tai tarjonnan alueen puolelta – ei siis alttiuden areenan puolelta. Aktivoitumisen tapoja on kaksi: rajan aukeaminen alttiuden areenan suuntaan ja rajan lukitseminen (kuvio 3). Tältä pohjalta aktivoitumisen voi jakaa edelleen kolmenlaisiin periaatteisiin: rajan aukaiseviin, rajan lukitseviin ja sellaisiin periaatteisiin, jotka voivat olla sekä aukaisevia että lukitsevia.

Kuvio 3. Esimerkit rajan aktivoitumisesta avatuksi ja lukituksi.

Taktikointi tapahtuu alttiuden areenalla, joten sen edellytyksenä on ainakin toisen rajan aktivoituminen auki. Rajankäynnissä taktikoiden resursseina hyödynnetään edellytysten ja/tai tarjonnan alueen lähtökohtia riippuen siitä, kummalta alueelta rajankäynti alkaa ja siitä, onko osapuolia yksi vai kaksi. Valittuun taktikkaan vaikuttavat myös rajan auki aktivoitumisen periaatteet. Taktikointiin voi sisältyä vastapuolen rajan paineistaminen, mutta aina toista osapuolta ei saada alttiuden areenalle, koska tämä aktivoi rajansa lukkoon. Näin ollen taktikoida voi ja joskus täytyy ilman toista osapuolta.

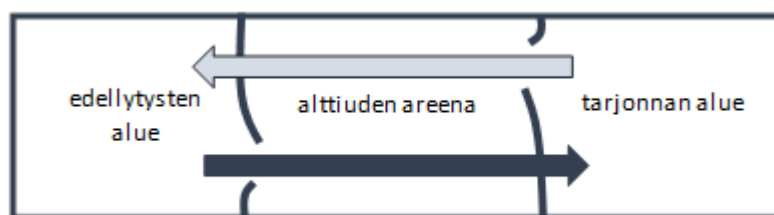
Alttiuden areena on rajankäynnin taktikoinnin vaiheen toiminnan tila. Alttiuden areenan piirteet ilmenevät vastinpareina, joita ovat altistuminen ja altistaminen, näennäisyys ja autenttisuus sekä ahtaus ja väljyys. Areenalla taktikoijat altistuvat toistensa taktikoille ja areenan piirteille. Alttiuden areenan piirteet muovaavat areenalla käytettäviä taktikoita ja taktikointi puolestaan muoaa alttiuden areenan piirteitä (kuvio 4).

Kuvio 4. Rajankäyntiprosessin mekanismit: aktivoitumisen periaatteet, alttiuden areenalla taktikointi ja lähtökohtien päivittyminen

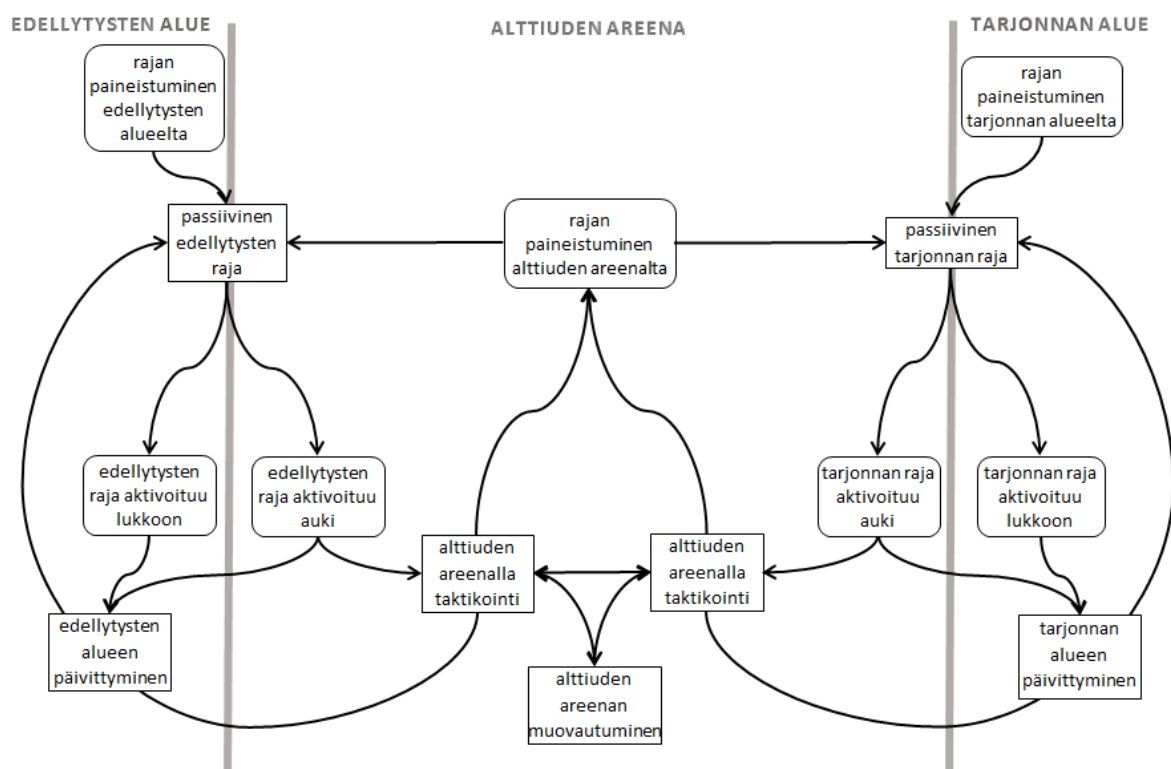
Kuvio 4 kertoo, kuinka edellytysten ja tarjonnan alueiden lähtökohdat kulkeutuvat mukana rajankäynnin eri vaiheissa. Paineistuneen rajan takana olevan alueen lähtökohdat periytyvät rajan aktivoitumisen periaatteiden perusteiksi. Jos paineistuminen tulee alttiuden areenalta, niin rajan aktivoitumisen tapaan ja periaatteeseen vaikuttavat myös paineistavan osapuolen taktikoinnin piirteet. Edellytysten alueen ja/tai tarjonnan alueen lähtökohdat periytyvät rajankäynnin taktikoinnin resursseiksi jomman kumman tai molempien rajojen aktivoituessa auki. Tätä kautta rajankäynnin lähtökohdat muovaavat myös alttiuden areenaa. **Edellytysten ja tarjonnan alueiden lähtökohdat päivittyvät** rajankäyntiprosessissa kahdella tavalla. Jos raja aktivoituu lukkoon, niin päivittyminen tapahtuu ennen rajan siirtymistä takaisin passiiviseen tilaan. Rajan aktivoituessa auki lähtökohdat päivittyvät vasta taktikointivaiheen jälkeen. Edellä esitettyjen mekanismien kautta rajankäynnin puitetekijät ovat jatkuvassa muutoksen tilassa; lähtökohdat päivittymisen kautta ja alttiuden areenan piirteet taktikoinnin muovaamina.

Rajarikkomuksissa raja aukaistaan alttiuden areenalta joko edellytysten tai tarjonnan alueen suuntaan siten, että yksi rajankäynnin osapuolista ylittää oman rajansa lisäksi toisen osapuolen rajan ilman, että tällä on mahdollisuus rajansa lukitsemiseen tai taktikointiin alttiuden areenalla (kuvio 5). Rajarikkomukset perivät ominaisuutensa samalla tavoin kuin taktikointikin.

Kuvio 5. Rajarikkomukset.

Kuvioon 6 on tiivistetty rajankäynnin kaikki mahdolliset vaiheet ja niiden vaihtoehdot. Kuviossa rajan paineistumisen ja aktivoitumisen vaihtoehtoisia tapahtumakulkuja kuvaavien selitelaatikoiden reunat on pyöristetty. Rajankäyntiprosessin tarkastelun voi aloittaa esimerkiksi edellytysten rajaan tai tarjonnan rajaan kohdistuvasta paineistumisesta, vaikka aloituskohta voi periaatteessa olla mikä tahansa prosessin vaihe. Suppeimmillaan rajankäynti voi alkaa rajan paineistumisella joko edellytysten tai tarjonnan alueen puolelta ja päättyä kyseisen rajan lukkoon aktivoitumiseen, joka päivittää paineistavan alueen lähtökohtia. Laajimmillaan rajankäyntiprosessissa molemmat rajat aktivoituvat auki, jolloin sekä edellytysten että tarjonnan alueelta lähtöisin olevat taktikat muovaavat toistensa ohella alttiuden areenan piirteitä. Rajankäyntiprosessin päätteeksi päivittyvät edellytysten ja tarjonnan alueiden lähtökohdat.

Kuvio 6. Rajankäynnin vaiheet ja niiden vaihtoehtoiset tapahtumakulut

Rajankäynnissä käytetään, etsitään, löydetään, saadaan, tarjotaan, torjutaan, evätään, turvataan, vaihdetaan ja jaetaan erilaisia resursseja. Rajankäynnillä tavoitellaan **jatkuvuutta** yhdistelemällä edellytysten ja tarjonnan alueen resursseja rajankäynnin kulloisissakin puitteissa. Jatkuvuus voi olla luonteeltaan vakauttavaa tai muuttavaa.

Rajankäynneistä muodostuu toisiaan seuraavien, limittäisten tai sisäkkäisten vaiheiden alati uudelleenorganisoituva yhteenliittymä. Organisoituminen voi olla luonteeltaan hidasta, nopeaa, pienimuotoista, kokonaisvaltaista, edestakaista tai tiettyyn suuntaan etenevää, tasaista tai purskeista. Työelämän käytäntöihin tai tapahtumiin voikin sisältyä samanaikaisesti useita erilaisia ja eri tahdissa eteneviä rajankäynnin vaihteita, jotka eivät aina ole selvästi toisistaan erottuvia. Seuraavassa luvussa avataan rajankäyntiteorian käsitteistöä aineistoesimerkkien avulla. Rajankäynnin vaiheiden toisiinsa nivoutuneisuuden takia lukuohjeena voi pitää sitä, että esimerkeistä voi löytää kulloinkin tarkasteltavan käsitteen lisäksi näkökulmaa vaihtamalla muitakin rajankäyntiin liittyviä ideoita.

7.2 Aineistoesimerkit avaavat rajankäyntiteorian käsitteitä

Edellisessä luvussa abstraktien käsitteiden muodossa esitettyä teoriaa tehdään tässä luvussa ymmärrettäväksi aineistoesimerkkien avulla¹³. Kategorisointia on jatkettu pidemmälle joidenkin teorian käsitteiden osalta. Edellytysten ja tarjonnan alueiden arvottamiseen, olemiseen ja asiointiloihin ryhmitellyt lähtökohdat on jaettu edelleen kymmeneen teemaan. Myös rajan aktivoituminen on jatkokategorisoitu yhdeksään periaatteeseen. Alttiuden areenan piirteitä tarkastellaan kolmen ominaisuusparin kautta ja alttiuden areenalla taktikoinnin tavoista on muodostettu viidentoista taktiikan typologia. Rajarikomukset jaetaan kahdenlaisiin tapauksiin.

Lähtökohtien tematiikka

Rajankäynnin lähtökohdat jakautuvat arvottamiseen, olemiseen ja asiointiloihin. Tähän jaoteluun tukeutuen lähtökohdat on eritelty kymmeneen teemaan (Taulukko 1). Teemat eivät ole toisiaan poissulkevia vaan ne esiintyvät yhdistelminä, joskin joku niistä on yleensä tietyssä rajankäyntiprosessissa hallitsevassa asemassa. Samat teemat löytyvät sekä edellytysten että tarjonnan alueiden lähtökohdista.

¹³Tekstin yhteyteen sijoitetut lyhyet aineistolainaukset on erotettu lainausmerkeillä ja niissä on käytetty kurssiivia. Pidemmät aineistoesimerkit ovat omina sisennettyinä kappaleinaan, joissa on käytetty pienempää kirjasinkokoa ja tiheämpää rivinväliä. Asian tai asiayhteyden selventämisen takia lisätyt tekstit ovat hakasulkeissa. Kolme pistettä (...) tarkoittaa pidempää taukoa ja asian kannalta merkityksettöminä poisjätetyt tekstit on korvattu kahdella ajatusviivalla (– –). Omat puheosuuteni erottuvat muusta tekstistä siten, että ne alkavat ”haastatteliija”-merkinnällä.

Taulukko 1. Rajankäynnin lähtökohdat

Rajankäynnin lähtökohdat		
Arvottaminen	Oleminen	Asiointilat
<ul style="list-style-type: none"> • Arvostaminen • Vastuullisuus • Piittaamattomuus • Ymmärtämättömyys 	<ul style="list-style-type: none"> • Energisyys • Turhautuneisuus • Epävarmuus ja pelko 	<ul style="list-style-type: none"> • Säännöt ja konventiot • Pakkotilanne • Käännö

Arvostamisen kohteita ovat työtehtävät, toiset työntekijät, asiakkaat ja sidosryhmät. Arvostetaan omaa tehtäväkenttää ja suoritusta siinä missä kollegojenkin panostusta. Tunnustetaan merkityksellisiksi ja tärkeiksi erilaisia ammatteja tai toimintaa ja ymmärretään että eri osapuolilla on omat vahvuusalueensa.

Eihän me olla mitään psykologian ammattilaisia, se pitää itse tietää ja tunnustaa, ei myöskään lääketieteen ammattilaisia. Me voidaan ohjata... me pystytään niillä valmiuksilla, mitkä me ollaan koulusta saatu ja tällaisella ihmistuntemuksella ja tällaisella [työnkuvaan sisältyvällä] asenteella, niin ne on meidän vahvuuksia sitte.”

Arvostamista on valmius osallistua monenlaisiin tehtäviin niitä väheksymättä, esimerkiksi pienessä työyhteisössä ” kaikki tekee kaikkee”. Ennakkoluulottomuus on osa arvostamista.

Se lähtökohta on kummiski aika tasavertainen [asiakkaiden] kanssa. Ja tietysti: ihmiset ON erilaisia tässä, se pitää huomata... ja [asiakkaat] on aika herkkiä. - - Pitää monesti kaikki se käyttäytyminen, mitä [asiakastiloissa] huomataan, tai miks joku on ... tekee noin, - - niin ettei ensimmäisenä oo ennakkoluuloja, että ensimmäisenä sä et omaan päähäsi laita tiettyjä kaavoja jostain ihmisestä, että avoimin silmin pitää katsoa kaikki nää.

Arvostamisesta voi olla puutetta, sitä toivotaan ja joskus myös vaaditaan.

Sitähän ei ensinnäkään kaikki tajua, että näissä töissä oikeesti täytyy kans oppia. Kuvitellaan, että tätä työtä tekee kuka vaan. Mutta se ei ole ollenkaan sitä.

Vastuullisuus yhdistyy läheisesti arvostamiseen. Voidaan kantaa vastuuta työsuorituksesta tai omasta oppimisesta, joita kukaan muu varmista. Vastuullisuus toteutuu velvollisuuksien täyttämisenä.

Minun pitää selvittää tää, kun se on nyt tässä minun tontillani tämä vika. Ja sitten se, että vaikka muut auttaa, on kuitenkin itse niin kauan siinä tuskassa, kunnes se asia ratkeaa.

Työtehtäviin liittyvän vastuullisuuden rinnalla tunnetaan vastuuta työtovereiden tai asiakkaiden hyvinvoinnista.

Piittaamattomuus on tietyiltä osin arvostamisen tai vastuullisuuden vähäisyyttä. Ollaan leipiintyneitä tai muuten vain välinpitämättömiä, ei viitsitä nähdä vaivaa miettimällä tai kysymällä eikä edes huvita. Kykyjä on, mutta motivaatio puuttuu.

Ne on nii jotenki... Oisko ne leipiintynyt tai mikä niillä on sitte sen duunin kanssa, että ne ei jaksa rupee siihen syventyy.

Emmä tiedä; voiko ihmiset olla niin yksinkertaisia, että jos ne toteaa, että on liian vaikea asia, niin eivät edes viitsi miettiä. Ne vähän niinku unohtaa tai pakottaa itsensä unohtamaan ja ne ei välitä siitä. Mä luulen, et se on semmonen ja sitten se on osittain sitä, että ei kiinnostaa.

Asioihin ei puututa, vaikka aihetta olisikin.

En minä tiedä, se on varmaan [tämän tyypillisissä] hommissa semmonen juttu, että ainakin minulla on tunne, että sama miten teette, kunhan teette.

Piittaamattomuus voi kuitenkin olla harkittua sormien läpi katsomista, jos sen uskotaan olevan kokonaisuuden kannalta parempi ratkaisu ”Tehköt mitä tehköt, kunhan eivät vahingoita muita”.

Yhdentekeivistä pikkuasioista ei kannata piitata.

Jos asia on semmonen, mikä mulle on vähän yhdentekevä, ja se ei mua kiinnosta, ja mä tiedän, et se ei liity millään tavalla turvallisuuteen toiminnassa tai tämmöseen mun mielestä oikeesti olennaiseen, silloin en puutu.

Ymmärtämättömyys on läheisessä suhteessa piittaamattomuuteen, mutta erona on se, että ymmärtämättömyyteen voi liittyä vahvakin motivaatio. Ei kuitenkaan osata tai tajuta ajatella toisenlaisesta näkökulmasta ja toimia sen mukaisella tavalla. Ei ehkä käsitetä oman toiminnan suhdetta kokonaisuuteen tai toiminnan seurauksia muille osapuolille. Näistä syistä nykyisessä toiminnassa tai käytännöissä ei havaita ongelmia tai parantamisen varaa eikä esimerkiksi itse sisäistetä sitä, ”että tekee tavallaan huonoa [tuotetta], huonolaatuista”.

Että ei niinku pysty erottaan sitä omaa tekemisensä kykyä siitä, mitä joku toinen jaksaa ja pystyy ja miten jonkun toisen katastrofaalinen elämäntilanne esimerkiksi antaa periksi.

Se on se tilanne, mihin ollaan tyytyväisiä ja tuodittaudutaan siihen, että kaikki on hyvin, eikä oppiminen meidän työpaikalla mene eteenpäin.

Ja ne on opettanut silti ihan tyytyväisinä niitä asioita, vaikka ne ei tiedä, miten se systeemi toimii.

Kaikki eivät välttämättä ymmärtämättömyyden seurauksia huomaa, mutta jotkut toiset kylläkin.

[asiakkaat] ei sitä huomaa mutta [toisen ammattiryhmän edustaja] huomaa työn laadusta, kuka on töissä.

Jotain siis tämmöistä ihan typerää osaamattomuutta, jolla ei ole viisauden eikä minkään kanssa mitään tekemistä, mutta mikä on tyypillistä sellaiselle osaamattomuudelle, mitä noissa laitostuvioissa helposti on.

Haastattelija: Miks [uudet näkökulmat torjutaan]?

Tyhmyydestä. Niin, siis typeryydestä ja siitä, että liian pitkä monomaaninen samaan pisteeseen tuijottaminen tekee vaan ihmisestä pösilön kaikella tapaa.

Piittaamattomuus, ymmärtämättömyys ja niiden seuraukset tuottavatkin herkästi turhautuneisuutta.

Turhautuneisuus kohdistuu omaan tai muiden toimintaan. Turhautua voidaan siihen, että itse ei pysty, ei voi tai ei kykene, kun yritetään ratkaista työhön liittyviä ongelmia.

Hermot menee aina ensimmäisenä, kun sä teet jotain yksinkertaista asiaa, kun sä et saa sitä toimimaan. Sä luulet, että sä itse et osaa ja oikeesti se vika on jossain ihan muualla.

Voidaan myös tuntea voimattomuutta toisen osapuolen ymmärtämättömyyden edessä.

Mä otan lopputilin! Että mä oon ny kaks viikkoo opettanu ... eikä se vielääkään osaa.

Työlääntymistä aiheuttavat toimimattomat välineet tai huonosti suunnitellut toiminnan järjestelyt.

Et pitäis olla ensin se tieto, että mitä kaikkea sillä pystyy tekeen ja sit pitäis olla oikeesti joku idea. Että

ei ole mitään järkeä käyttää semmosta välinettä [tarkoituksiin, joihin sopii paremmin yksinkertaisemmat työkalut]

Siellä [koulutuksessa] oli eritasoisia ihmisiä, niin siellä liikuttiin sen keskitason yläpuolella. HIUKAN. [edellinen sarkastisesti]

Turhautuminen näkyy kyllästymisenä työn sisältöön. Rutiineihin turtuu. Tehtävistä ei löydy haastetta eikä niistä saa enää mitään itselleen.

Eihän se loputtomiin toimi silleen, että on sellaisia tilanteita, että sitä vaan tehdään, eikä sitä koe enää oppivansa mitään, siitä puuttuu sitten se suola, että ens kerralla vois osata vielä paremmin, että on se jo tavallaan rutiinitehtäviä.

Rupes tuntuun siltä, että ahaa, tää homma on tämmönen. Tämmöstä tää on, täs ei oo mitään.

Turhautuneisuus voi koskea yksittäistä aluetta, mutta yhtä lailla voidaan kyllästyä yleisemmällä tasolla. Tämä voi johtaa välinpitämättömyyteen ja piittaamattomuuteen, mutta myös siihen, että turhautuminen tuottaa muutokseen tarvittavaa energiaa.

Mä en halua opettaa eteenpäin sillai, että 'teet vaan täs järjestykses, et kyl se homma toimii'. Että 'älä kysy – teet vain näin'. Toiset opettaa sen niin, varsinkin [tietty] ja mä taas haluaisin aina tietää, että 'no miks mä painan nyt tästä. Selitä?' Ja opettajat ei välttämättä osaa selittää sitä ja sit ne hermostuu, että 'no ei se nyt oo oleellista'. Ja se ärsyttää mua vielä enemmän.

Energisyys viittaa rajankäyntiin käytettävissä oleviin potentiaalisiin voimavaroihin. Energiaa voi olla eri syistä liian vähän suhteessa vaatimuksiin. Aina ei ”ehdi tekemään eikä JAKSA”.

Jos nyt järjestetään esimerkiksi kolmen tunnin iltapäiväkoulutus, ehkä kolmesta kuuteen iltapäivällä kun ensin on seitsemän tuntia [tehnyt töitä] ja on vaikka torstaipäivä ... ja rupee olemaan jo vähän niinku toi kapasiteetti käytetty.

En oo tänäkään päivänä opetellu, että osittainhan se on oma vika. Mun ois pitänyt vain painaa, mutta kun ei kerree painaa ja eikä aina viitti.

Työkaveri on masennuksen ja unettomuuden vuoksi sairaslomalla ja puhunut siitä että hän ei osaa mitään. Että sen unettomuuden ja sen sairauden vuoksi tilanne on mennyt siihen, että hän ei jotenkin muista ... ja ei pysty keskittymään. Ja sillä tavalla tulee tunne, että ei osaa mitään, vaikka kuinka varmaan osaa, mutta se ei saa vaan puserrettua sitä osaamistansa esille sieltä sitten. Ettei ole voimia keskittyyä.

Energiaa voidaan pyrkiä säästämään tai tulevaan energiahukkaan voi yrittää asennoitua ja varautua jo ennalta.

Ennenku mä vaihdoin uusiin tehtäviin, niin mä tein itselleni selväksi, että mä oon varmaan äärettömän väsynyt iltaisin.

Kun voimavaroja on yllin kyllin, niin energisyys näyttäytyy kiinnostuksena ja intohimona työhön. Jotkut rajankäyntiprosessit voivat lisätä energisyyden tasoa, toisenlaiset laskea ja kolmannet tuottavat työn kannalta suotuisan energiatasapainon.

Meillä on yks X, joka ei oo jääny eläkkeelle. Se ei pidä lomiansa. Ja just sano Y siellä, että X minulle opetti äsken - - Sitten se käytää kaikkia ohjelmia ihan suvereenisti ja se haluaa pysyä siinä työssä ja haluaa oppia. Ja aamusella tulee ja iltasella viimeiseksi varmaan lähtee.

Toi mun [vastuulla oleva järjestelmä], niin siitä on hirveesti materiaalia, mut ne on suurimmaks osaks englanniks. Mä oon itse niitä suomennellu ja siinä pitää nähdä vaivaa, että sieltä löytäis niitä asioita. Ja siten se, että pitää lukea vähän [ylimääräistä tausta- tai pohjatietoa muista lähteistä]. Että se ei ookkaan se vastaus suoraan tässä. Eikä meillä ole sellaista hyvää suomennettua teknistä opasta tosta [järjestelmästä], missä selitettäis kaikki.

Mut se, että miten joku viitsii olla töissä, tehdä asioita, mitkä ei aidosti kiinnosta, niin se on tosi rankkaa. Mä ajattelen, että jos joku monia vuosia kouluttaa jotain asiaa, eikä oikeesti ei tiedä, miten se toimii, niin kuinka siinä mielenkiinto voi pysyä yllä.

Sitten kun siihen pääsi jyvälle, niin sehän oli hirveän mielenkiintoista.

Mä joudun antamaan kaikkeni, että mä opin ne asiat, mutta se oli voitto itselle.

Epävarmuuden tuntemukset liittyvät tilanteisiin, joissa ei ole varma, pärjääkö työssään riittävän hyvin tai kykeneekö omaksumaan uusia asioita. Vertaillaan suorituksia ja oletetaan, että toiset osaavat paremmin tai ovat muilla tavoin kyvykkäämpiä.

Kun mä en tiedä, tajusko kaikki muut sen jo; kun mä en kerennyt itse ajattella sitä. Ja mä voin luulla, et mä jäin nyt jo jälkeen ja että noi muut tajus sen asian jo, kun ne ei kerro, et tajusko ne sen vai ei. Nii siinä sitte kyseenalaistaa itsensä.

Oman osaamattomuuden ja virheiden ilmituloa ja niistä koituvia seuraamuksia pelätään.

Sitä osaamattomuuttansa ei näytä, koska sitte joutuu silmätikuksi.

Epävarmuutta ja pelkoja voidaan käsitellä kieltämällä koko asia enemmän tai vähemmän tietoisesti, koska paljastuminen olisi vielä huonompi vaihtoehto.

Voi olla, että joillain on sellainen ajatus, että kun minä olen näin kauan ollu [näissä tehtävissä], niin minun pitää tietää ja minä en voi tunnustaa, että minä en tätä osaa.

Ne luulee, että ne on jotenkin niin vaikeita asioita. Ne ei halua paljastaa itselleenkaan sitä [mahdollisuutta], että jos ne haluais ymmärtää, niin ne ei ymmärtäiskään.

Pelko ja siihen kytkeytyvät itsetuntoa suojelevat strategiat voivat näkyä haluttomuutena osallistua koulutukseen tai yleisemmin siten, että ”Mennään matalalla profiililla”.

Sääntöihin ja konventioihin tukeudutaan ja niillä perustellaan omaa toimintaa tai muille osoitettuja vaatimuksia vetoamalla esimerkkeihin, toimenkuvaan, valtuuksiin tai omiin näkemyksiin siitä, mikä on sopivaa tai riittävää ja mikä ei.

Kun MINULTAKIN on aina vaadittu, että kynnenalustat on puhtaat ja kädet on pesty ja tukka on leikattu ja plaa plaa plaa, niin kyllä MINÄ voin vaatia saman muilta.

Eihän mulla ollu valtuuksia kaikkia asioita hoitaa.

Olemassa olevat toimintamallit, säännöt tai rutiinit saavat toiminnan sujumaan joko sellaisinaan tai tilanteen mukaan soveltaen.

Uusia [sijaisia] kun tulee, että ne on hirveen selkeet iltaohjeet ja mitä teet ja mihin aikaan kenelle mitäkin ja näin.

Meillä on tiettyjä toimintamalleja, joita me toteutetaan. - - Mut ne on vaan semmonen ohjenuora.

Säännöt ja totunnaistavat myös rajoittavat toimintaa. Esimerkiksi asiakaskeskusteluihin voi osallistua vain annettujen sääntöjen puitteissa, jotka ovat erilaiset kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa ja sosiaalisessa mediassa. Joskus rajoitteet ulottuvat työtehtävistä vapaa-ajallekin: ”Jos ois joku toinen ammatti kun tää, niin pystyis paljon vapaammin liikkumaan tuolla.” Rajoittaviin toimintamalleihin voi lukea myös toimimattomat muodolliset tai epämuodolliset vastuun- ja tehtävänjaot tai ylhäältä annetut työnkuvat, kun ”jokaisen ois pitänyt mahtuu siihen koloon”.

Tiimihän voi olla myöskin haitta.

Jos tulee hankalia asioita, niin ne ottaa tän rajan käyttöön ja sanoo, että ei kuulu mulle.

Säännöt ja tavat voidaan ottaa annettuna, mutta niitä myös arvioidaan ja kyseenalaistetaan.

Kun meillä on joka paikassa ollu erilainen käytäntö ja niiden [sääntöjen] tulkitseminen ja nyt kun meillä on keskitetty - - tää koko homma, niin nyt törmätään sitte siihen, kun maakunnissa on tehty ihan eri lailla. Ja nyt kun näitä on keskitetty sitte, onkin huomattu, että nää toimintatavat on ihan erilaiset.

Että jossain on tavallaan ollu kauheen löysää, helppo hyvä tilanne koko ajan. Niin siel on ollu semmoiset vähän pehmeemmät säännöt.

Konventioiden rikkominen, rikkomisen [kaltainen] osaamattomuus on hyvästä.. pitäis vaan, totanoin, tehdä.. itsekin... Mutta se on aika vaikeeta.

Pakkotilanteita edustavat lyhytaikaisemmat tilanteet, yhteensattumien lopputulemat tai pitkäkestoisemmat asiointilat, joille ei omalla toiminnallaan tai valtuuksillaan oikein mahda mitään tai näköpiirissä ei ole muita vaihtoehtoja.

Mä jouduin vastaamaan suuresta laitoksesta kylmiltäni, se oli kyl tosi vaikeeta alkuun.

Mä en tiedä, oliko se kauhean järkevää työnjohdollisesti pamauttaa niin suuri määrä asioita ihmisille yhdellä kertaa.

Meillä lähti pomo lomalle. Sitten mun työkaveri oli jäänyt saman tien sairauslomalle. Meille tuli taloon kaks uutta ihmistä ja mä jäin perehdyttään niitä. Itse tein pitkän päivän ensin ja seuraavana aamuna vedin sitte samalla... koitin niitä perehdyttää talon tavoille, niin kyllä mä aattelin, et kyllä jossain mättää.

Pakkotilanteet vaativat kannanottoa tavalla tai toisella.

Se on mun mielestä sellainen tekninen hulluus. Ja siihen pitäis pystyä jotenkin järkevästi vastaamaan.

Se on vaan se tilanne, missä ollaan, että pitää... Ja moni kokee, että pitää älyttömästi tehdä laskutettavaa ja pitää yhdeksänkymmentä prosenttia tunneista saada laskutettavaa.

Käänte voi johtaa pakkotilanteeseen ja päinvastoin. Käänteisiin kuuluvat yllättävät tapahtumat, toiminnan suunnanmuutokset tai taitekohdat ja ne voivat tulla eteen uutena työpaikkana tai työtehtävinä. Käänteet ovat enemmän tai vähemmän ennakoitavissa ja niiden vaikutukset vaihtelevat vähäisistä muutoksista mittaviin ja laaja-alaisiin mullistuksiin.

Sattumalta samaan aikaan kun tuli tää muutto tilapäistiloihin, niin päätettiin, että me ollaan nyt niin fiksuja, että me opetellaan tää uusi sähköinen systeemi ja jokaiselle tulee oma tietokone, mitä siihen asti ei ollu.

Käänteisiin lukeutuvat odottamattomat lopputulemat esimerkiksi silloin, kun asiat eivät mene odotetulla tavalla: ”meillä kun tehtiin isoja järjestelmämuutoksia, niin nehän ryssittiin aika pahasti.”.

Käänteet voivat olla myös paikkoja, jotka pakottavat ajattelemaan asioista uusilla tavoilla.

Kun uusi työväline otettiin käyttöön, niin vanhat poistettiin kokonaan käytöstä. Uudella ei kuitenkaan pystynyt tekemään kaikkea niitä työtehtävien kannalta tarkoituksenmukaisia asioita, mitä vanhalla välineellä pystyi. Kertojan sanoin: 'Se muuttaa koko sitä työn kuvaa niin valtavasti, että se pitäis ajatella kokonaan uudestaan'.

Rajankäynnin lähtökohdat kulkeutuvat mukaan rajankäyntiprosessin eri vaiheisiin. Rajojen paineistamisessa ne ovat mukana joko sellaisinaan tai toisen osapuolen rajankäynnin taktiikointiin kuuluvina riippuen siitä, miltä puolelta raja kulloinkin paineistuu.

Rajojen paineistuminen

Kun edellytysten tai tarjonnan raja paineistuu omalta puoleltaan, niin paineistuksen tuottavat kyseisen alueen lähtökohdat. Lähtökohtana voi olla esimerkiksi pakkorako, joka selvimminkin sisältää paineistumisen elementtejä. Paine voi olla peräisin ratkaistavasta ongelmasta ”Mistähän mä löydän sen, että miten tää pitää tehdä”, asioiden kasautumisesta tai siitä, että asiat johtavat toiseen: ”Kun lukee jonkun kohdan, niin siinä herää miljoona uutta kysymystä, että no miten toi muka sitten

toimii”. Eteen tulee asioita tai asiointiloja, jotka vaativat kannanottoa. Turhautuminen voi kääntyä toiminnan tarpeeksi tai löytyy ylimääräistä energiaa kokeiluihin ja haluun etsiä jotain uutta. Toisinaan täytyy kerätä riittävästi painetta ryhtymiseen.

No kyllä varmaan sitte on se kynnyks, että hakataan päätä vähän aikaa seinään.

Tarjonnan rajan paineistuessa omalta puoleltaan paineistus ei niinkään suuntaudu uuden tietojen tai osaamisen kartuttamiseen vaan siihen, miten ja missä muodossa aiemmin hankittua osaamista, taitoja tai muita resursseja tarjotaan rajankäyntiprosessiin vai tarjotaanko ollenkaan.

Kun jompikumpi rajoista paineistuu alttiuden areenan suunnalta, niin paineistuminen on osa toisen osapuolen käyttämää taktiikkaa. Paine kohdistuu tarjonnan rajaan, kun kysytään apua, neuvoa tai tietoja esimerkiksi esittämällä enemmän tai vähemmän ”inhottavia kysymyksiä”. Joskus kehtaaminen tai pikemminkin kehtaamisen puute voi ehkäistä tarvittavan paineistumisen edellytysten alueen puolelta ja tällöin on tärkeää, että saadaan tueksi paineistusta alttiuden areenalta sopivien perustelujen ja motivointikeinojen muodossa.

Perustyö on kuitenkin sitä, että sä teet töitä ihmisen mielen kanssa ja ihmisen psyyken kanssa ja sä yrität houkutella sitä tekemään jotakin älyllisiä juttuja.

Esimerkiksi joka kerta, kun aloitan itse opetuksen, niin mä aina joudun sanoon erikseen, että pitää kehdata sanoo, et jos ei osaa. Että sen mä oon sanonu suoraan. Muuten mun aika menee hukkaan ja meidän kaikkien aika menee hukkaan, jos mä vaan puhun tai selitän ja kukaan ei opi. Ja ainakin meillä on yritetty kääntää sillee, että se oppimattomuus ei ole negatiivinen asia, mutta se, että sitä ei tuoda julki, se on erittäin negatiivinen asia.

Avun pyytämisen -luonteisen paineistamisen taustatekijänä voi olla toisen osapuolen aktiivointi osallistumaan.

Että esimerkiksi antaakin ”pallon” sille toiselle, esimerkiksi että jos jotakin peliä ... mä sit kysyn, että 'miten tota peliä pelataan, voisiksä neuvoo mulle'.

Paineistumisen kohteena oleminen voidaan kokea kannustavana arvostuksen osoituksena: ”Se on hyvä juttu, että joku tulee minulta kysymään. Niin sitä tuntee, että sitähan jotain osaa”.

Käskyttämiseen, muiden tekemien virheiden tai tekemättä jättämiseen perustuva paineistuminen tuntuu sen sijaan vähemmän motivoivalta samoin kuin tilanteet, joissa paineistuksen kohde tuntee olevansa viimeinen vaihtoehto, johon tukeudutaan.

Rajan auki aktivoitumisen kannalta on löydettävä sopiva paineistamisen taso tai tapa, oli kyse kummasta rajasta hyvänsä

Jonkunlainen silmä kehittyi siihen ... tai nenä, että sen haistaa, että nyt on jotain, nyt ei voi pyytää enempää.

SEN oppii, että kuinka paljon voi puristaa.

Rajat voivat paineistua samanaikaisesti monin tavoin. Seuraavassa esimerkissä raja paineistuu molemmilta puoliltaan ja paineistumista voi tarkastella sekä edellytysten että tarjonnan alueiden näkökulmista.

Ja oppilaat on niissä hirveen taitavia ja ne [sovellukset] on niillä kotona ja se tekee aika suuren vaatimuksen opettajalle, jonka pitäis hallita ne [nykyiset] ohjelmat ja ne uudet ohjelmat ja pystyä opettamaan niitä ja olemaan jollain lailla viisaampi kuitenkin kuin se oppilas, joka niitä ohjelmia ihan suveenisti käyttää.

Tarjonnan alueen puolelta rajaa paineistaa vastuu opettamisesta: hyvän substanssiosaamisen lisäksi pitää hallita myös nykyiset ja tulevat käytettävät välineet. Taitavat oppilaat puolestaan toivovat saavansa opetuksesta jotain uuttakin ja paineistavat tarjonnan rajaa alttiuden areenan suunnasta. Tämä raja voi paineistua myös tarjonnan alueen puolelta, kun opettaja huomaa, että hänen osaamisensa ei riitä. Hän voi joutua aktivoimaan edellytysten rajansa auki ja astumaan alttiuden areenalle kartuttamaan osaamistaan kysymällä oppilailtaan neuvoa.

Rajan aktivoitumisen periaatteet

Paineistumisen tuloksena raja siirtyy passiivisesta tilasta aktiiviseen tilaan ja aktivoituu joko auki tai lukkoon. Rajat voivat aktivoitua joko lähtökohtien tai tarjonnan alueen puolelta, mutta ne aukeavat vain alttiuden areenan suuntaan. Rajan aktivoitumisen voi jakaa yhdeksään periaatteeseen (taulukko 2), joista kolme ensimmäistä ovat rajan aukaisevia, toinen kolmikko rajan aukaisevia tai sen lukitsevia ja kolme viimeistä rajan lukitsevia periaatteita. Aktivoitumisen periaatteet voivat koskea kumpaa rajaa hyvänsä lukuun ottamatta interventiota, joka on ainoastaan tarjonnan rajan aukaiseva periaate.

Taulukko 2. Rajan aktivoitumisen periaatteet

Rajan aktivoitumisen periaatteet		
Aukaiseminen	Aukaiseminen ja lukitseminen	Lukitseminen
<ul style="list-style-type: none"> • Interventio • Tilaisuuteen tarttuminen • Normijuttu 	<ul style="list-style-type: none"> • Sopeutuminen • Valikoiminen • Kyseenalaistamattomuus 	<ul style="list-style-type: none"> • Turvaaminen • Vältteleminen • Mahdottomuus

Aukaisemisen periaatteet

Interventiot voivat liittyä projekteihin, koulutuksiin tai epämuodollisempaan toimintaan. Ne ovat asioihin osallistumista tai puuttumista esimerkiksi tukemisena, auttamisena ja innostamisena tai positiivisen palautteen antamisena.

Kyllähän se herättää luottamusta sitten. Ja jos asiallisesti suhtaudut; siten, että 'sä oot hyvä tossa... että tosi hyvä' - - siis annat positiivista palautetta, kun ne on monesti saanu negatiivista palautetta aika paljon. Kun antaa sitä positiivista palautetta, niin sen huomaa jo heti, että siinä tulee jo vähän potkua enemmän sitte.”

Ilmeisesti verrattuna moniinkin lafkoihin, niin tietenkin tässä äveriäässä kunnassa on vielä kuitenkin resursseja, että pystyy niihin menemään. Ja niitä yritetään järjestää.

Yhtä lailla interventioiden tarkoituksena voi olla painostaminen tai ideoiden väkisin toteuttaminen, mikä näyttäytyy käskyttämisenä tai tyrkyttämisenä.

Koko ajan yritetään panna semmosein koulutuksiin, mikä nyt on mahdollista tai mitä on.

Interventiot ovat usein lähtökohdiltaan proaktiivisia, mutta pakon edessä tehdyt vastahankaiset interventiot eivät ole poissuljettuja vaihtoehtoja.

Tilaisuuteen tarttumiselle tyypillistä on omaehtoisuus. Erilaiset käänneet tuottavat sopivia tilanteita ja edesauttavat niihin tarttumiseen.

Kun siinä oli ihminen, joka tiesi niistä, niin totta kai mä kysyin niitä yksityiskohtaisia kysymyksiä. Ei saatu yhteistä [tutustumisvierailu] aikaa sopimaan kaikille, mutta ne itse pyysi, että tule sinä käymään kuitenkin.

Yleensä tilanteeseen tarttumisesta on mahdollisuus hyötyä jollakin tavalla tai ainakin näin oletetaan. Joskus hyötyä haetaan toisten kustannuksella.

Normijuttuja ovat tavalliset ja tavanomaiseen työnkuvaan kuuluvat asiat, joihin ryhtymistä ei mielletä erityisen kannanoton, päätöksenteon tai rajanvedon paikoiksi. Suorituksista tai niihin ryhtymisestä ei tehdä numeroa. Rajan ylittäminen normijuttuna voi liittyä uusiin työtehtäviin, omaksuttaviin asioihin tai siihen, kenelle tietty tehtäväalue kuuluu.

Koko ajan työssäni teen semmosia asioita, mitä mä en oikeastaan osaa.
Se on sellainen ihminen, että siltä on tosi helppo kysyä. Se on hyvin auttavainen.

Periaatteita, joita käytetään sekä aukaisemisessa että lukitsemisessa

Sopeutuminen voidaan jakaa tyytymiseen ja periksi antamiseen. Tyytyminen lukitsee rajan, kun nykyinen tilanne ja toiminta nähdään riittävänä ja sopivana. Käytössä olevilla toimintaperiaatteilla tai nykyisessä ympäristössä pärjää hyvin eikä rajaa tarvitse avata ainakaan kaikin osin.

Niitä tietokoneita esimerkiksi, kännykät ja kaikki nää. Emmä edes tappele. Must tärkeempää on meillä tän alan ammattilaisina se, että oppii TUNTEMAAN sen ihmisen; SE on se meidän juttu. Ei meidän tarvi osata mitään naulaa hakata paremmin kun joku niistä tai hypätä pituutta pitemmälle. Vaikka onhan tää siinä mielessä semmonen ammatti, että tässä pitäis osata tehdä kaikkee.

Minähän olen x:nessä työpaikassa nyt, en minä tästä varmaan enää mihinkään lähde.

Tyytyminen ei ole tyytyväisyyden synonyymi – tyytyä voi pitkin hampain. Ei ehkä itse pysty enempään ja on tultava toimeen niillä resursseilla, mitä on saatavilla joko omasta takaa tai muilta tahoilta. Esimerkiksi tarjonta voi vastata rajankäynnin tarpeisiin kokonaan, osittain tai ei ollenkaan. Tyytymisen taustalla voikin olla käytettävyyssvajeita tarjonnan resurssien muodossa, saatavuudessa, riittävyydessä tai soveltuvuudessa.

Löytyy sieltä [järjestelmän ohjekirjoista]. Mutta kolmen tunnin hakemisen jälkeen.
Nehän [järjestelmän tukihenkilöt] ei osaa sitä ohjelman käyttöä neuvoa ollenkaan. Sitä on ihan turha NIILTÄ kysyä.

Periksi antamisessa yhdistyvät aikapaine ja pakkotilanne: raja on aukaistava, kun ei enää pysty vetkuttelemaan, hangoittelemaan vastaan tai keksimään perusteluja rajan lukitsemiselle. On sopeuduttava ja lähdettävä omalta mukavuusalueelta vaikkapa opettelemaan uutta sovelusta tai ottamaan käyttöön toisenlaista toimintatapaa.

Uuteen totuttelemine vie vain joillakin enemmän aikaa. Yksi ottaa sen heti käyttöön ja joku sitten yrittää pitkittää ja pitkittää ja se viimeinen ottaa sen käyttöön sitte joskus.

Kohtuullisuuden tavoittelu tai sen hyväksyminen on rajan lukitsevaa sopeutumista, jossa periksiantaminen ja tyytyminen ovat samanaikaisesti läsnä. Kaikkea ei voi eikä tarvitsekaan omaksua kerralla, eikä myöskään pyytää mahdottomia asioita mahdottomissa tilanteissa.

Pitäis oppia se armeliaisuus; se, että ihmiseltä ei voi mittaansa enempää pyytää.

Se jäi ihan selkeesti sen varaan, että sitten kun mä ehdin ja kun mä jaksan, niin mä teen sitte jotain tähän. Ja sitten lopputuloshan on luonnollisesti se, että aika vähän sitä tekee ja jaksaa.

Valikoiminen muistuttaa sopeutumista ja se voi olla ajoitukseen, resursointiin tai tehtävänjakoon liittyvä osittaisratkaisu. Valikointi voi seurata asioiden tärkeysjärjestykseen laittamisesta,

Tuli samaan aikaan muutto tilapäisiin tiloihin ja hajaannuttiin viiteen eri rakennukseen ja sitte tuli toi uusi järjestelmä joten tuntu tosiaan siltä, että oli AIVAN liian paljon opeteltavaa yhdellä kerralla. Siinä vaiheessa oli pakko miettiä, että mitä priorisoidaan.

siitä, että pitää puoliaan tai jonkun toisen puolta,

Oli pakko miettiä, että tätä mä en osaa, mutta en mä voi tähän panostaakaan. Ja tän toisen mä toivottavasti ehkä kohta vähitellen osaan.

Pitäis jossain kohtaa oppia, et kyllä se riittää, että näistä asioista on puhuttu ja sitte katsoo sen henkilön vastaanottokyky. Että suhteuttais sitä tietomäärää, mitä tuputetaan siihen, mitä pystyy ottamaan vastaan, et jollekin voi tuputtaa paljon enemmän kuin mitä suunnitelmassa lukee ja mitä on määrätty ja se sen mielellään tekee ja se rakentaa sitä ihmistä, mutta jonkun ihmisen voimat syö tykkänensä ja kokonaan se, että se, siltä vaaditaan pilkulleen kaikki aina.

tai siitä, että tietää omat ja toisten vahvuusalueet ja osaa valikoida tehtäviä sen mukaisesti.

Jos on joku semmonen, mikä on selkeesti lääketieteellinen, niin ei me semmosia ruveta setvimään. Ohjataan sitte eteenpäin kyllä.

Valikointi voi perustua nirsouteen, väheksymiseen tai laiskuuteen. Rajat aukaistaan parhaimpien, helpoimpien tai arvostetuimpien tehtävien kohdalla ja vähempiarvoisiksi katsottujen kohdalla ne lukitaan. Henkilökemia voi vaikuttaa valikointiin – esimerkiksi tuttuja henkilöitä voidaan suosia tai auttaa heitä kevyemmin perustein kuin tuntemattomia.

Työpareittain työskenneltäessä tapana on, että toinen tekee aamurutiinit ja palvelee helpompia asiakkaita toisen huolehtiessa kokoaikaisesti työteliäämmistä asiakkaista. Eräs työntekijä kuitenkin valikoi itselleen vaivattomimmat asiakkaat ja ”jää kupeksimaan”, jolloin aamurutiinien hoitaja joutuu omien töidensä ohella hoitamaan vaativammatkin tehtävät. Esimies ei ole puuttunut asiaan, koska valikoija on hänen suosikkinsa.

Kun töitä valikoidaan kumminkin sitte. Että hyvin osataan luumuilla, että mitä vaan enemmän jää toisille tekemistä.

[uusi työntekijä] hyvin selkeästi ilmoitti heti alussa, että mä en oo tullu tänne siivoamaan, et mä en tee tätä ja mä en tee tätä ja tätä.

Sitten oli aina välillä semmosia kiperiä asioita, joihin ehkä helposti sai vastauksen, että 'ei kuulu mulle'. Mutta siinä just tällaiset henkilökohtaiset suhteet auttoi, [verrattuna siihen] että siis vieraille ihmiselle on helpompi sanoa, ettei kuulu mulle.

Kyseenalaistamattomuus kytkeytyy vahvasti ymmärtämättömyyden lähtökohtaan. Rajan yli lipsahdetaan miettimättä seurauksia tai raja lukitaan, kun ei tajuta avaamisen tarjoamia tilaisuuksia. Ei osata eikä ehditä arvioida omia ja muiden voimavaroja tai toimintatapoja kiivastahtisessa työssä, rutiinien pyöryksessä tai hierarkkisissa rakenteissa. Tällöin työtapoja tai ylhäältä annettuja tavoitteita on vaikea ottaa kriittisen arvioinnin kohteiksi. Sen sijaan

tuudittaudutaan siihen, että kaikki on kohdallaan. Kyseenalaistaminen ei kuitenkaan ole itseisarvo; aina ja kaikkialla ei tarvitse eikä kannata olla kriittinen. Toisinaan on tarkoituksenmukaisempaa, kun tekee työnsä ajattelematta liikoja.

Osa ihmisistä työpaikalla ei tajunnu sitä priorisointia ollenkaan, vaan yritti nielaista kaiken kerralla. No siitä seurasi sitten pitkiä sairauslomia ja sellasia. Että ei voi, eihän voi mitenkään... Että osalta puuttui se hengissä selviämisen strategia että täytyy, TÄYTYY priorisoida, jotta pystyy jotenkin etenemään siinä suossa.

Tämmösen byrokratian sokkeloissa helposti huomaa, kuinka hyvin korkeasti koulutetut ihmiset naama punasena tekee jotain, jonka joku kolmannen asteen yläpuolella oleva pomo on sanonut, on lähettänyt viestin, että 'nyt toimitaan näin', siinä ketjussa.

Kun näkee, mitä meilläkin väkeä välillä on töissä, ja välillä tuumaa, että yks jättää tyhmyyttään yks laiskuuttaan tekemäti. Että kyllä erojaki on totta kai.

Lukitsemisen periaatteet

Lukitsemisen periaatteina turvaaminen ja vältteleminen ovat lähellä toisiaan. Turvaaminen liittyy kuitenkin ensisijaisesti nykyhetkeen ja niihin asioihin, jotka ovat jo olemassa siinä, missä vältteleminen kohdistuu seikkoihin, joita läheisempi tai kaukaisempi tulevaisuus voi tuoda tullessaan.

Turvaamisen koskee asioita, jotka halutaan pitää kiinni. Näitä ovat esimerkiksi arvostettu status, harvinaiset resurssit tai oma reviiri. Kilpailullisuus ja epävarmuus omasta paikasta voivat johtaa turvaamiseen. Tiedon ja osaamisen jakaminen saattaa olla haitallista itselle ja siksi pidetään kiinni omista tehtäväalueista.

Mitä kollegat on kertonut, niin että tiimikaveritkin voi olla niitä, että eivät neuvo. Että se on niinku tosi julmaa.

Olen kuullut, että on monia taloja, missä henkilökohtainen laskutus on kauhean tärkeä asia. Niin silloinhan kukaan ei neuvo toista. Siihen neuvomiseenhan menee kallista aikaa ja sitten vielä toi toinen saattaa tehdä mun työt jatkossa. Että siel on raaempaa se peli ja pitää hankkia se osaamisensa itse, hakkaamalla taas sitä päätänsä seinään.

Kun minä oon nämä itse opetellu, niin minähän en teille opasta mitään.

Ne [toiset työntekijät] ei halua keskustella niistä asioista mun kanssa tuol yksikössä, kun ne ei halua näyttää mulle eikä itelleen, että ne ei ymmärräkään niitä asioita.

Turvaamisen kohteena voivat olla työrauha, jaksaminen tai itsetunto.

Pitää tietää, kuinka paljon itse pystyy oppimaan ja missä ajassa. Ja minkä [pystyy] rutiinityön ohella.

Mä veikkaan, että on kollegoja, jotka ei suurin surminkaan IKINÄ kysy mitään, koska ne pelkää kasvonsa menetystä.

Oikeudenmukaisuuden toteutuminen ja hyvä omatunto turvataan silloin, kun ei suostuta epäreiluun toimintaan, valtapeleihin tai eriarvoistaviin jaotteluihin. Samalla turvataan myös toisille osapuolille tärkeitä asioita.

Tietysti toimin, niinku olin [aiemminkin] toiminu: että kaikki oli mulle samanarvoisia. Mä en tiennyt-kään näistä hierarkioista, että mun ois täytynyt jotakin ruveta suosimaan. Niin siinä meillä meinas mennä sukset ristiin sen kanssa, mutta kun mä en suostunut siihen.

Mä en oppinut sitä, kun mä en halunnu oppia sitä. Munhan ois täytynyt mennä mukaan siihen: jonkun puolelle ja jotakin vastaan. Ja mä heti päätin, et siihen mä en halua.

Vältteleminen kohdistuu asioihin, joissa ei haluta olla osallisina tai joiden ei toivota kohdistuvan itseen tai omaan ryhmään – ainakaan toistaiseksi. Välteltävät seikat voidaan kokea kielteisiksi itsessään tai välttelyn taustalta saattaa löytyä enemmän tai vähemmän perusteltuja oletuksia siitä, että tulevassa toiminnassa tai olosuhteissa omat voimavarat eivät riitä eikä niitä muualtakaan tule tarjolle. Vältellään myös vaivannäköä, asioiden ajattelua uusiksi tai laajemmassa mielessä kaikkia niitä asioita, jotka tuntuisivat muuttavan omaa olemista ja olosuhteita jollain tavoin epäsuotuisaan suuntaan.

Siellä on se torjuntakin sitten hyvin voimakasta. Että jos tulee jotain uutta tai toisenlaista näkövinkkelä, niin se kyllä torpataan aika helposti.

Kyllä ne siellä konttorissa hyvin viihtyy. Ja mä teen omia hommiani. Kun asiakastiloista hälytetään, niin siinä vaiheessa [konttorissa viihtyjien] pitäis ensisijaisesti kyllä lähtee kattomaan, jos vaikka on jotain menossa, mut ei sieltä konttorista paljo lähdetä. Minä sitte katsomaan niitä hälytyksiä, kuka hälyttää, mikä hätänä. Että kyllä siellä konttoripuolella hyvin VIIHDYTÄÄN. On siellä varmaan töitäkin, en sitä sano, mutta ei siellä kumminkaan ... Kun saattaa koko vuoro mennä mukamas siellä sitte.

Niin sanotut tukihenkilöt tai järjestelmävastaavat on yleensä semmosii kavereita, et ne sanoo, että 'kuule, tos on sulle kirja: lue – tosta se löytyy'. Että ei sieltä viitti edes kysyä.

Välttelyssä käytetään perusteluina vastuualueita ”Ei kuulu mulle” tai vedotaan työruuhkaan ja kiireeseen. Uusien asioiden käyttöönotossa pelataan aikaa: ”pitkitetään, pitkitetään ja pitkitetään”. Kaikki välttely ei kuitenkaan ole haitallista. Voidaan esimerkiksi neuvoa ja opastaa muita vasta silloin, kun varmasti tiedetään, että osataan itse asia riittävän hyvin.

Mahdottomuuksia tuottavat rajan auki aktivoitumisen estävät olemisen tilat, olosuhteet tai järjestelyt. Oma sen hetkinen kapasiteetti ei anna myöden tai rajan lukitseminen voi johtua toisen osapuolen toiminnasta, joka ei anna muita tai ainakaan paremmalta tuntuvia vaihtoehtoja. Tällä periaatteella on yhteisiä piirteitä rajan lukitsevan sopeutumisen tai valikoimisen kanssa, mutta sillä erotuksella, että mahdottomuuksissa pelivaraa ei ole.

Ja siellä [tietotekniikkakoulutuksessa] sanotaan, että 'tehkää te nyt vaikka teidän työtehtäviin liittyen tosta nyt vähän materiaalia. Että keksitte jotakin'. Niin ensinnäkin se, että kun sä tiedät hyvin hatarasti ne mahdollisuudet, mitä sä voit tehdä ja sit sun pitäis vielä luoda se idea. Niin sun pitäis miettiä ensin se älykäs idea, eikä pelkästään sitä välinettä. Ja SIT vasta sun pitäis hallita se väline. Niin sitte tulee, että 'eii, tästä ei tule enää yhtään mitään'.

Meillä oli semmonen koulutustilaisuus, eikä meistä ollu yksikään siellä. Mut oli kyllä sellanen tilannekki. Ja että meiltä ei oltu kysytty yhtään. Meil oli hemmetin kiireellinen hetki, ettei me oikeestaan voitukaan mennä sinne.

Ehkä ei ole sitten oikeesti ollu semmosessa tilanteessa, että olis mahottoman edessä. Että ei niinku ymmärrä yhtään mitään, ei edes osaa etsiä, että mitä pitäis tehdä.

Niillä oli ihan käsittämättömiä tavoitteita, mitkä ei ollu ollenkaan mahdollisia toteuttaa. Ne oli tosiaan ne tavoitteet sellaisia, joihin se henkilö ei itse voinut vaikuttaa ollenkaan. Sitte hänelle sanottiin, että 'no älä välitä'. Mut se oli hänelle hirveen raskasta, koska hänelle annettiin tavoitteita, joihin hän ei voinut itse vaikuttaa eikä voinut täyttää. Ja sit vaan sanottiin, et 'älä välitä'.

Haastattelija: Siis kuka sano tälleesti? Esimieskö?

Joo. Tiimin esimies. Se [tavoitteiden asettelu] tuli taas tietenki ylempää.

Viimeistä esimerkkiä voi tulkita siten, että henkilö haluaisi avata rajan ja täyttää asetetut tavoitteet, minkä edellytysten alueen toimintaympäristö estää. Ehkä osuvampi tulkinta on se, että rajankäynnissä ollaan jo astuttu alttiuden areenalle ja areenan piirteet ehkäisevät tavoit-

teiden toteuttamisen, vaikka haluja ja kykyjä olisikin. Ristiriitainen viestintä tavoitteiden toteuttamisesta tai toteuttamatta jättämisestä voidaan ymmärtää alttiuden areenan piirteiksi ja näitä piirteitä tarkastellaan seuraavaksi.

Altituden areenan piirteet

Altituden areenan piirteet voidaan jakaa kolmeen vuorovaikutteiseen vastinpariin. Vastinparien piirteet ovat toisiaan täydentäviä. Altistuminen ja altistaminen ovat pari, jolle ahtaus ja väljyys sekä näennäisyys ja autenttisuus ovat alisteisia. Kuvio 7 esittää, miten altituden areenan piirteet ja areenalla taktikointi muovaavat toinen toisiaan.

Altistumiseen ja altistamiseen tiivistyy altituden areenan perusajatus. Sekä altistumisesta että altistamisesta on kyse silloin, kun työ opettaa eri tavoin tekijäänsä. Altistumisen ja altistamisen välinen suhde vaihtelee. Molemmat piirteet voivat esiintyä samanaikaisesti joko voimakkaina tai heikkoina. Vääränlainen altistumisen ja altistamisen suhde turhauttaa ja luo epävarmuutta.

Ihan älyttömän typerää istua kolme tuntia [koulutuksessa]. Sä nukahdat aina, jos siinä ruvetaan puhumaan jostain, et täältä mennään näin ja näin ja näin. Vaan sitte kun sä rupeet itse sitä tekemään, nii siinä herää kysymyksiä. Ja sit sitä kautta ihminen oppii mun mielestä paljon paremmin sen kuvion.

Kun ei mitään palautettakaan tullu, niin ei siinä sit kauheen montaa kertaa siellä isos porukassa muillakaan kysyä, että ootko sä saanu sitä juttua tehtyä.

Voimakas altistuminen voidaan kokea myönteisenä, joskin raskaana esimerkiksi silloin, kun työtä tehdään ”omalla persoonalla”, mutta liian intensiivinen altistuminen voi tuntua myös epämiellyttävältä tyrkyttämiseltä tai pakottamiselta. Koulutukseen ei haluta mennä, koska ”siellä joutuu jotain ryhmitöitä tekeen”. Altistumiselle voi kuitenkin antautua omaehtoisesti:

Jos on riittävän itsevarma ja sosiaalinen ihminen, niin AINA voi kysyä niiltä [oppilailta], et 'hei; mä en tajuu.. mihin mä nyt jouduin, mitä mä teen?' Ja ne kyllä kiltisti ja ystävällisesti neuvoo [tietotekniikassa] että 'voi voi hölmö, tee ensin noin ja noin ja sitten palaat takaisin' Että aika paljon joutuu kysymään oikeesti niiltä.

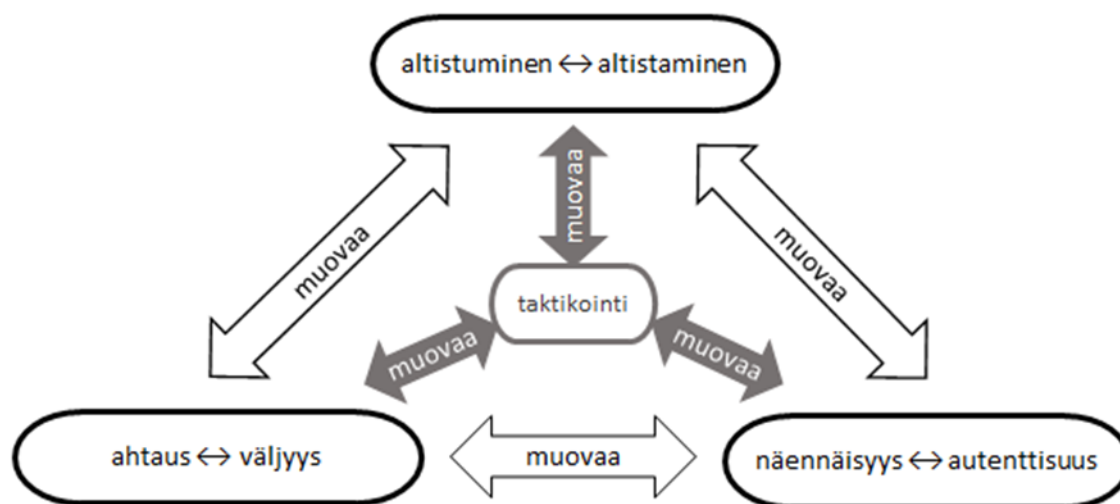
Tietenkin voi aina kysyä niiltä nuoremmilta. Jotka on melkein kaikki taitavampia kun se kysyjä näissä asioissa. Koska ne on eläny sen tietotekniikan kanssa, jota viiskytvuotias ihminen ei o tehnyt.

Mä oon huomannu, ku itte on vanha työntekijä, niin liika helposti kangistuu samoihin kaavoihin. Jos tulee uusi työntekijä, sillä on uusia ideoita ... ne asiat muuttuu ja se on HYVÄ. Se on semmonen raikas homma.

Altistamisen tarkoitus voi olla hyvä ja olosuhteita voidaan muokata enemmän altistaviksi

Pitää pystyä kohtaamaan se ihminen ihan siinä tilassa ja että sen takiahan meillä onkin just niille tämän paikka. Se paikka on sen oloinenki sitte, että siel on helppo mennä erilaisen toiminnan kautta jutteleen.

Altistaminen voi liittyä hierarkioihin tai esittää viestiä asioita esimerkiksi houkuttelemalla tai vaatimalla. Voidaan kuitenkin huomata, että liiallinen tai tietyn tyyppinen altistaminen ei aina ole hyvä ratkaisu: ”Jos siinä rupee hirveesti sääntöjä lateleen ja saarnaamaan, niin se ei toimi.”

Kuvio 7. Alttiuden areenan piirteiden vastinparit

Ahtaus ja **väljyys** ilmentävät toiminnan vapausasteita ja mahdollisuuksia. Ahtaus voi tarkoittaa selkeitä sääntöjä ja toimintatapoja: tiedetään, miten kulloinkin pitää edetä. Toisaalta ahtaudessa erilaiset olosuhdetekijät ja vähäiset tai vääränlaiset resurssit tiivistyvät erilaisiksi toiminnan rajoitteiksi:

Tietysti kiristyneissä olosuhteissa se neuvon hakeminen on aika vaikeeta ja jos kaikki hukkuu töihin. Liiallinen työtehtävien määrä ja tiukat aikataulut tuottavat ahtautta, jossa on vaikea löytää oppimiselle sijaa.

Se on niin hullunmyllyä, että tulee sellaisia ihan uusia juttuja joka päivä.

Ihmisten kanssa voi joutua hyvin ahdistaviin tilanteisiin, mutta niitten kanssa ei ole sillee jatkuvasti selkä seinää vasten kun tän teknisen osaamattomuuden kanssa.

Sitä vain oletetaan, että ihmiset osaa jotain ja ottaa selvää. Ja siihen ei kuitenkaan todellisuudessa ole aikaa. Siihen ei ole osoitettu aikaa eikä sitä ehdi tekemään eikä JAKSA.

Ei oikein anneta aikaa ajatella, ja vaikka niinku teoriassa annettas, nii käytännös ei. Että mä sit en tiedä, tajusko kaikki muut sen jo, kun mä en itse ehtiny ajatella sitä.

'Kunhan vain äkkiä teette, nii se on hyvä.' Minusta se on vähän tyhmää. Se ei auta sitä omaa oppimista sitte ollenkaan. Että se nopeus ja määrä on vähän liian ratkaisevia tekijöitä. Sitten se aiheuttaa niitä, että tehdään uudelleen. Vaikka vaan tietyissä vaiheissa pitää tehdä niinku nopeesti, saada aikaseks asioita. Eikä se oo ihmisten motivaation kannaltakaan järkevää, mutta semmosta se on.

Ahtaus voi tarkoittaa pattitilanteita ja pullonkauloja,

Saattaa olla, et siellä joku osaa ja tekee, mutta jos sinä päivänä siel ei o siellä ketään semmosta, niin sut päästetään vasta huomenna pois [lukkiutuneesta ohjelmasta]. Ja siin menee aikaa siinä juntturatilanteessa. Sit sä oot siinä koko ajan.

tai sitä, että ei löydy tai ei anneta tilaa keskusteluille ja asioiden tekemiselle toisin.

Ettei koskaan esimerkiksi synny sellaista keskustelua siitä, että voisko näitä nyt tehdä jotenki toisin. Joku pienikin muutos voi olla jotenki kauhean... Että se aiheutais hirveitä. Että voiko näin nyt tehdä.

Se on varmaan osa sitä osaamista, että osaa pitää jotenki muka itsestään huolta tai pitää kiinni jostain kummallisesta jutusta, mikä perustuu semmisiin tuhansia vuosia tai ... siis kuitenkin vanhoihin hierarkioihin.

Vaihtoehdottomuus tulevaisuuden mahdollisuuksien ja odotusten kannalta luo myös ahtautta.

Sehän oli ennen meilläkin sillä lailla, että oli vara vaihtaa. Meidän talo oli iso talo. Sä vaihdoit vaan

paikkaa, eikä se ollu sen kummempaa. Mut tänä päivänä, jos sä et jossain enää pärjää, niin et sä voi enää vaihtaa. Sit se on [tekee ”plop”-äänen, jolla imitoi pullon korkin poksautusta ulos pullon suusta]. Huomataan, että ... ei tarvita.

Väljyys sen sijaan tarjoaa erilaisia mahdollisuuksia, vaihtoehtoja ja pelivaraa: löytyy tilaa keskustelulle, vapautta omaksua uusia asioita ja tilaisuuksia kehittää työtään omaehtoisesti tai yhdessä muiden kanssa.

Mä en tiedä, kuinka paljon se on sit motivaatiokysymys tai joku muu. Että miten edes haluaa. Mutta toisaalta, sitä ei voi sanoa, etteikö kannustettais. Kyllä meilläkin aika paljon ihmisiä koulutetaan ja semmoseen on mahdollisuus.

Toisaalta väljyys voi tarkoittaa liian laajoja alueita hallittaviksi ja omaksuttaviksi. Väljissä puitteissa voi eksyä monien mahdollisten tulkintojen viidakkoon tai jäädä oman onnensa nojaan.

Kun joutuu koko ajan työssään painiin näiden hommien kanssa, niin tulee koko ajan kimurantteja kysymyksiä kaiken maailman jutuista. Sitten kun yritetään saada niihin jonkinlaista ratkaisua, niin et löydä oikeastaan mitään. Et ne on tosi ongelmallisia. Sit toisessa kohdassa ne heti kumotaan. Et löytyy ihan selkee vastaus, mut sitte taas toises kohdas se voidaan tehdä... et sovelletaan myöskin näin. Ja sitte haetaan [alan asiantuntijan] kautta aina sitä oikeeta sääntöä. Ja sekään ei oikein osaa sanoo.

Väljyydessä tarjonta, tarpeet tai erilaiset näkökulmat eivät aina pääse kohtaamaan ja hedelmällisen yhteistyön sijaan tuloksena voi olla yhteissähläämistä tai se, että kaikki sähläävät erikseen omiaan. Yhden osapuolen väljyys voi johtaa toisen ahtauteen, riippuen siitä, millaisia rajankäynnin lähtökohtia ja rajan aktivoitumisen periaatteita on käytetty ja millaisia takkiikoita on valittu.

Pyörii kaikenlaisia työaika-autonomioita ja itse aika paljon sais säätää. Aika hyvin varmaan pystyy säätään – varsinkin ne, jotka osaa täyttää sen työvuorolistan ensimmäisenä. Minä, joka en osaa... mä täytän sit aina niitä, mitä sinne jää, kun mä oon unohtanu kokonaan. Mua ei oikeastaan jaksa kiinnostaa semmoset listan täytöt patkän vertaa, paitsi sitte ku ahdistuu siitä, kun huomaa, että tää on kummallinen tää mun lista.

Jos oikein haluais ja se porukka osais pelata yhteen, ni siel ois suuret vapaudet toimia. Esimerkiksi siinä omassa työssään vaikka. Monenlaisilla tavoilla. Et sitä ei kukaan tule päämäämään, että teeksä nyt noin vai näin ja onkse oikein tai väärin. Mutta se kariutuu siihen porukan osaamattomuuteen toimia järkevästi yhteen.

Tossa hommassahan on aika ratkaisevaa se, että kuinka se niin sanottu tiimi tai ryhmä pelaa. Että jos se porukka tai tiimi tai mikskä tahansa sitä sanotaan, osaa pelaa jotenki sillä lailla yhteen, et se homma toimii, niin se on ihan toisenlaista ku se, jos siel on sitte joku muu koostumus sillä tiimillä, joka taas ei toimi vaan kertakaikkiaan.

Alttiuden areenan piirteiden kautta tarkasteltuna työn tekemisen puitteet voivat olla ristiriitaisia tai dilemmaattisia: periaatteessa toiminnalle annetaan vapauksia ja resursseja, mutta käytännössä ei. Ristiriitaisuuksien ohella alttiuden areenalla olemista voi luonnehtia epämääräisyys. Ei oikein tiedetä, mistä milloinkin on kysymys. Tällaiset tilanteet tai olosuhteet tuntuvat näennäisiltä.

Näennäisyys voi olla vähäistä tai huomattavaa. Se voi koostua vähäpätöisistä, yksittäisistä epämääräisyyksistä ja omituisuuksista tai koko toiminta-alue voi näyttäytyä eräänlaisena ”absurdistanina”.

Jättimäisessä organisaatiossa, niinku toikin on; siinä heijastuu se byrokratia, sen kankeus ja jähmeys ja kummalliset; aivan absurdit piirteet.

Näennäisyys jakautuu sumeuteen ja teennäisyyteen. Sumeus on sitä, että ei varmuudella tiedetä, mitä on meneillään, asioista ei saa otetta tai kokonaisuuden kokoonpanossa on jotain outoa, vaikka osatekijät sinänsä olisivat oikeanlaisia. Esimerkiksi altistuksen kokemuksen lähdettä tai muotoa voi olla vaikea yksilöidä.

Kun muut ei sano mitään, niin on tosi vaikee tietää, että, voinks mä nyt vielä kysyy sitä asiaa.

Mun mielestä siel oli joku kumma... Siel oli muutama voimakas ihminen. Se oli niinku NIIDEN työpaikka ja ne saneli. Sit mä tajusin, että tässä työyhteisössä ei ole kaikki kyllä ihan... Sitten oli ne hiljaset, jotka ei sanonu mitään. Koskaan. Mut kuitenkin ne kaikki tykkäs olla siel töissä ja ne oli pitkäaikaisia. Joku omituisuus siinä työyhteisössä oli.

Sumeudelle on luonteenomaista monitulkintaisuus: on vaikea tietää, mikä kulloinkin on oikea ja mikä väärä näkemys tai toimintatapa.

Jotenki se oli semmosta jännittyneisyyttä, että osaanko minä nyt sillä lailla, mitä hänen mielestään pitäis osata. Ja kumpi osaaminen on oikein: se, mikä minun mielestä on oikein vai mikä hänen mielestään on oikein. Että siinä on tietysti aina semmonen ristiriita, että kun hän [yrityksen omistaja] on se, joka maksaa, niin sen [näkemys] on sitte niinku se oikee.

Sumeat asiat herättävät epävarmuutta ja epäilyjä. Tästä syystä asioista yritetään ottaa selvää eri tavoin ja tulkintoja tehdään olemassa olevien tietojen ja käsitysten pohjalta.

Jos [omaa työtä] katsotaan ulkopuolisten silmin, niin ne ajattelee, et noi puuhastelee vaan.

Nehän ei kysy, jos ei opi. Siinä saa sellaisen mielikuvan, että vitsi, kaikki oppii ihan sairaan nopeesti, että kuinka ne voi tajuta jo tosta selityksestä, että saman tien tajuavat sen asian ja itse huomaa, että en osaa, niin mistä mä tiedän, että tässä vaiheessa mun olis pitänyt tajuta joku tietty, vaikka joku tämmönen käytännön asia, et miten laitetaan järjestelmän säädöt kuntoon. Ensinnäkin siinä ei tiedä että kun ne ei näytä että ne osaa tai ei osaa, niin siinä ei tiedä itse, että pitäiskö mun oikeesti tässä vaiheessa jo hanskata tää homma vai ei. Elikkä itsellä kun on vastuu, että pitäis oppia, niin on vaikee, ei niinku tiedä, että ymmärtääks ne muut vai onks itte vaan tyhmä, et mä en vaan tajuu.

Ja eihän se [tilaisuuden ajankohta] oikeesti ois käynytkään meille. Mutta emmä tiedä, oliks se järjestetty tahallaan sitte niin, et se oli semmoseen hetkeen laitettu. Oisko ne [kouluttajat] vähän laskeneet, että nyt ne [koulutettavat] ei varmaan tuu.

Näennäisyys teennäisyytenä on ”ikään kuin” -toimintaa, jonka ainakin toinen, elleivät molemmat osapuolet tietävät olevan vain epäaito esitys. Tästä huolimatta toimitaan, kuten toimitaan. Teennäisiä töitä ei pidetä järkevinä tai tarpeellisina: ”jotain suoritteita, mitkä PITÄÄ tehdä. MUKA”. Teennäisyys ilmenee työsuoritusten ohella katteettomina puheina,

Kyllä se on sit ihmises. Se on joku tällainen luonne-ero, millä ihmiset näyttää tai tuo julki sitä osaamistaan, vaikei sitä olisikaan. Tällaisessa työssä, mitä me tehdään, niin joku osaa kertoo päivän esitelmän asiasta, josta ei ole koskaan kuullutkaan itse ja sit osa meistä on sellasia, että me suostutaan puhumaan siitä asiasta vaan se, minkä me todella hyvin osaamme.

Ehkä on ihmisiä, jotka osaa muka kaikkee, vaikei ne oikeastaan osaikaan mitään. Että niillä on taito puhua asioista, tai tuoda julki ne asiat tälleen maallikkomaisesti tai korulauseilla ja osahan pystyy antamaan kuvan, että hän osaa kaiken ja on sitä osaamista siellä ja täällä ja tuolla. Ja onko sitä sitten todella, että jos se on nyt sitte sellasta pinnallista se osaaminen, niin ainakin mä näen, että oikeessa elämässä ja tässä työssä se ei ole enää osaamista. Se on myyntipuhetta sitte.

lupausten, odotusten tai vaatimusten ristiriitaisuuksina,

Sit on tää tämmönen, että jos minut käsketään jotain opetella, tai haen sitte vaikka muilta tietoa, niin mulla pitäis olla lupa käyttää siihen aikaa, että se ei olis sitte mitään semmosta piiloaikaa.

Sen lopputuloksen ei valitettavasti aina tarvi olla hyvä. Eikä sitä kukaan tuu kattoon, miten sinä oot tehnyt. Että kunhan vain äkkiä teette, nii se on hyvä.

tai menettelytapoina, jotka voivat perustua kyseenalaistamattomuuteen, harkitsemattomuuteen, tavanmukaisuuteen, alalla vallalla olevaan näkemykseen tai trendi-ilmiöihin.

Se koko tiimi oli joutavanpäiväinen. Eihän siit ollu MITÄÄN hyötyä. Ja sitte tiimiläisetki oli ympäröissä, niin se oli kauheen keinotekoisia. Että vaan piti olla niinku joku tällöinen tiimi.

Näennäisyys voi lisääntyä tai muuttaa muotoaan ja se voi myös hälvetä esimerkiksi silloin kun sumeaksi koetut asiat saavat ymmärrettävältä tuntuva selityksen.

Haastattelemani henkilö kertoo, miten esimies haluaa hajottaa hyvin toimivan työparin ja järjestää työvuorot työparin ehdotuksista huolimatta siten, että parivaljakko pääsee vain hyvin harvoin tekemään työtä samassa vuorossa. Tämä tuntuu hänestä omituiselta siihen nähden, että työt ovat sujuneet mallikkaasti ja asiakkaatkin ovat pitäneet kyseisen työparin toimintatavoista ja -tyylistä ja antaneet niistä positiivista palautetta: ”Nii ei se vahingossa mee, kun rupee oleen listat järjestään tätä tahtia, että yks yhteinen vuoro vaan joskus ja vapaat meillä menee aina ristiin ja rastiin. Että ei ne ihan vahingossa niin mene.”

Edellisessä esimerkissä kummalliselta tuntuva toiminta herättää vähitellen epäilyn epärealista kohtelusta ja muuttaa vaikuttimiltaan sumeaksi koetun käytännön ymmärrettäväksi ja autenttiseksi vääryyden kokemukseksi.

Autenttisuutta joko on tai sitä ei ole. Autenttisuus havaitaankin parhaiten puuttumisensa kautta. Autenttisuus on ymmärrettävyyttä, selkeyttä ja mutkattomuutta. Usein tavallisuus ja arkisuus mielletään autenttisiksi.

Maailmaan mahtuu ja sehän se on, että eihän niihen työkavereitten kanssa tarvi olla paras ystävä, mutta toimeen pitää tulla, että sillä systeemillä niinkun ite kukin toisiinsa suhtautuu. Kun pitää puhua työasioista, niin niistä pitää sitte puhua. Ja tulla toimeen.

Autenttisuus voi liittyä yhtä lailla osaamiseen tai oppimiseen kuin niiden puuttumiseenkin.

Saa tehdä virheen, mutta kun sen korjaa, nii ei siinä sit oo mitään... sit kaikki on ok. Ja mä ainakin reilusti tunnustan virheet ja helpotan sillä tavalla.

Kyllä mä kuvittelen, että siinä oletetaan, että [asiantuntija-ammattilainen] on tavallista taitavampi oppimaan jotain ja mitä se ei välttämättä ole. Tavallinen ihminenhan se todennäköisesti kuitenkin on.

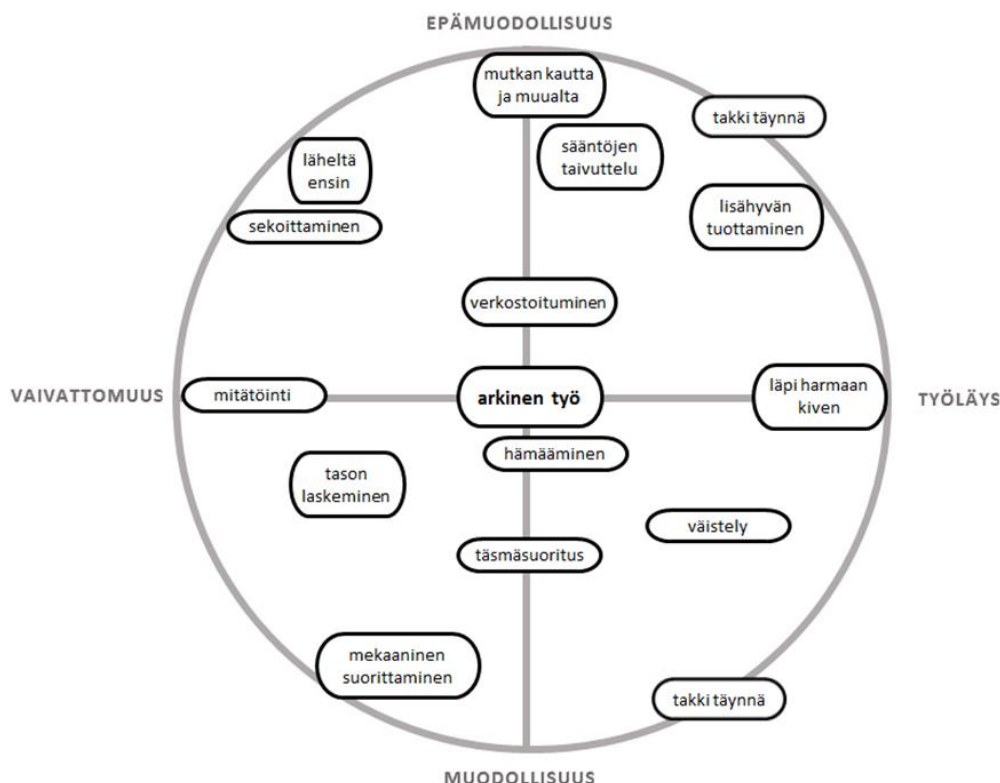
Myös ristiriidat, erimielisyydet tai vääryyden kokemukset voivat olla autenttisia siinä, missä asioiden toimimattomuuskin: ”Meillä on helpdeski, mikä ei tiedä YHTÄÄN mitään”.

Alttiuden areenan vastinparit ja niiden piirteet vaikuttavat toinen toisiinsa. Ne muovaavat myös areenalla käytettyjä taktiikoita.

Alttiuden areenalla taktikoinnin typologia

Taktikointi on rajankäyntiprosessin alttiuden areenalle sijoittuva vaihe ja taktikoinnissa käytetyt resurssit ovat periytyneet edellytysten tai tarjonnan alueen lähtökohdista. Näitä resursseja yhdistellään ja sovelletaan alttiuden areenan tarjoamissa puitteissa, jotka vastavuoroisesti muovaavat taktikointia. Jos areenalla taktikoi sekä edellytysten että tarjonnan alueen osapuoli, niin osapuolten taktikat muovaavat toinen toisiaan. Eri taktiikoita käytetään samanaikaisesti, niitä yhdistellään toisiinsa ja niitä vaihdetaan tai muunnellaan tilanteen mukaan. Kuvioon 8 on koottu viisitoista taktikoinnin tyyppiä sen mukaan, miten ne sijoittuvat

suhteessa vaivattomuuteen ja työläyteen, suhteessa muodollisuuteen ja epämuodollisuuteen ja suhteessa toisiinsa.

Kuvio 8. Alttiuden areenan taktiikat

Arkinen työ on taktiikoiden ”perusmoodi” tai leikkauspiste. Toistuvuus, tavanomaisuus ja tuttuus ovat arkisen työn taktiikalle tunnusomaisia piirteitä. Tähän taktiikkaan voi siten sisältyä puuduttaviltakin tuntuja rutiineja. Toisaalta rutiininomaistenkin tehtävien lomassa syntyy uusia toimintatapoja ja ideoita. Arkisessa työssä yleensä tietää, millä eväillä missäkin tilanteessa mennään tai millä ei ainakaan kannata mennä.

Toisaalta ne asiat muuttuu, että eihän niitä sillä lailla välttämättä pysty varastoon hirveen laajaan opiskelemaan.

Helppo kysyä. Tietää, kuka tietää tai ei tiedä.

Se on tavallaan kumminkin niin tuttua, kantapään kautta oppinut tekemään. Et aika rutiinilla meillä mennään siellä, että ei meillä käytännössä ole sellaisia isompia muutoksia.

Siellä oli niin pitkäaikaiset työntekijät ja se työ oli oikeestaan samaa, siellä ei tullu mitään uutta.

Arkisen työn taktiikka niveltyy rajan aktivoitumisen normijuttuun ja se on luonteenomainen alttiuden areenalla, jonka piirteissä korostuu autenttisuus. Tätä taktiikkaa luonnehtiikin mutkattomuus ja sujuvuus. ”Töissä tehdään töitä” ja työt tehdään aina tarpeen mukaan, joko kuten ennenkin tai tilanteeseen soveltaen ja omalla tyylillä. Suorittamisesta, osaamisesta tai opetelmisesta ei juurikaan pidetä meteliä, mutta ulkopuoliset henkilöt saattavat huomata työn luistavuuden ja muut ominaispiirteet paremmin kuin tekijä itse. Arkinen työ voi näin ollen näyttää muiden silmissä erityiseltä, mutta myös toisin päin.

Muistan sen meidän atk-ihmisen sieltä yhdestä firmasta, joka teki ohjelmia. - - jos pyydettiin, että mitenkäs tämmönen ja tämmönen nyt ja [vastaus oli] 'Noo'o, enpähan nyt tiä, että tuleekohan tosta nyt mitään ja no, mitenkäs...' ja se [puhujaa visualisoi käsillään nopeaa näpyttelytoimintaa]... se on sen ihmisen tyyli.

Se tekee kans tavallansa. Se tekee sillä lailla, kun se katso itse tarpeelliseksi, mutta osaa kuitenkin minun mielestä niitä ohjelmia käyttää.

Meillä on tiettyjä toimintamalleja, mitä me toteutetaan. - - Valmiita toimintamalleja ihan paperillakin. Mut ne on vaan semmonen ohjenuora. - - Niitä täytyy osata soveltaa sitte.

Kyllä se on aika paljon tämmönessä asiantuntijatyössä ihan tällasta rutiinia. - - Tietysti on hyvä, et on sellasiakin töitä, että päivä menee siinä. - - Siitä ei saa mitään muuta kuin tekemisen ilon. Tää on sitä helpoo puolta, tätä pitää vaan tehdä, täs ei tarte niinku ajatella mitään.

Ja näitähän mä nauran aina kun tulee jotain uusii [työntekijöitä tai sijaisia], et alkää hermostuko, ku mä oon tällainen tapojeni orja.

Viimeisimmässä esimerkissä tavanmukaisuus tiedostetaan ja ”orjuuttavat” tavat saattavat olla työtehtäviin nähden harkittuja ja sopivia. Aina näin ei ole.

Mekaaninen suorittaminen voi olla tarkoituksenmukaista arkisen työsuorituksen automaatiota. Kaikki tehtävät eivät vaadi soveltamista, luovaa ongelmanratkaisua tai jatkuvaa pohdintaa. Mekaaniseen suoritukseen on kuitenkin voitu ajautua ajan myötä tai kyse voi olla siitä, että työssä noudatetaan annettuja ohjeita robotin lailla. Molemmille tavoille luonteenomaista on reflektioimattomuus: toimitaan kaavamaisesti arvioimatta toiminnan lähtökohtia ja seuraamuksia tai kyseenalaistamatta toimintaperiaatteita.

Mullakin se voi mennä helposti sen puolelle, että tekee sillai vaan niinku robotti. Mekaanisesti sitä hommaa. Sen kummemmin mitään ajattelematta tai analysoimatta.

Siinä vaan törmää usein siihen, että se opettajakaan ei välttämättä tiedä sitä. Että jos sen tietää itse ja pitäis osata opettaa eteenpäin, ja jonkin asian, vaikka auton tankkaaminen, niin senhän voi opetella tommoisina aksiiseina, tästä painat nappia ja tästä pistät bensiinin tai dieselin sisään ja tästä laitat korkin kiinni. Senhän voi opetella, että tässä järjestyksessä tehdään, mutta ei tiedä miksi se tehdään.

Mekaaniseen suorittamiseen voi päätyä olosuhteiden pakosta ja oman tahdon vastaisesti.

Päätin, että nyt kun mulla on tätä kapasiteettia vapaana, niin menen ja opettelen sitten nämä asiat ja menin kurssille sitten. Viisi modulia ja siitä piti saada atk-ajokortti... Siellä lähetettiin niin maailmantai-vaan korkeelta. Kyl mä siellä sata tuntia istuin, mutta sen sadan tunnin jälkeen mä en osannut edelleenkään yhtään sen enempää. Kyllä mä perässä tein, kun se opettaja näytti, että näin teemme dioja - näin ja näin ja näin ja paina tosta ja tosta ja tosta ja kyllä mä sen yhden diaesityksen tein, mutta jos mun nyt pitäis lähteä tekemään se seuraava diaesitys, niin se varmaan jäis tekemättä.

Tason laskeminen voi tapahtua eri syistä. Alttiuden areenan piirteiden yhdistelmä ei ehkä tue toimintaa riittävän hyvin. Areenalle ei aina saada tarvittavia resursseja eikä oma energisyyskään välttämättä riitä, mutta pärjättävä on silti. Itsen tai muiden suojeleminen tilanteeseen nähden kohtuuttomilta vaatimuksilta voivat johtaa tason laskuun. Toisaalta taustalla voi olla laiskuus ja piittaamattomuus: mennään siitä, mistä aita on matalin.

Ihmiset haluaa sen nopean ratkaisun. Ja sitten ei... vaikka toinen sanoo sen, mut sitten ei niinku jää sitä miettimään, mitä tässä nyt tehtiin, että siitä tulis sitä osaamista. Se tavallaan jää siihen, puolitiehen, se asia, koska pitää taas heti ruveta kiireesti tekemään jotain toista asiaa.

Se, joka romahtaa, niin eihän sitä voi. Et sä voi vaatia siltä normisuoritusta. Mun mielestä semmonen suhteuttaminen on ihmisyyttä.

Ja yhä vähemmällä porukalla, että sen takiahan ne sitten ne rajat silleen madaltuu, että niitä pitää vähän kattoo sormien läpi, kun ei oo porukkaa tekemään sitten silleen tarkasti.

Rajankäynnin lähtökohdat tai alttiuden areenan puitteet voivat pakottaa löysentämään kriteereitä. Työt tehdään, mutta laadusta tinkien tai ”kädestä suuhun” -periaatteella.

Mutta sitte taas sellaista jatkuvaa ja tavoitteellista osaamisen kehittämistä ei nyt tietenkään hirveesti harrasteta. Että jokainen osaa mitä osaa ja opettelee mitä opettelee.

Täsmäsuorituksessa ”sen, mikä just riittää, niin sen tekee”. Täsmäsuorittamisessa ei välttämättä lasketa tasoa, mutta ei myöskään tehdä mitään ylimääräistä asioiden eteen.

Mut ehkä se on sosiaalisen älykkyyden kysymys kun ollaan ihmisten kanssa tekemisissä. Et jos vetäytyy kaikista harrastuksista ja vetäytyy kaikista työpaikan yhteisistä tekemisistä ja vetäytyy oman kylän tekemisistä ja kaikesta sellaisesta niin kyllähän sitä ihminen voi kovettaa itensä aika kovaksikin. Et jos sä vaan aina lähet kattoon, et mikä on normi ja suoritat sen mukaan, niin sä pärjäätkin aika pienellä sosiaalisella älyllä.

Täsmäkurssit tai -perehdyttämiset eivät kerrytä osaamiselle tarpeellista ylijäämää vaan niissä oppimistoiminta lähestyy mekaanisen suorittamisen taktiikkaa.

Sit jotenkin vaan, että äkkiä vaan homma pois ja seuraavaa esiin. Että ei keskity siihen, miksi se teki ton tolleen ja minkä takia siinä meni noin ja mitähän tuo nyt tarkoittaa. Että lopetetaan niin nopeasti se asia sitten.

Läpi harmaan kiven -taktiikassa sinnikkyys ja tinkimättömyys yhdistyvät tehtävään, joka on jollain tavalla työläs tai vaikea. Aikansa kun ponnistelee, ”kaivautuu työyhteisöön”, hakkaa päätä seinään, kyselee ”inhottavia kysymyksiä” tai ”jankkaa ja tankkaa”, niin tuloksia syntyy ja päästään eteenpäin.

Sillon kun se on mulle tärkeä, mä tiedän, että mä tulen tarvitseen, ni kyllähän mä silloin jankkaan niin kauan, että mä osaan sen.

On niitä yritetty ohjeistaa kyllä, mut kyl siin on homma ennen kuin sä sieltä kaikki luet ja ymmärrät. Vielä ymmärrätkin sen asian, niin siinäki menee oma aikansa.

Se on koko ajan sitä oppimista, se vaan niinku joskus onni kääntyy.

Tähän taktiikkaan voi liittyä täydellisuuden tavoittelua tai normatiivisuutta.

On sellaisia kollegoja, jotka on HIRVITTÄVÄN pedantteja ja TARKKOJA jostain tietystä... Et jos jossain suunnitelmassa mainitut seitsemän ja puoli asiaa, nii pitää EHDOTTOMASTI käydä kaikki läpi ja pitää EHDOTTOMASTI kaikki toteuttaa.

Mukana voi olla epätoivoisuuttakin.

'Se oli semmonen painajainen kans', se oli mulle sanonu, 'ku ei millään'. Totta kai lukihäiriöt, muut vaikutti sitten vielä siihen, mutta siis se oli oikeen... Et se ois loppujen lopuksi tyssänny sen opiskelu siihen, jos ei siitä pakollisesta kurssista pääse läpi. Se oli aivan... Kun mä kysyin siltä, et montaks kertaa sä kävit, sen sano 'Ja monta!' Se kävi ne kurssit toistokertaa. Että onks siinä rajaa, missä vastaa sitte jo, että ei enää passaa. Mutta nyt oli vihdoon viimein läpi saanu ne.

Etupäässä mulla oli se tunne, et mä en pärjää täs työssä. Mä en opi näitä. Mutta sitte kun ... siis sitte kun jostakin sen tiedon sai.

Se toinen äärilaita, että hakkaa päätä seinään eikä keksi... Se, että pitää tehdä sellaista, selvittää, ja on sellaisia ongelmatilanteita ja muita, että siihen ei ole löytynyt mitään valmista ratkaisua.

Periksiantamattomuudella pääsee usein tyydyttävään tavoitteeseen. Tuloksena voi olla ratkaisu kyseiseen ongelmaan, mutta joskus halutaan enemmän. Voidaan tavoitella syvällisempää osaamista tai tiedollista ylijäämää, joka vastaisuudessa hyödyttää itseä tai muita, kuten kahdessa seuraavassa tapauksessa.

Sit seuraava tuska on että minun pitää selvittää itselleni, että minä pystyn toistaan sen. En tiedä, mitä

se on sitte. Se on... osa oppimistahan se on, että sitä opitaan vielä uudelleen, mutta sit ottaa aivoon, kun ei oo varma, mitä kaikkee mä nyt tein sen eteen, että se ratkes. Et se vaan tuurilla meni. Ja sittehän pitää palata takas siihen, että mun täytyy saada toistettua tai dokumentoitua tai mun täytyy muistaa tää huomennakin, että näin tää meni.

Semmonen että MIKSI tai että kun minun mielestä se on näin, niin miks se ei sitte ookkaan näin. Että siitä niinku oppis jotakin ja vois johtaa vielä johonkin toiseen asiaan, käyttää hyväksi sitä oppimista. Se pitäis tietää perusteellisesti, eikä vaan että se on 'näin'.

Näissä esimerkeissä läpi harmaan kiven -taktiikka yhdistyy lisähyvän tuottamisen taktiikkaan.

Lisähyvän tuottaminen voi olla itsenä ylittämistä, likoon laittamista ja ylimäärän tekemistä omaksi iloksi tai hyödyksi, mutta myös muiden tarpeita ajatellen tai organisaation kokonais-edun vuoksi.

Sitä on sen verran kunniantuntoa, että sitä ei saa jättää siihen, että jees, mä tein tän, kun mä en tiedä [ongelman ratkeamisen taustatekijöitä], että mun täytyy pystyy todistaan se ja toistaan se. Että kyl se mun mielestä kuuluu siihen prosessiin, että sitten vielä pitää tehdä uusiks se ja yrittää ratkaista se.

Ne jotka pystyy vähän enempään, ne ylittää sen rajan. Ja koska ne osaa hoitaa sen asian, niin ne menee sitte sen rajan yli eikä ne sano heti, että 'tää ei kuulu mulle'.

Mä saan kyllä apua, kyllä me tuetaan toisiamme. Hirveen hyvin tulee, että esimerkiks meillä on aika hyvät ja pätevät kollegat muistakin ammattiryhmistä ja sillä tavalla, että ne on hirveen asiallisia ja ammattitaitoisia ja kyllä mä saan heti tukea.

Tavanomaista parempaan suoritukseen päästään yksin tai yhdessä muiden kanssa.

Me ku ollaan kaksin töissä, meil on keskenään hauskaa, asiakkailla on hauskaa. Hommat on tehty kaikki. Et kyl se vaikuttaa ihan ilmapiiriin. Asiakkaatkin on aina aivan onnessaan, jos ollaan joskus samassa vuorossa, 'ai et ihanaa, te ootte taas töissä' ja 'onpas kiva päivä taas tulossa taas' ja kaikki pelaa ja hoituu. Kyllä menee ihan. Ei tarvi luetella eikä mitään. Se käy automaattisesti, et hommat toimii, ku kaksin ollaan ni ei tarvi kysellä. Mennään, kaikki tapahtuu ja tehdään.

Ollaan myös valppaina erilaisille mahdollisuuksille, tilannetekijöille ja sopiville yhdistelmille, joita tarvitaan lisähyvän tuottamiseen.

Meidän pomo on hyvä orkesterinjohtaja siinä mielessä, et se kattoo ne työntekijän vahvuudet. Ja niil-lähän me pelataan. Se on tarkoituksin, että me pelataan niillä vahvuuksilla.

Vahvuuksien yhdistäminen ja niillä pelaaminen vaatii sen, että osataan hakea sopivia resursseja oikeista paikoista. Tällöin käytetään esimerkiksi verkostoitumisen taktiikkaa.

Verkostoituminen ilmenee vastavuoroisena avun kysymisenä, tarjoamisena ja saamisena.

Sehän on aivan reilu peli tunnustaa, että en osaa. Mä tavallaan sillai aatellen, että just tällaisessa yhteistyössä, että neuvotaan toisiamme ja autetaan toisiamme. Ja mun mielestä, jos joku kysyy multa, että 'kun mä en osaa tätä asiaa, niin voisiksä neuvoo' nii sit mä neuvon sen.

Mä oon äärettömän huono dokumentoimaan, nii mä tiedän, et mulla on työkavereilla paljon paremmat muistivihot niistä niksikakkosista. Niistä mä soitan niille ja kysyn, miten se juttu tehtiin, kun mä oon itse sen joskus niille neuvonut. Et se on taas se, kun mä en muista. Se on eri asia. Se on mun huono-muistisuutta.

Joskus verkostoja käytetään klikkiytymiseen ja uusien ideoiden jarruttamiseen, mutta tyypillisemmin niitä hyödynnetään tehtävien edistämisessä ja eteenpäin ohjaamisessa. Tiedetään, kuka minkäkin asian voi ottaa hoitaakseen, jos itse ei voi tai ei osaa.

Verkostoituminenhan oli hirveen tärkeitä. Sillähän paikattiin kaikki aukot, mitä itellä oli. Sit ku on hyvät verkostot, nii jos ei osaa itte, ei kykene, voi tehdä jotain. Sitte on hyvä, kun tietää, kenen puoleen kääntyä.

Verkostoituminen kuuluu joissain tapauksissa työn sisältöön ja luonteeseen.

Mä sit kysyn, että 'miten tota peliä pelataan, voisiksä neuvoo mulle'. Se on hirveen täpinöissä se kaveri, et se pystyy neuvon ja mä sanon, et 'jaa, siinä on sitte yhteinen juttu meillä'.

Avun tai neuvon kysyminen voi vaatia uskallusta tai kehtaamista, mutta ”siinä auttaa henkilökohtaiset suhteet”. Suhteiden kautta apua on toisinaan saatavissa läheltä.

Läheltä ensin -taktiikka on tietyssä mielessä verkostoitumista. Taktiikkaa luonnehtii olemassa oleviin suhteisiin tukeutuminen. Tunnusomaista taktiikalle on subsidiariteettiperiaate: läheltä kysytään ensin.

Etä huoneesta huoneeseen. Pidetään jotain noikkakokousta kyllä usein. Ja toisiltamme: että 'onko sulla ollu tällainen juttu' ja 'on ollu' ja sitten sitä niinku... Kysytään kyllä ensimmäisenä siltä kaverilta. Ja onhan ne tottunu, totutut tavat ja ne kaverit, joilta kysyy, niin on tietysti ne tietyt.

Toisena piirteenä on ystävyys- tai tuttavuussuhteisiin perustuminen. Kavereilta kysytään ensin, varsinkin hankalampien asioiden kohdalla.

Mulla ainakin se perustu siihen, kenet mä tunsin. Et mähän olin niin isos organisaatiossa, että emmä nyt lähtenyt kysymään sokkona mistään. Vaan kyl se perustu tällasiin henkilökohtaisiin suhteisiin. Jotka henkilökohtaisesti tunsin.

Mä luulen että siinä on aika kova valikointi siinäki. No yleensä on jonkinlainen kontakti siihen ollu aikasemmin. Että sä tunnet tutun kaverin. Sillai yleensä lähetään kyselemään ... helpommin. Et täällä jos on vähänki jotain hankaluuksia tai sanotaan, että hankalampi kuvio, niin helpompi omaksua sitte joltain tutulta se asia.

Läheltä ensin -taktiikassa suhteiden hyödyntäminen voi johtaa siihen, että lähipiirin jäseniä suositaan perusteettomasti tai muiden kustannuksella.

Siel työtki jaettiin pikkusen sen mukaan, että siinä oli mukana semmosta kaverijuttua.

Tämä taktiikka koetaan usein muodollisia toimintamalleja vaivattomammaksi ja nopeammaksi. Lopputuloskin voi olla parempi.

Sä kysyt joltain muulta käyttäjältä ja se tulee saman tien.

Se yleensä kaatuu siihen, mä oon niin monen suusta ton saman asian kuullu, et kukaan ei oikein viitti kysy näiltä tietyiltä [henkilöiltä, joiden tehtävänkuvaan neuvominen kuuluu]. Että sit kysellään semmosilta kavereilta, jotka sen tietää ja osaa muuten.

Me istuttiin siellä [kurssilla] rouvan kanssa, joka oli tuolla [toisessa organisaatiossa] toimistotöissä ja sitten me keskenämme ratkaistiin ne ongelmat [koska opettaja ei auttanut eikä antanut palautetta].

Lähiapu ei aina riitä. Kun ”on jotain kiperämpää, niin se autto, kun tiesi kuka on taitava”. Taitajia ja osaajia löytyy muualtakin kuin työyhteisön lähipiiristä.

Mutkan kautta ja muualta -taktiikka tukeutuu edellisen taktiikan tavoin verkostoitumiseen eikä tässäkään mennä protokollan mukaan. Taktiikalle tyypillisiä ovat epäsuorat menettelytavat. Asioita lähdetään selvittämään kierrellen, ensin ehkä ”vähän kattellaan...”, jonka jälkeen tiedustellaan ”takaa” tai ”sivusta” sen sijaan, että kysyttäisiin suoraan tai ohjeistetuilla tavoilla.

Yleensä sit kysytään jotenki takakautta ja joltain muulta. Ettei välttämättä ihan mennä suoraan kysyyn näiltä, jotka sitä koulutusta vetää, vaan kysytään kaverilta tai jotenki lähetään sitä kautta luovimaan.

Saattaa mennä niin, että se tulee yhtenä iltana. 'Et lähetäänkö pelaamaan jotain.' Ei nyt tarvi vielä mitään, mut sitku vähä aikaa juttelee, niin sit se on jo helpompi jutella aina.

Joskus on eri syistä haettava apua tai tietoja ensimmäisen vaihtoehdon jälkeen muista lähteistä eli ”toiselta. Ja kolmannelta. Ja neljänneltä”. Taktiikkaa sovelletaan, jos tarjonta on näin tavoiteltuna helpommin saatavilla, sen uskotaan tai tiedetään olevan laadukkaampaa tai jos muualta hakeminen on ainoa vaihtoehto.

Mä väitän, että aika monella se taitavuus perustuu siihen, että se on sitte se aviopuoliso tai asuinkumppani tai mikä lienee, joka ne taidot tuo sille työntekijälle...et sitä ei kyllä tuo työnantaja eikä työkaverit vaan että se liittyy siihen, että on naimisissa tai asustelee ihmisen kanssa, joka tekee sitä alaa.

[työssä tarvittavia tietoteknisiä taitoja opitaan] omalla ajalla, epävirallisesti, iltasella. Oman kiinnostuksen mukaan. Niin. Kyl ne niinku tämmösiin työn ulkopuolisiin ihmissuhteisiin liittyy. Että se ku etenee.

Mutkan kautta -taktiikan valinnan taustalla voi olla itsetunnon säilyttäminen ja kehtaaminen, Autetaan [toisiamme]. Sen jälkeen kun ensin on mietiskelty, että keneltä kehtais kysyä. Ja kun mä en vielääkään muista tätä ja mä viimeks kysyin toita, niin jos mä nyt kysyisin toita toiselta.

mutta tämän taktiikan valitseminen voi tarkoittaa myös omaehtoisia ratkaisuja esimerkiksi työvälineiden luovassa käytössä.

Mä en ole kyllä luopunu siitä vanhasta aparaatista, mulla on se tuolla etäpisteessä ja sitku tulee jotain oikein hankalaa, mul on siinä se vanha versio, mikä on paljon toimivampi ja mä en oo siitä luopunu. Mä käyn siellä aina tekemässä sitten ne hommat nopeasti pois. Kaipa se joskus sit tulee kuntoon, siinä ihan uudessa versiossaki.

Sääntöjen taivuttelu -taktiikka liittyy kahteen edelliseen taktikkaan siltä osin, että kyse on epämuodollisista menettelytavoista. Sääntöjä taivutellaan, jotta työt sujuisivat ja päästäisiin etenemään ongelmallisessa tilanteessa. Haetaan jatkoon kannalta parhaita tai ainakin pienemmän pahan vaihtoehtoja. Käytetyt keinot voivat olla sallitun ja kielletyn rajamailla tai sellaisia, joita ei julkisesti hyväksyttäisi.

Vaikka ohjeistusta olis miten paljon, niin se ei koskaan kuitenkaan kata kaikkea. Mä sitte lähimmän työtoverini kanssa keskustelin. Kysyin, että mitä sä tekisit. Me sitte yhdessä mietittiin, että mitä tässä nyt tehdään, että tää sujuis mahdollisimman hyvin. Eikä rikottais kovin paljon sääntöjä.

No, pikkasen annetaan löysää tässä ja sitte saadaan ihmiselle semmonen hyvä mieli siitä. Ja sitte toises kohdassa tää hyvän mielen saanu tyyppi, se sitte taas tavallaan on helpommin hallittavissa.

Sitte on tää työilmapiiritutkimus, jonka perusteella... Jos siel on huonoja arvosanoja, nii siitähän tiimiä rangaistaan, kun ei oo osannu vastata oikein. Ja sitte pidetään tiimin kanssa kokousta ja mietitään tietysti, että mitäs pitää nyt tehdä, että tiimi osais seuraavan kerran vastata oikein eliikkä sais hyvät pointsit.

Väistelyn taktiikkaa on tyypillisesti edeltänyt rajan aktivoinnissa välttämisen periaate, mutta raja on kuitenkin jossain vaiheessa jouduttu ylittämään. Alttiuden areenalla taktikoitaessa yritetään erilaisilla väistöliikkeillä vähentää altistumista samoille asioille, joita jo rajan lukittamisessa yritettiin vältellä, mutta myös uusia väisteltäviä kohteita voi tulla vastaan. Kohteina ovat esimerkiksi tarpeettomilta tuntuvat tehtävät tai tilanteet, joissa joutuu epämieluisalla tavalla altistumisen kohteeksi.

Jotkut ei halua mennä [henkilöstökoulutukseen] ollenkaan, ne väistelee, ne hakee vaikka sairauslomaa. Tai menee mieluummin TÖIHIN.

Jos aattelee, että semmosiakii, jotka tuota, ei tykkää siitä työstänsä ja se tarkoittaa sitä, että on sairauslomaa hirveesti. Ja jos asiat ei mene hyvin, jos tapahtuuki sillee, ettei meekkään niinku minä haluaisin, niin sitten seuraavaks on ainakin kaks viikkoo tai kuukaus sairauslomaa.

Yhden kaverin mä oon ainakin viis kertaa laittanu sinne koulutukseen. Ja se ei o kertaakaan ollu siel.

Ja sitte selvi, että se on ilmottanu tälle meidän käytönsuunnittelijalle, että onks mitään töitä. Että sinä päivänä hänen täytyis päästä töihin ja että hän ei mee tonne. Se käytönsuunnittelija on sitte laittanu sen töihin ja ottanu sen koulutuksesta pois. Ja VIIS kertaa mä on ainakin sen kaverin sinne koulutukseen laittanu.

Hämäämisellä taktikointia helpottaa alttiuden areenan riittävä sumeus. Hämäämisellä peitellään kompetenssien puutetta vaikeaselkoisella, moniselitteisellä tai harhaanjohtavalla viestinnällä.

Hänestä on huomannu sellasen, että hän ei koskaan sano, että minä en osaa tai minä en opi, se käy sillee jännästi kysymässä ja ehkäpä saattaa tehdä jonkun asian väärinkin. Mutta sitten kun se oikee asia tulee niinku esille, niin se on sillee jännästi, että 'sitä minä ajattelin!' että 'NÄINHÄN minä sen ajattelin' tai että: 'niin MINÄKIN ajattelin'. Vaikka se ois ollu ihan hakoteillä.

Tietysti nekin [rutiinitehtävät] voi tietysti piilottaa sellasen glamourin alle, että tää on niinku jotain hienoo ja ihmeellistä.

Hämäystä on asian esittäminen joko yksinkertaisempaa tai monimutkaisempaa kuin se todellisuudessa on. Molemmissa vaihtoehdoissa voidaan käyttää apuna ilmaisuja, joiden sisältöä ei avata.

Se on opetettu niin, että on laitettu powerpointissa dioja toisensa jälkeen, luettu suurin piirtein siitä suoraan. Tai sitte kouluttaja on puhunut just niillä vaikeilla termeillä, niin [koulutettavat] ei sit tajuu yhtään mitään. Niin sitte siitä jää sellainen mielikuva, et se on tosi vaikee juttu, ja et mä oon vaan niin tyhmä, et mä en voi ymmärtääkään. - - Ne selittää vaikeesti jonkun asian, ymmärtämättä sitä itte.

Toiminnan laadullisia vajeita voidaan piilotella korostamalla ulkoisia tekijöitä, kuten suorituksen tehokkuutta.

Se on kelvannut kaikille yksikön päälliköille, että ok, hyvä että näyttää, että porukka osaa. Ulkopuolisille ja ylimmälle johdolle näyttää, että homma toimii. Päällisin puolin siitä toiminnasta ei näe, että kukaan ei oikeastaan ymmärräkään, mitä tehdään. Vaan se, et miltä se näyttää ja se tehdään. Mutta se teorian tietämys, se ei näy ulospäin. Vaan se näkyy vaan, kuinka reippaasti ne siinä pistää sitä systeemiä pystyyn tai käyttää sitä.

Onnistuneella hämäyksellä junailaan asioita omaksi hyödyksi.

Se sitte semmosella tietynlaisella vitsailulla sai sen oman paikkansa, että se on niinku sen varassa. Mutta ei o ammatitaitoo siihen.

Tää X oli saanu hirveen helpon, mun mielestä helpon homman junailtua. Sellaista hommaa ei ois tarvinnu edes sillä lailla eriyttää.

Edellisistä esimerkeistä voi päästä käsitykseen, että hämääminen koostuu kepulikonsteista, joilla tavoitellaan ainoastaan helpolla pääsemistä tai ansiottomia etuja. Hämäämisen tarkoituksena voi kuitenkin olla esimerkiksi työtovereiden suojelu puhumalla asioista parhain päin. Joissain tilanteissa hämääminen näyttäytyy siten, että ihmiset yrittävät ”suorittaa hirveesti peittääkseen kaiken” kätkien tällä tavoin ongelmallisia tai vaikeita asioita muilta osapuolilta ja toisinaan myös itseltään.

Sekoittamisen taktiikalle voi olla vaikea löytää järjellisiä vaikuttimia ja tavoitteita, varsinkin jos itse joutuu tämän taktikoinnin kohteeksi. Altituden areenan riittävä sumeus tukee sekoittamista ja sekoittamisella puolestaan on taipumus lisätä sumeutta.

Mähän en osannut silloin vielä muuta kuin ihmetellä, että mitä se yrittää mulle neuvoa. Mua ei ensiks oikeesti neuvonut kukaan siinä. Sitten yks rupes neuvomaan. Mutta se oli niin lennokas ihminen, että se puhu mulle lähinnä omista asioistaan. Et mä olin niinku hukassa vähän aikaa.

Sekoittamisella voidaan yrittää parantaa omaa epävarmaa tilannetta aiheuttamalla epävarmuutta toisaalla. Kyseessä voi myös olla ajan myötä kehittynyt yhteisön tapa toimia ja reagoida asioihin: ”Jos ajattelee sitä työpaikkaa, mis mä sillon olin, siel kaikki ihmiset hämmensi. Siel rakastettiin hässäkkää.”. Toisaalta sekoittaminen voi olla tarkoituksellista häirintää ja päätyä suoraan naiseksi kiusaamiseksi. Näissä tapauksissa sekoittaminen koetaan samanaikaisesti tarkoituksperiltään sumeana, mutta kokemuksellisesti intensiivisenä ja autenttisenä.

Siinä hommassa haluttiin häiritä mua ihan hirveesti. Yritettiin kaikin keinoin sotkee, että mä en oppis. Oikeen tuntu, et ne iloitsi, jos mä tein jonkun moka. Ja mähän tein alkuun niitä mokia ihan hirveesti.

Se asiantuntija sano mulle puhelimessa, että sua sitte kiusataan tän jälkeen, jos sä tiedät nää asiat.

Mitätöinnin taktiikkaan kuuluvat tiettyjen tehtävien väheksyminen sekä yksilöiden tai ryhmien kompetenssien vähätteleminen. Siinä, missä hämääminen ja sekoittaminen liittyvät lähinnä alttiuden areenan sumeuteen, niin mitätoinnin kohteeksi joutuminen saatetaan kokea kiusaamisen tavoin hyvin autenttiseksi.

Mä muistan yhdestä ihmisestä, josta sanottiin, ja pikkusen on kokemusta itelläki, että hän hyvin helposti, jos ei ny ihan suoraan sanonut, niin anto ymmärtää kuitenkin, että 'tyhmä. Tätäkään et ymmärtänyt'.

Mä tiesin, että suurin piirtein kukaan muu siel luokas ei ymmärrä es kysymystä, ja mä tiesin, että niistä osa ärsyyntyy, et hittooks tollanen meille kuuluis, että meidän ei tarvi tietää tommosia. Ja sit ku mentiin kahvihuoneeseen, ni mä arvasin sen jo etukäteen, et kyl siellä ruodittiin sitä, että miks meillä pitää olla tämmöistä koulutusta, ettei millään tavalla koske meidän asioita, et ei meidän töissä tarvi tietää tommosia.

Semmoset välillä rupee tökkimään, että [vedotaan siihen] ku mulla sitä tutkintoa ei oo ja käytännössä samat työt teen kun muut ja paljon enempikin teen.

Mitätöinti voi ilmetä kyvyttömyyden tai liian vähäisen panostuksen paljastumisen pelossa oman suorituksen vähättelynä ”hutaisemalla” tehdyksi – ettei muka olisi edes yritetty kunnolla. Samassa yhteydessä mitätoinnin kohteiksi voivat päätyä oman työsuorituksen lisäksi muiden suoriutumiset, pätevyyydet, ominaisuudet tai työtehtävät.

Että jos ei jotakin asiaa [joku itse] osaa, niin että suhtautuu sillä lailla, että vähättelee sitä. Tai naureskelee [muiden suorituksille]. Että hehhehhee, että mitähän ne tytöt nyt on keksinyt.

Tai että itse niinku väistelee siinä, että jos ei jotakin osaa tehdä, niin [sanoo työstään, että] se on vähän niinku semmonen hutaisu sitte. Monia semmosia tilanteita, että hänen ois pitänyt osata niinkun tehdä joku koulutus tai joku muu, niin se oli sitte semmosta vähättelyä. Kun hän ei jotenkin sitä tilannetta sillä lailla minun mielestä oikeesti hallinnu niinku AMMATTIMAISESTI.

Taktiikan lähtökohtana voi olla oman epävarmuuden ohella tehtävän tai työtovereiden panostuksen arvostuksen puute. Mitätöinnillä pyritään välttämään altistumista ja se voidaan tietysti osin lukea myös väistelyn taktiikaksi. Useimmiten sekoittamista, hämäämistä, mitätointiä ja väistelemistä paheksutaan tai ainakin kummeksutaan ja ne esitetään ”toisten” taktiikoiksi. Mitätöinnin taktiikoita ei kuitenkaan voi luokitella dysfunktionaalisiksi, koska käyttäjiensä kannalta ne voivat olla varsin tarkoituksenmukaisia.

Takki täynnä -taktiikkaa käytetään, kun työläännytään lopullisesti tehtäväkenttään, työolosuhteisiin tai työnantajaorganisaatioon. Tyypillisenä lähtökohtana on turhautuminen: ”Ja luvataan, luvataan. Mitään ei tapahdu ja ei. Niin siihen on moni työntekijä kypsiny”. Taktiikkaan voi sisältyä vaatimuksia ja mielenilmauksia mutta puheen lisäksi sitä toteutetaan myös muilla keinoin; äärimuodoissaan jopa irtaimiston tuhoamisena. Viime kädessä takki täynnä -taktiikka ilmenee työsuhteen lopettamisena. Lähdetään pois, kun muut keinot eivät auta.

Sais ny vähän herätystä taloon ja kyllä tässä niinku jo. Mut eihän tää nyt ainoo paikka oo. Paikasta kyllä tykkään, mutta jos rupee erottelut meneen tähän malliin työmaalla, et kuka tekee työt ja kuka tekee mitä ja näin, nii ei se pitemmän päälle enää... Kyllä se alkaa jo.

Takki täynnä -taktiikassa kärjistyvät epäoikeudenmukaisuuden ja vääryyden kokemukset, jotka ovat lähtöisin rajankäyntiprosessin vaiheista tai puitetekijöistä. Käytettyjen taktiikoiden ohella tietyt rajankäynnin lähtökohdat, paineistamisen tai rajan aktivoitumisen tavat ja alttiuden areenan piirteet herättävät tuhtumusta. Turhautumisen ja kritiikin kohteiden joukosta löytyvät laiskuus, töiden valikoiminen, järjettömät hierarkiat, typerä ja piittaamaton toiminta, jolla ”ei viisauden kanssa ole mitään tekemistä” sekä ajan ja muiden resurssien anastaminen rajankäynnin toisilta osapuolilta. Edellämainitut asiat koetaan moraalisesti tuomittavina rikkomuksina. Rajankäyntiteoriassa rikkomukset ymmärretään kuitenkin suppeammassa mielessä rajarikkomuksina, jotka määritellään teorian muiden käsitteiden avulla.

Rajarikkomukset

Rajankäyntiprosessissa sallittua on se, että osapuolet aukaisevat vain oman rajansa. Rajarikkomuksella puolestaan tarkoitetaan tilannetta, jossa ylitetään oman rajan lisäksi myös toisen osapuolen raja. Rajarikkomus on näin ollen taktikointia, joka ulotetaan toisen osapuolen alueelle, eikä anneta tälle edellytyksiä oman rajansa aktivointiin. Kyse on siitä, että väärä osapuoli avaa väärän rajan väärältä puolelta. Rajarikkomuksia voidaan ajatella myös alttiuden areenan puolelta tulevana liian intensiivisenä rajaan kohdistuvana paineistuksena, mikä johtaa rajan pettämiseen. Rajarikkomukset voidaan jakaa anastukseen ja ryöstöviljelyyn.

Anastuksessa tarjonnan raja rikotaan alttiuden areenan puolelta ja hyväksikäytetään tarjonnan alueen resursseja omissa nimissä omiin tarkoituksiin. Tarjonnan alueen osapuolen kokemuksen, työsuorituksen tai osaamisen arvo voidaan anastaa esimerkiksi vaivautumatta opettelemalla uusia asioita kunnolla tai ollenkaan. Anastuksen kohteeksi joudutaankin silloin, kun joudutaan toistuvasti paikkaamaan muiden virheitä tai tekemättä jättämisiiä.

Jos se sama tapaus tulee huomenna, ylihuomenna, kahden viikon päästä kysyyn ihan samaa asiaa multa 'että kun mä en osaa tätä asiaa.' Tai sit että 'voisit sä jopa tehdä sen'. Niin mä oon aina sanonut, että kyl multa saa kysyä, mut siitä mä en pidä, että kysytään joka kerta. Se on sitä, että se ei viitsi, halua oppia sitä tai halua tehdä sitä. Että se aattelee, että toi voi tehdä sen mun puolestani. Mutta musta se on sitä, että jos mä kerran selitän jonkun asian, kun siitä asiasta ei voi tehdä kokonaista kirjaa vaan se pitäis mennä niinku jostain sisäkautta ymmärrykseen eikä sellasilla valmiilla ratkaisuilla [että pyytää aina

muilta apua samaan asiaan]. Onhan sellast paljon... mä en tiedä, että onks se sitten konsti pysyä hengissä tai järkevänä tai terveenä tai jotain muuta, mutta niinku sellaista, että TOISTUVASTI tulee [kysymään] samaa. Että kun mä en osaa tätä, nii voisitko tehä tän. Tai voisitko kertoa mulle, miten tää tehdään.

Anastamista on tarjonnan hyödyntäminen vailla kiitosta hyvin tehdystä työstä, kuten seuraavassa esimerkissä, jossa yksi työntekijöistä on tehnyt sijaisille ohjeistusta oma-aloitteisesti ja omalla ajallaan.

Kaikki on tykänny, uusia [sijaisia] kun tulee, että ne on hirveen selkeet iltaohjeet ja mitä teet ja mihin aikaan kenelle mitäkin ja näin.

Haastattelija: No mitäs teidän esimies on tästä sanonu?

On sitte tyytyväinen, ku toinen on tehny.

Haastattelija: Joo. Että on muistanu kiittääkki?

Harvemmin. Ei kyl yleensä. Et se on nimenomaan, et kiitosta ei kumminkaan tuu. Päinvastoin, saattaa kyllä [muissa yhteyksissä muille tahoille] ilmoittaa, että MEILLÄ on tehty tällainen lista, että tämä on hyvin toimiva. Mutta ei sieltä kiitoksia yleensä kyllä ei tule. Näistä nimenomaan, tämmösistä, niin monesta asiasta kunnia otetaan itselle, vaikka ei o tehty mitään asian hyväksi. Nii kiitokset kerätään itselle sitte.

Anastamisen taktiikassa voidaan tietoisesti ajaa omaa etua ja hyväksikäyttää toista osapuolta. Kärjistetyimmillään anastys tarkoittaa tarkoituksellista toisen osapuolen ajatusten tai tuotos-ten väittämistä omiksi aikaansaannoksiksi, mutta anastus voi seurata myös tahattomasta ymmärtämättömyydestä, jos toiminnan seurauksia ei ole osattu ajatella pidemmälle tai toisen näkökulmasta. Pyrkimys on voinut olla alun perin hyvä. Esimerkiksi on voitu auttaa työka-veria ottamalla tämän tehtäviä hoitaakseen, mutta tämä kokeekin toiminnan loukkaavaksi omalle reviirilleen tunkeutumiseksi.

Että sä astut jonkun varpaille joskus, jossain asiassa. On ollut, että niitä loukkaa jo semmonen, että hyväntahtosestikin... että ne on niinku niin lokeroituneita ne jutut. Mun mielestä se tavallaan jarruttaa. Poliitiikassa ja kaikessa muussaki. Se jarruttaa niin mielettömästi tää byrokratia.

Reviiriajattelu sopii tarjonnan alueen lisäksi myös edellytysten alueelle, jota koskeva rajarik-komuksen muoto on ryöstöviljely.

Ryöstöviljelyssä ylitetään edellytysten raja alttiuden areenan puolelta ja vedetään edellytys-ten alueen osapuoli väkisin alttiuden areenalle. Ryöstöviljely voi olla käskyttämistä tai koh-tuuttomia vaatimuksia, kun ”Jonkun ihmisen voimat syö tykkänänsä ja kokonaan se, että siltä vaaditaan pilkulleen kaikki aina.”. Taustalla voi olla piittaamattomuus tai ymmärtämättömyys; ei ymmär-retä toisen osapuolen lähtökohtia eikä siten osata ottaa niitä huomioon.

Ei pysty erottamaan sitä oman tekemisensä kykyä siitä, mitä joku toinen jaksaa ja pystyy ja miten jonkun toisen katastrofaalinen elämäntilanne esimerkiksi antaa periksi.

Tahattoman ryöstöviljelyn tarkoituksena on voinut olla toimintaan mukaan houkutteleva tai uusien, sinänsä tarkoituksenmukaisten työtapojen jalkauttaminen, mutta toinen osapuoli voi kokea tämän toiminnan tarpeettomana tyrkyttämisenä, hätyyttämisenä tai suoranaishana pakottamisena.

Mä oikeestaan tietämättäni yritin pistää sitä järjestykseen. Ja se pääty kyllä siihen, et se rupes se ihmi-nen itkemään, jota mä niinku... Mulla ei o koskaan ollu tarkoitus itkettää ketään.

Erilaisista rajankäynneistä, sisältyi niihin rajarikkomuksia tai ei, koituu prosessin osapuolille seuraamuksia. Seuraukset ilmenevät edellytysten ja tarjonnan alueiden lähtökohtien päivittymisenä.

Lähtökohtien päivittyminen

Edellytysten ja tarjonnan alueiden lähtökohdat päivittyvät toistuvissa rajankäyntiprosesseissa. Joidenkin lähtökohtien merkitys voi heiketä, toisten vahvistua ja lähtökohtien yhdistelmä voi vaihtua toisenlaiseksi. Se, että ”jokainen työ antaa” on rajankäynnin lähtökohtien päivittymisen idea. Päivittyminen voi olla määrällistä tai laadullista. Vähäistä ja vähittäistä se on silloin, kun ”rutiineilla mennään” eikä työssä ole suurempia muutoksia. Lähtökohdat päivittyvät silloinkin, kun ongelmat eivät ratkea tai kun ratkaistuista ongelmista ei tunnu karttuvan mitään uutta.

Etä se on tavallaan ratkaistu, mutta ei siitä kerry mitään sitten niinku...

Haastattelija: pääomaa?

Etä nää on niinku pieniä osaamisia, mutta mun mielestä niistä se kertyy se iso osaaminen.

Rajankäynnin lähtökohtien päivittymisellä on seurauksensa tuleviin rajankäynteihin esimerkiksi asiointiloihin kuuluvien olosuhteiden muuttumisena ja työntekijän kokemusten lisääntymisenä. Päivittymistä ei aina havaitse hiljaisen tiedon karttuessa, kun asiat ”ehkä ei sillai jää [tietoiseen] mieleen, vaikka kyllähän sen tavallaan omaksuu”, toisin kuin tilanteissa, joissa rajankäynnin lopputulemana on se, että ”herää miljoona uutta kysymystä”. Päivittyminen voi tuoda lähtökohtiin laadullisesti jotain sellaista, jota siellä ei aikaisemmin ole ollut.

On sellaisia asioita, joita ei ole koskaan ennen toteutettu, niin ei ole sitä purkkia, mistä ottaa niitä eväitä vaan pitää täyttää se purkki.

Sopivia eväitä eli rajankäynnin lähtökohtia voi olla olemassa, mutta alttiuden areenan piirteiden yhdistelmä saattaa vaikuttaa niiden hyödyntämisen tapaan tai ehkäistä niiden käyttöä taktikoinnissa. Tällöin lähtökohdat voivat päivittyä siten, että ne eivät enää tue toisiaan parhaalla mahdollisella tavalla.

Mitä hyötyä on tekniikasta, jos et sä osaa jollakin lailla muuttaa koko sitä sun työtä sen mukaan siten, että se ois jotenkin järkevää niissä teknisissä puitteissa.

Lähtökohtien päivittymisestä voi seurata se, että tulevaisuudessa samanlaisissa rajankäynneissä on mahdollista asemoitua ”toisellekin puolelle”. Tämä voi olla tuloksena siitä, että työyhteisöjen jäsenet oppivat uusia asioita joko itsenäisesti tai toinen toisiltaan. Esimerkiksi edellytysten alueen tietojen tarvitsija voi työtoverilta avun saatuaan tai asian itse oivallettuaan lähteä vastaavanlaisissa tilanteissa rajankäyntiin myös tarjonnan alueelta, tietojen tarjoajan ja auttajan roolissa.

Se on hyvä juttu, että joku tulee minulta kysymään. Niin sitä tuntee, että sitähan jotain osaa... ja ne saattaa uskoakin, jopa.

Esimiestyöllä voi vaikuttaa työntekijöiden lähtökohtien muovautumiseen tietynlaisia rajan aktivoitumisen periaatteita ja taktiikoita yhdistämällä. Työyhteisössä verkostoitumiseen ja lisähyvään tähtäävä taktiikka voidaan yhdistää rajanvetoihin, joiden tarkoituksena on ehkäistä työyhteisön klikkiytymistä tai hierarkioita. Taitava taktikointi johtaa parhaimmillaan siihen, että aikaisempien työntekijöiden tai yksiköiden vihamielisten jakolinjojen sijaan ”niistä tuli kavereita ja ne teki töitä yhdessä”.

Turhautuneisuus lisääntyy, kun asiat eivät tunnu etenevän, kun mikään ei näytä muuttuvan yrityksistä huolimatta ja kun ponnistelujen tuloksena on se, että ”menee pakkia”. Tällainen ”kyllä alkaa pidemmän päälle rassaamaan”. Seuraavassa esimerkissä molemminpuolisesta rajojen avaamisesta; opettamisinterventiosta ja oppijan energisyydestä ja erilaisten taktiikoiden soveltamisesta huolimatta

Hermot meni siltä opettajalta kahden viikon aikana kun joka aamu ikään kuin nollapisteestä olisi lähtenyt. Se [koulutettava] ei oppinut kerta kaikkiaan oikein mitään. Mä luulen, että se halus sitä duunii, mut sillä ei vaan ihan menny se homma perille.

Turhauttavat tilanteet voivat johtaa muutoksiin muissakin lähtökohdissa. Epävarmuus voi lisääntyä.

Joutuu väkisinkin peilaan itteensä muihin ja siinä kyseenalaistaa itsensä, kun ei tiedä tajuaaks ne oikeesti vai esittääks ne vaan.

Energisyys saattaa suuntautua toisaalle tai sen taso voi muuttua. Energisyyden päivittymiseen vaikuttaa rajankäynnissä taktikoinnin tavan lisäksi rajan aktivoinnin periaate: onko tarve energian säästämiseen tai kartuttamiseen vai onko energisyyttä yllin kyllin omiksi tarpeiksi ja toisillekin jaettavaksi. Rajankäyntiprosessit vähentävät energisyyttä, kun työtä tehdään ”omalla persoonalla ja se on raskasta”, mutta prosesseissa energiaa voi myös siirtyä tai sitä voi syntyä enemmän kuin kulutetaan. Näin on tapauksissa, joissa joku ”antaa positiivista palautetta ja siitä ”tulee jo vähän potkua enemmän sitte”. Energiaa kertyy ainakin toiselle ja kenties molemmillekin puolille. Energian säästäminen ja kartuttaminen ovat joissain tilanteissa tarpeen, mutta yksinomainen energiansäästöpolitiikan noudattaminen voi kääntyä itseään vastaan silloin, kun siitä ei kerry sellaista puskurikapasiteettia tai ylimäärää, jota rajankäynneissä vastaisuudessa tarvitaan.

Jos normi on se, että opitaan vaan se, mikä riittää just ja just, niin sä oot aina vaan niinku epäsietävämpi ja epäoppivampi.

Arvostaminen voi päivittyä työtehtävien tai kokemuksen arvostuksen kasvamiseksi: ”se oli niinku voitto itselle” tai heikentymiseksi havaittaessa, että ”sillä ei enää, sillä kokemuksella, sillä kaikella, mitä oli oppinut ... ne jotka on ollut kolkyt vuotta... enää ei ole arvoa”.

Lähtökohdat päivittyvät myös rajojen aktivoituessa lukkoon esimerkiksi silloin, kun kokemukset tarjonnan alueen paineistamisen tuloksista ovat sellaisia, että ”on huomattu, että sieltä on ihan turha kysyä.” tai ”opettajat ei välttämättä osaa selittää sitä ja sit ne hermostuu, että no ei se nyt oo oleellista.

Ja se ärsyttää mua vielä enemmän.” Omasta toiminnasta ei ehkä saa palautetta pyytämälläkään.

Emmä saanu ikinä minkään näköistä kommenttia kuuna päivänä koko kurssin aikana... ja kun mitään palautetta ei tullu, niin ei siin sitä kauheen montaa kertaa siellä isos porukassa kehtaa kysyä.

Edellisessä esimerkissä edellytysten alueen päivittymisen tuloksina ovat seuraavissa rajankäynneissä oman rajan lukitseminen ja taktiikan vaihtaminen tason laskuun: ”Enkä mä niitä sit kaikkia [tehtäviä] tehnytään, mut niistäkään mitä tein, ei tullut palautetta”. Kurssin ohjaajalta saadun palautteen puuttumisen voi tulkita vastapuolen rajan lukitsemiseksi, joka päivittää sekä kurssilaisien että ohjaajan lähtökohtia. Lähtökohtien päivittyminen on osa sitä jatkuvuutta, jota rajankäynti ylläpitää ja johon rajankäynnissä tähdätään.

Jatkuvuuden tavoitteleminen

Rajankäynnin tavoitteena on jatkuvuus, joka voi olla vakautta pysyvien tai pitkäkestoisten elementtien muodossa. Vakaus ei tarkoita pysähtyneisyyttä: myös liike voi olla vakaata asioiden toistuessa samankaltaisina tai odotettavissa olevina sykleinä. Vakautta on myös toiminnan dynamiikan selkeä suunta tai tavoitetila, jota kohti edetään ilman yllättäviä häiriötekijöitä. Toisaalta jatkuvuus voidaan nähdä toiminnan jatkumisen mahdollistavana muutoksena: uuden tasapainotilan tai toimintatapojen hakemisena sekä edellisiin liittyvinä suunnan tarkistuksina ja muutoksina. Molempia jatkuvuuden muotoja tarvitaan, jotta päivittäisissä työtehtävissä suoritettaisiin ja päästäisiin keskeytyksissä eteenpäin. Samanaikaisesti vakauteen ja muutokseen pyrkiminen näkyy asioiden sovitteluissa ja molemminpuolisissa myönnetyksissä:

Haetaan joku semmonen kompromissi yleensä. Jonkinlainen kompromissi niihin asioihin. Että se tyydyttää vähän niinku sitte kaikkia osapuolia.

Jatkuvuutta tuottavat samankaltaisina toistuvat tehtävät, joiden tekemisestä ei voi tinkiä.

Koska se rutiini on kuitenkin hoidettava, tietyt asiat on pakko hoitaa koko ajan.

Niin sanotusti syödä ja hengittää pitää koko ajan.

Kohderyhmä ei sinällään muutu. Ja kaikkia näitä, minkä kanssa ollaan jouduttu kättä vääntämään aina, niitten kanssa on vaan ollu. Ja toiset on pärjänny ja toiset ei. Nää samat jututhan tulee aina vuosittain uudestaan.

Jos rajankäynnin puitetekijät tai rajankäyntiprosessien luonne eivät tue jatkuvuutta, niin toiminnan kannalta tarpeellista vakautta ei synny eikä toiminta voi muuttua myöskään suotuisana pidettyyn suuntaan.

Se niin sanottu tiimi- tai ryhmädynamiikka ei koskaan edes oikein kunnolla synny, kun on aina jotain. Sijaisia tai joku on sairaana tai puolipäiväporukkaa. Et siinä ei oo sellaista stabiliteettia.

Sekä muutokseen että vakauttamiseen tarvitaankin aikaa.

Mutta juuri tuolla alalla, niin se on varmaan se kanssa, että - - se kommunikaatio ei niinku... Ne kaikki katsoo eri näkökulmasta sitä asiaa, vaik ois kuinka fiksuja ihmisiä. Mutta siinä on niin isot ne erot kuitenkin jossakin, sanoo sitä nyt vaikka kulttuuriks tai vaikka mikskä. Et se ois vuosien prosessi, että siitä tulis sillä tavalla hyvin toimiva autonominen [sarkastinen naurahdus] tiimi, joka ohjautuu, joka pitää ittestään huolen ja sitte vielä niistä hommistaki. Että se aikatekijähän siinä on tavallaan tärkeä. Kun ei kuukaudessa eikä vuodessa... Että siinä pitäis olla pitkät ajat. Että sitä aikaa pitäis olla.

Ajallisuus yhdistyy jatkuvuuteen, kun pohditaan tulevaisuuden tarpeita ja suhteutetaan niitä nykyiseen tilanteeseen tai aikaisempaan toimintaan ja kokemuksiin. Seuraavassa pohdinnassa tiivistyy jotain perin juurin olennaista työelämän osaamisen ja oppimisen rationalisoinnin yhteydestä ajallisuuteen ja jatkuvuuteen.

Tietysti toinen juttu on se, mitä pitäis olla nyt. Että on ihan vaan tällaisia uusien asioiden [päivittäisten tarpeiden mukaista] opettelemista, se on niinku eri tarina. Mut sitä meillä on koko ajan puhuttu, että kun meidän pitäis saada tietoa jostain meidän johdosta, että mihin asioihin meillä panostetaan kahden seuraavan vuoden aikana ja että eihän mulla ole mitään järkeä pyrkiä sellasta asiaa opettelemaan, missä meillä ei tule olemaan elämää.

Mutta kun on se ikuisuus, kun ensin pitäis olla asiakas, että saatais jotain uutta opeteltua, mutta sitten se, että jos nyt ei ole asiakasta, kun ei ole osaamista. Niin että kumpi tulee... niin sitt ollaan tässä. Ja toisaalta ei kannata hankkia osaamista, jos sille osaamiselle ei ole käyttöä. Sillä se osaaminen, vaikka mä kävisin kymmenen kurssia tuolla ympäri maailmaa, niin jos mulla ei ois sille mitään käyttöä ja vaikka mä oisin kuinka kaikki suorittanut kymppillä läpi, niin jos mulla ei ois sille asialle käyttöä, nii ei sitä kauan o sitä osaamistakaan. Ja se pitäis saada sitten heti ens viikolla [käyttöön], kun tulee sieltä innoissaan kurssilta pois, nii ruveta toteuttamaan sitä. Et se on tommosen organisaation ongelma, kun tosiaan... kumpi tulee ensin; kana vai muna.

Se ydin[osaaminen], mikä meillä on, niin sehän ei varmaan vanhene pitkään aikaan, mut siihen tulee koko ajan niitä kerroksia päälle ja tämmöstä lisäkuvioo, mitä pitäis olla, että kyllähän meillä sen ytimen osaamista on ihan älyttömästi, mut sit näiden lisä- tai uusien maailmojen osaaminen... No sillä tavalla tietysti meidän osaaminen vanhenee, kun me opitaan sitä uutta, mutta sillä vanhallakin osaamisella on koko ajan käyttöä. Että se ei sillee mene tarpeettomaksi.

Edellisessä esimerkissä uusi, nykyinen ja tuleva osaaminen niveltyvät sekä vakauttavan että muutosta tuottavan jatkuvuuden tarpeeseen. Jatkuvuuden lisäksi pohdinnassa viitataan rajankäynnin lähtökohtiin, lähtökohtien päivittymiseen, rajan aktivoitumiseen auki tai lukkoon ja alttiuden areenalla taktikointiin. Useampia rajankäyntiteorian käsitteitä sisältävien tapausten avulla onkin helpompi ymmärtää, miten teorian eri käsitteet suhteutuvat toisiinsa.

7.3 Rajankäyntiteorian käsitteet selittävät aineiston tapauksia

Edellisen luvun lyhyet aineistoesimerkit auttoivat ymmärtämään teorian sisältöä yksittäisten käsitteiden näkökulmasta. Gt-teorioissa kuitenkin oleellista on se, millä tavoin käsitteet liittyvät toisiinsa. Tämän takia olen valinnut aineistosta tarkastelun kohteeksi seitsemän erilaista, hieman laajempaa esimerkkiä, joista kukin sisältää useampia rajankäynnin elementtejä. Kun näitä esimerkkitapauksia tarkastellaan rajankäyntiteorian käsitteiden avulla, niin teoriasta saadaan kokonaisvaltaisempi kuva.

Koulutuksetkin alkavat olla yhden sivun juttuja

Meilläkin pitäis osata kaikenlaisia ohjeita [soveltaa ja tulkita] lukea, mutta kun ei ole aikaa siihen. Niin sitten tehdään semmosia ohjeita että kun on tällainen kysymys ja tilanne, niin kato tästä. Että yritetään jotenkin niinku automatisoida sitä työtä sitten. Että kun sinä tässä ohjelman ruudussa olet, niin sen takana on ohje ja tällä sinun pitäis pärjätä. Sehän sitä luovuutta poistaa sitten siitä hommasta, että enää ei ole tarkoitukseen, että otetaan joku semmonen teos, josta etsitään ja vähän laajemmin katsotaan että mihin se perustuu. Vaan se, et jos on 'näin', niin sitte vastaus on 'näin'. Et se on semmosta kapeakatseista, mut se on just sen takia, että kun on vähän porukkaa ja on kiire.

Sillä hyvällä ohjeistuksella tai mihinkä nyt pyritään, niin sillä ei se ihmisen oma osaaminen kerry. Siitä tulee vaan sitä tulosta. Mutta sitten se oma ammattitaito ja osaaminen haurastuu. Toki niitä koulutuspäiviäkin on, mutta se on enempi sitten sitä, että on semmosia tehokursseja ja sitte, että näitä ei tarvitsekaan lukea kokonaisuutena läpi vaan sitten vaan katsotte sen kohdan sieltä, kun se on siellä, sen työskentelyohjelman takana aina ne sen ruudun ohjeet, nii sen vaan katsotte. Et sitte opiskellaan vaan niitä lyhyitä koulutuksia. Niinku aattelee, että aikakauslehdetkin on menny sellaisiksi, että on yhden sivun juttuja, niin meidän koulutuksetkin alkaa olla yhden sivun juttuja ja lyhyitä tehoiskuja, että tällaisen ja tällaisen asia opiskellaan nyt. Kun ennen on opiskeltu isompi kokonaisuus kerrallaan.

Ennen vanhaan se on ollu porukkaa tekemään ja ne on opetettu ja ne on käynny kaikki paljon enempi kaikenlaisia koulutuspäiviä, joissa on opeteltu se asia kokonaisuutena. Ne luettiin koko kaksisataa sivua läpi ainakin yhden kerran ja katsottiin, että miten ne menee johdonmukaisesti ne asiat. Että siinä kokonaisuuksia on opittu paremmin. Ja kerrattu. Että se on semmonen pohja. Ja esimerkiksi on opiskeltu laajempia kokonaisuuksia, joissa on ollu lähipäiviä enempi ja ovat kestäneet kuukausia ja puoli vuotta ja on käyty lähipäivillä ja sitte opiskeltu etänä ja tehty kirjallisia laajempia töitä. Nyt ei minun mielestä sellaisia enää hirveesti oo.

Esimerkissä rajankäynnin lähtökohtina ovat vastuullisuus, muuttuneet toimintatavat (säännöt) ja turhautuminen, joka on ajan myötä lisääntynyt lähtökohtien päivittymisissä. Raja on aiemmin aktivoitu auki edellytysten alueelta normijuttuna, kun on pidetty tarpeellisena omaksua asiat perusteellisesti, mutta tarjonnan täsmäsuorituksen taktiikalla toteutetut interventiot eivät vastaa tähän tarpeeseen. Täsmäohjeistus ja riittämättömät tarjonnan resurssit tekevät alttiuden areenasta ahtaan ja altistumisen tapa koetaan vääränlaiseksi ja riittämättömäksi. Näin ollen aktivoitumisen periaate on vaihtunut tyytymiseen nykyiseen tarjontaan sopeutumisenä. Alistutaan tapahtuneeseen käänteeseen. Taktikointi jää täsmäsuoritukseksi ja tason laske-miseksi, vaikka halua ja energiaa olisi lisähyvän tuottamiseen. Nämä seikat yhdessä päivittävät lähtökohtia siten, että turhautuneisuus lisääntyy entisestään. Rajankäynnit ahtaalla alttiuden areenalla eivät erityisemmin lisää edellytysten alueen energisyyttä, jolloin vaarana on turhautumisen muuttuminen välinpitämättömyydeksi. Jatkuvuus vakautena ja vankkana perusosaamisena nähdään uhattuna. Sen sijaan jatkuvuus ilmenee irrallisina siirtyminä ja ohuena oppimisena.

Konsultin piti kehittää uusi hieno systeemi

No se [konsultti] puhu ihan puutaheinää, se tekikin ihan muuta juttua, kun ois neuvonut sitä [järjestelmän ideaa ja käyttöä]. Eikä se ois voinutkaan osata neuvoa millään lailla. Se yritti kehittää sinne hienon systeemin. Ja se [järjestelmän tuleva käyttäjä] heti sanoi, et tää ei toimi näin. Kun ei ollu tarkoitukseen, että se [konsultti] tietäis tätä nykyistä toimintaa, vaan sen piti kehittää siihen uus hieno systeemi. Mut se ei pelannut alkuun. Että vasta sitten, kun se konsultti alkoi oikeesti kysyyn näiltä [työntekijöiltä], että toimiiks tää, niin ne sanoi, että ei millään lailla. Että ei tää näin voi mennä. Se oli niin hirvittävän sekainen alku. - - Siis se [konsultti] teki tietysti sen, mitä siltä oli tilattu, mutta kun se ei taas kysynyt yhtään keneltäkään. Se on ihan arvostettu konsultti, mut sille ei oltu varmaan sanottu, mitä sen oikeesti pitäis tehdä. Ei kukaan osannu evästä sitä, ennen ku sitten päästiin siihen yhteisymmärrykseen, että [loppukäyttäjät] pääsi [järjestelmän suunnittelu- ja toteutusprojektiin] mukaan. Mut sitte loppuki jo raha.

Tämän esimerkin lähtökohtina voidaan pitää järjestelmän ja konsulttityön tilaajien piittamattomuutta järjestelmän tulevien käyttäjien näkemyksistä tai heidän ymmärtämättömyytään työn toteuttamisen tarkoituksenmukaisesta tavasta. Käyttäjänäkökulman puuttumisen taustalla ovat voineet vaikuttaa henkilövalintojen hierarkkiset konventiot. Projektin alkuvaiheessa konsultti ei paineista loppukäyttäjiä tarjonnan alueen edustajina, vaikka heillä olisi ollut tarjottavanaan tärkeää tietoa toiminnan nykytilanteesta. Esimerkistä ei käy ilmi, millaisia taustatietoja projektin ohjausryhmä on konsultille tarjonnut tai mitä konsultti itse on toimintansa tueksi pyytänyt. Oikeanlaisten paineistuksen puuttuessa alttiuden areenalle ei kuitenkaan saada tarvittavia resursseja, mikä johtaa väärään suuntaan projektin toteutuksessa. Projektin alkuvaiheessa konsultti pitää oman edellytysten rajansa lukossa loppukäyttäjien näkemyksiltä ja aukaisee tarjonnan rajansa ryhtyen interventioon – kuitenkin siten, että interventio kohdistuu vain suunnitteilla olevaan järjestelmään tulevien loppukäyttäjien jäädessä prosessin ulkopuolelle. Alun perin konsultin päämääränä lienee ollut lisähyvän tuottaminen toimivan järjestelmän muodossa, mutta taktiikaksi hän valitsee alttiuden areenalla yksin taktikoinnin tilauksen mukaisena täsmäsuorituksena ilman loppukäyttäjien mukanaolon altistavaa vaikutusta. Projektin edetessä uusiksi lähtökohdiksi päivittyvät käänne järjestelmän toimimattomuuden muodossa ja pakkotilanne uuden järjestelmän toimintakuntoon saattamisena. Rajan aukaisemisen periaatteeksi vaihtuu periksiantava sopeutuminen, kun konsultti huomaa, että loppukäyttäjät on huomioitava tarjonnan alueen osapuolena. Tällä tavalla taktikointi muuttuu vuorovaikutteisemmaksi. Projektin alussa konsultilla on vapaat kädet toimia väljällä alttiuden areenalla, mutta areena muuttuu ahtaaksi havaittaessa, että kehitteillä oleva järjestelmä ei toimikaan odotetulla tavalla. Alttiuden areena muuttuu väljemmäksi, kun loppukäyttäjät pääsevät mukaan kertomaan ajatuksiaan, mutta supistuu jälleen määrärahojen loppuessa. Tässä esimerkissä jatkuvuus on liikettä, jonka suunta vaihtelee eikä tulevaisuuteen tähdätessä huomioida riittävästi nykyistä toimintaa ja siihen liittyviä tekijöitä. Jatkuvuus toiminnan vakautena vaarantuu.

Mikään ei muuttunut oikeasti.

Sitte sitä liimailtiin lappuja seinään, että mitä nyt tehdään. Oii, ne tehtiin kaikki niin sataan kertaan, että jokainen oli ihan 'krrhh' [tekee 'kurkkuaan myöden täynnä' -eleen]. 'Ja taas näitä lappuja sinne ja tänne....ja tuplatiimiä ja...'

Haastattelija: Uutena juttuna vanhat samat asiat vai?

No, ainahan... vähän se nyt... juu meni silleesti. Mikään ei muuttunu sillai. Oikeesti.

Haastattelija: Ja tää oli nyt tavallaan se niiden kauan firmassa olleiden työntekijöitten näkemys? Et nää on nähty ennenkin?

No ne oli MUUTAMAAN kertaan nähty juu. Mut toisaalta siis justiin se, että oli niin moneen kertaan ne muutokset ja nää kaikki käyty läpi. Tietysti nää, jotka oli vähemmän aikaa ollu, niin niille se oli paljon rankempaa, koska ne luuli, että jotain tapahtuu, että tää nyt niinku jotenkin on tästä lähtien tällasta, kun niillä ei ollu vielä sitä tietoo, että puolen vuoden kuluttua voi olla taas... jotain. Että vaikka nyt tällä hetkellä joku asia on kauheen dramaattinen, mut puolen vuoden kuluttua se on jo unohdettu. Ja sit on taas jo ihan uudet jutut.

Eri henkilöryhmillä, kuten tässä esimerkissä pitkään talossa olleilla ja uudemmilla työntekijöillä, voi olla samaan tilanteeseen erilaiset lähtökohdat ja siten myös toisistaan poikkeavat näkökulmat. Lähtökohtana pitkäaikaisilla työntekijöillä on ensisijaisesti turhautuneisuus ja uudemmilla työntekijöillä mahdollisesti energisyys ja ymmärtämättömyys. Molemmille kyseessä voi olla pakkotilanne. Paineistamisen tapa ei käy ilmi, mutta taustalla lieenee interventio ulkoapäin asetettujen kehittämistavoitteiden muodossa – toisin sanoen edellytysten raja paineistuu alttiuden areenan suunnasta. Rajan aukaiseminen on pitkään talossa työskennelleiden kannalta tilanteeseen sopeutumista. Tyydytään, kun muutakaan ei voi. Tuoreemmilla työntekijöillä rajan aukaisemisen periaatteena saattaa olla kyseenalaistamattomuus, mikä voi juontaa juurensa siitä, että työpaikan toimintatapoja tai niiden kehittymistä ei tunneta riittävän pitkältä aikaväliltä. Alttiuden areena ilmenee kokeneille työntekijöille teennäisenä: pohjimmitaan samoja asioita otetaan käsittelyyn uusina ideoina kerta toisensa jälkeen. Myöhemmin tulleet työntekijät saattavat kokea tilanteen autenttisena, mutta toistuvien rajankäyntien kautta karttuva kokemus voi päivittää rajankäynnin lähtökohtia ja muuttaa siten kokemusta sumeuden kautta teennäisyyden suuntaan. Pitkään yrityksessä työskennelleet käyttävät taktikoinnissaan täsmäsuoritusta, mekaanisuutta ja hämäystä. Uudempien työntekijöiden taktikoinnin valikoima saattaa olla toisenlainen sisältäen esimerkiksi lisähyvän tuottamisen. Jatkuvuus näyttäytyy kokeneille työntekijöille asioiden pysymisenä ennallaan pintapuolisesta jatkuvasta liikkeestä huolimatta. Uudemmat työntekijät lyhyemmän kokemuksensa perusteella saattavat tulkita liikkeen suotuisampaan suuntaan johtavaksi muutokseksi ja kehitykseksi.

Vaikka kuinka yritti, niin ei. Ja sitten se ratkesi!

Tuli sellanen virhetilanne järjestelmässä. Vaikka kaksi kolme päivää keksittiin ja kokeiltiin ja kokeiltiin, niin ei tule mitään ja ei keksitä ja ei ratkea. Sitte seuraava vaihe oli, että tuli tietysti pientä kränää kaikista, kun miks sitä ei o ratkaistu. Mut ku ei, vaikka kuinka yritti, niin ei. Piti laittaa tonne päämiehelle kysymyksiä, et mikä siinä on, mut ei [kuitenkaan] laitettu vielä ja sit mulle yhtäkkiä tuli, että... Se ratkes sitte se asia, mut se kesti varmaan kaks viikkoo kalenteriaikaa. Että kun sitä piti vaan niinku työstää. Se ei onnistu päivässä eikä kahdessa, se eteni niin pikkuhiljaa. Että sitte se ratkes.

Tietysti se kaks viikkoo tai se puoltoista viikkoo [kun ongelmaa ratkottiin] oli itkuu ja hammasten kiristystä ja kaikkee muuta. Eräs semmonen taho, jolle oli tärkeetä, että se asia etenee hallinnollisesti, alkoi käyttäytymään, että mikset sä selvitä ja miksei ja miksei ja miksei ja kun tuntuu, että ratkaisua ei löydy. Mut sitte, kun mä vaan työstin ja työstin ja työstin ja yöt mietin ja päivät mietin ja kokeilin ja hain kaikkia vaihtoehtoja, niin sit se löyty!

Aika paljon se oli sitten minun piikissä, se oli muka mun ongelma. Kun ne on tietysti hirveen raskaita ne, joihin ratkaisua ei löydy ja sitten alkaa tuleen niitä vaatimuksia. Kun ei niin ei, kun ei pysty niin kyllä siitä tulee myös semmonen tyytymättömyyden ja riittämättömyyden ja tylsyyden tila samalla lailla [viittaa samankaltaiseen tilaan mikä seuraa pelkästä rutiiniväsymyksestä]. Se ei ollu osaamisen puutetta, se oli, kun ei ollu tullu sellasta tilannetta vastaan. Se vaan ratkee. Joku kysyy, että kauan sulla menee sen asian tutkimiseen, niin sitä ei voi sanoo. Siin meni kaks viikkoo. Ja sit se ratkes. Ja sit kaikki oli onnellisia. Mutta ne myös tuo sitä semmosta itselle.

Mut sitten ku ne selviää, niin sen jälkeen kaikki hiljenee ja yleensä se käy silleen, että ei siitä mitään isompaa juttua sen jälkeen tulekaan. Mutta sillon, kun se on päällä, niin se on valtavaa, kun ottaa sen sitten [sitä], että minun pitää selvittää tää, kun tämä on nyt tässä minun tontillani tämä vika. Ja sitten se, että vaikka muut auttaa, se, josko pyytääki apua, nii itse on kuitenkin niin kauan siinä tuskassa, ennen kuin se asia ratkee.

Pakkotilanne ja vastuullisuus yhdistyvät tässä esimerkissä rajankäynnin lähtökohdiksi. Ongelman selvittelyyn sisältyy useita toisiaan seuraavia rajankäyntejä. Työn edetessä turhautuneisuus kasvaa, epävarmuus lisääntyy ja energian taso laskee. Paineistusta tulee monelta suunnalta. Ongelmien selvittely kuuluu työtehtäviin normijuttuna ja paine edellytysten alueelta on aktivoinut rajan auki alttiuden areenalle. Ongelman selvittelyn aikana paineistusta tulee myös ulkopuolisilta tahoilta ja näissä tilanteissa tehtävän ratkaisija positioituu myös tarjonnan alueelle. Samanaikainen paineistus monesta suunnasta yhdessä rajankävijän ”kaksoisroolin” kanssa saavat alttiuden areena näyttäytymään intensiivisenä: ahtaana ja altistavana, mutta samalla hyvin autenttisena. Ulkopuolisen paineen lisäksi toimija paineistaa rajaa itse samanaikaisesti sekä edellytysten alueelta että alttiuden areenalta alueelta hakiessaan ratkaisua omista resursseistaan läpi harmaan kiven -taktiikalla. Jatkuvuus on pyrkimystä tilanteen vakauttamiseen, että toiminta voisi jatkua ja pääsisi itsekkin eteenpäin. Lähtökohdat päivittyvät ongelman ratkeamisen jälkeen siten, että pakkotilanne poistuu ja turhautuneisuus vähenee, ainakin hetkellisesti. Energisyys lisääntyy, kun kiperien ongelmien ratkaisut tuottavat tyydytystä. Myös oman työpanoksen arvostus kasvaa.

Lyhytjännitteistä suunnitelmallisuutta

Koko ajanhan siellä oli sellanen ristiriita näitten visioitten ja tän todellisuuden välillä. Se oli joskus tosi turhauttavaa. Se oli aika lyhytjännitteistä se toiminta, että joskus painotettiin hirveesti tätä tietotekniikkaosaamista. Siinä vaiheessa oli jopa sellanen, et jokaisen piti suorittaa tietokoneen ajokortti. Mutta eihän puoletkaan ollu vielä ehtiny sitä suoritaan, kun jo huomattiinkin, että mehän tarvitaan hirveesti kielitaitoo. Ja sitte unohdettiin kokonaan kaikki tietokoneen ajokortit, jotka tietysti, nehän oli jo... Kaikki järjestelmähän muuttuu kaks kertaa vuodessa. Ohjelmat siis. Sitte unohdettiin se ja sitte ruvettiin hirveesti opiskeleen kieliä. Ja tällasta. Se oli tämmöstä justiin, että millon mitäkin. Ne tuli aina [johdon esittämänä]. Kun ensiks johto teki näitä suunnitelmia ja tavoitteita asetteli, no ei ihan varttivuoden, mut eiköhän niitä vuosittain tehty aina niitä suunnitelmia. Mut kuitenkin aika tiuhaan. Se jäi vähemmälle se seuranta, että mitä oli saatu aikaan, kun se, että aina asetettiin uusia tavoitteita. Että miten saavutettiin ne tavoitteet. Vai saavutettiin ne koskaan.

Ylemmältä taholta annetut visiot ja vaatimukset turhauttavat. Tavoitteet paineistavat edellytysten rajaa esimerkiksi tietotekniikan ja kielitaidon tavoitteisiin liittyvinä interventioina. Toisaalta tavoitteiden jatkuva vaihtuminen päivittyy lähtökohtiin käänteiksi ja pakkotilanteiksi, jotka omalta osaltaan paineistavat edellytysten rajaa. Paineistukseen yritetään vastata aktivoimalla raja auki ja sopeutumalla jatkuvasti muuttuvaan tilanteeseen. Johdon toiminnan lähtökohdat tulkitaan ymmärtämättömyydeksi tai piittaamattomuudeksi – toiminnaksi, joka ei tue jatkuvuutta selkeän suunnan tarjoajana. Tähän vastataan aktivoimalla edellytysten alueen raja auki ja käyttämällä sopeutumisen periaatetta. Alttiuden areena on alati muuttuvien suunnitelmien ja tavoitteiden yhteisvaikutuksesta altistava ja näennäinen. Ahtauden ja väljyyden yhdistelmä luo teennäisyyttä: ahtausta lisää tavoitteiden asettamisen nopea tahti, mutta väljyyteen viittaa tavoitteiden seurannan puuttuminen. Taktiikoina käytetään arkityötä ja täsmäsuorituksia sen mukaan, mitä kulloinkin on agendalla. Jatkuvuutta haetaan suunnitelmilla ja tavoitteilla, mutta tavoitteiden seurannan puute ja suunnitelmien muutokset heikentävät jatkuvuutta, koska toiminnalla ei ole selvää linjaa. Tuloksena on tempoilevaa liikettä vailla suuntaa. Rajankäyntiprosessien tuotoksena turhautuminen lisääntyy entisestään.

Jotenkin liian innostunut siitä työstä

Jos on pomo sellainen... sanotaan, heikko. Jos se ihmisten johtaminen on heikkoo, niin siinä työntekijöistä joku saattaa ottaa sen johtajan paikan. Ja se meillä tapahtui. Se oli jännää, että se alko papattaa toisille, että mitä pitäis tehdä. Ja mitä varten te ette tee. Ja mitäs sinä nyt teet, kun, kun sinun pitäisi tehdä nyt tuota. Sehän kuitenkin hirveesti osasi siitä asiasta ja se oli ihan oikeassa. Se oli vaan jotenkin liian innostunut siitä työstä. Se [tilanne] mahdollisti! Se, että se johtaja ei ole sillä lailla sanotaan tehtäviensä tasalla tai ei o kiinnostunut tai antaa sen mennä. Siinähan se teki niitä johtajan töitä sitte. No tietystihän nyt työkavereita ärsyttää, koska hänellä ei ollu mitään oikeutta tai valtaa tehdä sillee. Mutta niin se kumminkin teki, eikä siinä mitään vahinkoja sitte loppujen lopuks tullu. Kyllähän se vaikutti sillai, että ihmiset puhu siitä vähän selän takana, mutta ei se mitenkään nyt sitte kauheen pahaks menny.

Tässä tapauksessa rajankäynnin lähtökohtina voi pitää esimiehen ymmärtämättömyyttä olla tilanteen tasalla ja hänen paikkansa ottaneen työntekijän riittävää energisyyttä. Energisyys paineistaa tämän työntekijän tarjonnan rajaa ja aktivoi sen auki sekä tilanteeseen tarttumisenä että interventiona, joka puolestaan paineistaa toisten työntekijöiden edellytysten rajaa. Muut

työntekijät kokevat paineistamisen käskyttämisenä. Taktiikkana lienee esimiehen tehtäviä itselleen omineen työntekijän näkökulmasta lisähyvän tuottaminen, mutta muiden silmissä toiminta näyttäytyy sääntöjen taivutteluna tai sekoittamisena. Toiminta on tulkittavissa myös rajarikkomukseksi: kyseinen työntekijä on ylittänyt sekä oman edellytysten alueensa rajan että tarjonnan rajan ja anastanut tällä tavoin itselleen esimiehen lähtökohdat. Alttiuden areena on ollut johtamiskäytäntöjen myötä riittävän väljä mahdollistamaan epävirallisen johtamisen ja selän takana puhumiset, jotka ovat tulkittavissa sekoittamisen tai mitätöinnin taktiikoiksi. Esimerkin loppuhuomautus siitä, että tilanne ei kovin huonoksi mennyt, kertoo sen, että rajankäynneillä ei ollut jatkuvuutta ajatellen suurempia muutoksia toimintaan tai sen suuntaan. Jatkuvuus riittävänä vakautena säilyi huolimatta hetkellisestä hämmennyksestä.

Asiakkaan arvostus on ansaittava itse

Monesti menee sillä tavalla, että jos esimerkiksi tulee ristiriitatilanteita, jos ne [asiakkaat] keskenään tappelee ja sä meet siihen väliin, niin kyl sä oot aika aseeton. Mä oon muutaman kerran ollu silleen, että ei siinä siis repliikit riitä, varsinkin kun jotkut niistä on niin verbaalisia ja tulee sellanen, ettei keksi mitään sanottavaa. Korkeintaan vaan [toteaa], että 'nii...'. Että sitten on mieluummin [pyydettyä mukaankin joku kollegoista]. Ja monesti se, että siinä tilanteessa ei kannata näyttää sitä, että sinä hermostut. Suuttua voi. Ehkä. Mutta ei silleen, että sä pelkäisit jotenkin sitä tilannetta, siinä ei oikein voi suuttua. Tai suuttua voi, mutta ei voi sitä tavallaan näyttää, että se on heti niinku... Se on raaka peli, koska silloin menee se [asiakkaiden] arvostus, kun se pitää kummiskin ansaita. Ja meilläkin, jos tulee uusia työntekijöitä, niitten pitää ansaita [asiakkaiden arvostus], ei sitä voi niin, että joku vanhempi työntekijä siinä ois tukemassa. Se on huono tapa. Nimittäin silloin ei tuu sitä arvostusta sille.

Tässä tarkastelussa rajankäynnin osapuolia ovat ristiriitatilanteeseen väliin menevä työntekijä ja hänen kollegansa – eivät siis työntekijä ja asiakkaat. Lähtökohtina ovat omalla toiminnalla ansaittu arvostus ja vastuullisuus – paineistunut raja on aukaistava ja toimittava. Myös säännöt kuuluvat rajankäynnin lähtökohtiin: mitä kyseisessä tilanteessa saa ja voi tehdä ja mitä ei. Ristiriitatilanteisiin puuttumisessa edellytysten raja paineistuu ensin omalta puoleltaan. Raja aukaistaan ja periaatteina ovat valikointi ja sopeutuminen, koska tilanteessa omat resurssit eivät riitä. Tästä syystä pyydetään apuvoimia. Kollegaa apuun pyydettyä paineistus kohdistuu tarjonnan rajaan, joka aukeaa normijuttuna avun antamista varten. Molempien osapuolten käyttämänä taktiikkana on vastavuoroisuus ja arkinen työ, koska asiakkaiden ristiriitatilanteiden ratkominen on tuttua toimintaa. Alttiuden areena on ahdas, sillä tilanne edellyttää tunteiden ja toiminnan säätelyä. Areena on myös autenttinen: toiminnassa suoriutumisen tiedetään vaikuttavan omaan arvostukseen, jolla puolestaan on merkitystä vastaavanlaisissa tehtävissä tulevaisuudessa. Lyhyen tähtäimen jatkuvuutta edustaa tilanteen muuttuminen eli ratkaiseminen. Tuloksellisten rajankäyntien, kuten ristiriitatilanteiden selvittelyjen myötä rajankäynnin lähtökohdat päivittyvät siten, että itsearvostus ja asiakkaiden kunnioitus lisääntyvät ja tämä vakauttaa toimintaa pidemmällä aikavälillä.

8 RAJANKÄYNTITEORIAN KESKUSTELUKUMPPANIT

Tutkimukseni tuloksen eli rajankäyntiteorian käsitteet eivät sellaisinaan ole uusia. Rajan tai tilan käsitteistöä on käytetty käyttäytymis- ja yhteiskuntatieteissä jo 1940-luvulla, kun Kurt Lewin (1945) tarkasteli rajojen ja tilojen ominaisuuksien avulla eri maiden kasvatukseen liittyvien prosessien välisiä eroja. Hän (mt., 5–10) erotteli tiloja niiden vapausasteiden, rajoitteiden, yhtenäisyyden tai heterogeenisuuden perusteella tai sen mukaan, olivatko tilojen väliset siirtymät asteittaisia, vähittäisiä, äkillisiä tai ylipäätään mahdollisia. Tiloja ja niitä ympäröiviä rajoja Lewin (mt., 17) lähestyi dynaamisena kokonaisuutena: yhden osatekijän muuttuessa muuttuivat toisetkin. Avioparien ristiriitojen taustoja käsittelevässä tutkimuksessa hänen huomionsa kohteina olivat yhden tai useamman henkilön eri tavoitteiden väliset jännitteet. Niitä hän kuvasi toisiinsa limittyvien tilojen ja näiden tilojen rajapintojen muutosten avulla. (Mt. 96–99.) Lewinin tarkastelutavat tuntuvat edelleen toimivilta ja niitä voisi soveltaa nykypäivän työelämän tutkimuksissa. Teorioiden tai käsitteiden ei näin ollen tarvitse olla uusinta uutta eikä omalta tieteenalalta ollakseen toimivia alkuperäisissä käyttötarkoituksissaan tai uusien ideoiden lähtökohtina.

Rajankäyntiteoria kertoo omalta osaltaan siitä, mitä nykyisessä työelämän arjessa on meneillään. Riesch (2010, 453) toteaa rajan käsitettä käytetyn ja kehitetyn samankin tieteenalan sisällä eri tavoin vailla erityisiä yrityksiä integraatioon. Rajankäyntiteoriasta löytyy aiemmissa teorioissa ja tutkimuksissa käytettyjä käsitteitä, mutta niitä sovelletaan eri tavoin ja ne on yhdistetty omanlaiseksi kokonaisuudekseen. Rieschin (mt., 470) mukaan erilaisten rajan teoretisointien vertailu voi tarjota hedelmällisiä ideoita rajan käsitteen jatkokehittelyille ja tätä ajatusta hyödynnän kirjallisuuskatsauksessani. Tässä luvussa liitän rajankäyntiteorian osaksi työelämän tutkimuksen kenttää vertailemalla sen ideoita ja keskeisiä käsitteitä muiden teorioiden tai tutkimusten ajatuksiin ja käsitteisiin. Katsaus etenee rajankäyntiteorian ja sen kanalta relevanttien rajaa teoretisoivien tutkimusten vertailevana vuoropuheluna. Mukana on pohdintoja siitä, mitä tarjottavaa muiden tutkimusten käsitteillä ja näkemyksillä voisi rajankäyntiteorialle olla ja toisaalta katsaus tarjoaa ideoita työelämän tutkimukselle. Lähden liikkeelle rajojen tehtäviä, olemusta ja piirteitä käsittelevästä kirjallisuudesta, jonka jälkeen tarkastelen rajaa tilan teoretisointien kautta. Tuon esiin näkemyksiä siitä, kuinka rajojen läheisyys tai rajaksi ymmärtäminen antaa tilalle erityisen luonteensa. Seuraavaksi kirjoitan, miten rajankäyntiä – rajojen ylityksiä, ylläpitoa ja taktikointia on käsitelty muissa lähteissä ja miten nämä tavat suhteutuvat rajankäyntiteoriaan. Lopuksi esittelen näkökulmia jatkuvuuteen, johon rajankäynnillä tähdätään. Rajankäyntiteorian merkitystä työelämän arjen tutkimukselle

ja sen käyttökelpoisuutta työn ja työssäoppimisen kehittämisen välineenä käsittelen viimeisessä luvussa.

Katsauksen sisällön jaottelu alalukuihin on vain suuntaa antava ja tähän on kaksi syytä. Ensimmäisenä syynä ovat Rieschin mainitsemat erilaiset käsitteellistämistavat. Rajankäyntiteoriassa rajoja on yhden sijaan kaksi ja niiden väliin jää erityinen tila, alttiuden areena. Monissa rajan käsitettä hyödyntävissä tutkimuksissa tämä kokonaisuus käsitteellistetään kuitenkin toisin, sen osatekijät liitetään yhteen muilla tavoilla tai yhdessä toimivia komponentteja tarkastellaan yhtenäisenä entiteettinä. Vastaava tilanne on luvussa 7.2 esittämäni rajankäynnin lähtökohtien teemojen, rajan aktivoitumisen periaatteiden ja alttiuden areenalla taktikoinnin typologian sisältöjen kohdalla. Toisena syynä katsauksen sisällön jakolinjojen viitteellisyyteen on se, että rajat ja tilat vaikuttavat rakenteina toimintaan, joka puolestaan muovaa ympäristöään, kuten Hernes ja Weik (2007, 252–254) ovat todenneet.

8.1 Rajoilla on keskeisiä tehtäviä

Hernes (2004b, 27–28) toteaa rajojen ja niiden asettamisen olevan organisaatioiden toiminnan ydinaluetta. Erilaiset yhteenliittymät kehittyvät rajojen asettamisen prosessissa ja rajojen luonteella on vaikutuksensa myös niiden ulkopuolelle jääviin ryhmittymiin (Hernes 2004a, 79–80; 2004b, 9–10). Hernes (2004b, 16) näkee rajojen tutkimuksen joustavana viitekehyksenä, jonka puitteissa sovelletaan ja tarpeen vaatiessa yhdistellään eri teorioita ja näkökulmia. Kerosuo (2006, 80–81) on eritellyt organisatoristen rajojen lähestymistavoiksi muutoksen makroselitykset, oppimisen mikrotason kuvaukset, sosiaaliset rajapinnat kehityksen areenoina ja toimintajärjestelmien väliset ristiriidat rajanylytysten moottoreina. Näistä vaihtoehtoista mikrotason käytännöt ja toiminta ovat lähimpänä rajankäyntiteorian ideaa ja käyttöaluetta. Kerosuon (2006, 2–4) mukaan rajat jäsentävät maailmaa pitkällä aikavälillä muotoutuneina vakiintuneina erontekoina eri tyyppisten ja eri kokoisten toimintajärjestelmien välillä tai niiden sisällä. Rajankäyntiteoriassa nämä eronteot ilmenevät edellytysten ja tarjonnan alueiden lähtökohtien erilaisuutena, mutta lähtökohdat voivat olla yhtä hyvin yhteneviä tai yhteensopivia, eivätkä niiden erilaisuudet tai samankaltaisuudet sinällään tuota erontekoja tai rajojen lukitsemista. Hernes (2004a, 80–81) ehdottaa tutkimaan rajoja sen perusteella, kuinka ne säätelevät erilaisia tiloja, kuinka niitä asetetaan eronteko-operaatioissa ja mitä peruspiirteitä niille voi antaa. Tältä pohjalta hän (mt, 81–84) esittää seuraavanlaisen jaottelun. Sääteilyraja ylläpitää järjestystä ja vakautta määrittäen alueensa sietokyvyn sääntöjen ja normien muodossa. Erottavat rajat nimensä mukaisesti erottavat sisäisen alueen ulkoisesta ja kynnyksenä toimivat rajat ohjaavat resurssien, ihmisten, ideoiden tai materiaalien virtaa ulkoisen ja sisäisen alueen välillä. Toivanen, Janhonen, Järvensivu ja Vesa (2014, 276) ovat käyttäneet

tätä jaottelua tarkastellessaan työelämän rajojen ylläpitämisen tai rikkomisen positiivisia ja negatiivisia seurauksia eri osapuolien tai toimintojen kannalta. Rajat voivat siten olla sekä arvokkaita että ongelmallisia (Akkerman 2011, 25) ja tätä kantaa edustaa myös rajankäyntiteoria.

Akkerman ja Bakker (2011, 152) näkevät rajat sosiokulttuurisista eroista juontuvina toiminnan ja vuorovaikutuksen epäjatkuvuuksina. Eronteiden ohella rajat myös tuovat yhteisöjä yhteen ja mahdollistavat kokemusten ja kykyjen monipuolistumisen (Wenger 2000, 233). Rajat voivat olla konkreettisia, mutta luonteeltaan abstraktitkin rajat havaitaan todellisina ja toimitaan sen mukaisesti (Ashforth, Blake, Kreiner & Fugate 2000, 474). Hirschornin ja Gilmoren (1992, 105–110) mukaan organisaatioilla on hierarkkisten, toiminnallisten ja maantieteellisten rajojen lisäksi psykologisia rajapintoja tai rajoja, kuten auktoriteettirajoja, tehtävärajoja, poliittisia rajoja tai identiteettirajoja, jotka voivat esiintyä samanaikaisesti joko toisistaan erillisinä tai sisäkkäisinä. Rajan käsitettä soveltavissa tutkimuksissa on usein viitattu Lamontin ja Molnárin (2002) ideaan symbolisesta ja sosiaalisesta rajasta. Symbolisella rajalla he (mt., 168) tarkoittavat käsitteellisiä eronteiden, jotka auttavat ymmärtämään ja jäsentämään maailmaa siinä, missä sosiaaliset rajat voivat merkitä esimerkiksi erilaisia pääsymahdollisuuksia tarvittavien resurssien pariin tai oikeutusta eriarvoiseen kohteluun. Symboliset ja sosiaaliset rajat sisältyvät myös Parviaisen (2006, 180) näkemykseen, jossa sosiaaliset, rakenteelliset ja kokemukselliset rajat ovat taustatekijöinä yhteisen tiedonmuodostuksen esteille, kuten luottamuksen puutteelle, peloille, kateudelle, kilpailullisuudelle, valtakamppailuille tai kognitiiviselle kohtaamattomuudelle. Virheiden sietämisen ja luottamuksen puute saattavat johtaa tietojen tai tapahtumien salaamiseen tai siihen, että ei kysytä eikä anneta apua (Harteis, Bauer & Haltia 2007, 135) ja nämä tekijät puolestaan voivat ilmetä monenlaisina rajanvetoina. Rajat eivät kuitenkaan ole ennalta määrättyjä eivätkä muuttumattomia vaan niitä muodostetaan, ylläpidetään, ylitetään ja poistetaan jonkin erityisen asian takia (Akkerman 2011, 22). Rajankäyntiteoriassa rajat eivät poistu. Sen sijaan edellytysten ja tarjonnan alueiden lähtökohdat muuttuvat ja samalla muuttuvat myös rajankäyntiprosessin aktivoitumisen periaatteet. Edellä kirjallisuudessa esitettyjä rajojen tehtäviä tai piirteitä löytyy rajankäyntiteoriassa edellytysten ja tarjonnan alueiden lähtökohdista. Esimerkiksi pakkotilanne rajan aktivoitumiseen tapaan vaikuttavana lähtökohtana voi viitata yhtä hyvin sosiaalisiin, rakenteellisiin, kokemuksellisiin kuin symbolisiin tekijöihin.

Rajojen piirteitä vai rajojen aktivoinnin lähtökohtia

Rajoja on tutkittu erittelemällä niiden ominaisuuksia ja arvioimalla näiden ominaisuuksien avulla erilaisia tilanteita ja olosuhteita. Rajojen ominaisuuksia voivat olla esimerkiksi läpäisevyys, näkyvyys tai kesto. (Lamont & Molnár 2002, 186–187.) Ashforth kumppaneineen

(2000, 473–475) lisää ominaisuuksien joukkoon joustavuuden, huokoisuuden ja paksuuden sekä edellisten vastakohtina tiukkuuden, tiiviyn ja ohuuden. Rajankäyntiteoriassa rajan ominaisuuksia ovat tila ja aktivoitumisen tapa: passiivisessa tilassa oleva raja muuttuu paineistumisen seurauksena aktiiviseksi ja sellaisena joko auki tai lukkoon aktivoituneeksi. Ayraksinen (2009) lähestyy rajoja ylittävänä esteinä tai loppuna. Näkemys esteestä yhdistyy suorituskyyneyn, jonka avulla rajan ylittäjä kykyjensä, osaamisensa, tarmokkuutensa tai urheutensa avulla joko onnistuu tai ei onnistu rajan ylityksessä. Loppuna raja voi tarkoittaa pelkoa tai jopa kauhua tuntemattoman edessä. (Mt., 186–188.) Rajankäyntiteorian näkemys edellytysten rajasta ja tarjonnan rajasta on lähempänä estettä, mutta edellytysten tai tarjonnan alueen lähtökohtiin sisältyvää energisyyttä tai vastuullisuutta voidaan käyttää rajan ylittämisen lisäksi rajan lukitsemiseen. Aiempien rajankäyntien seurauksena lähtökohdat ovat saattaneet kuitenkin päivittyä sellaisiksi, että paineistuksen yhteydessä rajan aktivoiminen auki tuntuu ylittävän esteen sijaan pelottavana hyppynä tuntemattomaan.

Rajoille määriteltyjen ominaisuuksien ei lähtökohtaisesti tarvitse olla myönteisesti tai kielteisesti arvoitettuja. Esimerkiksi tiukat rajat voivat tuottaa korkean tason suoriutumiseen suotuisaa koherenssia ja toisaalta ne voivat ehkäistä innovatiivisuutta tai ideoiden leviämistä (Heiskanen & Heiskanen 2011, 112). Kirjallisuudesta tuntuisi silti löytyvän rajoille enemmän negatiivisesti kuin positiivisesti latautuneita piirteitä. Rajat yhdistetään rajoituksiin, kieltoihin tai tavoittamattomuuteen (Wenger 2000, 232) ja niiden kokeminen harmillisina tai vältettävänä asioina voi johtua siitä, että rajat huomataan vasta niiden kyseenalaistuesssa tai ryhtyessä vastahankaisiksi (Kerosuo 2006, 1). Rajankäyntiteoriassa harmeja saattavat aiheuttaa rajanvetojen ohella yhtä lailla rajan avaamiset ja erityisesti kahden rajan ylittävät rajarikkomukset, riippuen kuitenkin siitä, minkä osapuolen näkökulmasta rajankäyntiprosessia tarkastelee. Rajoitteista tai niiden poistamisesta voikin olla toisistaan eroavia kantoja eri tehtäväkentillä tai erilaisten oppimistarpeiden kohdalla (Crouse, Doyle & Young 2011, 52). Kiinni olevaa, tiukkaa tai läpäisemätöntä rajaa voivat ilmentää Crousen tutkijaryhmän (2011, 49) tuloksissa aikapulaan, työn liialliseen kuormitukseen, resurssien sisältöön tai saatavuuteen, osallistumiseen, käytettyyn teknologiaan tai yksilön ominaisuuksiin liittyvät ja siten työssä oppimista rajoittavat tekijät. Billett (1995, 24) listaa työssä oppimisen rajoitteiksi väärän, vaikeaselkoin, saavuttamattoman tai muulla tavoin epäkurantin tiedon, osallistumisen esteet, asiantuntijuuden puutteen sekä puutteet ohjeissa tai välineissä. Avoimet, huokoiset tai läpäisevät rajat sen sijaan voivat ennaltaehkäistä, korjata tai lieventää Crousen tutkijaryhmän ja Billettin edellä esittämiä rajoitteita. Crouse kumppaneineen (2011, 50) luettelee oppimista edistäviksi

tekijöiksi yhteistyön, organisaation ja johdon tarjoaman tuen, riittävät resurssit ja henkilökohdaiset tekijät. Rajankäyntiteoriassa rajoittavat tai edistävät tekijät sijoittuvat rajankäynnin lähtökohtiin, josta ne kulkeutuvat rajankäyntiprosessiin rajan aktivoitumisen periaatteiden perusteiksi ja alttiuden areenalla taktikoinnin resursseiksi.

Ashforthin tutkijaryhmä (2000, 480–488) käyttää kontrastin käsitettä kuvaamaan toiminnan ydinalueen ja periferian välistä suhdetta, jolla on vaikutuksensa rajanylitysten mahdollisuuksiin ja luonteeseen. Kontrastin käsite on omiaan täydentämään rajankäyntiteoriaa ja suhteisiin viittaavana käsitteenä se sopii hyvin valaisemaan rajojen aktivoitumisen dynamiikkaa. Esimerkiksi kontrasti alttiuden areenaan voi olla suurempi edellytysten kuin tarjonnan rajalla ja kontrastin voimakkuus voisi tällä tavoin vaikuttaa rajojen aktivoitumisen tapaan ja muotoon. Kaksi rajaa sisältävä malli kontrastin käsitteellä täydennettynä selittää monipuolisemmin sen, miten rajankäynti voi olla samanaikaisesti sekä hankalaa että sujuvaa.

Rajat keskeisinä ja komposiitteina

Scott Tiles on yhdessä Wilsonin ja Thompsonin (2009) kanssa kehitellyt teoriaa sisäkkäisistä kerroksista muodostuvasta henkilökohtaista tilasta, jossa eri kerroksien välisten rajojen tehtävänä on suojata yksilöä henkisesti ylikuormitukselta. Heidän teoriassaan rajojen läpäisevyys määrittelee vaihdon yksilön sisäisen ja ulkoisen ympäristön välillä ja rajojen joustavuus ilmaisee kykyä vastata muuttuviin tilanteisiin. Mitä joustavammat rajat ovat, sitä enemmän mahdollisuuksia yksilöllä on käytettävissään. (Mt., 60–62.) Kerroksien välisillä rajoilla on erilaiset ulko- ja sisäpuolelta tulevia ärsykejä säätelevät rajapinnat (mt., 64) ja tässä ideassa on yhtymäkohtia rajankäyntiteorian kaksoisrajan kanssa. Henkilökohtaisen tilan teoriassa sisä- tai ulkopuolelta tulevat ärsykkeet vastaavat rajankäyntiteoriassa lähtökohtien alueilta tai alttiuden areenalta rajoihin kohdistuvaa paineistusta ja erilaisia rajapintoja edustavat kaksi erillistä rajaa. Henkilökohtaisen tilan teoria on yksilötason teoria. Rajankäyntiteoria sen sijaan toimii parhaiten vuorovaikutustilanteiden toiminnan ja puitteiden tarkasteluissa, mutta sitä voi soveltaa myös yksilötasolla, jos rajojen aukaiseminen, lukitseminen ja alttiuden areenalla taktikointi ajatellaan tietyn henkilön kognitiivis-affektiivisena sisäisenä toimintana ja rajankäynnin puitteet hänen ajatusmalleinaan. Eronteko sisäpuolen ja ulkopuolen välillä esiintyy muissakin rajan käsitettä käyttävissä lähteissä. Wenger (1998, 112–118) nimeää käytäntöä ympäröivän huokoisen alueen periferiaksi, jonka kautta ollaan osittain kontaktissa käytännön sisäisiin ja osittain sen ulkopuolisiin vaikutteisiin. Periferia voi Wengerin (mt.) mukaan tarjota tilaisuuksia muutoksille tai etäännyttää ja pitää muutosvoimia ulkopuolella. Myös Yan ja Louis (1999, 27–29) ovat käsitteellistäneet rajan erilaisten transaktioiden rajapinnan tai rajan-

linjan ohella toiminnan keskiöstä etäämmälle sijoittuvaksi rajaseuduksi ja reunamaksi; eräänlaiseksi suoja-alueeksi tai kehäksi, joka erottaa asioita toisistaan. Rajankäyntiteoriassa alttiuden areena on toistuvien rajankäyntien alueena rajaseudun tai periferian kaltainen, mutta se on nostettu marginaalista keskeiselle sijalle ja perinteisesti ydintoiminnaksi mielletyt aktiviteetit sijoittuvat reunoille eli edellytysten ja tarjonnan alueille.

Hernes (2004a, 78; 2004b, 10–11) korostaa rajojen keskeisyyttä ja dynaamisuutta perifeerisyyden ja staattisuuden sijaan; rajat syntyvät, siirtyvät, vahvistuvat ja vakiintuvat jatkuvan konstruktion ja rekonstruktion subjekteina. Hän (mt.) näkee rajat komposiitteina eli monimutkaisina yhdistelminä tai sekoituksina ja tällaista komposiittia edustavat rajankäyntiteorian puitteet alueiden ja rajojen muodostelmana. Wengerin (1998, 119) mukaan rajana toimiva käytäntö ei ole riippumaton rajojen eri puolten instituutioiden rakenteista, mutta se ei myöskään ole näihin rakenteisiin palauttavissa. Bourdieu (1998, 43) puolestaan sisällyttää tilan käsitteeseen periaatteen, jonka mukaan ”sosiaalinen todellisuus koostuu ja se ymmärretään erillisten asioiden suhteiden ja erontekojen kautta” – toisin sanoen tilojen lisäksi rajojen kautta. Näin ollen ”ei ole tiloja ilman rajoja”, kuten Hernes (2004a, 77) on asian ilmaissut. Hernesin, Wengerin ja Bourdieun näkemyksiä myötäillen rajankäyntiteoriassa rajojen ominaisuuksien voidaankin ajatella aina jossain määrin ja jollakin tavalla heijastavan tilan substanssia sekä päinvastoin.

8.2 Omalakisia rajatiloja

Rajoista ja tiloista rajatiloihin

Rajankäyntiteoriassa edellytysten ja tarjonnan alueet, alttiuden areena ja niitä erottavat kaksi rajaa muodostavat yhdessä rajankäyntiprosessin puitteet, jotka voidaan ymmärtää myös toiminnan tilana. Tilan käsite selittää kontekstia paremmin monimutkaisuutta, dynamiikkaa ja erilaisia siirtymiä, toteaa Hernes (2004a, 4). Tila voi ilmetä samanaikaisesti monenlaisina tiloina ja Bourdieu (1998, 19–15) määrittelee tilan joukoksi ”toisistaan eroavia ja samanaikaisesti olemassa olevia, toisiinsa nähden ulkoisia ja toistensa suhteen määrittyviä asemia, jotka määrittyvät erillisyytensä, läheisyyden - - kaukaisuuden sekä järjestyssuhteiden, kuten ylä- ala- ja välissäolon avulla”. Illeris (2007, 232) esittää oppimisen tilojen koostuvan ”osatiloista” omine mahdollisuuksineen ja tarjontoineen. Tila voidaankin tulkita paikaksi, ajaksi tai konstruktioksi tiettyä tarkoitusta varten, esimerkiksi tarjoamaan liiallisista rajoituksista vapaat olosuhteet tiedon hankinnalle tai uusien ideoiden kehittämiseksi (Blackman & Phillips 2011, 18).

Lefebvren (1991, 33–38) tilan teoretisoinnin keskeisenä ajatuksena on sosiaalisen tilan määrittäminen historiallisessa prosessissa oman tuottamisensa kautta – toisin sanoen kyseisessä tilassa elämisen erilaisten käytäntöjen kautta, tilalle annettujen merkitysten kautta ja tilan sisältämien elementtien ja representaatioiden tai diskurssien yhteenliittymien ja muodostelmien kautta. Näin käsitteellistettynä tila on aina suopeampi joillekin toiminnoille ehkäisten tai kieläten joitakin toisia (Hernes 2004a, 68). Rajankäyntiteoriassa erityisesti alttiuden areena edustaa tällaista tilaa. Alttiuden areenan ohella myös edellytysten ja tarjonnan alueet muovautuvat toistuvien rajankäyntiprosessien myötä vastaavalla tavalla kuin Bourdieun näkemyksessä, jossa tila erilaisten voimien pelikenttänä tarjoaa peliin osallistujille tietyt koordinaatit ja säännöt ja jossa kentällä toimijat kulloisenkin asemansa tarjoamin keinoin muuttavat kenttää ja sen sääntöjä tai pyrkivät pitämään niitä entisellään (Bourdieu 1998, 44–47; Bourdieu & Wacquant 1995, 127). Pelaajien siirrot muokkaavat kentän luonnetta ja saavat aikaan uusia rajoja, joiden sisällä toiminta kehittyy (Bourdieu & Wacquant 1995, 39). Rajankäyntiteoriassa ei synny uusia rajoja, mutta sen sijaan rajojen aktivoitumisen edellytykset ja periaatteet muuttuvat. Tila, kenttä tai areena voidaan ymmärtää Ellströmin ryhmän (2007) tapaan myös oppimista edistäväksi tai ehkäiseväksi ympäristöksi, joskin monet ympäristöt ovat pikemminkin mahdollisuuksien ja rajoitteiden yhdistelmiä. Näiden ympäristöjen yhteensopivuus oppimiselle on yksilöllistä ja sopivuutta arvioidaan yleensä subjektiivisesti. (Mt., 86.) Alttiuden areena edustaa toimintaympäristöä, joka voi suosia tietynlaista taktikointia toisten kustannuksella. Lefebvren tila-ajattelussa tila muotoutuu historiallisesti ja samoin muuttuu myös alttiuden areena toistuvien areenalla taktikointien muovaamana, vaikka Lefebvrella aikajänne lielee pidempi. Rajankäyntiteoriassa tarkastelu painottuu päivittäisten vuorovaikutustilanteiden dynamiikkaan ja tilan historiallisen muovautumisen ja kerrostuneisuuden huomioiminen voi toteutua rajankäyntiteorian jatkokehittelyn sijaan paremmin tutkimuksessa, jossa aika, ajallisuus tai historiallisuus toimivat aineistonkeruun lähtökohtina.

Rajan olemusta on tutkimuskirjallisuudessa venytetty tai lavennettu erillisiä tiloja erottavasta rajapinnasta rajavyöhykkeeksi tai rajatilaksi. Rajan ja tilan yhdistelmästä syntyy omalakinen alue, jossa eivät päde samat säännöt kuin muualla vaan säännöt syntyvät rajojen eri puolilta lähtöisin olevien erilaisten ainesosien yhdistelmästä. Tällaista omalakista tilaa edustaa alttiuden areena. Edwards (2011, 34–35) näkee rajat rajankäyntiteorian tapaan tiloina, jotka tuovat yhteen erilaisia resursseja ja ovat siten alttiina uusille vaihtoehdoille ja ratkaisuille. Raja-alueilla tai -tiloilla tiedetään, kuinka saadaan tietoon se, kuka tietää. Toisaalta näille alueille tyypillisiä toiminnan piirteitä ovat sääntöjen taivuttelu ja riskien otto. (Mt.) Wenger (2000, 233)

esittääkin raja-alueiden tarjoavan suotuisien mahdollisuuksien ohella myös potentiaalisia ongelmia, joita hänen mukaansa ovat eronteot, pirstaloituminen, yhteyksien katkaisu ja väärinymmärrykset. Kerosuon (2006, 107–111) tutkimuksessa raja käsitteellistetään organisatoristen käytäntöjen pirstaloimaksi rajavyöhykkeeksi, jonka eri yksilöt tai ryhmät omien käytäntöjensä kautta kokevat samanaikaisesti erilaisena. Myös rajankäyntiteoriassa rajankäynnin puitteet vaihtoehtoiseen ja mahdollisuuksineen näyttäytyvät erilaisena eri osapuolille, mikä voi johtaa monenlaisiin rajan aktivoitumisen tapoihin ja taktiikkoihin. Tämän voi tulkita pirstaloituneisuudeksi. Rajankäyntiteoriassa tarkastellaan kuitenkin selkeyden vuoksi vain yhtä rajankäyntiprosessia kerrallaan, vaikka niitä voi olla samanaikaisesti meneillään useita erillisiä, limittäisiä ja sisäkkäisiä. Jos rajaa ajatellaan rajatilana tai -vyöhykkeenä, niin Lefebvren (1991, 37) tavoin voi tutkia, millaisia jälkiä ja miten historia on tähän tilaan jättänyt. Uusia mahdollisuuksia rajat tarjoavat Wengerin (2000, 233) mukaan paikkoina, joissa syntyy erilaisten näkemysten kohdatessa epätavallista toimintaa. Toiminnasta – tavallisesta tai epätavallisesta – jää jälkensä ja Engeström (2009, 313) toteaaakin, että (raja)vyöhyke ei koskaan ole tyhjä, vaan se tarjoaa vyöhykkeellä samoilijoille omistajiensa tai tekijöidensä intressien kontrolloimia leveämpiä tai kapeampia väyliä monenlaisten maamerkkien lisäksi. Vyöhykkeellä kulkijat mukautuvat osittain tähän tarjontaan, mutta myös muokkaavat vyöhykettä luomalla omia polkujaan ja merkkejään. Rajatila avautuu tällöin toiminnan uutena ja tuntemattomana maastona tai verkostona, jota tutkitaan kuljeskelemalla alueella ristiin rastiin (Engeström & Sannino 2010, 21). Rajankäyntiteoriassa alttiuden areena voidaan mieltää joko tutuksi tai tuntemattomaksi ja sen piirteiden yhdistelmää voi ajatella polkuina tai maamerkkeinä, jotka helpottavat tai haittaavat areenalla taktikointia.

Vuorovaikutteinen altistumisen ja altistamisen areena

Ward, Nolan ja Horn (2011, 15–19) nimittävät erilaisten näkemysten kontaktivyöhykkeeksi tarkoituksenmukaisia resursseja tarjoavaa ja laadukkaampia käytäntöjä tuottavaa tilaa. Rajankäyntiteoriassa enemmän tai vähemmän tarkoituksenmukaisia resursseja edustavien edellytysten ja tarjonnan alueen lähtökohtien yhdistelmät, jotka rajankäyntiprosesseissa periytyvät alttiuden areenalla käytettävien taktiikoiden resursseiksi. Resursseiksi voi tulkita myös alttiuden areenan piirteet, joskin ne toimivat pikemminkin erilaisten taktiikoiden edistäjinä tai jarruina. Siinä, missä Wardin ja kumppaneiden kontaktivyöhykkeellä tuotetaan laadukkaampia käytäntöjä, niin alttiuden areenalla taktikoitaessa energiaa ja muita resursseja voidaan hyödyntää toisenlaiseenkin toimintaan. Jos raja-aluetta ajatellaan toimintakenttänä, niin Bourdieun ja Wacquantin (1995, 131) mukaan kenttä voi toimia vain, jos eri yksilöt ovat eri tavoin ja eri syistä alttiita osallistumaan kentän peleihin. Alttius altistumisena ja altistamisena kuuluvat

alttiuden areenan piirteisiin ja kentällä pelattavat pelit vastaavat alttiuden areenalla taktikointia, jossa altistutaan ja altistutaan eri tavoin.

Goffman (1971) käyttää vuorovaikutuksen sosiaalisten sääntöjen kuvaamiseen ja jäsentämiseen näyttämö-metaforaa. Näyttämöllä tai julkialueella pätevät yleisölle esitettävien roolien säännöt siinä, missä takahuoneessa eli tausta-alueella voi omaksua muita rooleja tai soveltaa toisenlaisia sääntöjä (mt., 119–126). Goffmanin (mt., 145) mukaan yleisön poissaolosta huolimatta takahuone ei välttämättä tarjoa turvapaikkaa ja toisaalta näyttämöllä esiintyminen ja yleisön huomiolle altistuminen voi olla joillekin mitä suurimman innoituksen lähde. Toisistaan erillisiä julki- ja tausta-alueita vastaa rajankäyntiteoriassa jaottelu alttiuden areenaan sekä edellytysten ja tarjonnan alueisiin. Goffmanin tapaan niitäkään ei esioleteta mukavuus- tai epämukavuusalueiden kaltaisiksi tiloiksi. Goffmanin näkemykseen verrattuna rajankäyntiteoriassa takahuoneita edellytysten ja tarjonnan alueen muodossa on kuitenkin kaksi – joko erillisille osapuolille tai viittaamassa yksilön ajattelutoiminnan eri ulottuvuuksiin.

Rajankäyntiteoriassa areena-termi viittaa vuorovaikutteisuteen ja asioiden esille tai näkyviksi tulemiseen altistumisen, altistamisen ja taktikoinnin kautta. Gt:n koodausperheiden teoreettisten koodien joukosta löytyy sosiaalinen areena, jolla tarkoitetaan abstraktia toiminnan, debatoinnin ja neuvottelun tilaa (Glaser 2005, 22). Döös ja Wilhelmson (2011) ovat tutkimuksessaan nimenneet vastaavanlaisen vuorovaikutteisen tilan jaetun toiminnan areenaksi. Tähän areenaan sisältyy erityinen synergiaa luova kysymys-vastaus -tila, jossa työntekijät etsivät ja kysyvät neuvoja, tarjoavat tietoja ja vihjeitä toisilleen sekä työستävät toistensa ideoita eteenpäin omien tiimiensä rajojen ulkopuolella (mt., 495–496). Jaetun toiminnan areenan piirteet vaihtelevat oppijoiden sinne eri aikoina jättämien jälkien muodossa (mt., 488; 497), kuten Lefebvren ja Engeströmin teoretisoinneissakin. Döös ja Wilhelmsonin näkemys jaetun toiminnan areenasta on lähellä alttiuden areenan ideaa. Alttiuden areenasta ei kuitenkaan ole erotettu erillistä synergiaa tuottavaa tilaa tai muita osakokonaisuuksia. Sen sijaan tietynlaiset areenan piirteiden yhdistelmät ja areenalla taktikoinnin tavat voivat päivittää edellytysten tai tarjonnan alueiden lähtökohtia siten, että ne vastaisuudessa edistävät oppimista tai toiminnan kehittymistä suotuisana pidettyyn suuntaan synergiaa tuottavien rajankäyntiprosessien muodossa. Organisaatioiden oppimisen ja toiminnan kehittämisen tutkimuksissa on hyödynnetty ba:n käsitettä. Ba on jaettu fyysinen, virtuaalinen tai mentaalinen tiedon luomisen tila tai edellisten yhdistelmä ja sen on esitetty toimivan alustana kehittyneemmälle yksilön tai yhteisön tietämyksen aktivoitumiselle, luomiselle, konvertoimiselle ja integroitumiselle (Nonaka & Konno 1998, 40–41). Ba:n muodostuminen tarvitsee energiaa ja ba:n jäsenien tai konteksti-

tekijöiden muuttuessa muuttuu myös ba (Nonaka, Toyama & Konno 2000, 15–16). Rajankäyntiteorian näkökulmasta ba edustaa tietyn tyyppistä alttiuden areenaa. Jos alttiuden areenan ymmärtää tiedon luomisen tilana, niin tiedon luominen saa käyttö- ja muutosvoimansa edellytysten ja tarjonnan alueiden lähtökohdista. Ba tai vastaavat synergiaa tuottavat tiedon luomisen tilat voidaan kuitenkin tulkita idealistisiksi (ks. Heikkilä 2006, 284), koska löytyy tiloja, joissa tiedon lisääntymisen ja positiivisten yhteisvaikutusten sijaan syntyy kaikille osapuolille epätydyttäviä ratkaisuja (Parviainen 2006, 179). Alttiuden areenan piirteiden ja käytettyjen taktiikoiden luonteiden yhdistelmästä riippuu, syntyykö synergiaa ja uutta käyttökelpoista tietämystä tuottava hyvä kehä vaiko ”tiivistyvän tyhmyyden ba”.

Hedelmällistä, vaarallista ja turvallista alttiutta

Järvensivu (2006, 231) toteaa, kuinka työn muutoksen uudelleenasemoitumisissa työntekijät ”altistuvat ja myös altistavat itseään entistä enemmän vertailulle ja kilpailulle, jossa pitää pystyä osoittamaan kelvollisuutensa, osaamisensa, oppimiskykynsä, jaksamisensa, yhteistyötaitonsa, sitoutumisensa ja mukanaan kuljettamat pääomat”. Järvensivu näkee altistumisen ja altistamisen yksilön toimintana, mutta rajankäyntiteoriassa ne sisältyvät alttiuden areenan piirteisiin, jotka houkuttelevat esiin tietyn tyyppisiä vasteita. Alttius muovautuu rajankäynnin prosesseissa ajan myötä; se voi esimerkiksi vahvistua tai heiketä tai kallistua joko altistuvuuden tai altistavuuden suuntaan. Muovautuminen voi olla hidasta ja jotkut altistumista tai altistamista edesauttavat piirteet voivat juontua kaukaakin organisaation menneisyydestä siinä, missä tietynlainen toiminta voi edesauttaa alttiuden areenan piirteiden muutosta radikaalisti suuntaan tai toiseen lyhyelläkin aikavälillä. Rajankäyntiteoriassa altistuminen ja altistaminen liittyvät Järvensivun mainitsemien kilpailun tai vertailun ohella muihinkin toiminnan tapoihin, kuten suostutteluun, tarjoamiseen, torjumiseen tai hyväksymiseen ja alttiuden areenan muut piirteet voivat suosia tietynlaista altistumista tai altistamista. Altistuminen ja altistaminen voivat vastustaa toisiaan. Toisistaan poikkeavia sosiaalisia käytäntöjä yhteen tuotaessa syntyy joskus jännitteitä ja ristiriitaa – toisin sanoen kitkaa, esittää Guile (2011, 60). Raja-alueilla kitka voi olla hedelmällistä, kun taustoiltaan ja taidoiltaan erilaiset ihmiset näkevät yhteiset ongelmat ja niiden ratkaisuvaihtoehdot eri tarkastelukulmista (Hagel & Brown 2005, 4–5) ja kun jännite omien ja vieraiden kompetenssien tai kokemusten välillä muodostuu toiminnan kannalta suotuisaksi (Wenger 2000, 233). Wenger (1998, 114–115; 2000, 236) kuvaakin onnistuneen ja oppimista edistävän rajakäytännön molemmiin puoleisena sitoutumisen foorumina, jossa altistutaan oppimisen kannalta tärkeille vieraille kompetensseille. Tällaista foorumia vastaa rajankäyntiteoriassa alttiuden areenan piirteiden vastavuoroisuuden ja lisähyvän tuottamisen taktiikoita suosiva yhdistelmä. Jotkut toiset yhdistelmät voivat sitä vastoin olla otollisia yhteistyön ja oppimisen kannalta vähemmän hedelmällisille taktiikoille.

Joskus alttiuden areenan piirteiden yhdistelmä on muotoutunut aiempien rajankäyntiprosessien myötä erityisen problemaattiseksi ja tällä on vaikutuksensa tulevien rajankäyntiprosessien vaiheisiin. Douglas (2000, 190–193) toteaaakin eri kulttuurien reuna- tai raja-alueiden olevan vaarallisia. Jo rajan läheisyydessä tutut asiat voivat muuttua tuntemattomiksi ja pelottaviksi ja tämän takia rajan lähestymiseen, saati sen ylittämiseen on valmistauduttava, mukauduttava, sopeuduttava ja muututtava. Valmistautuminen vaatii kustannuksia, joiden määrää tai laatua ei aina voi ennakoita. (Airaksinen 2009, 185–186.) Voikin pohtia, tuottavatko kaksi erillistä rajaa kaksin verroin ennakoimatonta ja askarruttavaa tuntemattomuutta, kun rajankävijät eivät voi olla varmoja toistensa lähtökohdista ja taktiikoista eivätkä myöskään alttiuden areenan taktikointia edistävästä tai haittaavista piirteistä. Epävarmuustekijöistään ja vaaroistaan huolimatta rajat voidaan Akkermanin (2011, 22) tavoin nähdä myös dialogisena resurssina tutun ja tuntemattoman välillä. Burbules (2006, 108) varoittaa kuitenkin pitämästä dialogisuutta vuorovaikutuksen patenttilääkkeenä. Dialogit saattavat hänen (mt., 113) mukaansa olla manipulatiivisia ja autoritaarisia ja eri tyyppiset dialogit, kuten kysyminen, ohjeistaminen, keskustelu ja debatointi sopivat siten erilaisiin tarkoituksiin, tilanteisiin, käsiteltäviin asioihin tai luonteeltaan ja taustoiltaan erilaisille ihmisille. Rajankäynnissä rajan paineistuksessa ja alttiuden areenalla taktikoinnissa hyödynnetään erilaisia dialogin tapoja. Altituden areenan piirteet puolestaan muovaavat taktikoinnin dialogisuutta esimerkiksi tuke- malla keskustelua ohjeistamisen sijaan. Heikkilä (2006, 284–285) nostaa esiin idean turvallise- sta ja turvattomasta tilasta, josta esimerkiksi käy Heiskasen (2006, 200) havainto siitä, kuinka yhteistyön alustaksi tarkoitettu web-foorumi pysyi tyhjänä ja yhteistyökin minimaali- sella tasolla, koska foorumia ei koettu riittävän turvalliseksi keskeneräisille ajatuksille. Ka- waliakin (2006) mukaan tila voi dialogisuuden kannalta olla vaarallinen tai turvallinen ja tur- vallinen se on vasta tarjotessaan tilaisuuden yhteiselle tiedon muodostamiselle. Turvallisuus voi tarkoittaa epävarmuuden tai pelon vähäisyyttä. Epävarmuus on yksi rajankäyntiteorian lähtökohdista ja siihen sisältyy myös pelko. Epävarmuuteen voi liittyvä turvattomuutta, mutta periaatteessa on mahdollista, että rajankäynnin lähtökohdat olisivat epävarmat mutta silti tur- valliset. Turvallisuuden käsite tarjoaakin rajankäyntiteorialle jatkokehittelyn paikan esimer- kiksi luottamukseen yhdistettynä.

Wenger (2000, 234) ehdottaa rajaprosessien tarkastelun välineiksi koordinaation, läpinäky- vyyden ja neuvoteltavuuden käsitteitä. Koordinaatiolla mukautetaan eri osapuolten tulkintoja siten, että niistä ei koidu liiallista taakkaa rajaprosessiin osallistuville tahoille. Läpinäkyvyys mahdollistaa merkitysten antamisen eri käytännöille ja neuvoteltavuus koskee rajojen yhteyk- sien yksi- tai kaksisuuntaisuutta. Neuvoteltavuus ja koordinointi liittyvät alttiuden areenalla

altistumiseen ja altistamiseen siinä, missä läpinäkyvyys ja sen puute kytkeytyvät alttiuden areenan näennäisyyden ja autenttisuuden ominaisuuspariin.

Ymmärrettävää autenttisuutta – sumeaa ja teennäistä näennäisyyttä

Autenttisuuden tunne on määritelty yksilön kokemukseksi siitä, että tuntee itsensä, kokee äänensä kuulluksi ja pystyy toiminnallaan ja ajattelullaan rakentamaan elämänkulun tapahtumistaan johdonmukaisen ja mielekkään kokonaisuuden (Harter 2005). Kernis ja Goldman (2006, 302) sisällyttävät autenttisuuteen yksilön vääristymättömän tietoisuuden taipumuksistaan, motiiveistaan, heikkouksistaan ja vahvuuksistaan; toimimisen omien arvojen, arvostusten ja tarpeiden mukaisesti ulkoisten kannustimien sijaan sekä pyrkimisen avoimuuteen ja totuudenmukaisuuteen läheisissä ihmissuhteissa. Heidän (mt.) mukaansa yksilö voi toimia autenttisesti joillakin edellä mainituista alueista, mutta ei välttämättä kaikilla. Kira, Balkin ja San (2012) ovat tutkineet, kuinka työ edistää tai ehkäisee autenttisuuden kokemusta tai autenttista toimintaa. He laajentavat autenttisuuden lähteen ja piirteet yksilöstä työympäristöön ja tämä idea on lähempänä rajankäyntiteorian autenttisuutta kuin yksilön ominaisuuksiin keskittyvä näkemys. Kira kumppaneineen (mt., 39) esittää työn autenttisuuden lähteiksi ”itselleen oikeassa työssä” olemisen, työn sisällön vastaavuuden tekijänsä intresseihin, kompetenssiin tai kokemukseen sekä työtehtävät, jotka tukevat itsensä kehittämistä ja minän jatkuvuutta. Autenttisuus kumpuaa heidän mukaansa myös siitä, että pystyy keskittymään tehtäviinsä. Ei-autenttisuutta puolestaan edustavat epävarmuuden tunne, monista asioista riippuvainen työ, kompetenssien puute tai niiden ylimäärä työhön nähden, juuttuminen päivittäisiin tehtäviin tai päivittäisten rutiinien sekoittuminen hankalilla tavoilla muihin tehtäviin. (Mt.) Kiran tutkijaryhmän mainitsemia autenttisuuteen tai epäautenttisuuteen liittyviä tekijöitä löytyy rajankäyntiteoriassa erityisesti edellytysten mutta myös tarjonnan alueen lähtökohdista, joista ne rajankäynnissä periytyvät taktiikoiden resursseiksi ja muokkaavat tätä kautta alttiuden areenan autenttisuuden ja näennäisyyden piirteitä. Autenttisuus näyttäisi kirjallisuudessa yhdistyvän positiivisiksi arvotettuihin asioihin, kuten menestyksellisiin selviytymisstrategioihin, tehtäväorientoituneisuuteen tai mahdollisuuteen hakea ja saada tukea siinä, missä autenttisuuden puute liitetään dysfunktionaaliseen toimintaan (Kernis & Goldman 2006, 314–315). Rajankäyntiteoriassa myös riistävät, kuluttavat ja ankeat työtehtävät tai työympäristöt voivat olla luonteeltaan autenttisia – alttiuden areenalla altistumisen ja altistamisen selkeys tai ymmärrettävyys yhdistyy autenttisuuteen siinä, missä vaikeaselkoisuus tai epämääräisyys näennäisyyteen.

Rajankäyntiteoriassa alttiuden areenan näennäisyys-piirteestä löytyy yhtymäkohtia Ballin (2000) sepitelmän (fabrication) käsitteeseen. Hän viittaa sepitelmällä tai sepittelällä yksilön

tai instituution tason toimintoihin, joilla mukaudutaan työn tekemiseen ja legitimoidaan oma osallistuminen tai panostus ”performoinnilla” ja työn esityksillä (mt., 9–10). Ball (mt., 6) jakaa työtoiminnan ensisijaisiin eli varsinaisiin työtehtäviin ja toissijaisiin tehtäviin, joihin lukeutuvat valvonnan, arvioinnin ja manageroinnin kaltaiset toiminnot. Jaottelun taustalla on Lyotardin (1985, 88) ajatus ristiriidan laista, jonka mukaan valvonta- ja arviointijärjestelmät vähentävät suorituskkyä, jota väittävät kohentavansa ja lamauttavat toiminnan, jonka tehostamiseksi järjestelmät on alun perin luotu. Tämä ristiriita on Ballin mukaan omiaan ruokki-
maan seipitteellisyttä, joka havaitaan, mentiin siihen mukaan tai ei. Hän nostaakin esimer-
keiksi seipitelmistä organisaatioiden arviointi- ja raportointijärjestelmät (mt., 10–11), joihin
voi sisältyä seipittelyä sekä organisaatiosta että sen työntekijöistä (mt., 17–18). Rajankäynti-
teoriassa seipitteellisyys on Ballin näkemystä mukaillen toimintaa, mitä pidetään turhana tai
tyhmänä – toisin sanoen teennäistä työtä verrattuna autenttisiin eli järkeviin ja mielekkäisiin
työtehtäviin. Teennäisyyttä koetaan silloin, kun rajankäynnin molemmat osapuolet tietävät
toiminnan olevan jollain tavoin järjetöntä, mutta toimivat silti epämiellekkäiksi koettujen
sääntöjen tai järjestelmien mukaisesti. Toisaalta rajankäyntiteoriassa seipitteellisyys voi luoda
myös sumeutta sellaisissa tilanteissa, joissa ei voida olla varmoja toiminnan tarkoituksista
tai siitä, lukeutuuko toiminta ”kunnollisiin töihin”, Sepittelyä voi siten olla myös vääristelevä,
valikoiva tai harhauttava puhe, joka voi juontua puhujan luonteesta, otollisista olosuhteista tai
pakottavasta tilanteesta. Voi esimerkiksi joutua puhumaan asioista, joista ei ole kunnolla pe-
rillä. (Frankfurt 2006, 74–84.) Tässä Frankfurin (mt., 80) ”paskapuheeksi” nimeämässä esit-
tämisen tavassa kyse on valehtelun sijaan pikemminkin epäaitoudesta. Epäaitous voi olla
myös strategisen toiminnan lopputulos.

Steinel, Utz ja Koning (2010, 85–86) näkevät informaation jakamisen, panttaamisen tai vää-
ristelyn olevan prososiaalisten ja itsekkäiden motiivien konfliktiasetelmasta juontuvaa strate-
gista toimintaa ja muistuttavat, että organisaatiokäyttäytymisen tutkimuksissa on laajalti jä-
tetty huomioimatta se, että yhteisön jäsenillä voi olla perustellut syynsä kieltäytyä jakamasta
tietoa, vaikka tietäisivätkin sen olevan toisille tärkeää. Tiedon jakamisen haluttomuuden tai
kieltäytymisen taustalta voi löytyä revii- tai muita intressiristiriitoja (Valkama ym. 2010,
46–47). Haluttomuudella tiedon tai muiden resurssien jakamiseen on taipumus korostua epä-
vakaina aikoina, kun halutaan suojella omaa työsuhdetta. Samalla kuitenkin olisi annettava
itsestään yhteistyöhalukas vaikutelma. (Järvensivu & Koski 2012 14–15.) Voidaan esimer-
kiksi antaa tarjolle yleisesti saatavilla olevaa tai vähemmän tärkeää tietoa, mutta kriittiset tie-
dot tai muut harvinaiset resurssit pidetään itsellä. Asiasta kysyttäessä kuitenkin johdonmukai-

sesti kielletään, että toimittaisiin tällä tavoin strategisesti. (Steinel ym. 2010, 86.) Joskus pen-seys tiedon jakamista kohtaan voidaan kokea ymmärrettävänä ja siten autenttisuutena, mutta taktiikat, joilla yritetään varjella strategista tietämystä samanaikaisesti yhteistyöhaluista esit-täen, tuottavat todennäköisemmin näennäisyyttä. Sepittelyä, paskapuhetta ja näennäisyyttä voidaan tarkastella Goffmanin (1971, 69) tapaan ristiriitana tietynlaisen vaikutelman luomi-seen tähtäävän esityksen ja todellisuuden välillä. Esityksessä tärkeää on todentuntuisuus, mutta yhtä lailla merkityksellisiä ovat esitystä seuraavien osapuolten näkemykset esittäjän valtuuksista esittää esitystään ja pyrkiä tällä tavoin tavoitteisiinsa. Ristiriidan kokemus ja pe-toksen uhka todetaan paradoksaalisesti suurempana lähelle ”aitoa” pääsevissä esityksissä ver-rattuna helposti tunnistettaviin ja ”ilmiselviin paksuihin valeisiin”. (Mt., 69–72.) Vastaavalla tavalla rajankäyntiteoriassa alttiuden areenan piirteiden tai taktikointitoiminnan falskius li-sääntyessään ja paljastuessaan muuttaa näennäisyyden autenttisuudeksi. Oudot tilanteet ja epämääräiset tuntemukset tunnistetaan riiston ja vääryyden kokemuksiksi, joihin osataan vas-tata sopivin keinoin muuttamalla rajan aktivoinnin ja käytettyjen taktiikoiden luonnetta.

Taktikoinnin tuottaman autenttisuuden tai näennäisyyden kannalta oleellisia vastarinnan piir-teitä ovat ilmeisyys, näkyvyys ja tunnistettavuus sekä se, mitkä tahot toiminnan vastarinnaksi tulkitsevat (ks. Hollander & Einwohner 2004). Yhteys rajankäyntiteorian autenttisuuteen löy-tyy vastarinnan tunnistettavuudesta ja näennäisyyteen vastarintaan liittyvien päätelmien teke-misen vaikeudesta. Havaitaan toimintaa, mutta ei tunnisteta onko se sitä, mitä oletetaan ja keihin tai mihin se kohdistuu (mt., 540). Anonyymiuden ja moniselitteisyyden tarkoituksena onkin turvata arkinen vastaanhangottelutoiminta (Scott 1990, 137). Paljastuneesta epäaitou-desta voi seurata joko teennäisen toiminnan jatkuminen tai avoin ja autenttinen konflikti. Jos työelämän epämääräisiltä tai ristiriitaisilta tuntuvat kokemukset eivät ole jaettavissa eikä nii-den problematisointi ole mahdollista, niin ristiriidat voivat sisäistyä yksilön ongelmiksi (Nik-kola & Harni 2015, 247–248). Tällöin sopiviin vastatoimiin ei osata ryhtyä.

Aavistuksia tai havaintoja ”oikeiden töiden” ulkopuolisesta toimeliaisuudesta ei aina koeta näennäiseksi. Paulsen (2015, 351) tarkoittaa tyhjällä työllä aktiviteetteja, jotka liittyvät muu-hun kuin varsinaiseen työn tekemiseen samaan tapaan kuin de Certeau (1984, 25) on kirjoit-tanut ”omien hommien” tekemisestä työajalla. Tyhjään työhön voi lukea myös Scottin (1985, 29–33) mainitsevat suhteellisen koordinoimattomat ja välittömään omaan hyötyyn tähtäävät toiminnan tavat esimerkiksi vätystelyn tai sääntöjen taivuttelun muodossa. Organisaatio- ja johtamistieteissä tyhjä työ tulkitaan toimijalähtöiseksi ajan haaskaamiseksi, dysfunktionaa-liseksi asenteeksi tai säätelyn puutteeksi ja kriittisessä työelämän tutkimuksessakin se esite-tään työntekijöiden vastarintana epäoikeudenmukaisuutta kohtaan, vaikka tyhjään työhön

voivat pakottaa yhtä lailla organisaation toimintatavat ja rakenteet, huomauttaa Paulsen (mt., 352–353). Tyhjää työtä edesauttavia rakenteita voi esiintyä Kasvion (2011, 215) kuvailemissa leipääntyneissä organisaatioissa, joissa työpaikoilla läsnäolo rakentuu paljolti erilaisista tehotomista rutiineista ja näennäisistä tekemisistä. Paulsen (2015, 356) erottelee työhön sitoutumisen asteen ja työn tuottovaatimusten tason yhdistelmien perusteella tyhjän työn tyypeiksi sietämisen, selviytymisen, löysäilyn ja vedätyksen¹⁴. Rajankäynnin taktiikkoihin sisällytettynä tyhjän työn tyypit voivat lisätä joko autenttisuutta tai näennäisyyttä riippuen siitä, kenen näkökulmasta asiaa katsoo ja kuinka varma tulkinnastaan voi olla. Tyhjälle työlle olennaista on simulointi eikä se saa olla liian näkyvää, kiteyttää Paulsen (mt., 361–363). Työn simulointi siinä, missä avoin vastarintakin, voi olla autenttista. Laiskottelua tai jermuilua sisältäviä rajankäynnin taktiikoita ei mielletä teennäisiksi tai rajarikkomuksiksi, jos työ itsessään rakentuu siten, että se aiheuttaa tyhjäkäyntiä tai se ilmenee muilla tavoin järjettömänä, merkityksettömänä tai epäoikeudenmukaisena.

Scott (1990, 137–138) luonnehtii arkista vastarintaa alisteisessa ja haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien harjoittamaksi epämääräiseksi, moniselitteiseksi, peitellyksi ja sumeaksi toiminnaksi. Työelämän tutkimuksissa haavoittuviksi ja sumeaa vastarintaa harjoittaviksi ryhmiksi luetaan yleensä alimmille hierarkiatasojille sijoittuvat työntekijät, mutta rajankäyntiteoriassa tyhjä tai sumean työn taktiikoita hyödyntävät tarpeen vaatiessa kaikki. Paulsen (mt., 357) käyttää sumeuden käsitettä Scottin määritelmää laajemmassa merkityksessä kuvatessaan suorituksia, joiden resurssointivaatimuksia on ulkopuolisten vaikea arvioida. Mitä sumeammaksi tehtäväkenttensä onnistuu muokkaamaan, sitä enemmän se tarjoaa tilaisuuksia myös tyhjälle työlle. Esimerkiksi tietynlaista julkisivua ylläpitämällä ja kiireistä esittämällä onnistutaan tuottamaan sumeutta ja tekemään tilaa tyhjälle työlle kaikenlaisissa tehtävissä ja asemissa. Työn performointi voi olla avoimempaakin teeskentelyä sarkastisten esitysten muodossa, joskin esityksissä yleensä pysytään sallitun rajoissa (Scott 1985, 182; 1990, 138–139). Tällaiset ”kofiinittoman vastarinnan” muodot sallivat vastustamisesta nauttimisen vailla sellaisen toiminnan kustannuksia ja riskejä, jossa oikeasti joutuu laittamaan itsensä likoon. (Contu 2008, 374). Rajankäyntiteorian näkökulmasta työpaikan toimintaan ja työsuorituksiin sisältyvää sumeutta voi esiintyä monissa paikoissa ja muodoissa ilman, että taustalla olisi vastarinta valtaapitäviä vastaan. Teennäisillä performansseilla voidaan ilmaista vastarinnan lisäksi myös valtaa ja auktoriteettia. Oleellista on se, tukevatko alttiuden areenan piirteet näitä performansseja. Vastarinnan tai vallan esittämisen kokeminen näennäiseksi tai autenttiseksi – kofiinilla tai ilman – riippuu paljolti siitä, arvioidaanko tilannetta vastarinnan esittäjän, sen kohteen vai sivullisen kannalta.

¹⁴ Paulsenin artikkelissa *enduring, coping, slacking ja soldiering*

Jos näennäisyys koetaan sumeutena ja teennäisyytenä, niin vastaavasti autenttisuutta voi ajatella läpinäkyvyytenä, joka ilmenee vuorovaikutustilanteen osapuolien avoimuutena (Kernis & Goldman 2006, 294) tai tietynlaisille rajaprosesseille luonteenomaisina piirteinä (Wenger 2000, 234). Läpinäkyvyys voikin olla yhtä lailla toimijan, toimintatavan tai toiminnan puitteiden ominaisuus. Rajankäyntiteoriassa esitetään alttiuden areenan piirteitä ja vastakkaista osapuolta koskevien kokemusten, tietojen tai oletusten päivittyvän toistuvien rajankäyntien myötä edellytysten ja tarjonnan alueiden lähtökohtiin. Teoriassa ei kuitenkaan oteta kantaa edellytysten tai tarjonnan alueiden mahdolliseen suoraan ”näköyhteyteen” oman rajan läpi alttiuden areenalle ja edelleen areenan yli toisen osapuolen alueelle. Tätä näköyhteyttä voi lähteä työstämään eteenpäin läpinäkyvyyden, sumeuden tai kirkkauden käsitteiden avulla, jolloin ne toimisivat uuden tutkimuksen aineistonkeruun lähtökohtina.

Merkityksellisintä näennäisyyden tai autenttisuuden kannalta rajankäyntiteoriassa ei ole se, onko työ sisällöltään tyhjää tai tyhmää. Sen sijaan oleellisempaa on, minkälaisina alttiuden areenan piirteinä ja taktiikoina työn piirteet toteutuvat. Työn piirteet ilmenevät alttiuden areenalla altistamisen, altistumisen, näennäisyyden ja autenttisuuden lisäksi ahtautena tai väljyytenä. Ahtaus tai väljyys voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, kuinka paljon tilaa on tarjolla ajattelulle, erilaisille käsityksille tai työtehtävien suorittamiselle.

Ahtaus ja väljyys – puheen puuttumista vai dialogisuuden tapoja

Kira (2003, 64) erottaa työntekijän omaan säätelyn piirissä olevia asioita koskevan kontrollirajan huomiorajasta, jonka sisäpuolelle jää työhön muilla tavoin vaikuttavia, mutta kuitenkin varteenotettavia asioita. Suppea kontrolli- ja huomiorajan välinen alue viittaa työn vähäisiin vapausasteisiin. Rajojen loitotessa toisistaan työ monipuolistuu ja sen toimintaympäristö laajenee, mutta työntekijän vastuulle jää työssään ”luoviminen laajenneessa toimintaympäristössä”. (Mt.) Kiran esityksessä työn toimintaympäristö määrittyy laajaksi tai suppeaksi siinä, missä alttiuden areenan piirteisiin kuuluvat väljyys ja ahtaus. Ahtaissa tilanteissa asioita tulee eteen enemmän kuin niitä kykenee omaksumaan, jolloin mahdollisuudet muuttuvat pakottaviksi vaatimuksiksi (Mustosmäki & Anttila 2012, 77). Väljyys sen sijaan vapauttaa toimimaan vaihtoehtoisilla tavoilla. Väljyys voi tosin tarkoittaa sitäkin, että tila ei tarjoa mitään jaettavaa, vaikka tilaa ajatteluun olisikin (Blackman & Phillips 2011, 26). Puheen tai dialogin puuttuminen ei välttämättä tarkoita sitä, etteikö esimerkiksi osaamista tai tietämistä olisi. Blackman ja Sadler-Smith (2009, 572–578) erottavat eri tyyppisiä hiljaisuuden tapoja: hiljaisuus voi yhdistyä intuitiiviseen tai latenttiin, luonteeltaan ”hitaaseen” ja siksi ainakin toistaiseksi vaihtoaineeseen tietoon. Hiljaisuudesta poiketen äänettömyys on vaiennettua tietämystä, jonka lähteenä voi olla joko vaiennetun osapuolen sisäisistä tietoisista tai ei-tietoisista syistä johtuva

pidättäytyminen tai tukahduttavat ja nujertavat ulkoiset tekijät (mt.). Jälkikäteen arvioiden tämän tutkimuksen aineistosta löytyy tapauksia implikoimaan Blackmanin ja Sadler-Smithin erottelemia hiljaisuuden lajeja ja hiljaisuus jatkokäsitteellistettynä voisi olla lupaava täydennys alttiuden areenan piirteisiin ja/tai lähtökohtien teemoihin. Tällöin tietynlaiset rajankäynnin kokoonpanot edistäisivät vaiennettua tai vaitonaista hiljaisuutta ja jotkut toiset yksinäistä, moniäänistä tai peräti kovaäänistä hiljaisuutta. Hyytävä hiljaisuus lienee monille tuttua tietynlaisista työelämän tilanteista. Hiljaisuus voi myös olla seurausta rajojen aktivoitumisesta lukkoon. Häly sitä vastoin voisi viitata alttiuden areenan ahtauteen tai pikemminkin kaoottisuuteen, jota edesauttaa esimerkiksi sekoittamisen taktiikka. Hälyä voivat aiheuttaa myös monet toisistaan eroavat näkökulmat tai tavoitteet. Oswickin ja Robertsonin (2009, 189) mukaan ristiriitaiset tavoitteet saattavat erilaisten valtarakenteiden myötävaikutuksella muuttaa rajat helposti ylitettävistä silloista barrikadeiksi tai sokkeloiksi. Rajankäyntiteoriassa sokkelo ilmenee alttiuden areenan piirteiden ja taktikoinnin tuottamana tungoksena, jossa kohtaamattomuus ja välttely korostuvat yhteistoiminnan sijaan.

Kiran (2003, 65) mukaan kontrolli- ja huomiorajojen välisen tilan laajuus on yhteydessä työn merkityksellisuuteen, ymmärrettävyyteen, hallinnan ja autonomian kokemukseen. Kira kumppaneineen (2012, 39) toteaa työn korkean intensiteetin ja päivittäisten rutiinitehtävien sekoittumisen muihin tehtäviin tuottavan ei-autenttista toimintaa. Rajankäyntiteoriassa korkeaintensiivinen toiminnan tuloksena voi olla yhtä lailla autenttisuutta kuin näennäisyyttäkin, mutta ensisijaisesti korkeaintensiivisyys tuntuisi synnyttävän ahtautta. Kiire, kireät aikarajat ja hektinen työtahti yhdistyvät rajankäynneissä lähtökohtien pakkotilanteeseen ja alttiuden areenan ahtauteen.

Ahtaudesta ajallisuuteen - aikapulasta rytmien tarkasteluun

Nopeatahtisuus, aikapula ja kiire mainitaan usein työelämän tutkimuksissa. Kira ja Frieling (2007, 304) kirjoittavat, kuinka päivittäisessä työssä byrokraattiset rajat yhdistettyinä nopeatahtisuuden ja tehokkuuden vaatimukseen ehkäisevät ideoiden vaihtoa ja yhdessä oppimista. Ajan puute näyttäytyy Hicksin ja kumppaneidensa (2007, 72) tutkimuksessa suurimpana oppimisen esteenä ja saman ongelman tuo esiin Crousén tutkimusryhmä (2011, 49). Ajallisuus suhteutuu monin tavoin käytäntöihin: aika toimii käytäntöjen resurssina tai käytännöt kilpailevat ajan määrästä tai sopivista ajankohdista (Southerton 2012, 342–343). Käytännöillä on ajallisia vaatimuksia. Jotkut käytännöistä tarvitsevat erityisiä aikoja tai ajanjaksoja tai hyötyvät niistä ja toiset ovat ehdollistuneet ainakin osittain tiettyihin tai tiettyntyyppisiin aikoihin rutiinien ja tapojen muodossa. Ajallisuus tulee esiin myös kollektiivisina ja yksilöllisinä ryt-

meinä, jotka voivat erota toisistaan ryhmien tai yksilöiden taipumuksista, valtuuksista ja asemasta tai muista tekijöistä johtuen. (Mt., 343–347.) Rytmien sisältämät järjestykset ja peräkkäisyydet koordinoivat toimintaa ja erilaisia rytmejä voi olla kiinnittyneinä erilaisiin rakenteisiin (mt., 348–349). Ajallisuus huomataan, koska erilaiset ajat toisistaan poikkeavine ominaisuuksineen saavat aikaan asioita ja koska ajat ovat myös toiminnan välineitä. Aika on näin ollen sekä toimija että välittäjä ja tulee eri yhteyksissä eri tavoin näkyväksi esimerkiksi väistämättömyytenä, ennakointina, tapahtumisena, mahdollisuutena, nopeutena, hetkellisyytenä, taajuutena, ajoituksena, aikataulutuksina ja muutoksena. (Moran 2015, 285–286.) Rajankäyntiteoriassa kiire, ajan puute ja hektisyys ovat löydettävissä edellytysten ja tarjonnan alueiden lähtökohdista, joista ne periytyvät rajan aktivoitumisen tapaan ja periaatteisiin sekä rajan auetessa valitun taktiikan resursseiksi. Lähtökohdissa kiire liittyy ensisijaisesti pakkotilanteeseen, jonka taustalla voi olla Moranin esittämistä ajan funktioista väistämättömyys, hetkellisyys, ajoitus, aikataulutus tai edellisten yhdistelmä. Kiire tai aikapula ovat mukana joissakin rajan aktivoitumisen tyypeissä, kuten mahdottomuudessa, sopeutumisessa ja valikoimisessa. Taktikoinnissa ajallisuus yhdistyy alttiuden areenan ahtauteen ja väljyyteen. Ahtaus voi ilmentyä kiireenä tai sujuvana nopeatempoisena toimintana. Väljyys viittaa pelivaraan ajan käytössä, mutta se ei silti sulje pois kiirettä. Kiire voi liittyä myös alttiuden areenan näennäisyyteen: vaikka kiireestä valitetaan, niin tietyille tehtäville aikaa tuntuu kuitenkin aina riittävän. Työtä koskevilla keskusteluilla kiire ja ajan puute tuntuvat olevan kaikkialla ja kaikessa läsnä, eikä niiden käsittely taustavakioina tai määrällisinä kategorioina tuo erityistä uutta työelämän tutkimukselle. Southertonin ja Moranin tarjoamat lähestymistavat tarjoavat sen sijaan ajan ja kiireen käsitteellistämiseksi enemmän sisältöä ja hedelmällisempiä tarkastelukulmia.

Jokinen (2005, 85–93) kuvaa arkielämää ”kaikki vaikuttaa kaikkeen” -toimintana, jossa kiireisyys, liian nopeat tai väärään aikaan tapahtuvat muutokset ja muunlaiset epätahtisuudet tuottavat erilaisia rytmihäiriöitä. Myös Jalas (2011, 110) näkee hektisyyden taustatekijöinä monenlaisten tehtävien tai mahdollisuuksien yhteensovittamisen. Jäykkien rakenteiden tai rajanvetojen sijaan hän (mt., 209) esittääkin kiireen syntyvän tarpeesta olla mukana ja mukautua toisten määrittelemiin aikarakenteisiin ja rytmeihin, joten kiirettä aiheuttaa pikemminkin vaatimus joustavuudesta ja rajojen ylittämisestä. Kiivaasta työrytmistä voi Pasasen (2015, 73) mukaan seurata se, että nopeat siirtymät tai muutokset mahdollisine ongelmineen huomataan monesti vasta toteutumisen jälkeen, mutta yhtä lailla pienillä ja ”kissantassuin hiipivillä” muutoksilla (ks. Beck 1995b, 14) voidaan tulkita olevan omat rytminsä ja niidenkin yhteisvaikutukset ovat usein tunnistettavissa vasta jälkikäteen. Lefebvren (1991) rytmianalyysillä on annettavaa kiireen, ajanpuutteen ja hektisyyden tarkasteluille. Hänen (mt., 206) mukaansa

rytmit eletään ja koetaan subjektiivisesti osana sosiaalista todellisuutta ja vuorovaikutussuhteita. Tästä syystä tilan analyysi tarvitsee myös rytmien tarkastelua (mt. 405). Lefebvren näkemyksessä monenlaiset symmetriset ja asymmetriset rytmit kietoutuvat toisiinsa päällekkäisinä, sisäkkäisinä ja toistuvina, jolloin ne muovaavat toisiaan ja rytmittämäänsä tilaa. Rytmieissä asiat virtaavat, siirtyvät ja toistuvat eri laajuudessa, eri tahtiin ja eri intensiteetillä syklisesti, lineaarisesti tai muilla tavoin. (Mt. 205-206.) Lefebvre (mt., 205) esittää, että erilaisten tilojen erilaisia rytmejä analysoinnilla voisi löytää mallinnettavia periaatteita. Rajankäyntiteoriassa edellytysten ja tarjonnan alueen lähtökohtiin voisi liittää rytmisyyden, jolloin erilaiset rytmit periytyvät rajankäyntiprosesseihin kohdaten toisensa alttiuden areenan taktikoinnissa. Alttiuden areenan piirteet vaimentaisivat tiettyjä rytmejä toisten kustannuksella ja lopputuloksena voisi olla uudenlaisia rytmejä lähtökohtiin päivitettäviksi. Jalaksen näkemykset, Paulsenin ajatukset tyhjästä työstä, Jokisen arkisten rytmihäiriöiden näkökulma ja Lefebvren polyrytmian tai asymmetristen rytmien käsitteet toisiinsa yhdistettynä tuntuvat lupaavalta perustalta työelämän rytmien luonteen ja synkronoitavuuden tutkimukselle: kuinka esimerkiksi jotkut rytmit ovat toisiinsa helposti mukautuvia muodostaen harmonisia kokonaisuuksia ja toiset puolestaan vaikeasti yhdistettäviä tuottaen tyhjäkäyntiä, kiirettä tai muunlaisia häiriöitä. Jos tutkimusmenetelmäksi valitaan grounded theory, niin edellä esitettyjä näkemyksiä rytmistä voi käyttää teoreettisina koodeina tai viitteellisinä aloituspaikkoina aineiston keruulle.

8.3 Rajankäynti – ylityksiä, ylläpitoa ja taktikointia

Rajatoimina siirtymisinä, kohtaamisina ja säätelynä

Lamont ja Molnár (2002, 187–188) ehdottavat rajojen tutkimuksen kohteiksi niiden ylläpitämisen, täytäntöönpanon, ylittämisen ja lakkauttamisen mekanismeja. Tutkimuksissa painopiste tuntuu kuitenkin olevan rajojen ylittämisessä, jota onkin tarkasteltu monilla tasoilla. Ashforth kumppaneineen (2000, 473–475) on tutkinut rajoilla toimimista identiteettiin tai rooleihin liittyvinä mikrotason siirtyminä siinä, missä Desrochersin ja Sargentin (2004) kohteina ovat perhe- ja työelämän väliset rajat, roolisiirtymät ja sosiaaliset luokittelut. Yhteisöjen ja käytäntöjen tasolla rajojen ylittäminen voi tapahtua yksi- tai kaksisuuntaisina kohtaamisina, vierailuina, keskusteluina tai tutustumisina, joiden kautta altistutaan muiden yhteisöjen käytännöille (Wenger 1998, 112–113; 2000, 236). Kulttuurihistorialliseen toiminnan teoriaan ja ekspansiivisen oppimisen teoriaan pohjautuvassa kehittävässä työntutkimuksessa rajoille paikantuvaa ja rajoja ylittävää toimintaa tarkastellaan toimintajärjestelmien tai toimintayksiköiden tasolla (esim. Engeström & Kerosuo 2007, 336–337). Rajojen ylityksellä viitataan liikkeeseen eri käytäntöjen välillä (Akkerman 2011, 22) ja tarjolla olevien rajanylitysmahdollisuuksien katsotaan määrittävän rajoilla tapahtuvaa toimintaa (Volet 2013, 94). Ekspansiivisen

oppimisen ideaan kuuluvat rajojen ylittäminen, verkostojen rakentaminen ja erilaiset siirtymät lähikehityksen vyöhykkeellä (Engeström & Sannino 2010, 9–12).¹⁵ Akkerman ja Bakker (2011) sisällyttävät rajan ylitykseen sekä varsinaisen rajan ylittävän siirtymän että siirtymään liittyvät interaktiot rajan eri puolilla. Heidän mukaansa rajan ylitykset voivat olla ainutkertaisia tapahtumia, toistuvampaa toimintaa tai yksi- tai kaksisuuntaista liikettä ja ne voivat koskea yhtä lailla yksilöitä kuin laajempiakin toimintajärjestelmiä. (Mt., 133–139.) Rajan molemmilla puolilla tapahtuvan toiminnan sisällyttäminen rajan ylitykseen on yhdenmukainen näkemys rajankäyntiteorian kanssa, jossa tosin rajankäynniksi luetaan myös rajan lukitseminen. Rajojen ylittäminen tulkitaan yleensä myönteiseksi toiminnaksi, mutta ylityksistä saattaa seurata konflikteja, joiden etukäteen välttäminen olisi laajemmalla katsantokannalta tarkoituksenmukaisempaa (Spychala & Sonnentag 2011, 675–676). Rajojen ylittämiset voivat siis yhtä hyvin liittyä järjestelmän osaoptimointiin kuin kokonaiskehittämiseenkin.

Kerosuo (2006, 108) erittelee rajatoiminnan rajojen ylityksiksi, rajakohtaamisiksi ja rajojen ilmaisuiksi. Rajoilla tapahtuva toiminta voidaan ymmärtää oppimisena. Ellströmin (2001, 423–425) mukaan työelämässä uusintava ja uutta luova oppiminen täydentävät toisiaan ja niitä molempia tarvitaan sopivasti toisiinsa suhteutettuna erilaisissa ympäristöissä. Voidaankin ajatella, että erilaisten oppimistapojen välinen sopiva suhde saavutetaan rajojen säätelyllä: rajoja ylittämällä ja niitä ylläpitämällä. Yan ja Louis (1999) esittävät kolme toisiaan täydentävää ja tukevaa rajankäynnin muotoa. Ensinnäkin rajat ja rajoilla tapahtuvat aktiviteetit toimivat puskureina ja säätelymekanismeina suojaamassa toiminnan ydinalueita häiriötekijöiltä. Toisena rajankäynnin muotona ovat organisaatiota ympäröivien rajojen ylitykset sekä sisältä että ulkoapäin, jolloin tarvittavia resursseja saadaan omalle alueelle linkkejä, verkostoja ja muita yhteyskäytäntöjä luomalla. (Mt., 31–33.) Edelliset tavat koskevat organisaation ja ulkopuolisen maailman välisiä rajoja, mutta kolmas rajankäynnin muoto on rajojen yhdistelyä, kohdentamista tai yhteen saattamista organisaation tai sen yksiköiden sisällä. Tällä tavoin yhdistetään organisaatioiden yksiköiden tai jäsenten resursseja ja toimeliaisuutta uudennaisiksi kokonaisuuksiksi. (Mt., 33–35.) Yanin ja Louisin tapaan myös Lynn (2005, 39) kuvaa rajoilla tapahtuvan toiminnan puskurointina, jolla vakautetaan keskeisiä ja häiriöille herkkiä tehtäväalueita, säädellään virtauksia organisaation ja sen ympäristön tai organisaation eri alueiden välillä ja toteutetaan tällä tavoin tarvittava sisäinen järjestys. Liiallinen puskurointi voi vähentää herkkyyttä mahdollisille hyödyllisille siirtymille ja toisaalta siirtymiä voidaan säädellä

¹⁵Lähikehityksen vyöhykkeellä tarkoitetaan yksilön toisista riippumattoman itsenäisen ongelmanratkaisun tason ja hänen potentiaalisen kehitystasonsa välistä toiminnan tilaa, jossa ongelmanratkaisu ja oppiminen on mahdollista yhteistyössä kokeneempien ohjauksessa (Vygotski 1978, 86).

tarkoituksenmukaisen toiminnan kannalta liikaa tai liian vähän (mt.). Laaksonen (2006, 47–48) jakaa raja-aktiviteetit puskuroinnin ja silloittamisen käytäntöihin. Rajoja ylittävänä toimintana silloittaminen tarjoaa oppimiselle tärkeitä yhteistyön mahdollisuuksia, kun taas ympäristön muutoksia itseensä imevillä tai vaimentavilla puskuroivilla käytännöillä luodaan oppimiselle suotuisia olosuhteita, tavoitellaan työrauhaa ja suojellaan kallisarvoisia ideoita. Rajojen ylittämisen on siis hyvä tapahtua valikoiden ja muutoksenkin keskelle kannattaa luoda vakaampia toiminnan saarekkeita. Tällainen puskurointi takaa Laaksosen mukaan toiminnan kehittämiselle riittävän vakaat olosuhteet. (Mt., 72–74.) Rajankäyntiteoriassa silloittamisen ja puskuroimisen ideoita vastaavat rajan aktivoiminen auki tai lukkoon. Laaksonen tarkastelee silloittamista ja puskurointia oppimisen reunaehtoina, mutta rajankäyntiteoriassa nämä reunaehdot voivat liittyä muihinkin aktiviteetteihin tai tavoitteisiin.

Gieryn (1983, 792) on käyttänyt rajatyön käsitettä tarkastellessaan tieteen toimijoiden muuntuvia, monitulkintaisia ja ristiriitaisiakin rajanvetoja epätieteellisiksi katsomiinsa toimijoihin. Siinä, missä tiedemaailman rajatyö pyrkii puolustamaan erityisyyttä, niin Berner (2010, 30) tuo esiin myös samankaltaisuutta luovan ja siten rajoja hämärtävän rajatyön. Kerosuo ja Toiviainen (2011, 49) näkevät rajoilla tapahtuvan oppimisen monimutkaisena ja monitasoisena prosessina, jossa konstruoidaan ja rekonstruoidaan rajoja ja ylitetään niitä sekä horisontaalisilla että vertikaaleilla tasoilla. Tämä näkemys sopii oppimisen lisäksi yleisemminkin työelämän toimintaan ja sisältää rajankäyntiteorian tavoin sen, että rajankäynti ei aina tähtää eikä johda rajojen ylittämiseen. Rajoille paikantuvan toiminnan monimuotoisuus ilmenee erilaisina sääntöinä, strategioina ja taktiikoina, joita työntekijät käyttävät työelämässä pärjällessään.

Pelisääntöjä ja pärjäämisen taktiikoita

Goffman (2012) havainnollistaa vuorovaikutuksen sääntöjä kasvojen ja kasvotyön käsitteillä. Kasvoilla hän (mt., 23–24) tarkoittaa yksilön omakseen tuntemaa johdonmukaista minäkuva. Kasvoja ylläpidetään kasvotyöllä eli teoilla, joilla omaa toimintaa sovitetaan yhteen omien kasvojen kanssa ja vältetään tai estetään kasvoja uhkaavia vahinkoja (mt., 30–31). Vuorovaikutustilanteiden osapuolet kantavat huolta omista kasvoistaan, mutta yhtä lailla on kiusallista joutua todistamaan kasvojen menettämistä; näin ollen kasvutyöhön kuuluu sekä omien että muiden kasvojen suojelu (mt., 28). Kasvutyöhön lukeutuukin ennakoivien ja suojaavien toimenpiteiden lisäksi sellaiset tahdikkuuden, kohteliaisuuden ja huomiotta jättämisen kaltaiset korjaavat toimenpiteet, joiden avulla menetetyt kasvot on mahdollista palauttaa ennalleen (mt., 33–38). Kasvutyöhön tarvitaan Goffmanin mukaan vähintään kaksi siirtoa, jota hän ehdottaa-

kin sosiaalisen toiminnan perusyksiköksi (mt., 37–38). Rajankäyntiteorian rajankäyntiprosessissa vaiheita on vähintään kolme: rajan paineistuminen, aktivoituminen ja edellytysten/tarjonnan alueen päivittyminen. Goffmanin vuorovaikutussääntöjä voi verrata liikennesääntöihin ja rajankäyntiteoriassakin on omat sääntönsä, kuten se, että rajat aukeavat vain alttiuden areenalle päin. Muuten kyse on sääntörikkomuksesta. Kasvojen säilyttämisen tai niiden menettämisen vaaraa puntaroidaan rajan aktivoitumisen tavan valinnan yhteydessä ja alttiuden areenalla taktikointiin sisältyy kasvotyötä. Kasvotyön onnistuminen ja kasvojen menetys liittyvät alttiuden areenalla altistumiseen ja altistamiseen.

Vuorovaikutuksen sääntöjä voi ajatella pelisääntöinä. Järvensivu (2010, 22) on soveltanut Bourdieun sosiaalisen kentän ja eronteon käsitteitä kuvatessaan, kuinka työpaikkojen ”pelikenttien” toimijat kentän ominaisuuksien, kentällä pelattavan pelin sekä oman taustansa ohjaamina toteuttavat tietoisesti tai tiedostamattaan erilaisia pelistrategioita. Totuuden puhuminen ja valehtelu voidaan tulkita yhteisen pelin pelaamiseksi samoilla säännöillä joko samalla tai vastakkaisilla puolilla. Sen sijaan sepittelyn tai paskapuheen kaltaiset strategiat eivät tunnusta pelin sääntöjä tai sen osapuolia vaan eräänlaisina tilanteisen keplottelun toimintamalleina ne keksivät aina kulloiseenkin tarkoitukseen sopivat omat sääntönsä. (Frankfurt 2006, 80.) Bourdieun ja Järvensivun näkemyksissä voi toimintakentällä olla käynnissä samanaikaisesti useita pelejä. Monet pelit voivat ilmetä alttiuden areenan ahtautena. Keplottelu viittaa tilanteeseen, jossa toimijat eivät kunnolla pääse perille siitä, mitä pelejä pelataan ja millä säännöillä, keitä näissä peleissä on mukana ja kenen puolella he ovat. Rajankäyntiteoriassa tällä tilanteella viitataan alttiuden areenan näennäisyyteen, joka myötävaikuttaa rajankäynnin taktiikoiden valintoihin.

De Certeau (1984) tekee eron arjen strategioiden ja taktiikoiden välille. Molemmat ovat harkittua toimintaa. Strategiat edellyttävät omaksi mielletyn paikan, joka halutaan rajata ulkoisilta uhilta tai saada muulla tavoin hallintaan, mutta taktikointi on toimeen tulemista ja selviytymistä vailla erityistä omaa tilaa tai tukikohtaa ja sitä toteutetaan vierailla kentillä tarjolle tulevia tilaisuuksia hyväksi käyttäen (mt., 35–38). Rajankäyntiteoriassa alttiuden areena voi edustaa vierasta tilaa ja edellytysten tai tarjonnan alueet omia paikkoja. De Certeau (mt., 37) kutsuu taktikointia ”heikkojen taiteeksi” siinä, missä Scott (1985, 29–34; 1990, 137–139) nimeää vastarinnan ja sääntöjen taivuttelun arkiset muodot ”heikkojen aseiksi” ja ”vaivihkaisuiksi muunnoksiksi”¹⁶. Taktikointi ja muunnokset ovat käytäntöjä tai tekemisen tapoja, joissa työpaikkojen olemassa olevaa järjestystä hyödynnetään kekseliäästi omiin tarkoituksiin ilman, että järjestys varsinaisesti muuttuisi (de Certeau 1984, 25–26). Rajankäyntiteoriassa taktiikat

¹⁶ Lähteissä *art of the weak*, *weapons of the weak* ja *hidden transcripts*

edustavat muitakin toiminnan muotoja vastarinnan tai sääntöjen taivuttelun ohella. Alttiuden areenalla taktikointi myös muokkaa puitteitaan toisin kuin de Certeau'n näkemyksessä, jossa olemassa oleva järjestys säilyy. Rajankäyntiteoriassa taktikoinnilla voidaan esimerkiksi muovata alttiuden areenaa muiden osapuolten kannalta sumeaksi siten, että de Certeau'n ja Scottin esittämät toiminnan muodot tulevat mahdollisiksi. Lähellä edellisten kirjoittajien ajatuksia on Räsänen ja Truxin (2012) näkemys taktiikoista. He (mt., 75) luonnehtivat taktiikoita käyttäjiensä omia tarkoituksiperiä ajaviksi liukkaiksi, epämääräisiksi ja monipaikantuneiksi toiminnan muodoiksi, joita on vaikea kartoittaa. Näkemys sopii myös rajankäyntiteorian alttiuden areenalla taktikointiin, joskin rajankäynnin taktiikoihin lukeutuu myös suoraviivaisempia ja selkeämpiä toiminnan muotoja. Alttiuden areenalla toteutettavat taktiikat ovat monipaikkaisia ja epämääräisiäkin, koska niiden ainesosat ovat peräisin eri tahoilta. Ne perivät resurssinsa omista lähtökohdistaan ja lisäksi niitä muovaavat vastapuolen taktikointi ja alttiuden areenan piirteet. Monimuotoisuudesta huolimatta yhteisenä nimittäjänä rajankäynnin taktiikoille voisi kuitenkin olla pärjääminen.

Järvensivu (2010, 185–186) määrittelee pärjäämisen toiminnaksi, joka koostuu aktiivisten, passiivisten tai luovien strategioiden toisiinsa kytkeytyvistä samanaikaisista tai peräkkäisistä reaktioketjuista. Pärjäämisstrategiat voivat olla yksilöllisesti tai yhteisöllisesti painottuneita, työhön panostamiseen tai kohtuullistamiseen keskittyviä, vaihtoehtoja etsiviä ja tällaisina enemmän tai vähemmän rakentavia (Järvensivu & Nikkanen 2014, 114–115). Pärjäämisstrategioilla luodaan, kohennetaan tai palautetaan toiminnan mielekkyyttä (Järvensivu 2010, 266) ja niissä voi painottua pientenkin valintojen merkitys (Järvensivu & Nikkanen 2014, 100) joskin pienet valinnat viittaavat ennemminkin taktikointiin strategisen toiminnan sijaan. Järvensivun näkemys strategioiden välisistä suhteista ja reaktioketjuista sopii rajankäyntiteorian paineistamisen, rajan aktivoitumisen ja taktikoinnin vaiheisiin ja rajankäyntiteorian rajankäyntiprosessi kaikinensa voidaan tulkita pärjäämiseksi. Myös rajankäynnin taktiikoista on löydettävissä aktiivisia, passiivisia ja luovia piirteitä ja taktiikat voidaan näkökulmasta riippuen tulkita enemmän tai vähemmän rakentaviksi tai mielekkäiksi. Räsänen ja Trux (2012) käyttävät pärjäilemisen käsitettä, mikä on pärjäämistäkin lähempänä rajankäynnin ja varsinkin alttiuden areenalla taktikoinnin ajatusta. Rajankäynti on päivittäistä pärjailyä, jolla ylläpidetään ja tavoitellaan jatkuvuutta.

8.4 Tarkoituksena ja tavoitteena jatkuvuus

Vaikka rajat yleisesti ymmärretään epäjatkuvuuksien paikkoina niin Yan ja Louis (1999, 29) määrittelevät rajan tarkoitukseksi rajoittamansa järjestelmän ylläpidon ja jatkuvuuden. Rajankäyntiteoriassa rajankäynnillä tähdätään jatkuvuuteen, joka voi olla luonteeltaan vakauttavaa, muuttavaa tai molempia samanaikaisesti. Jatkuvuutta on käytetty eri merkityksissä eri tieteenaloilla ja eri tutkimuksissa. Se voidaan käsittää aikaulottuvuuden kautta esimerkiksi menneen, nykyisen ja tulevan välisiksi suhteiksi. Organisaatioiden muutosten tutkimuksissa jatkuvuus on usein mielletty pysyvyydeksi ja siihen on yhdistetty kehitystä jarruttavia ja muita vahingollisina pidettyjä tekijöitä. Saboohin ja Sushilin (2011, 199) mukaan kaikki jatkuvuusvoimat eivät kuitenkaan ole haitallisia tai tukahduttavia, vaan tietyissä tapauksissa ne voivat olla viitaaleja voimia suotuisille muutoksille. Toisaalta rajojen ylittämisenkin voi ajatella Akkermanin ja Bakkerin (2011, 152) tavoin kuuluvan arkiseen työelämään sekä pysyvyyttä että uutta luovana toimintana ilman, että ylitykset yhdistettäisiin merkittäviin katkoksiin ja muutoksiin tai erillisiin kehittämishankkeisiin.

Epäjatkuvuus ja jatkuvuus eivät ole toisiaan poissulkevia vaihtoehtoja ja jatkuvuus pysyvyytenä tai vakautena voidaan ymmärtää myös hyvin hitaaksi liikkeeksi. Chia (2014, 8) näkee organisaatioiden olevan jatkuvassa hitaasti virtaavassa muutoksen tilassa ja kirjoittaa, kuinka sopivaan ajankohtaan osuvilla vähäisillä, epäsuorilla tai ”viistoilla” muutoksen toteuttamisen muodoilla voidaan vapauttaa jo läsnä olevat toimintaan tarvittavat resurssit ja energiavarat. Rajankäyntiteoriassa Chian esittämille muutoksen toteuttamisen muodoille löytyy tarttumapintaa rajan paineistamisen tavoissa, koska paineistus vaikuttaa rajankäyntiprosessin jatkovaiheisiin ja lopputulemiin. Paineistamisen jatkokategorisointi onkin eräs mahdollisuus rajankäyntiteorian jatkokehittämiselle. Van Kersbergenin (2000, 28–29) hyvinvointivaltion muutosten tarkastelussa vähäiset, vähitellen kasautuvat ja sopivissa kohdissa tapahtuvat muutokset johtavat ajan myötä perustavanlaatuisiin transformaatioihin, joten radikaali muutos ei välttämättä ole seurausta radikaaleista asioista. Vähin äänin tapahtuvassa yhteiskunnallisessa muutoksessa osamuutosten tuttuus, vähäpätöisyys ja toivottavuuskin kätkevät kokonaismuutoksen perinpohjaisuuden (Beck 1995b, 14). Beckin (1995a, 237; 244) mukaan ”elämme sivuvaikutusten aikaa”, jossa muutosta tuottavat erilaiset hitaat kumulatiiviset kertymät ja bumerangivaikutukset. Van Kersbergenin ja Beckin makrotason ideoita voi soveltaa ja muokata organisaatioiden ja käytäntöjen tasolle. Rajankäyntiteorian näkökulmasta bumerangi- ja sivuvaikutuksissa on kyse lähtökohtien päivittymisprosessista, joka tuottaa jatkuvuutta rajankäyntiprosessin ja sen puitetekijöiden jatkuvina kumulatiivisina ja rekursiivisina muutoksina. Hernes ja Irgens (2012, 258–259) tähdentävät osaamisen rakentumista vähittäisenä oppimisen ja

kokemusten virtana. He (mt., 254) kritisoivat näkemystä, jossa jatkuvuus organisaatioissa liitetään rutiineihin, sääntöihin tai jähmeisiin rakenteisiin siinä, missä epäjatkuvuudet ja katkokset nimetään oppimisen ja uudistumisen paikoiksi. Tällöin unohdetaan se, että mittavat ja nopeatempoiset kehittämishankkeet tuottavat usein myös tarkoituksettomia seurauksia organisaation johdonmukaisen toiminnan järkkymisen, henkilökunnan huolestuneisuuden, erilaisten konfliktien tai destruktiivisen kilpailun muodoissa. Nämä tekijät puolestaan ovat omiaan luomaan tai vahvistamaan vastakkaisasetteluja. (Chia 2014, 13–15.) Hernesin ja Irgensin (2012, 255) pääargumenttina onkin, että oppimisen tutkimuksissa tulisi huomioida myös se, mitä tapahtuu vakaisissa olosuhteissa – kuinka oppimisen taustalla ovat yhtä lailla epäjatkuomot ja jatkuomot ja kuinka oppiminen avaa mahdollisuuksia yhtä lailla vakautta kuin muutosta tuottavalla jatkuvuudelle. Usein uusien toimintatapojen omaksuminen yhdistetään oppimiseen, mutta yhtä lailla oppimisen ja osaamisen harkittuja lopputulemia voivat olla uusien tapojen hylkääminen ja vanhassa pitäytyminen (mt.). Olosuhteiden ja toiminnan vakauttamisella tai suunnan tarkoituksellisella säilyttämisellä voidaan tavoitella muutoksen toteuttamista paremmin resurssein ja lopputulemin myöhemmin sopivammassa yhteydessä. Vakaus ja jatkuvuus oppimisen edellytyksinä ja edistäjinä tähtäävät tulevaisuuteen ja voivat tarvita harkittua viivettä uusiin asioihin tutustumista ja tietämyksen rakentamista varten. (Mt., 2012, 259–260.) Sama idea sisältyy rajankäyntiteoriaan, jossa tavoiteltava jatkuvuus voi sisältää sekä vakauden että muutoksen elementtejä.

Jatkuvuuden voi tulkita sujuvuudeksi ja katkokset sujuvuuden puutteeksi. Verkostomaisessa projektityössä monien tekijöiden monimutkaiset yhteisvaikutukset edellyttävät asioiden yhteen sovittelua ja tilanteista joustavuutta (Janhonen, Toivanen, Eskelinen, Heikkilä & Järven-sivu 2015, 82). Tämä yhteensovittelu ei aina ole helppoa ja toiminnan sujuvuutta haittaavat puutteelliset tiedot, hankalat tilanteet ja ennakoimisen vaikeus (mt., 77). Sujuvuus täydentää rajankäyntiteoriaa käsitteenä, joka ilmaisee jatkuvuuden tavoittelun tapaa. Tällöin sujuvuus on mukana sekä vakauttavassa että muutosta hakevassa jatkuvuudessa. Jos esimerkiksi sekoittamisen taktiikassa toiminnan sujuvuutta yritetään häiritä, niin tavoitteena lienee samanaikaisesti joidenkin toisten asioiden jatkuvuuden edistäminen.

9 LOPUKSI – ONKO RAJANKÄYNTITEORIALLE TILAUSTA

9.1 Rajankäyntiteorian arviointia

Kvalen (2002, 309–313) mukaan gt-teorioiden pätevytyminen on sisäänrakennettu jatkuvan vertailun menetelmään. Gt-teorioiden pätevyydellä tarkoitetaan sitä, että teoriat sopivat kohdeilmistönsä tai -alueeseensa, ne toimivat eli selittävät ja tekevät ymmärrettäväksi, mistä niiden aihealueessa on kyse, niitä voidaan muokata eri tavoin ja ne ovat relevantteja omalla alueellaan (Glaser 1978, 4–5; 1992, 15). Gt-teorioilla sanotaan myös olevan tarttuvuutta, jolla tarkoitetaan sitä, että teoriat ovat helposti oivallettavissa, omaksuttavissa ja käytettävissä. Pätevyyskriteereihin kuuluu myös relevanssi, joka tuntuu paikantuvan muiden ehtojen yläkäsitteeksi tai niiden yhdistelmäksi. Relevanssin sanakirjakäännöksiä ovat merkityksellisyys, tärkeys, olennaisuus, vaikuttava ja tähdellinen, mutta relevanssi-termiä käytetään usein pohtimatta tarkemmin sen olemusta. Relevanssi onkin intuitiivisesti ymmärretty arviointikriteeri. Tarkemmin tarkasteltaessa se osoittautuu vaikeasti määriteltäväksi hiljaiseksi tiedoksi ja monimuotoiseksi ilmiökentäksi, joka sisältää samanaikaisesti sekä asioiden ominaisuuksia että niiden välisiä suhteita. (Saracevic 2007, 1916–1920.)

Relevanssi rajankäyntiteorian käytettävyyden kattokäsitteenä

Alfort (2013) on lähestynyt relevanssia informaatiotieteiden näkökulmasta käyttäen perustanaan Saracevicin näkemystä relevanssin monimuotoisuudesta sekä Schütz in ideaa relevanssin kontekstista. Schütz (1970, 107–123) erottaa relevanssista kolme perustyyppiä sen mukaan, määritelläänkö jonkin asian relevanssi parhaillaan meneillään olevan tehtävän, lyhyen aikavälin motiivien vai pidemmän tähtäimen pysyvämpien tavoitteiden kannalta (ks. myös Alfort 2013, 214–215). Alfort on erottanut toisistaan Schütz in perustyyppien ja tiedon käytettävyyden pohjalta yksilön hetkellisen huomion kohteeseen keskittyvän relevanssin, paikallisen tason ongelmia koskevan relevanssin ja yleisluonteisimpiin kiinnostuksen kohteisiin liittyvän relevanssin (mt., 215; 263). Kahden ensimmäisen relevanssin muodon voisi ajatella yhdistyvän ensisijaisesti substantiivisiin ja kolmannen formaaleihin gt-teorioihin, joskin formaalit teoriat voivat olla relevantteja myös yksittäisissä tilanteissa ja paikallisissa olosuhteissa. Alfort huomauttaa Schütz in relevanssin tyyppien edustavan ensisijaisesti aihe relevanssia ja katsoo relevanssiin sisältyvän muitakin piirteitä. Tältä pohjalta ja tiedon käytön kannalta hän on jakanut relevanssin kuuteen eri ulottuvuuteen: intentionaalisuuteen, käytännöllisyyteen, informatiivisuuteen, aiheenmukaisuuteen, hyödyllisyyteen ja houkuttelevuuteen. Intentionaalisuus liittyy siihen, mihin käyttöön ja kuinka laajalle kohderyhmälle tai alueelle tieto on tarkoitettu. Käytännöllisyys viittaa tiedon tallennusmuotoon, luettavuuteen, kirjoitustapaan ja

ymmärrettävyyteen ja tätä kautta tiedon saatavuuteen. Informatiivisuus on tiedon valai-sevuutta tai sisällön rikkautta ja kertoo, voiko tiedon avulla muuttaa tai lisätä olemassa olevaa tietämystä. Aiheenmukaisuus yhdistyy nimensä mukaisesti kiinnostuksen kohteena olevaan aihepiiriin. Hyödyllisyys vastaa siihen, täyttääkö tieto yksittäisen tarpeen, auttaako se suoriu-tumaan kontekstisidonnaisista tehtävistä vai onko se yleisemminkin sovellettavissa ja viimei-senä ulottuvuutena houkuttelevuus kertoo uutuudesta ja kiinnostavuudesta, joka vetoaa yksit-täiseen käyttäjään tai laajempaan ryhmään. (Mt., 263–272.) Edellä kuvatut Alfortin erottele-mat relevanssin ulottuvuudet voivat kohdistua tiedon sisältöön, tietoresurssin ominaisuuksiin tai sen laatuun. Ominaisuuksilla tai laadulla viitataan esimerkiksi tietolähteeseen tai kirjoitta-jaan, tiedon tallennusalueeseen ja -muotoon tai tietoa tarjoavaan tahoon. Relevanssia voi tar-kastella myös käyttäjälähtöisyytenä, resurssiperustaisuutena tai edellisten yhdistelmänä, jol-loin tiedon käyttöön vaikuttavat sekä käyttäjän että käytettävän tietoresurssin ominaisuudet. (Alfort 2013, 294–299.)

Gt-teorioita ja -tutkimuksia voi arvioida Alfortin esittämien relevanssin ulottuvuuksien ja tie-don käytettävyyden avulla, koska käytettävyyssnäkökulma on löydettävissä myös gt:n omista pätevyyskriteereistä. Gt-teoria on tietoresurssi, jonka käyttäjänä on tutkimusraportin lukija. Rajankäyntiteorian kohdalla relevanssi voi näin ollen tarkoittaa seuraavanlaisia asioita. Opin-näytteet ovat julkisia asiakirjoja, jotka ovat kaikkien luettavissa. Tämän tutkimuksen käyttä-jäkuntaan voi ajatella kuuluvan grounded theorystä kiinnostuneita opiskelijoita sekä työelä-mässä oppimisen tutkimuksista ja niiden käytäntöön soveltamisesta kiinnostuneita henkilöitä. Tutkimuksen saa Helsingin yliopiston opinnäytteiden sähköisestä tietokannasta, jos käyttäjät osaavat käyttää sopivia hakusanoja, tietävät raportin olemassaolosta ja osaavat sen hakea. Ra-portin suomenkielisyys rajaa lukijakuntaa sen ohella, kuinka selkeästi ja ymmärrettävästi olen osannut opinnäytteeni kirjoittaa. Tutkimuksen tulosten ja toteuttamisen tavan raportoinnin li-säksi informatiivisia ovat raportin kirjallisuuskatsaus ja käytetyt lähteet. Suppeassa mielessä aiheenmukaisuus on yhteismitallisuutta gt:n sopivuuskriteerin kanssa, mutta laajemmin tar-kasteltaessa aiheenmukaisuus kytkeytyy myös teorian yleistettävyyteen. Hyödyllisyys kertoo rajankäyntiteorian käyttökelpoisuudesta tutkimustoiminnassa tai ”kentällä” ja kiinnostavuus-ta on kyse, jos raportin sisältö ja tyyli innostavat tutustumaan rajankäyntiteoriaan lähem-min, käyttämään sitä sellaisenaan tai työstämään sitä eteenpäin eri tavoilla. Näihin relevanssin tekijöihin tukeutuen arvioin tässä luvussa rajankäyntiteoriaa ensin aiheenmukaisuuden eli ai-neistoonsa sopivuuden ja lisäksi myös teorian yleistettävyyden kannalta. Tämän jälkeen vaih-dan tarkastelukulmaksi käyttökelpoisuuden informatiivisuuden ja kiinnostavuuden yhdistel-

mänä. Teorian muokattavuutta käsittelen esimerkkien valossa ja lopuksi pohdin rajankäyntiteorian ja grounded theory -metodin tarpeenmukaisuutta.

Sopiva aineistoonsa – sopiva laajemminkin?

Rajankäyntiteorian käsitteistön aineistoperustaisuutta tai aiheenmukaisuutta voi arvioida luvun 7.2 aineistolainauksien ja -esimerkkien osuvuuden kannalta – onko käsitteistö esimerkkien valossa aineistoon sopiva ja mahdollinen. Sopivuus on myös käsitteiden nimeämisen osuvuutta: nimi on hyvä, jos se kertoo, mistä käsitteessä on kyse. Jotkut rajankäyntiteorian käsitteistä, kuten arkinen työ taktiikan tyyppinä tai normijuttu rajan aktivoitumisen periaatteena, tuntuvat kankeilta tai sisällyksettömiltä, mutta parempia en ole keksinyt. Edellytysten alue kuulostaa kömpelöltä, mutta koetun tai olotilan alue olivat sitäkin kehnompia yritelmiä. Nimeäminen kysynnän tai tarpeiden alueeksi olisi ollut myös huono vaihtoehto, koska rajankäynti voi lähteä liikkeelle tarpeiden sijaan tarjonnan alueelta esimerkiksi tyrkyttämisenä tai pakottamisena. Tarjonnan aluekin on tietystä mielessä omanlainen edellytysten alueensa, mutta nimeämisongelma ei poistu käyttämällä lähtökohtien aluetta molempien reunojen katkokäsitteenä. Ehkä nimeämiseen liittyvien hankaluuksien taustalla on kohdeilmiön sijoittuminen arkisten itsestäänselvyyksien ja siten vaikeasti artikuloitavien asioiden piiriin. Käsitteiden kankeus tai arkisuus on kuitenkin lähinnä kosmeettinen ongelma. Käsitteiden ei tarvitse olla elegantteja, kunhan ne toimivat suhteessa aineistoon ja teoriaan. Rajankäyntiteorialle ei kuitenkaan olisi pahitteeksi, jos edellä esittämilleni käsitteille löytyisi paremmat ja kuvaavammat nimet.

Teorian aineistoonsa sopivuuden arvioinnin ohella kannattaa muistaa Tötön (2012, 66) huomautus ”ketä kiinnostavat tulokset, jotka koskevat vain aineistoa”, joten sisällytän arviointiin myös sen, voiko rajankäyntiteorian yleistää koskemaan muitakin kohteita. Gt-teorioita voi aineistoonsa ja siten kohteeseensa sopivina pitää Alasuutarin (1999, 264) tapaan esimerkkeinä paikallisesta selittämisestä, mutta ne tuottavat myös uusia tutkimusideoita ja hypoteeseja muissa yhteyksissä käytettäviksi. Yleistäminen voi siten tarkoittaa teorioiden käsitteiden siirrettävyyttä toisiin ympäristöihin (Eskola & Suoranta 1998, 68) tai yleistää voidaan keskenään erilaisten tapausten pohjalta muodostettu malli kokonaisuudessaan (Larsson 2009, 28–31). Mitä formaalimpi gt-teoria on, sen laajemmin sitä voi soveltaa muihinkin ympäristöihin. Rajankäyntiteorian aineistona ovat tapaukset useammanlaisista työpaikoista ja työtehtävistä, mikä mahdollistaa teorian käsitteistön ja idean yleistämisen aineistonsa ulkopuolelle toisiinkin työelämän kohteisiin. Teoriaan tutustujat kuitenkin viime kädessä määrittelevät tarjotun tulkinnan uskottavuuden ja teorian sovellettavuuden esimerkiksi koettelemalla sen toimivuutta omiin työelämästä kattuneisiin kokemuksiinsa (Larsson 2009, 34–36). Onko teoria silloinkin käyttökelpoinen?

Toimiva – yksinkertainen – käyttökelpoinen

Luvussa 7.3 olen avannut rajankäyntiteorian avulla aineistosta nostamiani esimerkkitapauksia ja lukijat voivat näiden esimerkkien pohjalta arvioida, kuinka hyvin rajankäyntiteoria selittää aineistoaan ja kuinka käyttökelpoinen se tässä tehtävässään on. Mallintaminen on tapa nähdä jokin asia erityisestä näkökulmasta (Larsson 2009, 33–34) ja tässä tutkimuksessa näkökulmana on työelämän arjen käytäntöjen tarkastelu vaihtelevissa puitteissa tapahtuvina rajankäyntiprosesseina. Gt-teoria on käyttökelpoinen omalla soveltamisalueellaan silloin, kun se parantaa ymmärrystä tarjoamalla käsitteitä tai malleja, joita voi käyttää sellaisenaan tai yhdistää toisiin konstruktioihin toimiviksi ja toteuttamiskelpoisiksi kokonaisuuksiksi niin teellisessä työssä kuin muuallakin (Åge 2011, 1612). Rajan useammaksi komponentiksi ja rajankäynnin monivaiheiseksi prosessiksi käsitteellistävä teoria selittää sen, miksi interventiot, projektit, muutoshankkeet tai arkisemmatkin asioiden eteenpäin viemiset ja ryhtymiset ovat toisinaan hankalia ja yllättävän pitkäkestoisia prosesseja. Kahden rajan ja niiden väliin jäävän alttiuden areenan avulla rajojen ylitysten monimutkaisuus ja työläys ovat paremmin ymmärrettävissä verrattuna yhden rajan malleihin. Rajankäyntiteorian avulla havaitaan, kuinka rajojen ylitys ei merkitse aina eikä välttämättä kaikille osapuolille oppimista tai kehittymistä toivottuna pidettyyn suuntaan ja kuinka rajojen rikkomiset voidaan tulkita myös eettisesti arveluttaviksi rajarikkomuksiksi.

Toimivuutta voi arvioida ymmärrettävyyden rinnalla tulkinnan osuvuutena – tällöin teoria on samanaikaisesti analyyttinen ja herkistävä (Åge (2011, 1605–1606). Osuvassa tulkinnassa teorian kategorioiden ja käsitteiden nimet herättävät lukijan mielenkiinnon, joskaan käsitteiden mehevyys ei saa olla itsetarkoitus. Rajankäyntiteorian käsitteet ovat yleisluonteisia ja aihepiiriinkin arkinen. Onko teoria kenties mitäänsanomaton, triviaali ja abstrahoitu niin pitkälle, että Vartoa (2011, 23) lainaten sen ”selitykset yksinkertaistavat ilmiön ohi merkityksensä” ja sen sisältö jää Glaserin (1009, 28) sanoin ohueksi ja latteaksi. Näiltä osin voi kuitenkin vedota ”Boninin paradoksiin”: mitä täydellisemmäksi monimutkaisen järjestelmän mallia yritetään kehittää, sitä vaikeaselkoisempi siitä tulee (Starbuck 2004, 1237–1238). Monimutkaisen mallin ongelmiksi voivat muodostua sisäiset ristiriitaisuudet tai moniselitteisyydet, jotka Sandbergin (2005, 56–58) mukaan nousevat esiin, kun teorian sisäistä koherenssia arvioidaan käytännön koetteluissa. Näin ajateltuna monimutkaiset käsitteelliset konstruktiot, vaikkakin kohteeseensa sopivina ja toimivina, eivät aina ole kaikkein käyttökelpoisimpia gt-teorioita. Dewey (1999, 190–191) näkee asioiden yksinkertaistamisen ja abstrahoinnin välttämättöminä edellytyksinä yhteiselle ymmärrykselle ja mahdollisuudelle käsitellä yhdessä monimutkaisia

asioita. Yksinkertaisuus voidaan siis nähdä käytännöllisenä piirteenä. Komponenteiltaan niukan teorian perusidea on helposti omaksuttava ja sen avulla pystyy erittelemään monimutkaisia tai samanaikaisia ilmiöitä osakokonaisuuksiksi ja arvioimaan niitä suhteessa toisiinsa. Rajankäyntiteorian käsitteet eivät sellaisinaan tunnu erityisen kiinnostavilta, mutta yhdistelminä niistä löytyy enemmän gt-teorioille ominaista tarttuvuutta. Näitä yhdistelmiä edustavat rajankäynnin prosessi ja alttiuden areenan sisältävä kaksoisraja. Teorian elementeistä saa rakennettua monenlaisia variaatioita. Riittävän abstraktina mallina rajankäyntiteoriaa voi soveltaa työelämän ulkopuolellekin, kuten muodollisen koulutuksen käytäntöihin ja vuorovaikutustilanteisiin. Heikommin teoria sopii isojen organisaatioiden toiminnan yleisten piirteiden tai vastaavanlaisten laajempien kohdealueiden tarkasteluun.

Teoriasta eteenpäin ja mihin suuntiin

Deweyn (1999, 165; 168) mukaan tutkimusten tulokset voivat toimia työhypoteesien tai ideoiden kaltaisina välineinä uusissa tutkimuksissa ja aiemmissa koetteluissa hylätyt hypoteesit saattavat osoittautua hyödyllisiksi myöhemmissä tilanteissa ja toisenlaisilla alueilla. Gt-teorioista joutuu jättämään analyysin aikana monia ideoita pois, mutta niihin voidaan palata muissa yhteyksissä (Glaser 1998, 200). Tutkimukseni oheistuotoksiksi jäi käsitteitä, joissa tuntuisi olevan potentiaalia enempääkin, vaikka ne eivät ansainneetkaan paikkaansa rajankäyntiteoriassa tai jäivät siinä sivuosaan. Nämä käsitteet voivat olla rajankäyntiteorian jatko-työstämisen ohella uusien tutkimusten lähtökohtia. Tältä pohjalta esittelen seuraavaksi neljä erilaista jatkokehittelyn vaihtoehtoa: uuden gt-teorian kehittäminen nykyisen pohjalta substantiivisemmaksi teoriaksi, analyysin aikana hylätyn ajatuslinjan hyödyntäminen, kirjallisuuskatsauksen aikana löytyneiden ideoiden pohjalta jatkaminen tai nykyisen teorian jatko-työstäminen toisella lähestymistavalla.

Rajankäyntiteoriaa voi työstää nykyistäkin formaalimmaksi hankkimalla lisäaineistoa palkkatyön muilta alueilta sekä mahdollisesti myös yrittäjätoiminnan, järjestötyön, opiskelun tai kotitöiden parista ja vertailla näiden aineistojen tarjoamia tapauksia olemassa olevan teorian käsitteistöön. Mikään ei kuitenkaan estä etenemästä toiseen suuntaan kehittämällä formaalin teorian pohjalta substantiivisempi teoria keskittymällä johonkin tiettyyn toimialaan, kuten sosiaali- ja terveysalaan tai ammattiryhmään, esimerkiksi toimistotyöntekijöihin ja katsoa millaiseksi teoria käsitteineen kyseisestä aihepiiristä hankitun aineiston perusteella muuntuu. Tässä vaihtoehdossa nykyisen teorian komponentit, mukaan lukien ydinkategoria ja teoreettiset koodit, toimivat työhypoteeseina ja niitä on tutkimusprosessin aikana muokattava, jos aineisto niin vaatii. Tuloksena ei siis olisi rajankäyntiteoria tiettyyn kontekstiin sovellettuna vaan uusi, käsitteistöltään rajankäyntiteoriasta joiltain osin poikkeava ja rajatumpaa aihepiiriä koskeva teoria.

Hylätyn analyysipolun hyödyntämisestä tuon esiin kaksi esimerkkiä. Ensimmäinen koskee tihkumisen käsitettä, joka rajankäyntiteoriassa olisi tarkoittanut mekanismia, jossa alttiuden areenan ominaisuudet muovautuvat vähitellen silloinkin, kun rajat ovat passiivisessa tilassa tai aktivoituneet lukkoon. Tihkumista olisi se, että tiedot muuttuneista tai muuttuvista asiain-tiloista, kuten uusista ohjeista, työn järjestelyistä tai työntekijöistä, pääsevät muovaamaan alttiuden areenan ominaisuuksien kokoonpanoa jo ennen rajankäyntiprosessia tai silloin kun prosessi on päättynyt ilman alttiuden areenalla taktikointia. Tihkumisen jätin rajankäyntiteoriasta pois aivan tutkimuksen loppuvaiheessa siksi, koska se ei loogisen ajattelun tuottamana työhypoteesina saanut kunnollista tukea aineistosta. Tihkuminen tuntuu kuitenkin liian hyvältä käsitteeltä lopullisesti hylättäväksi, joten sen voi ottaa uusintakäsittelyyn työhypoteesina, tehdä uusia teoreettisia otantoja tästä näkökulmasta ja täydentää rajankäyntiteoriaa tihkumisen käsitteellä, jos se saa tukea uudesta aineistosta. Toiseksi esimerkiksi olen valinnut luottamuksen, joka myös kulki pitkään mukana analyysissani eräänlaisena rajankäynnin taustaelementtinä. Luottamuksen kategoriasta luovuin, koska en saanut sitä tämän tutkimuksen aineiston perusteella käsitteellisesti kirkastettua. Memoissa pyörittelin ideaa ”pokka”-käsitteestä, jossa luottaminen, kehtaaminen ja uskaltaminen tilannetekijöiden aikaansaannoksina ja muovaamina liittyisivät toisiinsa. Untamalan (2014) gt-teoria tarjoaa edellisten käsitteiden joukon jatkoksi yhteisluottamisen. Pokka-käsitteen tavoin siinäkin on kyse yksilön luottamusta laajemmasta aiheesta. Luottamuksesta voi lähteä liikkeelle pokka-käsitekandidaatin kera koodaamalla ensin rajankäyntiteoriaa varten kerätty aineisto uudelleen ja uutta analyttistä sääntöä käyttäen ja suuntaamalla jatkossa aineistonhankinta uusien ja uusiksi muokattujen käsitteiden näkökulmasta. Gt-teorioita työstettäessä ei voi olla etukäteen varma siitä, millainen teoria analyysin tuloksena kehkeytyy, mutta tihkumisen jatkotyöstäminen saattaisi johtaa nykyisen kaltaisen rajankäyntiteorian täydentämiseen siinä, missä luottamuksen ja pokan jatkokäsittely päättyisi rajankäyntiteoriasta huomattavastikin poikkeavaan teoriaan.

Kolmantena rajankäyntiteorian jatkokehittelyn vaihtoehtona on jatkaa sen käsitteistön vertailua aiheen kannalta tähdellisiin teorioihin, tutkimuksiin tai kirjallisuuteen käyttämällä näitä lähteitä aineistona (ks. Glaser 1998, 78) vastaavalla tavalla kuin esimerkiksi Siitonen (1999) ja Kautto-Knape (2012) ovat omissa gt-tutkimuksissaan tehneet. Olen jo edellisessä luvussa tuonut esiin muutamia ehdotuksia rajankäyntiteorian täydentämiselle kirjallisuudesta saatujen ideoiden avulla, mutta tähän yhteyteen olen valinnut esimerkiksi Untamalan (2014) gt-teorian, koska sen sisältö sivuaa oman tutkimukseni lähtökohtia: ei-tietämistä ja ei-osaamista. Untamalan (mt., 120) teoriassa ei-tietämisen haasteet edistävät henkilökohtaista ja ammatillista

kehitystä sekä itseluottamuksen rakentumista, jolloin luottamus muotoutuu vuorovaikutustilanteissa yhdessä luottamisen voimavaraksi. Tuntematon ja epävarma tilanne luo halua ottaa selvää asioista ja yhdessä luottamalla saavutetun riittävän itsevarmuuden avulla pystytään kohtaamaan ei-tietämisen tilanteet eri tavoin (mt. 109). Untamalan teorian käsitteistö tarjoaa omalle teorialleni kaksi tarttumapintaa: epävarmuuden ja tuntemattoman kohtaamisen. Molemmat liittyvät rajankäyntiin. Untamalan teoriassa ei-tietäminen on selviytymisen voimavara, mutta omassa tutkimuksessani ei-oppimisen, ei-tietämisen ja ei-osaamisen käsitteet toimivat aineiston hankinnan virikkeinä. Näihin virikkeisiin voisi palata ja niihin voisi yhdistää voimavara-näkökulman käyttämällä aineistona Untamalan teorian lisäksi muutakin tutkimuskirjallisuutta. Kirjallisuusaineistosta lähtöisin olevasta käyttökelpoisesta käsitteestä otan esimerkiksi negatiivisen tiedon eli tiedon siitä, mikä ei toimi tai mitä/miten jokin ei ole. Negatiivinen tieto voisi sijaita ei-tietämisen ja tietämisen välimaastossa. Negatiivinen tieto on tärkeä voimavara, koska se lisää toimintavarmuutta reflektiota edistämällä ja parantaa toiminnan tehokkuutta vähentämällä todennäköisiä vaihtoehtoja. Sen avulla voi havaita kriittisiä episodeja, jotka ovat ”väärin”, mutta jotka juuri sellaisina ovat relevantteja oppimisprosessien kannalta. (Gartmeier, Bauer, Gruber & Heid 2008, 88–94.) Omista ja toisten virheistä oppimalla tai muilla tavoin hankittua negatiivista tietoa voidaan käyttää myös tulevaisuuteen suuntautuvan toiminnan apuna, kun arvioidaan ja perustellaan erilaisia toimintavaihtoehtoja (Hernes & Irgens 2012, 261–262). Luottamus voi liittyä negatiiviseen tietoon siten, että erehdyksistä ja niiden kautta hankitusta tietämyksestä uskalletaan kertoa ja hyödyntää tätä tietoa jatkossa virheiden pelkäämisen tai osaamattomuuden salailun sijaan (Harteis ym. 2007, 135). Ei-oppiminen lienee hankalammin lähestyttävä teema verrattuna ei-tietämiseen tai ei-osaamiseen, mutta negatiivinen tieto mahdollistaa ei-oppimisen ja ei-osaamisen tarkastelun rakentavasti, leimamatta asianomaisia tyhmiksi tai laiskoiksi tai pitämättä jotain erityistä oppimistapaa, -tapahtumaa tai edistymistä itsestäänselvyytenä. ”Jos puhutaan oppimisen edistämisestä, tukemisesta tai tehostamisesta, tullaan ottaneeksi kantaa jonkin tietynlaisen oppimisen puolesta. Samalla asemoidutaan myös toisenlaista oppimista vastaan – useimmiten tätä ei tulla ajatelleeksi tai siitä vaietaan” toteaa Järvensivu (2006, 74).

Gt-teoriat keskittyvät useimmiten ihmisten välisen toiminnan ja vuorovaikutuksen mallintamiseen, mutta mallintamisen kohdealue voi olla laajempikin. Monet käytäntöjen tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että käytännöt muodostuvat ihmisten ohella myös muista materiaalisista tai immateriaalisista olioista, joita ei käsitellä pelkästään kontekstin osatekijöinä tai työvälineinä vaan ne voivat toimia ihmisyyksilöiden tai -ryhmien tapaan muissakin rooleissa (esim. Feld-

man & Orlikowski 2011, 1241–1242; Gherardi 2000, 218; Schatzki 2001, 11). Toimijaverkkoteoria (actor-network-theory) on lähestymistapa, jossa sekä ihmiset että ei-ihmiset huomioidaan potentiaalisina toimijoina tai yhteenliittyminä samoista lähtökohdista (Latour 2005, 76; ks. myös Heikkinen 2014). Toimijaverkkoteorian ”everything is data” (Latour 2005, 133) ja gt-metodin ”all is data” sloganeiden voidaan nähdä ilmentävän samaa ideaa. Toimijaverkkoteoriassa toimijoiden seuraaminen menetelmällisenä periaatteena (mt., 12) on yhteensopiva teoreettisen otannan kanssa, kun tutkimusta eteenpäin johdattaviksi ja siten ”seurattaviksi” toimijoiksi ymmärretään ydinkategoria ja sen kannalta keskeiset asiat. Gt-metodin aineistolähtöisyyden tapaan myös toimijaverkkoteoria ottaa empirian tosissaan. Teoreettisia kehitelmiä ei lähdetä muodostamaan tutkimuksen kohteen ulkopuolisista lähteistä (mt., 133–135) ja molemmissa lähestymistavoissa tärkeitä ovat asioiden – kategorioiden tai toimijoiden välisten suhteiden luonne. Toimijaverkkoteoriaa voi käyttää gt-tutkimuksen metateorian siinä missä muitakin vaihtoehtoja ja siihen sisältyvien ideoiden avulla voi virittää teoreettista herkkyyttä jo substantiivisen ja teoreettisen koodauksen yhteydessä Hartmannin (2008), Magerin (2009) tai Roehlin (2012) tavoin. Toimijaverkkoteoriaa voi hyödyntää myös gt-teorian jatko-työstämiseen. Rajankäyntiteoriasta voisi jatkaa siten, että fokus suunnattaisiin erityisesti niihin ei-ihmistoiimijoihin, jotka ylittävät tai ylläpitävät rajoja, saavat aikaan erilaisia asioita rajankäynnin eri vaiheissa tai jotka muovaavat rajankäynnin puitetekijöiden ominaisuuksia ja siten myös rajankäyntiprosessia.

Onko rajankäyntiteorialle ja grounded theory -metodille tilausta?

Rajankäyntiteoria voi olla toimiva ja käyttökelpoinen, mutta löytyykö sille käyttötarvetta ja onko se näin ollen hyödyllinen teoria? Toimivuuden ja muokattavuuden arvioinnin ohella voi Kvalen (2002, 316–319) tavoin pohtia, auttaako rajankäyntiteoria tekemään asioita, joista seuraa käytännöllisiä, hyödyllisiä ja tavoiteltavia tuloksia. Paechter (2003, 111–112) sekä Ronkainen, Suikkari ja Kunnari (2014, 93) pitävät hyöty- tai intressinäkökulmaa arvosidonnaisena arviointikriteerinä ongelmallisena, koska aina ei voi etukäteen tietää, mitä tahoja tutkimuksen tulokset palvelevat tai niiden tulisi palvella nyt ja tulevaisuudessa. Tiedon mahdollinen hyödyttömyys ei kuitenkaan Paechterin (2003, 115) mukaan saisi olla esteenä tutkimustoiminnalle. Jos hyötyä ajattelee tutkimuksen erilaisten ”markkinoiden” kannalta (ks. Ylijoki, Lyytinen & Marttila 2011, 732–735) niin tämän tutkimuksen ensisijaisena hyödyllisenä tavoitteena on kontribuoida oman tieteenalansa opinnäytteenä ja tutkimuksen tekijän oppimiskokemuksena.

Klassinen grounded theory ei ole ainoa vaihtoehto käsitteellisen tason tietoa ja malleja tuottavaksi tutkimusmenetelmäksi ja helpomminkin omaksuttavia vaihtoehtoja löytyy. Martikainen ja Haverinen (2004, 155) suosittelevat opiskelijoille sisällönanalyysiä gt-lähestymistavan sijaan. Gt:n klassista suuntausta näkee harvoin opinnäytetöiden tutkimusmenetelmänä eivätkä menetelmän valintaa erityisemmin puolla metodiin kohdistuneet väärintulkinnat tai Glaserin kärkevät vastineet metodia kohdanneeseen kritiikkiin ja sen jatkokehittelypyrkimyksiin. Klassisella gt-metodilla on ilmeiset haasteensa ja monet tutkijat ovat todenneet sen vaativaksi työkaluksi, mutta tästä huolimatta se kannattaisi valita useammin tutkimusmenetelmäksi. Gynnild (2014, 1) näkee ratkaisuo-rientoituneisuuden gt-menetelmän ja -teorioiden merkittävänä hyötynä ongelmakeskeisiin tutkimusotteisiin verrattuna. Tuottamansa tutkimustiedon ja metodiosaamisen ohella klassinen gt kehittää laajemminkin tieteellisen ajattelun ammattitaitoa. Se ohjaa käyttäjänsä omaksumaan asenteen, jossa yhdistyvät ilmiöiden käsitteellistämiseen tähtäävä ajattelu, kyky löytää uusia ulottuvuuksia kohteensa tarkasteluun ja taito soveltaa vertailuun perustuvaa systematiikkaa aineiston käsittelyssä. Gt-metodin ja sillä tuotettujen teorioiden avulla huomio kiinnittyy asioihin tai pikemminkin asioiden yhdistelmiin, joita ei muita metodeja käyttämällä ehkä olisi tullut ajatelleeksi. Näistä syistä olen kirjoittanut tutkimusraporttini metodologian osalta sellaiseen muotoon ja laajuuteen, että se auttaa opinnäytetyönsä menetelmävalintoja pohtivia opiskelijoita klassiseen gt -menetelmään tutustumisessa ja tukee menetelmän keskeisiin teoksiin perehtymistä. Gt-tutkimuksen aloitusvaiheessa, tutkimussuunnitelmaa laadittaessa ja mikä tärkeintä – ennen aineiston keruun aloittamista tarvitaan riittävät tiedot metodin periaatteista: mitä pitää tehdä, mitä voi tehdä tai kannattaa kokeilla ja mitä ei saa tehdä. Klassisesta grounded theorystä löytyy menetelmäkirjallisuutta, mutta alkuun pääsemiseksi tarvittavan tietämyksen voi joutua kokoamaan useista lähteistä. Lähteisiin tutustuminen ja asioiden omaksuminen ottaa aikansa eikä aikaa opinnäytetöiden tekemiselle yleensä ole ylen määrin.

Siinä, kuinka hyvin olen onnistunut kirjoittamaan klassisesta gt-metodista ja menetelmällä toteutetusta tutkimuksesta, lienevät parhaita arvioijia tähän menetelmään perehtyneet opettajat ja tutkijat; löytävätkö he tekstistä asiavirheitä, väärinymmärryksiä, epätasällisyyksia tai aukkoja. Tärkeitä ovat niin ikään opiskelijat, koska he pystyvät antamaan arvion siitä, auttaako tämän tutkimuksen perinteistä opinnäytetyötä seikkaperäisempi menetelmän ja tutkimusprosessin käsittely muitakin gt-metodilla opinnäytettä tekeviä kuin kirjoittajaa itseään. Edellä esittämieni hyödyllisyyteen liittyvien näkökohtien lisäksi olisi tietenkin palkitsevaa, jos tuloksena syntyneelle rajankäyntiteorialle olisi käyttöä muissakin yhteyksissä, kuten työelämän eri alueilla ja tutkimustoiminnassa. Fenwick (2006, 274) vaatii tutkimuksen kohteiksi

nykyisten työssäoppimisen käsitteistöjen ja mallien ristiriitaisuuksia sekä niitä monivivahteisia ilmiöitä, jotka näissä malleissa ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Voidaan siis kysyä, tuoko aineistolähtöinen mallintaminen vain lisää tavaraa käsitesekamelskaan vai voiko tällä tavoin liikkeelle lähtien tuottaa puhtaalta pöydältä tuoreita ajatuksia; kenties Fenwickin kaipaamia yhteisiä ydinkäsitteitä? Työn ja työyhteisön kehittämisessä vaaditaan tilannesidonnaisuuden tajua ja tästä syystä valmiiden, ulkoa tuotujen ratkaisujen sijaan tarvitaan myös paikallisen työn analysoinnin pohjalta syntyviä malleja ja käsitteitä, painottavat Toiviainen ja Hänninen (2006, 237–238). Kirjoittajat tuntuvat näillä sanoin toivovan substanttiivisten teorioiden kaltaisia välineitä tekemään nykyistä toimintaa ymmärrettäväksi ja tarjoamaan lähtökohtia toimintaa parantaville uudistuksille ja suunnanmuutoksille sekä edellisten lisäksi myös olemassa olevien hyvien käytäntöjen havaitsemiselle ja tukemiselle jatkossakin. Nämä välineet voivat pohjautua rooleihin tai positioihin tukeutumatta yksilöiden tai ryhmien ominaisuuksiin perustuviin typologioihin. Rajankäyntiteoriassa tietty henkilö tai ryhmä voi positioitua yhtä lailla joko edellytysten tai tarjonnan alueen toimijaksi tilanteesta ja tarkastelukulmasta riippuen. Työyhteisön vastavuoroisuutta ja yhteisymmärrykseen pyrkivää dialogia todennäköisesti edistää, kun havaitaan, että on mahdollista olla sekä resursseja tarjoava että niitä saava osapuoli.

Pikkarainen (2011, 35–36) toteaa kasvatustieteen tutkimuskohteiden monimuotoisuuden johdaneen erilaisten teorioiden, tutkimusotteiden, koulukuntien ja niiden käyttämien käsitteiden runsauteen ja näkee tämän kehityskulun Fenwickin tapaan problemaattisena, mutta myös rikkautena. Paechter (2003, 116) esittää kasvatustieteilijöiden vahvuudeksi eri tieteenalojen rajojen ylittämisen ja usein raja ylitetään työelämän tutkimuksen suuntaan. Voidaan tosin pohtia, missä määrin eri alueiden käsitteistöä ja teoriaa lainaava työelämän arjen tutkimus on juuri kasvatustieteellistä eikä esimerkiksi yhteiskuntatieteellistä tutkimusta. Varto (2011, 18–19) kuitenkin esittää tutkimuksen olevan ”oman alansa tutkimusta, jos se pystyy osallistumaan tämän alan keskusteluun tavalla tai toisella”. Työelämän toiminta, mukaan lukien työssä osaaminen, tietäminen ja oppiminen, kuuluu työelämään orientoituneen aikuiskasvatustieteen tutkimuskenttään. Tämä tutkimus pystyy kirjallisuuskatsauksessaan vuoropuheluun edellä mainitun kentän tutkimusten kanssa, joten se sijoittuu yhteiskuntatieteiden ohella myös kasvatustieteiden pariin.

9.2 Työelämän mahdottomista rajattomuuksista mahdollistaviin rajallisuuksiin

Mahdottomista rajattomuuksista turvallisuuden tavoitteluun

Työolobarometrin 2014 mukaan työntekijöiden vuodesta 2006 lähtien kohentuneet mahdollisuudet työnsä kehittämiseen ovat taittuneet (Lyly-Yrjänäinen 2015, 30). Koko 2000-luvun ajan työn mielekkyys on pysynyt heikoissa kantimissa ja arviot työntekijöiden kehitymis- ja vaikutusmahdollisuuksien näkymistä ovat nyt entistäkin varovaisempia (mt., 105). Tilastokeskuksen tiedot kertovat työpaikkojen ilmapiirin parantuneen ja kannustavuuden lisääntyneen, mutta päinvastainen suuntaus on havaittavissa osallistumisessa oman työn suunnitteluun ja ideointiin (Sutela & Lehto 2015, 84). Järvensivu on todennut (2006, 90), kuinka työntekijöiden mahdollisuudet vastata lisääntyneisiin oppimisvaatimuksiin työajan puitteissa ovat vähentyneet koulutusmahdollisuuksien parantumisesta, työnkuvien monipuolistumisesta ja työn autonomian lisääntymisestä huolimatta. Toisaalta myös työn autonomian lisääntyminen omaan työhön vaikuttamismahdollisuuksien muodossa näyttäisi pysähtyneen (Sutela & Lehto 2014, 59-60). Enää ei työelämän hierarkioissa etenemiselle aseteta suuria odotuksia, vaan tärkeämmiksi koetaan työssä kehittymisen mahdollisuudet, joita pidetäänkin toistaiseksi hyvinä (mt., 51–53), joskin työntekijöiden asema työpaikoillaan vaikuttaa siihen, millaisina oppimisen ja työskentelyn kehittämismahdollisuudet näyttäytyvät (Fuller, Unwin, Felstead, Jewson & Kakavelakis 2007, 744; Bryson, Pajo, Ward & Mallon 2006, 279). Näyttäisi siis siltä, että työelämässä osallistumisen, vaikuttamisen, työn kehittämisen ja itsensä kehittämisen mahdollisuudet ovat eriytyneet toisistaan. Työn, työyhteisön ja itsensä kehittämiseen kannustetaan, mutta työn puitetekijät eivät kehittämistoimintaa tai vaikuttamisen mahdollisuuksia aina tue. Kehityssuunta on omiaan lisäämään työn näennäisyyden piirteitä autenttisuuden sijaan. Suuntauksen voi tulkita rajankäyntiteoriaa soveltaen ja sitä täydentäen sellaiseksi rajarikkomuksen muodoksi, jossa joidenkin osapuolien pääsy alttiuden areenalle ja toiminta siellä yritetään estää. Taloussuhdanteista riippumattomat kokemukset työn epävarmuudesta ja ennakoimattomista muutosten uhkista ovat selvästi lisääntyneet (Sutela & Lehto 2014, 139–140). Pysyvän muutoksen tilassa arjen pyörittäminen on vaikeaa, yhteistyön edellytykset katoavat eikä työ luista (Eräsaari 2009, 78) ja voi kysyä Kosken ja Järvensivun (2008, 42–43) tavoin, miltä pohjalta työntekijöille syntyy motivaatio tietojensa jakamiseen tai osaamisen yhteiseen kehittämiseen sellaisissa keskinäisen kilpailun sävyttämässä ja epävarmoissa työsuhteissa, joista ei enää löydy turvallisuutta, jatkuvuutta eikä omaehtoisten rajojen asettamisen mahdollisuuksia. Ammatillista peruskoulutusta tarjoavien oppilaitosten opiskelijat arvottavat työn tärkeimmäksi ominaisuudeksi työpaikan pysyvyyden eli sen, että ei ole vaaraa työtoiminnan loppumisesta

tai työttömyydestä. Työn mielekkyys jäi toiselle sijalle. (Amisbarometri 2015.) Tilastokeskuksen mukaan määräaikaisiin työsuhteisiin suhtautuminen on muuttunut hieman aiempaa myönteisemmäksi, mutta edelleen määräaikaista työtä tekevien joukosta naisista yli 70 ja miehistä yli 60 prosenttia kaipaa vakituisen työsuhteen varmuutta (Sutela & Lehto 2014, 40–41). Tietotyöläisiä on pidetty malliesimerkkeinä jatkuvan muutoksen pyörteissä sujuvasti sukku-loivista itsensä ja työnsä kehittäjistä, mutta Saaren (2013, 104) tutkimustulosten mukaan tietotyöntekijätkään eivät koe työn tarjoamia kehittymismahdollisuuksia yhtä merkitseväenä tekijänä työsuhteen vaihtokaupassa kuin vakautta työn jatkuvuuden muodossa. Työntekijät painottavatkin turvallista tulevaisuutta pelkän taloudellisen hyvinvoinnin maksimoinnin sijaan ja tästä syystä mahdollisia palkankorotuksia keskeisempinä kannustimina pidetään vakaita työsuhteita (Soininen 2015, 236). Pysyviä tai pitkäaikaisia työpaikkoja tavoittelemalla työntekijät tähtäävät turvattuun tulevaisuuteen eli jatkuvuuteen samalla tavoin kuin rajankäyntiteoriassakin on esitetty. Blackman ja Phillips (2011, 26) ovat todenneet henkisesti kypsän organisaation pystyvän tarjoamaan kehityksen ja kasvun tarvitsemia turvallisia levähdyspaikkoja silloinkin, kun meneillään on huomattavia ja nopeita muutoksia. Näitä henkisesti kypsiä organisaatioita ja niiden jatkuvuutta tukevia valmiuksia tuntuisi nykyinen työelämä kaipaavan.

Rajoilla tarpeellista aikalisää oppimiselle ja kehittämistoiminnalle

Työelämän tutkimukset ja keskustelut tuntuvat painottavan rajojen rikkomista niiden vakautamisen sijaan. Rajojen ylittämistä on käytetty oppimisen ja kehittymisen metaforana siinä missä rajojen ylläpito tai asettaminen ovat olleet merkkeinä oppimisen ja kehittymisen esteistä tai muista ongelmista. Oppimisen perustaksi ja edellytykseksi oletetaan usein havaittava muutos, katkos tai ristiriita. Jatkuvuus tai muutoksen näkymättömyys sitä vastoin yhdistetään oppimisen tai osaamisen puutteeseen, joka puolestaan tulkitaan yksilöiden tai ryhmien defensiivisyydeksi, rajoitteiksi tai motivaatiovajeiksi. (Hernes & Irgens 2012, 257–258.) Rajanylytyksiä onkin perusteltu oppimisen tai kehittymisen tarpeilla, vaikka ylitysten taustalla, tavoitteina ja seurauksina voi olla kaikkea muutakin kuin tarvittavan osaamisen kartuttaminen tai kehittyminen toivottuun suuntaan. Fenwick (2006, 266) kritisoikin manageriaalisen strategian keinoksi sellaista työssä oppimisen retoriikkaa, joka korostaa rajojen rikkomista joustavuuden ja alituisen muutoksen ohella. Alasoini (2012, 100) esittää näkemyksen ajattelutyön ”rajatto-muudesta” johtaneen siihen, että työhön ja työntekijöihin kohdistetaan uudenlaisia aikaa ja paikkaan liittyvien rajojen ylittämisten vaatimuksia ja Kasvio (2011, 212–213) on todennut ”rutiinien jatkuvan rikkomisen tai organisaatorakenteiden päättymättömän myllerryksen saattavan johtaa siihen, että uusia toimintatapoja ei ehditä missään vaiheessa vakiinnuttaa. Tällöin arkikaan ei voi toimia kunnolla ja tulosten parantamisen sijaan ehkä onnistutaankin

vain huonontamaan niitä”. Painotus rajojen rikkomiseen kätkeekin sen, että rajattomuuden tavoittelusta voi koitua kokonaisuuden tai tulevaisuuden kannalta myös negatiivisia seurauksia. Hernesin ja Irgensin (2012, 257–258) mukaan erityisesti muutosten ja ristiriitojen kaltaisissa epäjätkumoiden paikoissa sovelletaan defensiivisiä toimintastrategioita, kun ei haluta näyttää kyvyttömiltä omissa tai muiden silmissä. Rajankäyntiin voi liittyä epävarmuutta ja pelkoa, jotka puolestaan voivat aiheuttaa toiminnan kannalta epäsuotavia muutoksia ja haitallista kilpailua yhteistyön sijaan. Rajat tarjoavat siten myös uhkia mahdollisuuksien ohella. Rajojen jatkuva ylittäminen tai rajattomuuden tavoittelu lienee mahdotonta, koska erilaisia rajoja on aina ja rajankäynnissä ne vain muuttavat muotoaan tai siirtyvät toisaalle. Gripenberg, Sveiby ja Segercrantz (2012, 4–7) kehottavatkin kiinnittämään huomiota niihin innovaatio- ja kehittämistoiminnan epäsuoriin, epäsuotaviin ja odottamattomiin seurauksiin, jotka usein rajataan ulos näiden alojen tehtävissä ja -tutkimuksissa. Rajankäyntiteorian lähtökohtiin kuuluva turhautuminen on teema, joka toistui aineistossa monissa eri muodoissa ja yhteyksissä. Turhautuminen tuntuu lukeutuvan edellisten kirjoittajien esittämiin kehittämistoiminnan ja muun työelämän oheistuotoksiin ja on näin ollen varteenotettava tutkimuksen aihe. Oppimisen ja innovaatioiden tutkimukseen tarvitaan erilaisia arvomaailmoja suhteuttavia katsauksia (Koski & Järvensivu 2008, 43) ja tämä onnistuu rajankäyntiteorian kaltaisilla välineillä.

Yksilön omaehtoinen itsensä kehittäminen ei enää takaa nousujohteista uraa organisaation hierarkioissa, eivätkä kaikki ole aina yhtä lailla halukkaita käyttämään viimeisiäkin liikeneviä resurssejaan työnsä kehittämiseen ja työn takia oppimiseen, vaikka työnsä kokisivatkin mielekkäänä (Bryson ym. 2006, 293). Järvensivu ja Koski (2012, 16) ehdottavat jatkotutkimuksen kohteiksi tapoja ja lähtökohtia, joilla otetaan välimatkaa oppimiseen ja oppimisdiskurssiin. Rajankäyntiteorian tarjoama viitekehys tuntuisi soveltuvan Järvensivun ja Kosken tarjoamaan tehtävään. Tässä tutkimuksessa etäisyyden ottaminen oppimiseen näkyy joissakin rajankäynnin taktiikoissa ja edellytysten alueen lähtökohdissa. Rajankäyntiprosesseissa rajoja ylitetään muistakin syistä kuin oppimisen tai kehittymisen takia, yhteiset vaikuttimet tai tavoitteet eivät aina takaa proaktiivista toimintaa ja toisaalta rajoja ylläpidetään oppimisen, kehittymisen ja työtehtävissä suoriutumisen takaamiseksi – ellei heti niin myöhempää tarvetta silmällä pitäen. Hernes ja Irgens (2012, 263) näkevät tarpeelliseksi tunnistaa ja tunnustaa oppimisen, johon liittyy tietoinen asioiden pitäminen raiteillaan. Tämä näkemys eroaa oppimisen muutokseen ja nopeuteen yhdistävästä ajattelutavasta; jäykkyyttä, pysähtyneisyyttä ja hitauttahan on perinteisesti pidetty suorituskyvyn ja innovatiivisuuden vihollisina, kuten Julkunen (2009, 25) on huomauttanut. Hernes ja Irgens (2012, 263) perustelevat kantaansa sillä, että organisaat-

tioiden selviytymisessä on kuitenkin perimmiltään kysymys jatkuvuudesta, vaikka muuntautumiskykykin on tärkeää. Siksi asioiden pitämistä ennallaan tai vakaassa kurssissa ei saisi lähtökohtaisesti tulkita muutosvastaisuudeksi tai ymmärtämättömyydeksi. Jatkuvuus tarvittavana vakautena edistää oppimista ja luovuutta ja siten myös kykyä löytää sopivampia uusia muutoksen suuntia tulevaisuudessa. (Mt.) Näin ollen sekä jatkuvuudet että epäjatkuvuudet on huomioitava organisaatioiden kehittämisen perustavanlaatuisina näkökohtina (Engeström, Kerosuo & Kajamaa 2007, 334). Rajankäyntiteoria tarjoaa välineitä tarkasteluille, jotka eivät olela muutosta eivätkä pysyvyyttä etukäteen toivottavaksi tai tavoiteltavaksi asiaintilaksi.

Työelämän vaatimukset rajattomuudesta ja joustavuudesta tarvitsevat vastapainokseen sellaista joustavuutta, joka helpottaa työn ja muun elämän yhteensovittamista (Alasoini 2012, 100). Joustavuutta vaatii myös rutiinien, kertaluonteisten työtehtävien tai projektien sekä odottamattomien tapahtumien yhteensovittaminen. Tätä joustoa luodaan rajanylitysten lisäksi puskuroimalla. Oppimista, hyvää työsuoritusta ja työssä selviytymistä voidaan edistää rauhoittamalla tilanne asioiden puntarointia ja omaksumista varten – olisi mahdollista ottaa ”sallittu aikalisä”, kuten eräs haastateltavistani peräänkuuluttaa työn tekemisen ja kehittämisen kannalta tärkeää ja riittävää valmistautumisaikaa. Rajojen ylläpitämistä on Aron (2006, 217–218) mukaan riittävän oppimisrauhan takaaminen ja liiallisen kilpailun välttäminen – hän uskoo oppimismahdollisuuksien olevan tällöin suotuisampia ja työntekijöiden halukkaampia opastamaan toisiaan tai tulokkaita eri tehtävissä. Tämän uskoisi olevan työorganisaationkin edun mukaista. Työn tehokkuuden, joustavuuden ja jatkuvan oppimisen vaatimuksia tasoittamaan tarvitaan enemmän hyvään arkeen kuuluvia ominaisuuksia rutiinien, tavanomaisuuden ja omalta tuntuvalta rytmisyyden muodossa (Jokinen 2005, 159–160). Nämä seikat viittaavat kohtuullisuuteen ja jatkuvuuteen sekä sellaisiin rajankäynnin puitteisiin, jotka turvallisina ja siten oppimista edistävinä mahdollistavat sekä omaehtoisen rajojen ylläpitämisen että niiden ylittämisen.

Mahdollistavilla rajallisuuksilla kohti kohtuullisuutta ja jatkuvuutta

Karlsson (2014) nimittää faktoideiksi julkilausumia tai toteamuksia, jotka jatkuvasti ja pitkään toistettuna alkavat muistuttaa tosiasioita, vaikka tutkimustulokset ja empiria eivät niitä tukisikaan. Esimerkiksi faktoidista hän nostaa oletuksen, jonka mukaan työntekijät ja erityisesti nuoremmat sukupolvet eivät enää kaipaisi tai etsisi turvallisia tai pitkäaikaisia työsuhteita. Aiemmin esitettyjen barometritietojen valossa todellisuus näyttää toisenlaiselta. ”Työn vakaus viittaa työsuhteiden pysyvyyteen, turvallisuuteen ja pituuteen, kun taas taloustieteellisessä tutkimuksessa samojen indikaattoreiden katsotaan ilmaisevan työmarkkinoiden jäyk-

kyyttä”, huomauttaa Soininen (2015, 231). Kyse on siis siitä, minkälaisia käsitteistöjä indikaattoreihin, faktoihin tai faktoideihin halutaan yhdistää ja mitä tällä yhdistelmällä halutaan kulloinkin todistaa tai toteuttaa. Jotkut käsitteistä kestävät aikaa säilyen tuoreina ja käyttökelpoisina siinä, missä toiset muuttuvat sumeiksi ja sisällöltään epäselviksi, kun niitä yritetään pitää hengissä olosuhteissa, joissa ne eivät enää päde. Beck nimittää jälkimmäisiä käsitteitä zombikategorioiksi: käsitteitä käytetään, vaikka ei varmuudella tiedetä, mitä ideoita niiden taustalla on tai vastaavatko ne enää tarkoitustaan (Beck & Beck-Gernsheim 2002, 27; 207–212). Zombikäsitteestä esimerkkinä Beck on maininnut täystyöllisyyden, joka talouspuheessa on aina näihin päiviin asti yhdistynyt kokoaikaisiin ja jatkuviin työsuhteisiin tai yhtenäisiin työuriin. Selviytymisen ja oppimisen käsitteiden välinen raja on häilyvä (Ahonen 2005, 97) ja voidaankin pohtia, miltä osin oppimis- ja kehittämispuhe sisältää faktoideja tai zombikäsitteitä. Uusia käsitteitä tarvitaan, mutta vaarana on, että uudetkin käsitteet vanhoihin teoria-perinteisiin nojautuvina saattavat sisältää ”vanhaa tavaraa uusissa kuorissa”. Näistä syistä tieteen ja julkisen keskustelun käyttämät käsitteistöt kaipaavat ajoin tuulettamista esimerkiksi sellaisten tutkimusten muodossa, joissa työn empiriasta kehitetyt ideat yhdessä jo olemassa olevien teoreettisten käsitteiden ja rakennelmien kanssa otetaan tasavertaisina huomioon. Raja on edelleen käyttökelpoinen käsite, mutta monimutkaistuvan työelämän tarkasteluissa myös raja ja rajoihin liittyvä toiminta on ymmärrettävä yksittäisiä rajoja, niiden ominaisuuksia ja rajojen ylityksiä monimuotoisempana ilmiönä.

Työelämässä aikaan liittyvät vaatimukset muodostavat epämääräisiä ja vaikeasti hallittavia kokonaisuuksia ja tästä syystä arki muistuttaa toisinaan selviytymistä ajankäytön kaukonäköisen rationalisoinnin sijaan (Jalas 2011, 108–109). Tavallinen työ onkin tilannekohtaista toimintaa, pärjailystä ja improvisointia joko yhdessä tai yksin kulloinkin tarjolla olevilla resursseilla (Räsänen & Trux 2012, 66). Eräs haastateltavistani on tavoittanut nykyisestä työelämän arjesta jotain huomionarvoista seuraavassa pohdinnassaan:

”Se olis varmaan se, että... jos... ei osaa... niin ei osaa... Ei sillekään aina voi mitään... Aina ei osaa... Usein ei osaa... Melkein aina ei osaa.”.

”Melkein aina ei osaa” -näkökulmaa harvemmin löytää julkisesta työelämän oppimispuheesta, mutta rajankäyntiteoria tuo sen esiin. Rajankäynti on lähestymistapa työelämän arjessa pärjäämiseen; silloin, kun ei tiedä tai ei osaa, on improvisoitava ja taktikoitava eri tavoin rajojen puitteissa, jotta toiminta voi jatkua. Räsänen ja Trux (mt., 67) muistuttavat, että ”emme aina kykene olemaan työn sankareita ja mestareita. Suorittaminen ja pärjääminen riittävät ja nekin voivat joskus vaatia liikaa”. Jatkuvasta itsensä ylittämisen ja rajojen rikkomisen vaatimuksesta voi kehkeytyä erinomaisuuden sijaan sepittelyä, keplottelua ja paskapuhetta. Erinomaisuuden vaatimus kilpailullisuuteen yhdistettynä saattaa puolestaan johtaa reilun yhteispelin

sijaan epärehelliseen käyttäytymiseen (ks. Schurr & Ritov 2016). Työn kehittämisen ja työssä oppimisen vartenotettavana vaihtoehtona voisikin Simolan (2015, 149) ajatuksia lainaten olla ”siirtyminen erinomaisuuden palvonnasta riittävyyden korostamiseen”. Tällöin erinomaisuus toteutuu sivuvaikutuksien kautta (ks. myös Beck 1995, 237) niin työyhteisöjen paikallisilla tasoilla kuin laajemminkin. Mahdottomien rajattomuuksien vaatimusten sijaan tarkastelukulmaa voitaisiin vaihtaa mahdollistaviin rajallisuuksiin samalla tavoitellen kohtuullisempaa ja kestävämpää jatkuvuutta.

LÄHTEET

- Abbott, A. 2004. *Methods of discovery: heuristics for the social sciences*. New York: W. W. Norton & Company.
- Ahonen, H. 2005. Työyhteisön oppimiskäytäntöjen strategisuus. *Hallinnon tutkimus* 24 (2), 96–112.
- Airaksinen, J. 2009. Hankala hallintouudistus. *Acta Universitatis Tamperensis* 1397. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopistopaino. Viitattu 24.9.2016 <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66446/978-951-44-7663-1.pdf?sequence=1>.
- Airaksinen, T. 2009. Parasta kaikille. Onnen ja hyvinvoinnin ehdot. Helsinki: Johnny Kniga Kustannus.
- Akkerman, S. F. 2011. Learning at boundaries. *International Journal of Educational Research* 50 (1), 21–25.
- Akkerman, S. F. & Bakker, A. 2011. Boundary Crossing and Boundary Objects. *Review of Educational Research* 81 (2), 132–169.
- Alasoini, T. 2012. Psykologinen sopimus organisaation ja työntekijöiden yhteisenä etuna. Teoksessa P. Pyöriä (toim.) *Työhyvinvointi ja organisaation menestys*. Helsinki: Gaudeamus, 99–118.
- Alasuutari, P. 1999. Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, P. 2004. Yhteiskuntatutkimuksen etiikasta. Teoksessa P. Räsänen, A.-H. Anttila, & H. Melin (toim.) *Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat*. Jyväskylä: PS-kustannus, 15–28.
- Alfort, E. 2013. *The Expression of a Need. Understanding search*. PhD Series 24-2013. Dissertation. Copenhagen: Copenhagen Business School.
- Amisbarometri 2015. Opetuksen ja koulutuksen tutkimussäätiö ja Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto. Viitattu 23.11.2015 <http://www.amisbarometri.fi/aineisto/>
- Alvesson, M., & Willmott, H. 2002. Identity regulation as organizational control: producing the appropriate individual. *Journal of Management Studies* 39 (5), 619–644.
- Argyris, C. 1994. Good Communication that Blocks Learning. *Harvard Business Review* 72 (4) 77-85.
- Aro, M. 2006. Työsuhteiden epävakautuminen ja työssäoppimisen edellytykset. Teoksessa J. Mäkinen, E. Olkinuora, R. Rinne & A. Suikkanen (toim.) *Elinkautisesta työstä elinikäiseen oppimiseen*. Jyväskylä: PS-kustannus, 203–220.
- Ashforth, B. E., Kreiner, G. E. & Fugate, M. 2000. All in a day's work. Boundaries and micro role transitions. *The Academy of Management Review*. 25 (3), 472–491.
- Atjonen, P. 2008. Vieläkö etsimme oikeaa ja hyvää? Aikamme kasvatuksen ja kasvatustieteen eettisiä haasteita. Teoksessa P. Siljander & A. Kivelä (toim.) *Kasvatustieteen tila ja tutkimuskäytännöt. Paradigmat katosivat, mitä jäljellä? Kasvatusalan tutkimuksia* 83. Helsinki: Suomen Kasvatustieteellinen seura, 113–142.
- Ball, S. J. 2000. Performativities and Fabrications in the Education Economy: towards the performative society. *The Australian Educational Researcher* 27 (2), 1–23.
- Beck, U. 1995a. Kommentteja: Mitä ymmärrämme teollisuusyhteiskunnan itsepurkautumisella ja -vaarannuksella. Teoksessa U. Beck, A. Giddens ja S. Lash. *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Suom. L. Lehto. Tampere: Vastapaino, 236–248.
- Beck, U. 1995b. Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa U. Beck, A. Giddens ja S. Lash. *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Suom. L. Lehto. Tampere: Vastapaino, 11–82.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. 2002. *Individualization: institutionalized individualism and its social and political consequences*. London: Sage.
- Bergman, M. 2007. Ei totuutta ilman vastustusta: Tutkimuksen dynamiikka C. S. Peirce'n mukaan. Teoksessa H. Veivo, (toim.) *Vastarinta / resistanssi. Konfliktit, vastustus ja sota semiotiikan kohteina*. Helsinki: Yliopistopaino, 92–103.
- Berner, B. 2010. Crossing boundaries and maintaining differences between school and industry: forms of boundary-work in Swedish vocational education. *Journal of Education and Work* 23 (1), 27–42.
- Bertilsson, M. & Christiansen, P. V. 2001. Jälkisanat. Teoksessa Peirce, Charles Sanders. *Johdatus tieteen logiikkaan ja muita kirjoituksia*. Valinnut ja suomentanut M. Lång. Tampere: Vastapaino, 443–473.
- Biesta, G. J. J. & Burbules, N., C. 2003. *Pragmatism and Educational Research*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Billett, S. 1995. Workplace learning: its potential and limitations. *Education + Training* 37 (5), 20–27.
- Billett, S. 2004. Workplace participatory practices. Conceptualizing workplaces as learning environments. *The Journal of Workplace Learning* 16 (6), 312–324.
- Billett, S. 2010. Workplace Learning Frameworks. Teoksessa P. Peterson, E. Baker & B. McGav (toim.) *International Encyclopedia of Education*. 3. painos, 58–63.
- Billett, S. & Choy, S. 2013. Learning through work: emerging perspectives and new challenges. *Journal of Workplace learning* 25 (4), 264–276.

- Blackman, D. & Sadler-Smith, E. 2009. The Silent and the Silenced in Organizational Knowing and Learning. *Management Learning* 40 (5), 569–585.
- Blom, R. & Melin, H. & Pyöriä P. 2001. Tietotyö ja työelämän muutos. Palkkatyön arki tietoyhteiskunnassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Boud, D. & Solomon, N. 2003. "I don't think I am a learner": acts of naming learners at work. *Journal of Workplace Learning* 15 (7–8), 326–331.
- Bourdieu, P. 1998. Järjen käytännöllisyys. Toiminnan teorian lähtökohtia. suom. M. Siimes. Tampere: Vastapaino.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. 1995. Refleksiiviseen sosiologiaan. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta. suom. M. Sabour & M. Salo, Joensuu: Joensuu University Press.
- Breckenridge, J. & Jones, D. 2009. Demystifying Theoretical Sampling in Grounded Theory Research. *The Grounded Theory Review* 8 (2), 113–126. Viitattu 24.9.2016 <http://groundedtheoryreview.com/2009/06/30/847/>.
- Breckenridge, J., Jones, D., Elliott, I. & Nicol, M. 2012. Choosing a Methodological Path: Reflections on the Constructivist Turn. *The Grounded Theory Review* 11 (1), 64–71. Viitattu 24.9.2016 http://groundedtheoryreview.com/wp-content/uploads/2014/03/1101_01.pdf.
- Bron, A. 2002. Symbolic Interactionism as a Theoretical Position in Adult Education Research. Teoksessa A. Bron & M. Schemmann (toim.) *Social Science Theories in Adult Education Research*. Bochum Studies in International Adult Education. Münster: Lit, 154–179.
- Bron, A. & Schemmann, M. 2002. Theories and Theoretical Perspectives in Adult Education Research. An Introduction. Teoksessa A. Bron & M. Schemmann (toim.) *Social Science Theories in Adult Education Research*. Bochum Studies in International Adult Education. Münster: Lit, 7–17.
- Bryant, A. & Charmaz, K. 2007. Grounded Theory in Historical Perspective: An Epistemological Account. Teoksessa A. Bryant & Charmaz, K. (toim.) *The SAGE Handbook of Grounded Theory*. London: SAGE Publications, 31–57.
- Bryson, J., Pajo, K., Ward, R. & Mallon, M. 2006. Learning at work: organisational affordances and individual engagement. *Journal of Workplace Learning* 18 (5), 279–297.
- Burbules, N. C. 2006. Rethinking Dialogue in Networked Spaces. *Cultural Studies ↔ Critical Methodologies* 6 (1), 107–122.
- Cairns, L. & Malloch, M. 2011. Theories of Work, Place and Learning: New Directions. Teoksessa M. Malloch, L. Cairns, K. Evans, & B. O'Connor. *Sage handbook of workplace learning*. London: SAGE, 3–16.
- Cartwright, D. 1978. Theory and Practice. *Journal of Social Issues* 34, 168–180.
- Chamberlain-Salaun, J., Mills, J. & Usher, K. 2013. Linking Symbolic Interactionism and Grounded Theory Methods in a Research Design: From Corbin and Strauss' Assumptions to Action. *SAGE open* 3 (3), 1–10. Viitattu 24.09.2016 <http://sgo.sagepub.com/content/3/3/2158244013505757.full-text.pdf+html>.
- Charmaz, K. 2003. Qualitative Interviewing and Grounded Theory Analysis. Teoksessa J. Holstein & J. Gubrium (toim.), *Inside Interviewing*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 311–331.
- Chia, R. 2014. Reflections: In Praise of Silent Transformation – Allowing Change Through 'Letting Happen'. *Journal of Change Management* 14 (1), 8–27.
- Christiansen, Ó. 2011. The Literature Review in Classic Grounded Theory Studies: A methodological note. *The Grounded Theory Review* 10 (3), 21–25. Viitattu 24.9.2016 <http://groundedtheoryreview.com/wp-content/uploads/2012/06/vol-10-no-3.pdf>.
- Clark, T. 2010. On 'being researched': why do people engage with qualitative research? *Qualitative Research* 10 (4), 399–419.
- Colley, H. 2012. Not learning in the workplace: austerity and the shattering of illuso in public service. *Journal of Workplace Learning* 24 (5), 317–337.
- Collin, K. 2005. Experience and shared practice – Design engineers' learning at work. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 261. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Contu, A. 2008. Decaf Resistance. On Misbehavior, Cynicism, and Desire in Liberal Workplaces. *Management Communication Quarterly* 21 (3), 364–379.
- Contu, A., Grey, C. & Örtenblad, A. 2003. Against Learning. *Human Relations* 56 (8), 931–952.
- Cronen, V. 2001. Practical Theory, Practical Art, and the Pragmatic-Systemic Account of Inquiry. *Communication Theory* 5 (3), 14–35.
- Craig, R. & Tracy, K. 2014. Building Grounded Practical Theory in Applied Communication Research. Introduction to the Special Issue. *Journal of Applied Communication Research* 42 (3), 229–243.
- Crouse, P., Doyle, W. & Young, J. D. 2011. Workplace learning strategies, barriers, facilitators and outcomes: a qualitative study among human resource management practitioners. *Human Resource Development International* 14 (1), 39–55.

- de Certeau, Michel 1984. *The practice of everyday life*. Berkeley: University of California Press.
- Delamare D. L. & Winerton, J. 2005. What Is competence? *Human Resource Development International* 8 (1), 27–46.
- Desrochers, S. & Sargent, L. D. 2004. Boundary/Border Theory and Work-Family Integration. *Organization Management Journal* 1 (1), 40–48.
- Dewey, J. 1999. *Pyrkimys varmuuteen. Tutkimus tiedon ja toiminnan suhteesta*. suom. P. Määttänen. Helsinki: Gaudeamus.
- Dey, I. 2007. Grounding Categories. Teoksessa A. Bryant & K. Charmaz (toim.) *The SAGE Handbook of Grounded Theory*. London: SAGE Publications, 167–189.
- Döös, M. & Wilhelmson, L. 2011. Collective learning: interaction and a shared action arena. *Journal of Workplace Learning* 23 (8), 487–500.
- Edwards, A. 2011. Building common knowledge at the boundaries between professional practices: Relational agency and relational expertise in systems of distributed expertise. *International Journal of Educational Research* 50 (1), 33–39.
- Ellström, P-E. 2001. Integrating Learning and Work: Problems and Prospects. *Human Resource Development Quarterly* 12 (4), 421–435.
- Ellström, E., Ekholm, B. & Ellström, P-E. 2007. Two types of learning environment. Enabling and constraining a study of care work. *Journal of Workplace Learning* 20 (2), 84–97.
- Engeström, Y. 2009. The Future of Activity Theory: A Rough Draft. Teoksessa A. Sannino, H. Daniels & K. D. Gutiérrez. *Learning and Expanding with Activity Theory*, 303–328.
- Engeström, Y. & Kerosuo, H. 2007. From workplace learning to inter-organizational learning and back: the contribution of activity theory. *Journal of Workplace Learning* 19 (6), 336–342.
- Engeström, Y., Kerosuo, H. & Kajamaa, A. 2007. Beyond Discontinuity. *Expansive Organizational Learning Remembered. Management Learning* 38 (3), 319–336.
- Engeström, Y. & Sannino, A. 2010. Studies of expansive learning: Foundations, findings and future challenges. *Educational Research Review* 5 (1), 1–24.
- Engeström, Y. & Sannino, A. 2012. Whatever happened to process theories of learning? *Learning, Culture and Social Interaction* 1 (1), 45–56.
- Eraut, M. 2004. Informal learning in the workplace. *Studies in Continuing Education* 26 (2), 247–273.
- Eraut, M. 2007. Learning from other people in the workplace. *Oxford Review of Education* 33 (4), 403–422.
- Erden, Z., Schneider, A. & von Krogh, G. 2014. The multifaceted nature of social practices: A review of the perspectives on practice-based theory building about organizations. *European Management Journal* 32 (5), 712–722.
- Eräsaari, L. 1995. *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Eräsaari, L. 2009. Jos ratkaisu on yhteisö, niin mikä on ongelma? Teoksessa K. Filander & M. Vanhalakka-Ruoho (toim.) *Yhteisöllisyys liikkeessä. Aikuiskasvatuksen 48. vuosikirja*. Jyväskylä: Kansanvalistusseura, 67–90.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Evans, J. St. B. T. & Stanovich, K. E. 2013. Dual-Process Theories of Higher Cognition: Advancing the Debate. *Perspectives on Psychological Science* 8 (3), 223–241.
- Featherstone, M. 1992. The Heroic Life and Everyday Life. *Theory, Culture & Society* 9 (1), 159–182.
- Feldman, M. & Orlikowski, W. 2011. Theorizing Practice and Practicing Theory. *Organization Science* 22 (5), 1240–1253.
- Fenwick T. 2006. Tidying the territory: questioning terms and purposes in work-learning research. *Journal of Workplace Learning* 18(5), 265–278.
- Fenwick, T. 2008. Understanding Relations of Individual and Collective Learning in Work: A Review of Research. *Management Learning*, 39 (3), 227–243.
- Fenwick, T. 2010. Trends in Workplace Learning Research. Teoksessa P. Peterson, E. Baker & B. McGav (toim.) *International Encyclopedia of Education*. 3. Edition, 83–88.
- Firmin, M. 2008. Unstructured Interview. Teoksessa L. M. Given (toim.) *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 907–908.
- Frankfurt, H. G. 2006. *Paskapuheesta*. Suom. A. Nylén. Helsinki: Johnny Kniga.
- Fuller, A., Unwin, L., Felstead, A., Jewson, N. & Kakavelakis, K. 2007. Creating and using knowledge: an analysis of the differentiated nature of workplace learning environments. *British Educational Research Journal* 33 (5), 743–759.
- Füchtenkort, A. & Harteis, C. 2007. Professional competence and the role of informal learning. Teoksessa H. Gruber & T. Palonen (toim.) *Learning in the workplace – new developments*. Helsinki: Finnish Educational Research Association, 139–155.

- Gartmeier, M., Bauer, J., Gruber, H. & Heid, H. 2008. Negative Knowledge: Understanding Professional Learning and Expertise. *Vocations and Learning* 1 (2), 87–103.
- Gartmeier, M., Gruber, H. & Heid, H. 2010. Tracing error-related knowledge in interview data: negative knowledge in elder care nursing. *Educational Gerontology* 36, 733–752.
- Geertz, C. 1973. *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Gewirtz, S. 2008. Give Us a Break! A Sceptical Review of Contemporary Discourses of Lifelong Learning. *European Educational Research Journal*. 7 (4), 414–424.
- Gherardi, S. 2000. Practice-based Theorizing on Learning and Knowing in Organizations. *Organization* 7 (2), 211–223.
- Gieryn, T. F. 1983. Boundary-Work and The Demarcation Of Science From Non-Science: Strains And Interests In Professional Ideologies Of Scientists. *American Sociological Review* 48 (6), 781–795.
- Glaser, B. 1978. *Theoretical Sensitivity. Advances in the Methodology of Grounded Theory*. Mill Valley: Sociology Press.
- Glaser, B. 1992. *Basics of Grounded Theory Analysis: Emergency vs. Forcing*. Mill Valley: Sociology Press.
- Glaser, B. 1998. *Doing Grounded Theory. Issues and Discussions*. Mill Valley: Sociology Press.
- Glaser, B. 2002. Conceptualization. On Theory and Theorizing Using Grounded Theory. Teoksessa A. Bron & M. Schemmann (toim.) *Social Science Theories in Adult Education Research. Bochum Studies in International Adult Education*. Münster: Lit, 313–335.
- Glaser, B. 2003. *The Grounded Theory Perspective II: Description's Remodeling of Grounded Theory Methodology*. Mill Valley: Sociology Press.
- Glaser, B. 2005. *The Grounded Theory Perspective III: Theoretical Coding*. Mill Valley: Sociology Press.
- Glaser, B. 2007a. *Doing Formal Theory*. Teoksessa A. Bryant & K. Charmaz (toim.) *The SAGE Handbook of Grounded Theory*. London: SAGE Publications, 96–114.
- Glaser, B. 2007b. *Doing Formal Grounded Theory. A Proposal*. Mill Valley: Sociology Press.
- Glaser, B. 2008. *Doing Quantitative Grounded Theory*. Mill Valley: Sociology Press.
- Glaser, B. 2013a. Staying Open: The Use of Theoretical Codes in GT. *The Grounded Theory Review* 12 (1), 3–8. Viitattu 24.9.2016 http://groundedtheoryreview.com/wp-content/uploads/2014/03/1201_01-1.pdf.
- Glaser, B. 2013b. Introduction: Free Style Memoing. *The Grounded Theory Review* 12 (2), 3–15. Viitattu 24.9.2016 http://groundedtheoryreview.com/wp-content/uploads/2014/03/1202_01.pdf.
- Glaser, B. 2014. Choosing Grounded Theory. *Grounded Theory Review* 13 (2), 3–19. Viitattu 24.9.2016 http://groundedtheoryreview.com/wp-content/uploads/2015/06/Vol13_Issue02_Dec14.pdf.
- Glaser, B. 2015. The Cry for Help. *Grounded Theory Review* 14 (1), 3–10. Viitattu 24.9.2016 http://groundedtheoryreview.com/wp-content/uploads/2015/06/Vol14_Issue01_June15.pdf.
- Glaser, B. & Holton, J. 2004. Remodeling Grounded Theory. *Forum Qualitative Sozialforschung* 5 (2). Viitattu 28.3.2015 <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/607/1315>.
- Glaser, B. & Strauss A. 1967. *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. New York: Aldine De Gruyter.
- Glaser, B. & Strauss, A. 1971. *Status Passage*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Glöckner, A. & Witteman, C. 2010. Beyond dual-process models: A categorisation of processes underlying intuitive judgement and decision making. *Thinking & Reasoning* 16 (1), 1–25.
- Goffman, E. 1971. *Arkielämän roolit*. Helsinki: WSOY.
- Goffman, E. 2012. *Vuorovaikutuksen sosiologia*. Tampere: Vastapaino.
- Goldkuhl, G. 2006. Practice Theory vs. Practical Theory: Combining Referential and Functional Pragmatism. Panel paper to the 4th International Conference on Action in Language, Organizations and Informations Systems (ALOIS), 1–2 November 2006, Borås.
- Greckhamer, T. & Koro-Ljungberg, M. 2005. The erosion of a method: examples from grounded theory. *International Journal of Qualitative Studies in Education* 18 (6), 729–750.
- Gripenberg, P. & Sveiby, K-E. & Segercrantz, B. 2012. Challenging the Innovation Paradigm. The Prevailing Pro-Innovation Bias. Teoksessa K-E. Sveiby, P. Gripenberg & B. Segercrantz (toim.) *Challenging the Innovation Paradigm. Routledge Studies in Technology, Work and Organizations*. London: Routledge, 1–12.
- Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. 2001. Introduction. Teoksessa J. F. Gubrium & J. A. Holstein (toim.) *Institutional Selves. Troubled Identities in a Postmodern World*. Oxford: Oxford University Press, 1–20.
- Guile, D. 2011. Learning at the boundary: A commentary. *International Journal of Educational Research* 50 (1), 55–61.
- Gustafsson, L. 2001. *Merkkillinen vapaus*. Suom. E. Rosendahl Helsinki: Loki-Kirjat.
- Gylling, H. A. 2006. Tutkijan ammattietiikka. Teoksessa J. Hallamaa, V. Launis, S. Lötjönen & I. Sorvali (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille. Tietolipas* 211. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 349–359.

- Gynnild, A. 2014. The Strength of a Solution Seeking Approach. *Grounded Theory Review* 13 (2), 1–2.
Viitattu 24.9.2016 http://groundedtheoryreview.com/wp-content/uploads/2015/06/Vol13_Issue02_Dec14.pdf.
- Hagel, J & Brown, J. S. 2005. *The Only Sustainable Edge. Why business strategy depends on productive friction and dynamic specialization*. Boston: Harvard Business School Press.
- Hager, P. 2011. *Theories of Workplace Learning*. Teoksessa M. Malloch, L. Cairns, K. Evans, & B. O'Connor. *Sage handbook of workplace learning*. London: SAGE, 17–31.
- Hakkarainen, K., Lallimo, J. & Toikka, S. 2012. Kollektiivinen asiantuntijuus ja jaetut tietokäytännöt. *Aikuiskasvatus* 32 (4), 246–256.
- Hallberg, L. R-M. 2006. The ”core category” of grounded theory: Making constant comparisons. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being* 1 (3), 141–148.
- Hammersley, M. & Atkinson, P. 2007. *Ethnography. Principles in practice*. Third edition. London: Routledge.
- Hanhinen, T. 2010. *Työelämäosaaminen. Kvalifikaatioiden luokitusjärjestelmän konstruointi*. Acta Universitatis Tamperensis 1571. Tampere: Tampere University Press. Viitattu 24.9.2016 <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66674/978-951-44-8290-8.pdf?sequence=1>.
- Harteis, C., Bauer, J. & Haltia, P. 2007. Learning from errors in the workplace – Insights from two studies in Germany and Finland. Teoksessa H. Gruber & T. Palonen (toim.) *Learning in the workplace – new developments*. Helsinki: Finnish Educational Research Association, 119–138.
- Harteis, C. & Billett, S. 2008. The workplace as learning environment: Introduction. *International Journal of Educational Research* 47 (4), 209–212.
- Harter, S. 2005. Authenticity. Teoksessa C. R. Snyder & S. J. Lopez (toim.) *Handbook of Positive Psychology*. New York: Oxford University Press, 382–394.
- Hartmann, T. 2008. *A grassroots model of decision support system implementations by construction project teams*. Dissertation. Stanford University. Viitattu 23.12.2012 <http://search.proquest.com/docview/304470538?accountid=11365>.
- Hearn, J. 2004. Postscript. Information societies are still societies. Teoksessa T. Heiskanen & J. Hearn (toim.) *Information Society and the Workspace. Spaces, Boundaries and Agency*. Routledge Studies in Technology, Work and Organizations. New York: Routledge, 205–208.
- Heikkinen, A. 2014. Aktivismista realismiin – ihmis- ja yhteiskuntakeskeisen aikuiskasvatuksen/aikuiskasvatuksen kritiikki. *Aikuiskasvatus* 34 (3), 215–223.
- Heikkinen, H., Huttunen, R., Niglas, K. & Tynjälä, P. 2005. Kartta kasvatustieteen maastosta. *Kasvatus* 36 (5), 340–354.
- Heikkilä, K. 2006. *Työssä oppiminen yksilön lähtökohtien ja oppimisympäristöjen välisenä vuorovaikutuksena*. Väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.
- Heikkilä, K. & Tikkamäki, K. 2005. Työ ja oppiminen kaupan, teollisuuden, uusmedian ja hoiva-alan organisaatioissa. Teoksessa E. Poikela (toim.) *Osaaminen ja kokemus – työ, oppiminen ja kasvatus*. Tampere: Tampere University Press, 77–97.
- Heiskala, R. 2000. *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Heiskanen, T. 2006. Tilat, rajat ja yhteisöt tiedon luomisessa – esimerkkinä asiantuntijatyö. Teoksessa J. Parviainen (toim.) *Kollektiivinen asiantuntijuus*. Tampere: Tampere University Press, 188–213.
- Heiskanen, T., Korvajärvi, P. & Rantalaiho, L. 2008. Sukupuoli ja työ: Pysyvyyttä ja liikkauksia. Teoksessa T. Heiskanen, M. Leinonen, A. Järvensivu & S. Aho (toim.) *Kohti uutta työelämää? Tutkimuksen näköala työelämän kehitykseen*. Tampere: Tampere University Press, 109–134.
- Heiskanen, T. & Heiskanen, H. 2011. Spaces of innovation: experiences from two small high-tech firms. *Journal of Workplace Learning* 23 (2), 97–116.
- Hernes, T. 2004a. *The spatial construction of organization*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Hernes, T. 2004b. Studying composite boundaries: A framework of analysis. *Human Relations* 57 (1), 9–29.
- Hernes, T. & Irgens, E. 2013. Keeping things mindfully on track: Organizational learning under continuity. *Management Learning* 44 (3), 253–266.
- Hernes, T. & Weik, E. 2007. Organization as process: Drawing a line between endogenous and exogenous views. *Scandinavian Journal of Management* 23 (3), 251–264.
- Hicks, E., Bagg, R., Doyle, W. & Young, J. D. 2007. Canadian accountants: examining workplace learning. *Journal of Workplace Learning* 19(2), 61–77.
- Hirschhorn, L. & Gilmore, T. 1992. The new boundaries of the “boundaryless” company. *Harvard Business Review* 70 (3), 104–116.
- Hitchings, R. 2012. People can talk about their practices. *Area* 44 (1), 61–67.

- Hodkinson, P. 2010. Informal learning: A Contested Concept. Teoksessa P. Peterson, E. Baker & B. McGav (toim.) *International Encyclopedia of Education*. 3. Edition, 42–46 Viitattu 24.09.2016 <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780080448947000075>.
- Hollander, J. A. & Einwohner, R. L. 2004. Conceptualizing Resistance. *Sociological Forum* 19 (4), 533–554.
- Holstein, J. & Gubrium, J. F. 2007. Context: Working it up, down and across. Teoksessa C. Seale, G. Gobo, J. F. & Silverman D. (toim.) *Qualitative Research Practice*. London: Sage Publications, 267–281.
- Holton, J. A. 2007. The Coding Process and Its Challenges. Teoksessa A. Bryant & K. Charmaz (toim.) *The SAGE Handbook of Grounded Theory*. London: SAGE Publications, 265–287.
- Holton, J. 2007. Rehumanizing Knowledge Work through Fluctuating Support Networks: A grounded theory. *The Grounded Theory Review* 6 (2), 23–46. Viitattu 24.9.2016 <http://groundedtheoryreview.com/wp-content/uploads/2012/06/GT-Review-vol6-no2.pdf>.
- Hood, J. C. 2007. Orthodoxy vs. Power: The Defining Traits of Grounded Theory. Teoksessa A. Bryant & K. Charmaz (toim.) *The SAGE Handbook of Grounded Theory*. London: SAGE Publications, 151–164.
- Huutoniemi, K. 2014. Kestävyys, poikkitieteellisyys ja tietämisen monimutkaisuus – heuristiikka avuksi? *Tiedepolitiikka* 1/2014, 27–36.
- Illeris, K. 2007. *How We Learn. Learning and non-learning in school and beyond*. London: Routledge.
- Isopahkala-Bouret, U. 2005. Joy and struggle for renewal. A Narrative Inquiry into Expertise in Job Transitions. Department of Education. Research Report 201. Dissertation. Helsinki: Helsinki University Press. Viitattu 24.9.2016 <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/19834/joyandst.pdf?sequence=1>.
- Isotalo, K. 2014. Pedagoginen synkronointi. Vaikeus johtamispäätöksissä yläkoulunrehtorien kokemana. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Kokkola: Kokkolan yliopistokeskus. Viitattu 24.9.2016 https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/44626/978-951-39-5938-8_vaitos071114.pdf?sequence=1.
- Jalas, M. 2011. Kiireestä, kellosta ja kalenterista. Teoksessa L. C. Andersson, I. Hetemäki, R. Mustonen & A. Sihvola (toim.) *Kaikki irti arjesta*. Helsinki: Gaudeamus, 105–118.
- James, L. R., Choi, C. C., Ko, C-H. E., McNeil, P. K., Minton, M. K., Wright, M. A. & Kim, K. 2008. Organizational and psychological climate: A review of theory and research. *European Journal of Work and Organizational Psychology* 17 (1), 5–32.
- Janhonen, M., Toivanen, M., Eskelinen, K., Heikkilä, H. & Järvensivu, A. 2015. Rajoja rikkova työ. Kohti sujuvia toimintakäytäntöjä verkostoituvassa ja lohkoutuvassa työssä. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Jokinen, E. 2005. *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, K. 2008. Miten laadullinen tutkimus vakuuttaa. Teoksessa K. Lempiäinen, O. Löytty & M. Kinnunen (toim.) *Tutkijan kirja*. Tampere: Vastapaino, 243–250.
- Jokisaari, O-J. 2004. Elinikäinen oppiminen – häpeä ja menetty vapaus. *Aikuiskasvatus* 24 (1), 4–16.
- Julkunen R. 2008. Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, R. 2009. Työ – talouden ja minän välissä. Teoksessa Eteläpelto, Anneli & Saarinen, Jaana (toim.) *Työ, identiteetti ja oppiminen*. Helsinki: WSOYpro, 18–48.
- Jussila, A-L. 2004. Stabilising of Life. A Substantive Theory of Family Survivorship with a Parent with Cancer. *Acta Universitatis Tamperensis* 1042. Dissertation. Viitattu 24.9.2016 <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67424/951-44-6120-7.pdf?sequence=1>.
- Järvensivu, A. 2006. Oppiminen työnä ja työpaikkapelinä. *Acta Universitatis Tamperensis* 1199. Väitöskirja. Tampere: Tampereen Yliopistopaino. Viitattu 26.9.2016 <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67676/951-44-6800-7.pdf?sequence=1>.
- Järvensivu, A. 2007. *Työprosessitieto, avain monitaitoisuuteen*. Tampere: Tampere University Press.
- Järvensivu, A. 2010. *Tapaus työelämä ja voiko sitä muuttaa?* Tampere: Tampere University Press.
- Järvensivu, A. & Koski, P. 2012. Combating learning. *Journal of Workplace Learning* 24 (1), 5–18.
- Järvensivu, A. & Nikkanen, R. 2014. Pärjäämisstrategiat muutosten osana. Teoksessa A. Järvensivu, R. Nikkanen & S. Syrjä (toim.) *Työelämän sukupolvet ja muutoksissa pärjäämisen strategiat*. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 96–112.
- Järvinen, A. 2006. Työelämän tutkimus vaatii monitieteistä tutkimusotetta. *Aikuiskasvatus* 26 (4), 323–328.
- Kahneman, D. & Klein, G. 2009. Conditions for Intuitive Expertise. A Failure to Disagree. *American Psychologist* 64 (6), 515–526.
- Kalliomäki-Levanto, T. 2009. Keskeytykset ja katkokset työn etenemisessä: edeltävät tekijät, epäjatkuvuusolosuhteet ja niistä selviytyminen tietotyössä. Väitöskirja. Työ ja ihminen Tutkimusraportti 36. Helsinki: Työterveyslaitos. Viitattu 24.9.2016 http://www.ttl.fi/fi/tyo_ja_ihminen/Documents/Tutkimusraportti_36.pdf.
- Karlsson, J. 2014. Factoids of Working Life. Commentary. *Nordic journal of working life studies* 4 (4), 5–6.

- Kasvio, A. 2011. Työ kestäväksi! Teoksessa L. C. Andersson, I. Hetemäki, R. Mustonen & A. Sihvola (toim.) *Kaikki irti arjesta*. Helsinki: Gaudeamus, 211–225.
- Kautto-Knape, E. 2012. Oppilasta lamaannuttava kouluvuorovaikutus. Aineistoperustainen teoria. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 438. Väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Viitattu 24.9.2016
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/38122/9789513947798.pdf?sequence=1>.
- Kawaliak, C. A. 2006. reClaiming Space & Dialogue in Adult Education. *International Electronic Journal for Leadership in Learning*. 10 (8). Viitattu 07.05.2014.
<http://iejll.synergiesprairies.ca/iejll/index.php/iejll/article/view/608/270>.
- Kelle, U. 2007. The Development of Categories: Different Approaches in Grounded Theory. Teoksessa A. Bryant & K. Charmaz (toim.) *The SAGE Handbook of Grounded Theory*. London: SAGE Publications, 191–212.
- Keller, L. 2010. Unit of Analysis. Teoksessa N. J. Salkind, (toim.) *Encyclopedia of Research Design*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 1585–1587.
- Kernis, M. & Goldman, B. 2006. A multicomponent conceptualization of authenticity: theory and research. *Advances in Experimental Social Psychology* 38, 283–357.
- Kerosuo, H. (2006). Boundaries in Action. An Activity-theoretical Study of Development, Learning and Change in Health Care for Patients with Multiple and Chronic Illnesses. Dissertation. Helsinki: Helsinki University Press. Viitattu 24.9.2016
<http://www.helsinki.fi/cradle/documents/Doctoral%20dissertations/Kerosuo%202006%20Boundaries%20in%20action.pdf>.
- Kerosuo, H. & Toiviainen, H. 2011. Expansive learning accross workplace boundaries. *International Journal of Educational Research* 50 (1), 48–54.
- Kira, M. 2003. Byrokration jälkeen – kohti uudistavaa työtä ja kestävää työjärjestelmäkehitystä. Työpoliittinen tutkimus nro 254. Helsinki: Työministeriö.
- Kira, M. & Frieling, E. 2007. Bureaucratic boundaries for collective learning in industrial work. *Journal of Workplace Learning* 19 (5), 296–310.
- Kira, M., Balkin, D. & San, E. 2012. Authentic Work and Organizational Change: Longitudinal Evidence from a Merger. *Journal of Change Management*, 12 (1), 31–51.
- King, E. B., Hebl, M. R., Morgan, W. B. & Ahmad, A. S. 2012. Field Experiments on Sensitive Organizational Topics. *Organizational Research Methods* 16 (4), 501–521.
- Koskela, H. 2003. Opiskelijoiden haasteellisuudesta ammattiopintoihin sitoutumisen substanssiteoriaan. Grounded theory -menetelmän soveltaminen ammattioppilaitoksen opettajien kuvauksiin opetettavistaan. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja N:o 86. Väitöskirja. Viitattu 24.9.2016
http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_952-458-314-3/urn_isbn_952-458-314-3.pdf.
- Koskela, H. 2007. Grounded theory. Opettajien opiskelijäkäsitysten analyysiä. Teoksessa E. Syrjäläinen, A. Eronen & V-M. Värri (toim.) *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 91–110.
- Koski, L. & Filander, K. 2009. Aikuiskasvatuksen jaettu kertomus: yhteisen hyvän tulkintoja. Teoksessa K. Filander & M. Vanhalakka-Ruoho (toim.) *Yhteisöllisyys liikkeessä*. Aikuiskasvatuksen 48. vuosikirja. Jyväskylä: Kansanvalistusseura, 121–156.
- Koski, P. & Järvensivu, A. 2008. Työelämäsuuntautuneen oppimisen tutkimus innovaatioaallon harjalla. Teoksessa T. Heiskanen, M. Leinonen, A. Järvensivu & S. Aho (toim.) *Kohti uutta työelämää? Tutkimuksen näköala työelämän kehitykseen*. Tampere: Tampere University Press, 17–45.
- Kuula, A. 2006. Yksityisyyden suoja tutkimuksessa. Teoksessa J. Hallamaa, V. Launis, S. Lötjönen & I Sorvali (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Tietolipas 211. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 124–140.
- Kvale, S. 2002. The Social Construction of Validity. Teoksessa N. Denzin & Y. Lincoln (toim.) *The Qualitative Inquiry Reader*. Thousand Oaks: Sage, 299–326.
- Kvale, S. 2007. *Doing Interviews*. The Sage qualitative research kit. Los Angeles: Sage.
- Laaksonen, J. 2006. Silloittaminen ja puskurointi oppimisen reunaehtoina kehkeytyvän liiketoiminnan läpimurrossa. Teoksessa H. Toiviainen & H. Hänninen (toim.) *Rajanylitykset työssä. Yhteistoiminnan ja oppimisen uudet mahdollisuudet*. Jyväskylä: PS-kustannus. 47–76.
- Lamont, M. & Molnár, V. 2002. The Study of Boundaries in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology* 28 (1), 167–195.
- Larsson, S. 2009. A pluralist view of generalization in qualitative research. *International Journal of Research & Method in Education* 32 (1), 25–38.
- Latour, B. 2005. *Reassembling the Social: an Introduction to Actor–Network–Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Lefebvre, H. 1991. *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.

- Lehto, P. 2004. Jaettu mukanaolo. Substantiivinen teoria vanhempien osallistumisesta lapsensa hoitamiseen sairaalassa. *Acta Universitatis Tamperensis* 999. Tampere: Tampereen yliopistopaino. Viitattu 24.9.2016 <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67368/951-44-5935-0.pdf?sequence=1>.
- Lewin, K. 1945. *Resolving social conflicts. Selected papers on group dynamics*. New York: Harper & Brothers publishers.
- Lewin, K. 1951. *Field theory in social science: Selected theoretical papers*. Toim. Dorwin Cartwright. New York: Harper & Row.
- Locke, K. 2007. Rational Control and Irrational Free-play: Dual-thinking Modes as Necessary Tension in Grounded Theorizing. *The Logic of Discovery of Grounded Theory*. Teoksessa A. Bryant & K. Charmaz (toim.) *The SAGE Handbook of Grounded Theory*. London: SAGE Publications, 565–580.
- Long, K. J. 2004. Unit of Analysis. Teoksessa M. S. Lewis-Beck, A. Bryman & Liao, T. F. (toim.) *The SAGE Encyclopedia of Social Science Research Methods* Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 1158–1159.
- Lyly-Yrjänäinen, M. 2015. Työolobarometri – Syksy 2014. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys. 49/2015. Helsinki: Työvoimaministeriö. Viitattu 31.1.2016 http://www.tem.fi/files/43525/TEMjul_49_2015_web_18082015.pdf.
- Lynn, M. L. 2005. Organizational Buffering: Managing Boundaries and Cores. *Organization Studies* 26 (1), 37–61.
- Liotard, J-F. 1985. Tieto postmodernissa yhteiskunnassa. Suom. L. Lehto. Tampere: Vastapaino.
- Mager, A. 2009. Mediated health: sociotechnical practices of providing and using online health information. *New Media & Society* 11 (7), 1123–1142.
- Marshall, M. 1996. Sampling for qualitative research. *Family Practice* 13 (6), 522–525.
- Marsick, V. J. 2009. Toward a unifying framework to support informal learning theory, research and practice. *Journal of Workplace learning* 21 (4), 265–275.
- Marsick, V. & Volpe, M. 1999. The Nature and Need for Informal Learning. *Advances in Developing Human Resources* 1 (3), 1–9.
- Marsick, V. J., Volpe, M. & Watkins, K. E. 1999. Theory and Practice of Informal Learning in the Knowledge Era. *Advances in Developing Human Resources* 1(3), 80–95.
- Marsick, V. J. & Watkins, K. E. 2001. Informal and Incidental Learning. *New Directions for Adult and Continuing Education* 89, 25–34.
- Martikainen, M. & Haverinen, L. 2004. Grounded theory -menetelmä kasvatustieteellisessä tutkimuksessa. Teoksessa *Opetuksen tutkimuksen monet menetelmät*. Jyväskylä: PS-kustannus, 133–157.
- McInnes, P. & Corlett, S. 2012. Conversational identity work in everyday interaction. *Scandinavian Journal of Management* 28 (1), 27–38.
- McIver, D., Lengnick-Hall, C., Lengnick-Hall, M. & Ramachandran, I. 2012. Integrating knowledge and knowing: A framework for understanding knowledge-in-practice. *Human Resource Management Review* 22 (2), 86–99.
- Melin, H. 2007. Yhteiskuntatieteellinen työelämän tutkimus Suomessa. Teoksessa A. Kasvio & J. Tjäder (toim.) *Työ murroksessa. Artikkelikokoelma*. Helsinki: Työterveyslaitos, 17–29.
- Merton, R. K. 1957. *Social Theory and Social Structure*. New York: Free Press.
- Merton, R. K. 1976. *Sociological Ambivalence and Other Essays*. New York: Free Press.
- Mills, C. W. 1982. Sosiologinen mielikuvitus. Suom. A. Karisto, E. Konttinen, P. Takala & H. Uusitalo. Helsinki: Yliopistopaino.
- Moran, C. 2015. Time as social practice. *Time & Society* 24 (3), 283–303.
- Morse, J. M. 2007. Sampling in Grounded Theory. Teoksessa A. Bryant & K. Charmaz. *The SAGE Handbook of Grounded Theory*. London: SAGE Publications, 229–243.
- Muller, M. 2014. Curiosity, Creativity, and Surprise as Analytic Tools: Grounded Theory Method. Teoksessa J. S. Olson & W. A. Kellogg (toim.) *Ways of Knowing in HCI*. Springer Link. Viitattu 20.1.2016 http://link.springer.com.libproxy.helsinki.fi/chapter/10.1007/978-1-4939-0378-8_2.
- Mustosmäki, A. & Anttila, T. 2012. Liukuhihna toimistossa. Teoksessa P. Pyöriä (toim.) *Työhyvinvointi ja organisaation menestys*. Helsinki: Gaudeamus, 61–79.
- Mutanen, A. 2012. Tutkimuskulttuurista. Teoksessa H. Kotila & A. Mutanen (toim.) *Käytäntöä tutkimassa. Haaga-Helia julkaisusarja Puheenvuoroja* 2/2012. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 119–132.
- Mäkelä, K. 2006. Sosiaalitutkimuksen eettinen säätely. Teoksessa J. Hallamaa, V. Launis, S. Lötjönen & I. Sorvali (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille. Tietolipas* 211. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 360–378.
- Määttänen, P. 2009. Toiminta ja kokemus. Pragmatistista terveen järjen filosofiaa. Helsinki: Gaudeamus.
- Nathaniel, A. K. 2011. An Integrated Philosophical Framework that Fits Grounded Theory. Teoksessa V. B. Martin & A. Gynnild (toim.) *Grounded Theory. The Philosophy, Method, And Work of Barney Glaser*. Boca Raton: BrownWalker Press, 187–200.

- Nicolini, D., Gherardi, S. & Yanow, D. 2003. Introduction: Toward a Practice-Based View of Knowing and Learning in Organizations. Teoksessa D. Nicolini, S. Gherardi & D. Yanow (toim.) *Knowing in organizations. A Practice-Based Approach*. New York: M. E. Sharpe, 3–31.
- Nikkola, T. & Harni, E. 2015. Sisäistyneet ristiriidat, tunnettyö ja tietotyöläissubjektiviteetin rakentuminen. *Aikuiskasvatus* 35 (4), 244–253.
- Nonaka, I. & Konno, N. 1998. The Concept of "Ba": Building a Foundation for Knowledge Creation. *California Management Review* 40 (3), 40–54.
- Nonaka, I., Toyama R. & Konno, N. 2000. SECI, Ba and Leadership: a Unified Model of Dynamic Knowledge Creation. *Long Range Planning* 33 (1), 5–34.
- O'Reilly, K., Paper, D. & Marx, S. 2012. Demystifying Grounded Theory for Business Research. *Organizational Research Methods* 15 (2), 247–262.
- Orlikowski, W. 2002. Knowing in Practice: Enacting a Collective Capability in Distributed Organizing. *Organization Science* 13 (3), 249–273.
- Oswick, C. & Robertson, M. 2009. Boundary Objects Reconsidered: from Bridges and Anchors to Barricades and Mazes. *Journal of Change Management* 9 (2), 179–193.
- Paavola, S. 2005. Peircean abduction: instinct or inference? *Semiotica* 153, 131–154.
- Paavola, S. 2007. Keksimisprosessien abduktiivinen käsitteellistäminen ja todellisuuden vastarinta. Teoksessa H. Veivo (toim.) *Vastarinta / resistanssi. Konfliktit, vastustus ja sota semiotiikan kohteina*. Helsinki: Yliopistopaino, 104–116.
- Paechter, C. 2003. On goodness and utility in educational research. Teoksessa P. Sikes, J. Nixon & W. Carr (toim.) *The moral foundations of educational research. Knowledge, inquiry and values*. Maidenhead: Open University, 105–117.
- Parviainen J. 2006. Kollektiivinen tiedonrakentaminen asiantuntijatyössä. Teoksessa J. Parviainen (toim.) *Kollektiivinen asiantuntijuus*. Tampere: Tampere University Press, 155–187.
- Pasanen, H. 2015. Kyky koulutuksen taloudessa. Teoksessa K. Brunila, J. Onnismäe & H. Pasanen (toim.) *Koko elämä töihin. Koulutus tietokykykapitalismissa*. Tampere: Vastapaino, 58–80.
- Patnoe, S. 1988. *A Narrative History of Experimental Social Psychology. The Lewin Tradition*. New York: Springer-Verlag.
- Paulsen, R. 2015. Non-work at work: Resistance or what? *Organization* 22 (3), 351–367.
- Peirce, C. S. 2001. Johdatus tieteen logiikkaan ja muita kirjoituksia. Valinnut ja suomentanut M. Lång. Tampere: Vastapaino.
- Peltonen, E. 2008. Hidas tutkimus. Teoksessa K. Lempiäinen, O. Löytty & M. Kinnunen (toim.) *Tutkijan kirja*. Tampere: Vastapaino, 274–288.
- Pihlström, S. 2007. Emergenssi, pragmaattinen realismi ja ei-reduktiivinen naturalismi. *Tiede & Edistys* 32 (4), 267–283.
- Pihlström, S. 2008. Pragmatismi filosofisena perinteenä. Teoksessa E. Kilpinen, O. Kivinen & S. Pihlström (toim.) *Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus, 21–51.
- Polanyi, M. 1969. *Knowing and Being*. Chicago: University of Chicago Press.
- Puusa, A. & Juuti, P. 2011. Tieteenfilosofisista kysymyksistä laadullisen tutkimuksen näkökulmasta. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.) *Menetelmäviidakon raivaajat*. Helsinki: JTO, 11–27.
- Pyöriä, P. 2007. Tietotyön tutkimus – kehitystrendejä ja tulevia haasteita. Teoksessa A. Kasvio & J. Tjäder (toim.) *Työ murroksessa*. Helsinki: Työterveyslaitos, 44–52.
- Rastas, A. 2007. Rasismi lasten ja nuorten arjessa. *Transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi*. Väitöskirja. Tampere: Tampere University Press. Viitattu 26.9.2016 <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67726/978-951-44-6964-0.pdf?sequence=1>.
- Reckwitz, A. 2002. Toward a Theory of Social Practices. A Development in Culturalist Theorizing. *European Journal of Social Theory* 5 (2), 243–263.
- Reichert, J. 2007. Abduction: The Logic of Discovery of Grounded Theory. Teoksessa A. Bryant & K. Charmaz (toim.) *The SAGE Handbook of Grounded Theory*. London: SAGE Publications, 214–226.
- Richardson, R. & Kramer, E. H. 2006. Abduction as the type of inference that characterizes the development of a grounded theory. *Qualitative Research* 6 (4), 497–513.
- Riesch, H. 2010. Theorizing Boundary Work as Representation and Identity. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 40 (4), 452–473.
- Roehl, T. 2012. Disassembling the classroom – an ethnographic approach to the materiality of education, *Ethnography and Education*, 7 (1), 109–126.
- Roderick, C. 2010. Commodifying Self. A Grounded Theory Study. *The Grounded Theory Review* 9 (1), 41–64. Viitattu 24.9.2016 <http://groundedtheoryreview.com/wp-content/uploads/2012/06/GT-Review-vol-9-no-13.pdf>.

- Ronkainen, S., Suikkanen, A. & Kunnari, M. 2014. Tieteellinen tieto ja tutkimuksen yhteiskunnallinen tehtävä. Teoksessa R. Muhonen & H-M. Puuska (toim.) *Tutkimuksen kansallinen tehtävä*. Tampere: Vastapaino, 87–118.
- Ruusuvuosi, J. & Tiittula L. 2005. Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 22–56.
- Ryen, A. 2007. Ethical Issues. Teoksessa C. Seale, G. Gobo, J. F. & Silverman D. (toim.) *Qualitative Research Practice*. London: Sage Publications, 218–235.
- Räsänen, K. & Trux, M-L. 2012. Työkirja. Ammattilaisen paluu. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Saari, T. 2013. Työssä kehittyminen tietotyöntekijän oikeutena ja velvollisuutena. *Aikuiskasvatus* 33 (2), 95–106.
- Saboo, N. & Sushil 2011. Revisiting Organizational Change: Exploring the Paradox of Managing Continuity and Change. *Journal of Change Management* 11 (2), 185–206.
- Salkind, N. 2010. Convenience Sampling. Teoksessa N. Salkind (toim.) *Encyclopedia of Research Design*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 255.
- Salvi, C., Bricolo, E., Kounios, J., Bowden, E. & Beeman, M. 2016. Insight solutions are correct more often than analytic solutions. *Thinking and Reasoning*. 22 (4), 443–460.
- Sandelowski, M. 1995. Sample Size in Qualitative Research. *Research in Nursing & Health* 18 (2), 179–183.
- Sandelowski, M. 2011. When a Cigar Is Not Just a Cigar: Alternative Takes on Data and Data Analysis. *Research in Nursing & Health* 34 (4), 342–352.
- Sandelowski, M. & Boshamer, C. C. 2011. Parallelism in Constant Comparison Analysis. *Research in Nursing & Health* 34 (6), 433–434.
- Sandberg, J. 2005. How Do We Justify Knowledge Produced Within Interpretive Approaches? *Organizational Research Methods* 8 (1), 41–68.
- Saracevic, T. 2007. Relevance: A review of the literature and a framework for thinking on the notion in information science. Part II: Nature and manifestations of relevance. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58 (13), 1915–1933.
- Saumure, K. & Given, L. M. 2008. Convenience Sample. Teoksessa L. M. Given (toim.) *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 125–126.
- Schön, D. A. 1983. *The Reflective Practitioner. How Professionals Think in Action*. New York: Basic Books.
- Scott, J. C. 1985. *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven: Yale University Press.
- Scott, J. C. 1990. *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. New Haven: Yale University Press.
- Scott Stiles, A., Wilson, D. & Thompson, K. 2009. Description and Application of Personal Boundary Theory in Traumatized Adults Through the Use of Russian Stacking Dolls. *Traumatology* 15 (2), 60–77.
- Seldén, L. 2005. On Grounded Theory – with some malice. *Journal of Documentation* 61 (1), 114–129.
- Schatzki, T. R. 2001. Introduction. Practice Theory. Teoksessa T. R. Schatzki, K. Knorr Cetina & E. von Savigny (toim.) *The Practice Turn in Contemporary Theory*, 10–23.
- Schurr, A. & Ritov, I. 2016. Winning a competition predicts dishonest behavior. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America (PNAS)*. 113 (7), 1754–1759.
- Schütz, A. (1970). *Reflections on the problem of relevance*. New Haven, CT: Yale University.
- Sennett, R. 2002. Työn uusi järjestys. Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta. Tampere: Vastapaino.
- Shieh, H-F. & Shannon, S. E. 2005. Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research* 15 (9), 1277–1288.
- Siitonen, J. 1999. Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. *Acta Universitatis Ouluensis. Series E, Scientiae rerum socialium. Väitöskirja*. Oulu: Oulun yliopisto. Viitattu 24.9.2016 <http://jultika.oulu.fi/files/isbn951425340X.pdf>.
- Simola, Hannu 2015. *Koulutusihmeen paradoksit. Esseitä suomalaisesta koulutuspolitiikasta*. Tampere: Vastapaino.
- Simon, H. A. 1992. What Is an "Explanation" of Behavior? *Psychological Science* 3 (3), 150–161.
- Simmons, O. E. 2010. Is That a Real Theory or Did You Just Make It Up? Teaching Classic Grounded Theory. *The Grounded Theory Review* 9 (2), 15–38. Viitattu 24.9.2016 <http://groundedtheoryreview.com/wp-content/uploads/2012/06/GT-Review-vol-9-no-21.pdf>.
- Soininen, T. 2015. Työn vakaumus suomalaisessa työelämän tutkimuksessa. *Työelämän tutkimus* 13 (3), 231–238.
- Southerton, D. 2012. Habits, routines and temporalities of consumption: From individual behaviours to the reproduction of everyday practices. *Time & Society* 22 (3), 335–355.

- Spychala, A. & Sonnentag, S. 2011. The dark and the bright sides of proactive work behaviour and situational constraints: Longitudinal relationships with task conflicts. *European Journal of Work and Organizational Psychology* 20 (5), 654–680.
- Starbuck, W. H. 2004. Vita Contemplativa: Why I Stopped to Understand the Real World. *Organization Studies* 25 (7), 1233–1254.
- Steinel, W., Utz, S. & Koning, L. 2010. The good, the bad and the ugly thing to do when sharing information: Revealing, concealing and lying depend on social motivation, distribution and importance of information. *Organization Behavior and Human Decision Processes* 113 (2), 85–96.
- Suddaby, R. 2006. From the editors: what grounded theory is not. *Academy of Management Journal*. 49 (4), 633–42.
- Sutela, H. & Lehto, A-M. 2014. Työolojen muutokset 1977–2013. Helsinki: Tilastokeskus.
- Sztompka, P. 2000. Trust: A Sociological Theory. New York: Cambridge University Press.
- Sztompka, P. 2002. Shaping Sociological Imagination. The Importance of Theory. Teoksessa A. Bron & M. Schemmann (toim.) *Social Science Theories in Adult Education Research*. Bochum Studies in International Adult Education. Münster: Lit, 21–38.
- Tan, J. 2009. Grounded theory in practice: issues and discussion for new qualitative researchers. *Journal of Documentation* 66 (1), 93–112.
- Tikkamäki, K. 2007. Työssä oppimisen ja työorganisaatioiden kehittämisen haasteista. *Aikuiskasvatus* 27 (3), 223–227.
- Toivanen, M., Janhonen, M., Järvensivu, A. & Vesa, S. 2014. Rajoja rikkovaa työtä – kun tehdään yhteistyötä yli hallinnollisten rajojen. *Hallinnon tutkimus* 33 (3), 271–278.
- Toivanen, M., Leppänen, A. & Kovalainen, A. 2012. Osaamisen kehittäminen työorganisaatiossa. Jännitteitä ja paradokseja. *Työelämän tutkimus* 10 (1), 3–21.
- Toiviainen, H. & Hänninen, H. 2006. Lopuksi: rajoja ylittävän oppimisen haaste. Teoksessa H. Toiviainen & H. Hänninen (toim.) *Rajanylitykset työssä. Yhteistoiminnan ja oppimisen uudet mahdollisuudet*. Jyväskylä: PS-kustannus, 237–239.
- Tuloisela-Rutanen, M-S. 2012. Elämäkokemukset ja koherenssin tunne – typologinen tutkimus grounded theory -metodologiaa soveltaen. Turun yliopiston julkaisuja 348. Väitöskirja. Turku: Turun yliopisto. Viitattu 24.9.2016 <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/84858/AnnalesC348Tuloisela-Rutanen.pdf?sequence=1>.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 9. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki. Viitattu 11.11.2015 <http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>.
- Tynjälä, P. 2008. Perspectives into learning at the workplace. *Educational Research Review* 3 (2), 130–154.
- Työ- ja elinkeinoministeriö 2012. Työelämän kehittämisstrategia vuoteen 2020. Viitattu 28.6.2015 http://www.tem.fi/files/33484/TEMtyoelaman_kehittamisstrategia2020_A4_fi.pdf.
- Työ- ja elinkeinoministeriö 2014. Suomi kasvuun. Työ- ja elinkeinoministeriön tulevaisuuskatsaus 2014. Viitattu 28.6.2015 https://www.tem.fi/files/41030/TEM_tulevaisuuskatsaus_2014.pdf.
- Töttö P. 2012. Paljonko on paljon? Luvuilla argumentoinnista empiirisessä tutkimuksessa. Tampere: Vastapaino.
- Ukkonen, T. 2006. Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. Teoksessa O. Fingerroos, R. Haanpää, A. Heimo & U-M. Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalainen Kirjallisuuden Seura, 175–198.
- Untamala, A. 2014. Coping with Not-knowing by Co-confidencing in Theatre Teacher Training: A Grounded Theory. *Acta Scenica* 39. Dissertation. Helsinki: University of the Arts Helsinki, Theatre Academy. Viitattu 26.9.2016 https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/43220/Acta_Scenica_39.pdf?sequence=1.
- Urquhart, C. & Fernández, W. 2013. Using grounded theory method in information systems: the researcher as blank slate and other myths. *Journal of Information Technology* 28 (3), 224–236.
- Utriainen, K. & Kyngäs, H. 2008. Grounded theory -metodologia työhyvinvoinnin tutkimuksessa. *Hallinnon tutkimus* 26 (3), 15–25.
- Vakkayil, J. 2012. Boundaries and organizations: a few considerations for research. *International Journal of Organizational Analysis* 20 (2), 203–220.
- Valkama, P., Koski, P. & Järvensivu, A. 2010. Työssä oppimisen käytännöt työn mielekkyyden rakentajana. *Työpoliittinen aikakauskirja* 3, 43–48.
- van den Berg, H. 2008. Reanalyzing Qualitative Interviews from different Angles: The Risk of Decontextualization and Other Problems of Sharing Qualitative Data. *Historical Social Research* 33 (3), 179–192.

- van Kersbergen, Kees 2000. The Declining resistance of welfare states to change? Teoksessa S. Kuhnle (toim.) *Survival of the European Welfare State*. London: Routledge, 19–36.
- Varto, J. 2011. Miksi miettiä metodologioita. Teoksessa K. Holma & K. Mälkki (toim.) *Tutkimusmatkalla. Metodologia, teoria ja filosofia kasvatustutkimuksessa*. Helsinki: Gaudeamus, 13–24.
- Virtanen, A. & Collin, K. 2009. Työssäoppiminen ammatillisessa peruskoulutuksessa. Teoksessa A. Eteläpelto, K. Collin & J. Saarinen (toim.) *Työ, identiteetti ja oppiminen*. Helsinki: WSOYPro, 216–235.
- Volet, S. 2013. Extending, broadening and rethinking existing research on transfer of training. *Educational Research Review* 8, 90–95.
- Vuolanto, P. 2014. Hyvän tieteen määrittely ja rajanvetokiistat. Teoksessa R. Muhonen & H-M. Puuska (toim.) *Tutkimuksen kansallinen tehtävä*. Tampere: Vastapaino, 260–270.
- Vygotsky, L. S. 1978. *Mind in Society: The development of higher psychological processes*. Cambridge: Harvard University Press.
- Walsh, I., Holton, J. A., Bailyn, L., Fernandez, W., Levina, N. & Glaser, B. 2015. What Grounded Theory Is ... A Critically Reflective Conversation Among Scholars. *Organizational Research Methods* 18 (4), 581–599.
- Ward, C. J., Nolen, S. B. & Horn, I. S. 2011. Productive friction: how conflict in student teaching creates opportunities for learning at the boundary. *International Journal of Educational Research* 50 (1), 14–20.
- Weisberg, R. W. 2015. Toward an integrated theory of insight in problem solving. *Thinking & Reasoning* 21 (1), 5–39.
- Wenger, E. 1998. *Communities of Practice. Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wenger, E. 2000. Communities of Practice and Social Learning Systems. *Organization* 7(2), 225–246.
- Wenger, E. 2003. Communities of Practice and Social Learning Systems. Teoksessa D. Nicolini, S. Gheradi & D. Yanow (toim.) *Knowing in organizations. A Practice-Based Approach*. New York: M. E. Sharpe, 76–99.
- Wiberg, M. 2006. Yhteiskuntatiede ja kohteen vahingoittaminen. Teoksessa J. Hallamaa, V. Launis, S. Lötjönen & I. Sorvali (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille. Tietolipas 211*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 261–273.
- Widdicombe, S. 1998. Identity as an Analysts' and a Participants' Resource. Teoksessa C. Antaki & S. Widdicombe (toim.) *Identities in talk*, 191–206.
- Yanov, D. & Tsoukas, H. 2009. What is Reflection-In-Action? A Phenomenological Account. *Journal of Management Studies* 46 (8), 1339–1364.
- Ylijoki, O-H. 2005. Rom Harré. Toimijuus, kieli ja moraali. Teoksessa V. Hänninen, J. Partanen & O-H. Ylijoki, (toim.) *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä*. Tampere: Vastapaino, 225–251.
- Ylijoki, O-H., Lyytinen, A. & Marttila, L. 2011. Different research markets: a disciplinary perspective. *Higher Education* 62 (6), 721–740.
- Zimmerman, D. 1998. Identity, Context and Interaction. Teoksessa C. Antaki & S. Widdicombe (toim.) *Identities in talk*, 87–106.
- Åge, L-J. 2011. Grounded Theory Methodology: Positivism, Hermeneutics, and Pragmatism. *The Qualitative Report* 16 (6), 1599–1615.

Liite 1

Koodausperheet

Teoreettisia koodeja käytetään, kun käsitteitä nivotaan yhtenäiseksi teoriaksi. Tähän työhön klassinen gt- metodi tarjoaa avuksi koodausperheet, mutta yhtä lailla voi kehittää omia teoreettisia koodeja tai hakea niihin ideoita kaikenlaisista lähteistä. (Glaser 1978, 82; 2005, 29). Mitä laajempi teoreettisten koodien valikoima tutkijalla on käytettävissään, sitä paremmat mahdollisuudet hänellä on aineistoon parhaiten sopivien koodien löytämiseen sen sijaan, että hän soveltaisi rutiininomaisesti tai tiedostamattaan ennestään tuttuja, alallaan suosittuja tai itselle mieluisia koodeja. Teoreettiset koodit kuvaavat käsitteiden välisten suhteiden luonnetta ja myös niiden on ansaittava paikkansa kehkeytyvässä teoriassa muiden käsitteiden tapaan. (Glaser 2005, 98–101; 105.) Eri koodausperheiden tarjontaa voi käyttää joustavasti rinnakkain, sisäkkäin ja limittäin. Rakenteet ja entiteetit muodostuvat prosessien keinoin, eikä niiden välille siten voi vetää ”luonnollista” jakolinjaa (Hernes & Weik 2007, 252–254). Sama pätee teoreettisiin koodeihin. Monet koodeista tarkastelevat samaa asiaa, mutta hieman eri näkökulmista ja usein kyse onkin vain nyanssieroista. Koodit toimivat ehdotusten kaltaisina ideoiden lähteinä ja niiden sovittelu omaan teoriaan onkin luonteeltaan kokeilevaa; kuvaavatko tietyt koodit käsitteiden yhteyksien luonnetta paremmin kuin jotkut toiset ja ovatko koekulun tulokset aineiston kannalta sopivimpia vaihtoehtoja. Oheista koodausperhe- taulukkoa voi käyttää teorian muotoiluun mahdollisuuksien listan kaltaisena apuvälineenä. Taulukon sisällön olen tiivistänyt, valikoinut ja muokannut Glaserin *Theoretical Sensitivity* (1978, 74–80), *Doing Grounded Theory. Issues and Discussions* (1998, 170–174) ja *Theoretical Coding* (2005, 22–29) metodioppaista. Olen joiltain osin karsinut koodiperheissä esiintyvää päällekkäisyyttä ja toistoa yhdistämällä perheitä ja perheenjäseniä.

Taulukko 3. Grounded theory -metodin koodausperheet (vapaasti muotoiltu Glaserin 1978; 1998; 2005 teoksista)

Koodausperhe	Tarkennukset, lisähuomautukset ja esimerkit
Six C's	Causes, contexts, contingencies, consequences, covariances, conditions eli syyt, kontekstit, mahdollisuudet, seuraukset, yhteisvaihtelut ja ehdot/olosuhteet.
Kausaliteetit	Tekijöitä jotka antavat alkusysäyksen syy-seuraus ilmiöille. Lähteet, aiheuttajat, alkuperät, syyt, arvioon perustuvat tai muut perustelut, selitykset, merkitykset ja odotetut seuraukset. Yhteiskausaatio siten, että eri prosesseista tai erilaisilla syillä tai syiden yhdistelmillä on samat lopputulokset. Vastavuoroisuudet tai molemminpuolisuudet. Toistuvuudet.
Prosessit	Tapa ryhmitellä eri osia kokonaiseksi ilmiöksi. Prosessilla on ainakin kaksi erillistä tasoa tai tilaa; Tasot, järjestykset, vaiheet tai vaiheistumiset, edistymiset, siirtymät, muuttumiset tai muovautumiset, tasot, järjestymiset/näyttämölle panot, edistymiset, siirtymät tai kauttakulut, muuttumiset, peräkkäisyydet askelmina, asteina, urana, polkuna, ketjuna, syklinä tai edellisten yhdistelminä. Kehämäiset, spiraalimaiset tai kierrättävät prosessit viittaavat liikkeeseen tai samaan polkuun, jota kierretään uudelleen ja uudelleen, joskus erilaisia peräkkäisiä polkuja. Eri elämäalueisiin, kuten työhön tai vapaa-aikaan liittyvät ajalliset, vuorovaikutukselliset ja toiminnalliset järjestykset, erilaisten konkreettisten tai abstraktien tuotteiden kierrättämiset.

jatk.

Koodausperhe	Tarkennukset, lisähuomautukset ja esimerkit
Ajallisuus	Ilmiön käsittely ajan funktiona historiallisena tai muunlaisena tapahtumisena. Ajallisuus liittyy usein prosessi-perheeseen. 6 S's: scheduled, subsequent, simultaneous, serendipitous, successive, sequential eli aikataulutukset toisiaan seuraavuudet, samanaikaisuudet, onnekkuus tapahtumien tai tapahtumien kehittymisissä, perättäisyydet ja vaiheisuudet. Aikajanat, toiminnan säännöllisyydet tai epäsäännöllisyydet.
Keinot – tavoitteet	Kuuluvat sekä kausaliitteihin että prosesseihin. Voivat liittyä oletettuihin, ennakoituihin tai toivottuihin päämääriin, tarkoituksiin, seurauksiin ja lopputuloksiin.
Asteikot	Järjestys- tai välimatka-asteikot, kumulatiiviset asteikot, ei-lineaariset ynnä muut asteikot.
Aste tai määrä	Liittyy muutokseen tai vaihteluun. Rajat tai rajoitukset, vaihteluvälit, intensiteetit, määrät, laajuudet, polaaraisuudet, ääret, arvoasteikot, jatkumot, mahdollisuudet, todennäköisyydet, tasot, kriittiset vaiheet tai käännekohtat, tilastolliset keskiluvut tai ei-numeerisesti ilmaistut aseteet/määrät, kuten esimerkiksi täysin, osin, melkein ja puoliksi.
Leikkauspisteet	Kuuluvat aste-perheeseen. Asteissa fokus ilmiön koko laajuuteen ja leikkauspisteissä merkittäviin katkoksiin tai käännekohtiin. Kohdat, joissa erilaistuminen tai ero aktualisoituu seuraamuksineen ja vaikutuksineen. Voivat liittyä rajoihin, kriittisiin vaiheisiin, käänne-, tai murtumakohtiin, leikkaus- kääntö-, tai kiintokohtiin, jaot ja eronteot, dikotomiat, kuten sisällä/ulkona, trikotomiat, polykotomiat, poikkeavuudet ja ”kohdat joista ei enää ole paluuta”.
Otolliset hetket	Hetket tai tilaisuudet, joiden hyödyntäminen tai jotka itsessään saavat aikaan suotuisia seurauksia. Voivat olla laajuudeltaan erilaisia, koskea, yksiköitä/rakenteita, tilanteita ja prosesseja; sattumanvaraisia, yllätyksellisiä tai odotettavissa olevia.
Raja-alueet tai reunamat	Liittyvät leikkauspisteisiin. Se, mitä on meneillään sosiaalisen rakenteen yksikön reunamilla tai eri tyyppisten rajojen/raja-alueiden eri puolilla. Ulkorajat, rajoja ylläpitävät mekanismit ja puitetekijät, rajatoiminnot, toleranssivähykkeet, luottamusvälit, etulinjat, transitioiden ja siirtymien vyöhykkeet, mukavuusalueet, turvarajat, normatiiviset ja poikkeavuuden rajat. Asymptootisuus joko alueen tai prosessin ominaisuutena – alueen tai pisteen lähestyminen kuitenkin sitä koskaan täysin saavuttamatta.
Rajoitteet	Rajoja, jotka rajoittavat tai estävät asioita esimerkiksi ylläpitämällä tietynlaisia olosuhteita tai hillitsemällä tietynlaista toimintaa. Normatiiviset, legaaliset tai moraaliset rajoitteet.
Uloittuvuudet	Tapoja, joilla kokonaisuus jaetaan osiksi: jaot, osuudet, ominaisuudet, fasetit, viipaleet, sektorit, annokset, segmentit, aspektit, osa-alueet, ryhmät. Mikro-makro-tasot tai yksiköt.
Tyypit	Kokonaisuuden erilaiset variaatiot: tyypit, ideaalityypit, konstruoidut tyypit, muodot, tyylit, tietynlaisuudet, luokitukset, genret. Voivat perustua erillisiin kategorioihin tai kategorioiden erilaisiin kombinaatioihin.
Vuorovaikutus	Vastavuoroisuudet, yksi- tai molemminpuoliset ja -suuntaiset vaikutukset, toisiinsa liittyvät trajektorit, keskinäis- ja muut riippuvuudet, efektien vuorovaikutukset, yhteisvaihtelut. Tilanteet, joissa toimitaan esioletusten, vihjeiden, faktojen tai kokemuksen varassa; asymmetriset ja symmetriset suhteet; vuorovaikutuksen etäisyys, viiveet.
Strategiat	Strategiat, taktiikat, mekanismit, hallinnat, tavat, manipulaatiot, manööverit, kaupankäymiset, tekniikat, juonet, keinot, välineet, järjestelyt, dominointi, positioituminen. Edelliset esimerkiksi sosiaalisen organisoitumisen tapoina. Tietoisia, tiedostamattomia, reaktiivisia, proaktiivisia.
Yhteisymmärrys	Sopimukset, sitoumukset, oletukset, tilannemäärittelyt, yhtäläisyydet, mielipiteet, konfliktit ja erimielisyydet, eroavat havainnot, yhteistyöhön liittyvät seikat, klusterit, homogeenisyyden tai heterogeenisyyden tekijät, konformistisuudet tai nonkonformistisuudet.
Kulttuuri	Normeihin, arvoihin, uskomuksiin, asenteisiin ja mielipiteisiin liittyviä suhteita ja yhteenliittymiä.
Representaatiot ja kehykset	Läheisessä suhteessa kulttuuri-perheeseen. Deskriptiiviset, preskriptiiviset, evaluatiiviset ja sentimentaaliset representaatiot. Poliittiset, ideologiset, kulttuuriset, uskonnolliset kehykset tuottamassa erilaisia näkemyksiä tai tulkintoja toiminnasta.
Identiteetti	Ryhmän tai yksilön identiteettiin, minäkuvaan, itsetuntoon, itsearviointiin ja identiteetin toteuttamiseen liittyviä koodeja.
Sosiaaliset maailmat	Eri tavoin ilmaantuvia ja organisoituvia, paikallisia tai laajemmalle levittäytyneitä, eri kokoisia ja luonteisia kulttuurisia tai muita ryhmittymiä. Esimerkiksi urheiluseurat, taiteen lajit, harrastukset, kansalaistoiminnan eri muodot.
Sosiaalinen areena	Alueet, joissa keskustelu, neuvottelu ja väittely käynnistyvät ja saavat sijansa. Voivat esiintyä esimerkiksi kontekstin osina, ominaisuuksina tai ulottuvuuksina.

Koodausperhe	Tarkennukset, lisähuomautukset ja esimerkit
Jäsentyminen	Rakenteellinen: organisaatio ja sen osastot, jaostot, yksiköt, ryhmät, tiimit, henkilöstö-, alue- tai muut jaot. Ajallinen: sekvenssit eli hypoteesit siitä, miten kategoriat juontuvat toisistaan, selittyvät toisillaan tai ovat toistensa esiintymisen ehtoina. Käsitteellinen: miten käsitteet ja kategoriat ominaisuuksineen sijoittuneet suhteessa toisiinsa.
Yksikkö	Ryhmää ilmaisevat yksiköt: organisaatiot ja organisoitumiset, yhteisöt, aggregaatit, perheet, sosiaaliset maailmat; territoriaaliset yksiköt, valtiot, alueet, seudut; positionaaliset yksiköt: statukset, roolit, kumppanuudet; tilan yksiköt: kontekstit, areenat.
Järjestelmän rakentuminen	Suhteet käyttäytymiseen liittyvien tai muiden järjestelmien osien tai osajoukkojen välillä, osien tarpeellisuus, välttämättömyys, riittävyys. Funktionaalinen vastavuoroisuus: kokonaisuuden riippuvuus osistaan ja osien riippuvuus toisistaan; vastavuoroiset vaihdot, osien eriytyminen, toiminnalliset autonomiat tai asiat, joita yksittäiset osat tarvitsevat, että koko järjestelmä pysyisi koossa. Autopoieesiin eli järjestelmän tai yksikön itseorganisoitumiseen, itseuudentamiseen, itsevahvistamiseen tai itseylläpitoon kytkeytyvät tekijät. Voivat liittyä vakauteen ja haavoittuvuuteen, rakenteiden yhteen liittämiseen, organisaatioiden ja niiden eri osien vastavuoroiseen sitoutumiseen, valtaan ja identiteettiin, erilaisiin tavoitteisiin ja tarpeisiin.
Vastakkaisuudet ja vastinparit	Dikotomiat ja binaarisuudet, polaarisuudet. Esimerkiksi takana-edessä, sisällä-ulkona, eksplisiittinen-implisiittinen, avoin-peiteltä. Symmetria-asymmetria -vastinparilla voidaan viitata tasapainotilaan, sen puuttumiseen tai tasapainotteluprosessiin kahden erilaisen rakenteen, yksikön, idean tai joidenkin muunlaisten kohteiden välillä.
Ristipaineet	Ulkoisia, keskenään konfliktoivia tekijöitä, joista koituu yksilöille tai ryhmille ristiriitaisia paineita ja/tai olosuhteita. Esimerkiksi mielipiteiden ja ideologioiden tai olosuhteiden ja tavoitteiden asetteluun liittyvät ristipaineet.
Tasapainottaminen	Monimutkaisten ja monenlaisten toisiinsa liittyvien asioiden välisten suhteiden käsittely silloin, kun dikotomiat ja vastaavat erottelut eivät toimi teoreettisina koodeina. Tasapainottaminen voi olla sosiaalinen prosessi, joka yhdistää sekä teoreettisia että substantiivisia kategorioita.
Isomorfismi	Samanmuotoisuudet teorioissa, järjestelmissä tai rakenteiden ulkoisissa piirteissä. Teorioissa samanlaisia kategorioita, hypoteeseja. Isomorfismi voi olla käyttökelpoinen käsitteellinen työkalu teoreettisessa otannassa tai formaalien teorioiden kehittämisessä ja teorioita vertailtaessa.
Sosiologiset valtavirtakoodit	Sosiaalinen kontrolli, rekrytointi, sosialisatio, stratifikaatio, statussiirtymät, sosiaalinen mobiliteetti, sosiaalinen organisoituminen, sosiaalinen järjestys, instituutiot, vuorovaikutus ja vastaavat yhteiskuntatieteellisistä perinteistä teorioista peräisin olevat koodit ja niistä erotettavissa olevat erilaiset tasot, ulottuvuudet ja tyypit. Glaserin mukaan jokaiseen gt-tutkimukseen sisältyy jollakin tavalla osia näistä koodeista.

Liite 2**Haastattelujen saatekirje****Hei, auttaisitko opiskelijaa opinnäytetyön aineiston hankinnassa**

Teen kasvatustieteen pro gradu -tutkielmaa, jonka aineistona ovat asiat, ajatukset, kokemukset, tunteet tai toiminta, joita ihmiset tuovat esiin kertoessaan työelämän tilanteista, joissa he eivät tunne oppivansa tai osaavansa. Tutkimukseni lähtökohtana on ajatus, että nämä tilanteet ovat työelämässä kaikille enemmän tai vähemmän tuttuja siinä missä osaamisen ja oppimisenkin kokemukset.

Haastatteluja käytetään vain tutkimustarkoituksiin. Tutkielmassani, siitä mahdollisesti julkaistavissa muissa kirjoituksissa tai siitä pidettävissä esitelmissä voidaan esittää otteita haastattelusta siten, että nimiä ei mainita eikä yksittäisten henkilöiden tunnistaminen ole muullakaan tavoin mahdollista. Haastattelu nauhoitetaan. Kun haastattelu on kirjattu tekstitiedostoksi, siitä poistetaan haastateltavan nimi ja muut mahdolliset tunnistetiedot. Äänitallenteet hävitetään tutkimuksen valmistuttua. Tunnistetietoja sisältämätön tekstiaineisto voidaan arkistoida tieteellisen jatkotutkimuksen käyttöön.

Haluaisitko haastateltavaksi? Haastattelu veisi aikaasi noin puoli tuntia, mutta lyhyemmät tai hieman pidemmätkin haastattelutuokiot ovat mahdollisia, jos niin haluat. Haastattelupaikan ja ajankohdan sovimme siten, miten se sinulle on tarkoituksenmukaisinta.

yhteydenottoasi odotellen

Ritva-Liisa Kela

kasvatustieteiden kandidaatti

Helsingin yliopisto, kasvatustieteen laitos

puhelin: 000000000000000000

sähköposti: sähköpostiosoite

Liite 4

Lähteiden hankkiminen kirjallisuuskatsaukseen

Kirjallisuuskatsaukseni pääasiallisina lähteinä ovat sähköisessä muodossa saatavat tieteelliset vertaisarvioidut artikkelit ja muut julkaisut, jotka olen hakenut julkaisutietokannoista Helsingin yliopiston Nelli-portaalin kautta tammi-helmikuun 2014 välisenä aikana. Lähteet etsin ja valikoin vaiheittain seuraavalla tavalla.

Aloitin artikkelihauulla ja käytin hakusanoina boundary, border, frame, barrier, limit, frontier, space, area ja zone -termejä, mutta varsin pian kävi ilmi, että hakujen tulokset tuottivat paljon artikkeleita, joilla ei ollut annettavaa kirjallisuuskatsaukselleni. Toisaalta artikkeli saattoi liittyä tutkimukseni tulosten kannalta olennaisella tavalla rajankäyntiin, vaikka edellä mainittuja raja-alueita liittyviä ilmaisuja ei siinä olisi käytettykään. Näistä syistä siirryin lehtihakuun, jossa poimin ensin katkaistujen hakutermien learn*, psych*, social*, socio*, organ*, education*, work*, labor* avulla kasvatustieteen, sosiologian, yhteiskuntatieteiden, organisaatiotutkimuksen, työelämän tutkimuksen, psykologian ja sosiaalipsykologian alan tieteelliset vertaisarvioidut aikakauslehdet ja valitsin niiden joukosta jatkotarkasteluun julkaisut, joista oli saatavilla kokotekstiversiot. Suomenkieliset vertaisarvioidut lehdet poimin suoraan Elektra-portaalista. Tällä tavoin jatkokäsittelyyn päätyi 165 sähköistä julkaisua.

Selasin jatkoon valikoimani julkaisut vuosikerroittain ja artikkeli artikkelilta aloittaen sillä hetkellä tuoreimmista saatavilla olevasta vuosikerrasta ja lopettaen vuoden 2005 vuosikertaan, mikäli se oli sähköisessä muodossa saatavilla. Silmäilin julkaisuista artikkeleiden otsikko-, avainsana- ja tiivistelmätiedot ja kopioin lupaavimmilta tuntuvat artikkelit jatkotarkasteluun. Jos havaitsin jonkin julkaisun aihepiiriin olevan liian etäällä rajankäyntiteoriasta, niin keskeytin selaamisen ja siirryin seuraavaan. Tällä tavoin rajasin pois esimerkiksi varhaiskasvatukseen, kehitys- tai persoonallisuuspsykologiaan tai vastaaviin aihepiireihin keskittyvät julkaisut. Seuraavassa vaiheessa tutustuin tarkemmin jatkotarkasteluun poimimiini artikkeleihin ja valitsin niiden joukosta kirjallisuuskatsaukseni lähteet. Asteittain tarkentavan rajaamisen lisäksi kirjallisuushakuani luonnehti verkostomaisuus. Selaamisen ohella käytin hyväkseni artikkeleiden lähdeluetteloita. Ne johdattivat uusien mahdollisten lähteiden pariin ja käyttökelpoisia vihjeitä tarjosivat myös joidenkin hylkäämieni artikkeleiden lähdeluettelot. Lähdeluetteloiden kautta löysin joitain lupaavan tuntuisia julkaisuja, jotka eivät kuuluneet lehtihaun perusteella valitsemieni joukkoon. Näiden kohdalla selasin artikkelit edellä kuvaamani periaatteen mukaisesti. Kirjallisuuskatsaukseni perustan muodostavat ne 92 sähköistä tieteellistä aikakauslehteä, joiden artikkelit kävin läpi vuoteen 2005 (taulukko 4). Artikkeliselauksen ja lähdeluetteloiden tarjonnan lisäksi kirjallisuuskatsaukseen päätyi teoksia myös kirjoittajiin ja aihepiiriin liittyvän aiemman tietämykseni perusteella.

En laskenut läpikäymieni artikkeleiden määrää, mutta jälkikäteen arvioiden katsaus oli aivan liian laaja. Tähän ensisijaisena syynä oli osaamattomuuteni valita suoraan tutkimukseni kannalta sopivimpia julkaisuja, teoksia tai kirjoittajia. Toisena syynä oli jatkuva sivupoluilla retkeily julkaisuja ja artikkeleita hakiessani. Aikakauslehtien, artikkeleiden ja niiden lähdeluetteloiden läpikäynnin oheistuotteena löysin paljon tutustumisen arvoisia tekstejä, vaikka niiden aihepiiri ei liittynyt tähän tutkimukseen. Kirjallisuuskatsaukseni laaja volyymi ei takaa aukottomuutta. Seuloin lehtiaineistoa nopeassa tahdissa ja olen saattanut ohittaa aiheen kannalta tähdellisiä artikkeleita. Osa todennäköisesti käyttökelpoisista artikkeleista oli maksullisia, mutta niiden lukuoikeuksien ostamista en kuitenkaan pitänyt välttämättömänä katsaukseni kannalta. Talvella 2014 tekemäni kirjallisuushaun ja tutkimuksen valmistumisen välisenä aikana on voitu julkaista artikkeleita, jotka olisivat soveltuneet kirjallisuuskatsaukseen, mutta tuoreimpien numeroiden osalta en ole tehnyt systemaattisia hakuja. Käyttämäni tuoreimmat kirjallisuuslähteet ovat tulleet vastaan seurattessani oman alan aikakauslehtiä ja julkaisu-uutisia. Toisinaan lähteitä on ilmaantunut mieluisina yllätyksinä odottamattomissakin yhteyksissä. Tässä lienee auttanut se ”valmistautumaton valppauden tila”, johon gt-tutkijaa kannustetaan itsensä virittämään.

Taulukko 4. Kirjallisuuskatsaukseni perustana toimineet tieteelliset aikakausjulkaisut

Adult education quarterly	Interdisciplinary Journal of Information, Knowledge and Management	Organization science
Adult learning	International Journal of Educational Research	Organization studies
Aikuiskasvatus	International Journal of Learning	Organizational behavior and human decision processes
British educational research journal	International journal of learning and change	Organizational research methods
British journal of educational studies	International Journal of manpower	Oxford review of education
British journal of social psychology	International journal of organization theory and behavior	Personnel review
British journal of sociology of education	International journal of research & method in education	Psychology of education review
Canadian journal for the study of adult education	International studies in sociology of education	Psykologia
Culture and Psychology	Janus	Public organization review
Education Research International	Journal for the Theory of Social Behaviour	Qualitative Sociology
Education, research and perspectives	Journal of adult education	Qualitative Sociology Review
Educational philosophy & Theory	Journal of Applied Social Psychology	Research in education
Educational research review	Journal of education and work	Research in organizational behavior
Educational review	Journal of educational sociology	Research on language and social interaction
Employee relations	Journal of organizational behavior	Review of educational research
European educational research journal	Journal of organizational behavior education	Review of research in education

European journal of social psychology	Journal of Psychological Issues in Organizational Culture	Scandinavian journal of educational research
European journal of work and organizational psychology	Journal of social and psychological sciences	Social cognition
European review of social psychology	Journal of social psychology	Social Networks
Group & Organization Studies	Journal of structural learning and intelligent systems	Social psychology
Group Dynamics: Theory, Research and Practice	Journal of studies in education	Social psychology quarterly
Hallinnon tutkimus	Journal of the learning sciences	Sosiologia
Human relations	Journal of Vocational Behavior	Studies in Continuing Education
Human resource development international	Journal of Workplace Learning	Studies in the education of adults
Human resource development quarterly	Kasvatus & Aika	Tiede & Edistys
Human resource development review	Kasvatus	Työelämäntutkimus
Human Resource Management	Learning Organization	Work, employment and society
Human Resource Management Journal	Learning, Culture and Social Interaction	Work and occupations
Human Resource Management Review	New directions for adult and continuing education	International Journal of Productivity and Performance Management
Human Studies	New horizons in adult education & human resource development	Yhteiskuntapolitiikka
Interactions	Organization	